

**DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN
UNESCO DÜNYA MİRAS ALANLARININ ÜSTÜN
EVRENSEL DEĞERİNE KATKISI: KÜLTÜREL
PEYZAJLARA İLİŞKİN ÇÖZÜMSEL BİR
DEĞERLENDİRME**

Tansu DEĞİRMENCİ

Kasım, 2020

İZMİR

**SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN
UNESCO DÜNYA MİRAS ALANLARININ ÜSTÜN
EVRENSEL DEĞERİNE KATKISI: KÜLTÜREL
PEYZAJLARA İLİŞKİN ÇÖZÜMSEL BİR
DEĞERLENDİRME**

**Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Mimarlık Bölümü, Restorasyon Anabilim Dalı**

Tansu DEĞİRMENCİ

Kasım, 2020

İZMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ SINAV SONUÇ FORMU

TANSU DEĞİRMENCİ, tarafından **DOÇ. DR. NEZİHAT KÖŞKLÜK KAYA** yönetiminde hazırlanan “**SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN UNESCO DÜNYA MİRAS ALANLARININ ÜSTÜN EVRENSEL DEĞERİNE KATKISI: KÜLTÜREL PEYZAJLARA İLİŞKİN ÇÖZÜMSEL BİR DEĞERLENDİRME**” başlıklı tez tarafımızdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Nezihat KÖŞKLÜK KAYA

Yönetici

Doç. Dr. Ayşegül ALTINÖRS ÇIRAK

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Zeynep AKTÜRE

Jüri Üyesi

Prof.Dr. Özgür ÖZÇELİK

Müdür

Fen Bilimleri Enstitüsü

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın her aşamasında bilgi ve deneyimlerini esirgemeyerek beni her daim ileriye taşıyan, süreç boyunca bana güvenen ve teşvik eden değerli hocam Doç. Dr. Nezihat KÖŞKLÜK KAYA'ya öncelikli olarak teşekkürlerimi sunarım.

Çok değerli eleştirileri ve yönlendirmeleri ile tezin gelişmesine katkı koyan saygıdeğer hocalarım Doç. Dr. Zeynep AKTÜRE ve Doç. Dr. Ayşegül ALTINÖRS ÇIRAK'a,

Desteği ve yardımı ile bu süreci kolaylaştıran ve beni teşvik eden Sinan GÖÇMEN'e,

Sonsuz emek ve güvenleri ile her zaman yanımda olan annem Gülşen DEĞİRMENCİ ve babam İsmail DEĞİRMENCİ'ye, tez çalışmam boyunca yanımda olan ve desteğini esirgemeyen kardeşim Zeliha DEĞİRMENCİ'ye çok teşekkür ederim.

Tansu DEĞİRMENCİ

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN UNESCO DÜNYA MİRAS ALANLARININ ÜSTÜN EVRENSEL DEĞERİNE KATKISI: KÜLTÜREL PEYZAJLARA İLİŞKİN ÇÖZÜMSEL BİR DEĞERLENDİRME

ÖZ

20. yüzyıla dek korunması gerekli varlıkların kapsamı tekil anıtsal yapılardan öteye geçememiş ve koruma disiplini içinde yürütülen tartışmalar bu yapıların restorasyon ilke ve tekniklerine odaklanmıştır. Bugün kültürel miras terimi ile karşıladığımız korunması gerekli varlıklar, tarih boyunca döneme hakim olan bakış açıları ile tanımlanmış ve kapsamına dair sınırlar çizilmiştir. Bugün gelinen noktada kültürel mirasın kapsamı anıt, sit ve yapı topluluğu gibi somut kültürel miraslardan öteye geçerek, bu unsurların ilişkilendiği anlam ve temsiller bütününe yani somut olmayan kültürel miras unsurlarını da içine alacak şekilde genişlemiştir. Çeşitli disiplinlerin koyduğu katkılarla zenginleşen bu süreçte, kültürel mirasın somut ve somut olmayan kültürel bileşenlerinin birbiri ile kurduğu ilişki ve bu ilişkinin koruma açısından ne anlam ifade ettiği konusu sıklıkla ele alınmış ve bu tartışmalar kültürel peyzaj gibi yeni kavramları beraberinde getirmiştir. Kültürel miras kavramının gelişim süreci boyunca konuya çeşitli açılardan yaklaşan yasal düzenlemeler hazırlanmıştır. UNESCO'nun ise hazırladığı sözleşme, tüzük, bildirge, rapor, vb. düzenlemelerle, yürüttüğü koruma uygulamaları ve koruma araçları ile bu sürece öncülük ettiği görülmektedir. Bu bağlamda somut kültürel miraslar ve ilişkilendirildiği somut olmayan kültürel mirasların bütüncül ele alındığı bu çalışmada, UNESCO'nun koruma araçlarından biri olan Dünya Miras Listesi, listeye kaydedilen alanların somut kültürel miras unsurları ile ilişkilendirdikleri somut olmayan kültürel miras unsurlarının Üstün Evrensel Değerini gerekçelendirdikleri VI. kriter ve bu kriteri sağlayan Dünya Mirası Kültürel Peyzajlar bu çalışmanın odağını oluşturmaktadır. Bu çalışmanın birincil amacı, somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının birlikteliğini Dünya Miras Listesi bağlamında ortaya koymak ve Dünya Miras Alanlarının ilişkilendirildiği somut olmayan kültürel miras unsurlarının Üstün Evrensel Değere katkısını değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: UNESCO Dünya Miras Programı, somut olmayan kültürel miras, Üstün Evrensel Değer, kültürel peyzaj

THE CONTRIBUTION OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE TO OUTSTANDING UNIVERSAL VALUE OF UNESCO WORLD HERITAGE SITES: AN ANALYTICAL EVALUATION ON CULTURAL LANDSCAPES

ABSTRACT

Until the 20th century, the scope of the properties that needed to be preserved did not go beyond single monumental structures and the discussions conducted within the conservation discipline focused on the restoration principles and techniques of these buildings. The properties that need to be protected, which we see today with the term cultural heritage, have been defined with the perspectives that have dominated the period throughout history and the limits on their scope have been drawn. At the point reached today, the scope of cultural heritage has expanded beyond tangible cultural heritages such as monuments, sites and group of buildings, and has expanded to include the whole of meanings and representations with which these elements are related, namely, intangible cultural heritage elements. In this process, enriched by the contributions of various disciplines, the relationship between the tangible and intangible cultural components of cultural heritage and the meaning of this relationship in terms of protection were frequently discussed, and these discussions brought new concepts such as cultural landscape. During the development process of the concept of cultural heritage, legal regulations have been prepared, approaching the issue from various angles. Agreement, regulation, declaration, report, etc. prepared by UNESCO, it is seen that it pioneered this process with regulations, protection practices and protection tools it carried out. In this context, in this study, in which the tangible cultural heritages and the intangible cultural heritages they are associated with are addressed in a holistic manner, the World Heritage List, which is one of the protection tools of UNESCO, the criteria (vi) and the World Heritage Cultural Landscapes is the focus of this study. The primary purpose of this study is to reveal the coexistence of tangible and intangible cultural heritage elements in the context of the World Heritage List and to evaluate the contribution of the intangible cultural heritage elements to which the World Heritage Sites are associated with Outstanding Universal Value.

Keywords: UNESCO World Heritage Programme, intangible cultural heritage, Outstanding Universal Value, cultural landscapes

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
YÜKSEK LİSANS TEZİ SINAV SONUÇ FORMU	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZ	iv
ABSTRACT	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
TABLolar LİSTESİ	xiv
BÖLÜM BİR - GİRİŞ	1
1.1 Çalışmanın Amacı	3
1.2 Çalışmanın Kapsamı ve Kurgusu	5
1.3 Çalışmanın Yöntemi	7
1.4 Çalışmanın İlgili Literatür İçindeki Yeri	8
BÖLÜM İKİ - ULUSLARARASI ALANDA SOMUT VE SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN BİRLİKTE KORUNMASININ TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ	11
2.1 1982 ICOMOS Kanada, Quebec Mirasının Korunmasına Yönelik Tüzük (Deschambault Bildirgesi)	12
2.2 1987 ICOMOS, Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü (Washington Tüzüğü).....	13
2.3 1994 ICOMOS Japonya, Nara Özgünlük Belgesi	15
2.4 1999 ICOMOS, Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü	16
2.5 2000 Avrupa Konseyi, Avrupa Peyzaj Sözleşmesi	18
2.6 2003 ICOMOS Güney Afrika, Anıt ve Sitlerin Somut Olmayan Mirası İle İlgili Kimberley Çalıştayı Bildirgesi	19
2.7 2003 ICOMOS Zimbabwe Sempozyumu “Yer-Bellek-Anlam: Anıt ve Sitlerin Somut Olmayan Değerlerinin Korunması”	20

2.8 2005 ICOMOS, Miras Yapılarının, Sitlerin ve Miras Alanlarının Ortamının Korunması Hakkında Xi'an Bildirgesi	22
2.9 2005 Avrupa Konseyi, Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Hakkında Çerçeve Sözleşmesi (Faro Sözleşmesi)	24
2.10 2008 ICOMOS, Yerin Ruhunun Korunması Hakkında Quebec Bildirgesi .	26
2.11 2008 ICOMOS Kültürel Rotalar Tüzüğü	28
2.12 2008 ICOMOS Kültürel Alanların Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü	29
2.13 2011 ICOMOS Tarihi Kentlerin, Kasabaların ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle ilgili Valletta İlkeleri	31
2.14 2014 ICOMOS İnsani Değerler Olarak Miras ve Peyzaj Hakkında Floransa Bildirgesi	33
2.15 Bölüm Sonu Değerlendirmesi	34
BÖLÜM ÜÇ - UNESCO KÜLTÜR SÖZLEŞMELERİNDE KÜLTÜREL MİRAS KAVRAMI	37
3.1 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme	38
3.1.1 Sözleşme Öncesi Dönem	39
3.1.2 Sözleşme İçeriği	44
3.2 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi	50
3.2.1 Sözleşme Öncesi Dönem	51
3.2.2 Sözleşme İçeriği	59
3.3 Bölüm Sonu Değerlendirmesi	64
BÖLÜM DÖRT - UNESCO DÜNYA MİRAS ALANLARI'NDA SOMUT VE SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN BİRLİKTELİĞİ	68
4.1 Dünya Miras Listesi	68
4.2 Dünya Miras Alanları'nda VI. Kriter Kullanımının Somut ve Somut Olmayan Kültürel Miras Birlikteliği Bağlamında Değerlendirilmesi	77
4.3 Bölüm Sonu Değerlendirmesi	95

**BÖLÜM BEŞ – SOMUT VE SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN
BİRLİKTELİĞİ BAĞLAMINDA DÜNYA MİRASI KÜLTÜREL
PEYZAJLARIN ANALİZİ 98**

5.1 Dünya Mirası Olarak Kültürel Peyzajlar	98
5.2 Dünya Mirası Kültürel Peyzajların Somut ve Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurları Bağlamında Analizi	102
5.2.1 Yeni Zelanda, Tongariro Ulusal Parkı	108
5.2.2 Avustralya, Uluru-Kata Tjuta Ulusal Parkı	110
5.2.3 Çin, Lushan Ulusal Parkı	113
5.2.4 Nijerya, Sukur Kültürel Peyzajı	115
5.2.5 Madagaskar, Ambohimanga Kraliyet Tepesi	118
5.2.6 Lao Demokratik Halk Cumhuriyeti, Champasak Kültürel Peyzajındaki Vat Phou ve İlişkili Antik Yerleşimler	120
5.2.7 Afganistan, Bamiyan Vadisi Kültürel Peyzajı ve Arkeolojik Kalıntıları	122
5.2.8 Zimbabwe, Matobo Tepeleri	124
5.2.9 İzlanda, Þhingvellir Ulusal Parkı	126
5.2.10 İtalya, Val d'Orcia	128
5.2.11 Japonya, Kii Sıradağları Kutsal Alanları ve Hac Yolları	130
5.2.12 Togo, Batammariba Toprakları, Koutammakou	133
5.2.13 Nijerya, Osun-Osogbo Kutsal Korusu	135
5.2.14 Meksika, Agave Peyzajı ve Tequila'nın Eski Endüstriyel Tesisleri ...	138
5.2.15 Mauritius, Le Morne Kültürel Peyzajı	140
5.2.16 Vanuatu, Önder Roi Mata'nın Toprakları	142
5.2.17 Kenya, Kutsal Mijikenda Kaya Ormanı	144
5.2.18 Çin, Wutai Dağı	147
5.2.19 Kırgızistan, Kutsal Süleyman Dağı	149
5.2.20 ABD, Papahānaumokuākea	152
5.2.21 Kolombiya, Kolombiya Kahve Kültürel Peyzajı	154
5.2.22 Çin, Hangzhou Batı Gölü Kültürel Peyzajı	156
5.2.23 İran, İran Bahçesi	159

5.2.24 Brezilya, Rio de Janeiro: Dağ ve Deniz arasındaki Carioca Peyzajı .	162
5.2.25 Kanada, Grand Pré Peyzajı	164
5.2.26 Endonezya, Bali Eyaletinin Kültürel Peyzajı: Tri Hita Karana Felsefesinin Bir Tezahürü Olarak Subak Sistemi	166
5.2.27 Fransa, Nord-Pas de Calais Madencilik Havzası	168
5.2.28 Senegal, Bassari Ülkesi: Bassari, Fula ve Bedik Kültürel Peyzajları	171
5.2.29 İtalya, Toskana'daki Medici Villaları ve Bahçeleri	174
5.2.30 Türkiye, Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı	176
5.2.31 Fransa, Champagne Yamaçları, Evleri ve Mahzenleri	179
5.2.32 Çin, Zuojiang Huashan Kaya Sanatı Kültürel Peyzajı	183
5.2.33 Fransa, Taputapuātea	184
5.2.34 Güney Afrika, #Khomani Kültürel Peyzajı	185
5.2.35 Büyük Britanya Birleşik Krallığı ve Kuzey İrlanda, İngiliz Göller Bölgesi	189
5.2.36 Kanada, Pimachiowin Aki	192
5.3 Bölüm Sonu Değerlendirmesi	195

BÖLÜM ALTI – SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 200

KAYNAKLAR 219

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 4.1 Dünya Miras Alanı sayısının yıllara göre değişimi	73
Şekil 4.2 Dünya Miras Alanları'nın güncel dağılımı	73
Şekil 4.3 Dünya Miras Listesi'nin miras kategorisine göre dağılımı	74
Şekil 4.4 Dünya Miras Listesi'nin bölgelere göre dağılımı	75
Şekil 4.5 VI. kriter kullanımının yıllara göre dağılım grafiği	84
Şekil 4.6 Dünya Miras Listesi'nde VI. kriter kullanımı	84
Şekil 4.7 VI. kriteri sağlayan Dünya Miras Alanları'nın dağılımı	85
Şekil 4.8 Bölgelerin VI. kriter kullanımı	86
Şekil 4.9 Dünya Miras Alanları'nda VI. kriterin birlikte kullanıldığı kriterlerin dağılımı	87
Şekil 4.10 VI. kriteri sağlayan somut kültürel mirasların dağılımı	93
Şekil 5.1 Sauer'ın peyzaj morfolojisi şeması	99
Şekil 5.2 Dünya Mirası Kültürel Peyzajların güncel dağılımı	102
Şekil 5.3 VI. kriteri sağlayan Dünya Mirası Kültürel Peyzajların güncel dağılımı	103
Şekil 5.4 Kültürel peyzajlarda VI. kriter kullanım grafiği	103
Şekil 5.5 VI. Kriteri sağlayan kültürel peyzajların kategorilere göre dağılımı	105
Şekil 5.6 Tongariro Ulusal Parkı	107
Şekil 5.7 Uluru monoliti (a) ve Kata Tjuta kaya kubbeleri (b)	109
Şekil 5.8 Lushan Ulusal Parkı	112
Şekil 5.9 Geleneksel Sukur yerleşimi (a) ve Hidi Sarayı (b)	115
Şekil 5.10 Ambohimanga Kraliyet Tepesi	117
Şekil 5.11 Champasak Kültürel Peyzajı, Vat Phou	119
Şekil 5.12 Saldırı öncesi Buda figürü (a) ve Bamiyan Vadisi Kültürel Peyzajı (b)	121
Şekil 5.13 Matobo Tepeleri kutsal alanları	124
Şekil 5.14 Thingvellir Ulusal Parkı	126
Şekil 5.15 Çiftlik evi, Val d'Orcia	128
Şekil 5.16 Seiganto-ji tapınağı ve Nachi Şelalesi, Kii Sıradağları	130

Şekil 5.17 Geleneksel Batammariba evi Takienta (a) ve Takienta planı (b)	132
Şekil 5.18. Osun-Osogbo Kutsal Korusu	135
Şekil 5.19 Hacienda örneği (a) ve Tequila kentsel dokusu (b)	137
Şekil 5.20 Le Morne Kültürel Peyzajı	139
Şekil 5.21 Artok Adası (a), Roi Mata toplu mezarlığı (b) ve Fels Mağarası (c)	141
Şekil 5.22 Moro (a) ve Vigango (b)	144
Şekil 5.23 Wutai Dağı kültürel peyzajı	146
Şekil 5.24 Kutsal Süleyman Dağı	148
Şekil 5.25 Papahānaumokuākea arkeolojik kalıntıları	151
Şekil 5.26 Kolombiya Kahve Kültürel Peyzajı sivil mimarlık ürünleri	153
Şekil 5.27 Hangzhou Batı Gölü Kültürel Peyzajı	156
Şekil 5.28 Shahzadeh-Mahan Bahçesi (a), Shahzadeh-Mahan Bahçesi planı (b) ve Shahzadeh-Mahan Bahçesi girişi (c)	158
Şekil 5.29 Rio de Janeiro kültürel peyzajı	161
Şekil 5.30 Anıt Kilisesi (a) ve su kanalları (b)	163
Şekil 5.31 Bali kültürel peyzajı pirinç terasları (a) ve su tapınağı (b)	166
Şekil 5.32 d'Arenberg Çukuru (a) ve Sendika Binası (b)	168
Şekil 5.33 Yerleşim planı örneği (a) ve genel görünüm (b)	171
Şekil 5.34 Medici Villası, Fiesole (a) ve Poggio a Caiano Villası (b)	173
Şekil 5.35 Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı'nda Akropol, geleneksel konut dokusu ve Kızıl Avlu	176
Şekil 5.36 Anıtsal taş ocağı (a) ve tarihi üzüm bağları (b)	179
Şekil 5.37 Zuojiang Huashan Kaya Sanatı Kültürel Peyzajı	181
Şekil 5.38 Taputapuātea kültürel peyzajı (a) ve marae (b)	183
Şekil 5.39 #Khomani Kültürel Peyzajı	186
Şekil 5.40 İngiliz Göller Bölgesi	188
Şekil 5.41 Pimachiowin Aki'deki piktograflar (a) ve ritüel çadırları (b)	192
Şekil 5.42 Kültürel Peyzajlarda VI. kriterin diğer kriterler ile kullanım grafiği	195
Şekil 6.1 Mardin tarihi dokusu (a) ve Deyru'l Zafaran Manastırı (b)	208
Şekil 6.2 İvriz Kültürel Peyzajı kaya anıtı (a) ve Bizans Dönemi kalıntıları (b)	212
Şekil 6.3 20. yüzyılın ilk yarısında Ayvalık Endüstriyel Peyzajı	215

TABLÖLER LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1 Uluslararası yasal düzenlemelerin kültürel miras kavramının tarihsel gelişim sürecine katkısı	37
Tablo 3.1 Yıllara göre 1972 ve 2003 Sözleşmelerine yönelik önemli gelişmeler	67
Tablo 4.1 Dünya Miras Listesi'nde Türkiye Miras Alanları	74
Tablo 4.2 Türkiye'nin VI. kriteri sağlayan Dünya Miras Alanları	85
Tablo 4.3 VI. kriteri sağlayan Dünya Miras Alanları'nın sahip olduğu somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarına göre sınıflandırılması	90
Tablo 4.4 Somut kültürel miraslar ve ilişkilendirildiği somut olmayan kültürel mirasların sayısal dağılımı	93
Tablo 4.5 VI. Kriterin tarihsel süreç içinde gelişimi	96
Tablo 5.1 Kültürel kriterler ile kültürel peyzaj kategorileri arasındaki ilişki	104
Tablo 5.2 VI. Kriteri sağlayan Dünya Mirası Kültürel Peyzajlar	106
Tablo 5.3 Tongariro Ulusal Parkı miras analizi	107
Tablo 5.4 Uluru-Kata Tjuta Ulusal Parkı miras analizi	109
Tablo 5.5 Lushan Ulusal Parkı miras analizi	112
Tablo 5.6 Sukur Kültürel Peyzajı miras analizi	114
Tablo 5.7 Ambohimanga Kraliyet Tepesi Miras analizi	117
Tablo 5.8 Champasak Kültürel Peyzajındaki Vat Phou ve İlişkili Antik Yerleşimler miras analizi	119
Tablo 5.9 Bamiyan Vadisi Kültürel Peyzajı ve Arkeolojik Kalıntıları miras analizi	121
Tablo 5.10 Matobo Tepeleri miras analizi	123
Tablo 5.11 Þhingvellir Ulusal Parkı miras analizi	125
Tablo 5.12 Val d'Orcia miras analizi	127
Tablo 5.13 Kii Sıradağları Kutsal Alanları ve Hac Yolları miras analizi	129
Tablo 5.14 Batammariba Toprakları, Koutammakou miras analizi	132
Tablo 5.15 Osun-Osogbo Kutsal Korusu miras analizi	134
Tablo 5.16 Agave Peyzajı ve Tequila'nın Eski Endüstriyel Tesisleri miras analizi	137

Tablo 5.17 Le Morne Kültürel Peyzajı miras analizi	139
Tablo 5.18 Önder Roi Mata'nın Toprakları miras analizi	141
Tablo 5.19 Kutsal Mijikenda Kaya Ormanı miras analizi	143
Tablo 5.20 Wutai Dağı miras analizi	146
Tablo 5.21 Kutsal Süleyman Dağı miras analizi	148
Tablo 5.22 Papahānaumokuākea miras analizi	151
Tablo 5.23 Kolombiya Kahve Kültürel Peyzajı miras analizi	153
Tablo 5.24 Hangzhou Batı Gölü Kültürel Peyzajı miras analizi	155
Tablo 5.25 İran Bahçesi miras analizi	158
Tablo 5.26 Rio de Janeiro: Dağ ve Deniz arasındaki Carioca Peyzajı miras analizi	161
Tablo 5.27 Grand Pré Peyzajı miras analizi	163
Tablo 5.28 Bali Eyaletinin Kültürel Peyzajı miras analizi	165
Tablo 5.29 Nord-Pas de Calais Madencilik Havzası miras analizi	168
Tablo 5.30 Bassari Ülkesi: Bassari, Fula ve Bedik Kültürel Peyzajları miras analizi	170
Tablo 5.31 Toskana'daki Medici Villaları ve Bahçeleri miras analizi	173
Tablo 5.32 Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı miras analizi	175
Tablo 5.33 Champagne Yamaçları, Evleri ve Mahzenleri miras analizi	178
Tablo 5.34 Zuojiang Huashan Kaya Sanatı Kültürel Peyzajı miras analizi	182
Tablo 5.35 Taputapuātea miras analizi	183
Tablo 5.36 #Khomani Kültürel Peyzajı miras analizi	185
Tablo 5.37 İngiliz Göller Bölgesi miras analizi	188
Tablo 5.38 Pimachiowin Aki miras analizi	191
Tablo 6.1 Mardin Kültürel Peyzajı miras analizi	207
Tablo 6.2 İvriz Kültürel Peyzajı miras analizi	211
Tablo 6.3 Ayvalık Endüstriyel Peyzajı miras analizi	214

BÖLÜM BİR

GİRİŞ

Mason'a (2002) göre geçmişten bugüne dek toplumlar değer vermedikleri veya önemli görmedikleri unsurları korumak ve gelecek nesillere aktarmak için çaba sarf etmemiştir. Bugün değer ve önem çerçevesinde ele alınan ve gelecek nesillere aktarılmak üzere korunan bu unsurlar mimari koruma disiplini içinde kültürel miras terimi ile karşılanmaktadır. 20. yüzyıla dek mimari koruma disiplini, kültürel mirasların fiziksel açıdan bozulmasını önlemek ve fiziksel değişimlerini yönetmek için bir eylem alanı anlamına gelmekteydi (Fielden, 2003). Kültürel miras kavramı ise korunması gerekli önemli anıtsal yapıları ve tanınırlığı yüksek arkeolojik alanları kapsamaktaydı. Yapının fiziksel boyutuna odaklanan bu yaklaşım, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sıklıkla eleştirilmiş, mimari korumanın amacını ve yöntemini şekillendiren parametlerin yanı sıra koruma öznesi olan kültürel miras kavramının yeniden düşünülmesi gerektiği ortaya konmuştur. Nora (2006), kültürel mirası koruma yaklaşımlarının, kültürel mirasın bileşenlerinin ve bu bileşenlerin birbiri ile ilişkisinin, tarihin herhangi bir diliminde bugün içinde bulunduğumuz dönemden daha fazla tartışılmadığına dikkat çekmiştir.

Bu süreçte öne çıkan temel tartışmalar, Smith ve Akagawa'nın (2009) da vurguladığı gibi kültürel mirasın ne olduğunu, nasıl değerlendirilmesi ve yönetilmesi gerektiğini tanımlayan Batı merkezli miras söylemi üzerinedir. Bu tartışmalarda kültürel mirasın dondurulmuş bir sonuç ürün değil, kültürel bir süreç olduğu vurgulanmış ve mirasın anıtsal boyutu yerine paylaşılan deneyimler, anlamlar, kimlik ve bellek boyutları öne çıkarılmıştır (Mason, 2002; Smith, 2006). Bu bağlamda kültürel mirasın fiziksel olmayan boyutuna işaret eden somut olmayan kültürel miras kavramı gündeme gelmiş ve kültürel mirasın fiziksel boyutu somut kültürel miras kavramı ile ele alınmıştır.

Bu kavramlar başta kültürel mirasın farklı boyutlarını işaret eden iki ayrı miras bileşeni olarak ele alınırken, zamanla bu iki bileşen arasındaki ilişkilerin anlamı ve mimari koruma sürecindeki yeri tartışılmaya başlamıştır. Somut olmayan kültürel

mirasın mekan ile kurduğu ilişkinin kültürel mirasın önemli bir parçasını oluşturduğu vurgulanmıştır (Smith, 2006). Munjeri (2004) somut kültürel mirasın ancak somut olmayan kültürel miras aracılığıyla anlaşılabilirliğini ve yorumlanabilirliğini savunmuştur. Bu ifadeden hareketle, günümüz koruma yaklaşımlarında her zaman en belirgin olan fiziksel niteliklerin ötesinde yatan anlam ve deneyim katmanlarını görmek gerekmektedir. Temelde tüm somut kültürel miraslar somut olmayan kültürel miras unsuru barındırmakta, ancak mimari koruma eylemi için bu unsurların mekansal okunabilirliğinin hala mevcut olması gerekmektedir. Bu tartışmalarla birlikte mimari koruma ve halk biliminin yakın ilişkide olduğu bir döneme girilmiş, mimari koruma uzmanlarının fiziksel koruma altına alacakları somut kültürel miras unsurlarını somut olmayan kültürel miras unsurlarından ayrı düşünmemesi gerektiği görüşü yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır.

Farklı koruma yaklaşımları ve kavramların bir arada ele alınması beraberinde yeni perspektifler doğurmuş, kültürel mirasın kapsamı yeni tartışmalar sonunda genişlemiştir (Golinelli, 2015). Kültürel peyzaj kavramı, doğa ve insanın ortak eseri olarak öne çıkarılmış ve 20. yüzyılın sonuna doğru kültürel miras başlığı altına tanımlanmıştır. Bu yeni kavram kültürel mirasın kabul görmüş iki temel bileşeni olan somut ve somut olmayan unsurları doğal çevre bağlamında bir araya getirmektedir. Bu iki bileşenin daha büyük ölçekli bir alan kapsamında birbiri ile kurduğu ilişkinin çözümlenmesine yönelik tartışmalar güncelliğini korumaktadır. Taylor ve Altenburg (2005), kültürel peyzajın bir bileşeni olarak öne çıkan mimari mekanların bağlam ile ilişkisine yeniden dikkat çekerek, mimari koruma sürecinde kültürel ve doğal bağlamların ele alınmamasını, ağacı değil yalnızca yaprakları görmeye benzetmiştir. Bandarin'e (2007) göre bu yeni kavram Batı merkezli "anıt miras" anlayışının değiştiğinin kanıtıdır.

Kültürel miras kavramı ve bileşenleri üzerine ortaya koyulan ifadeler, UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu), ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşlar tarafından desteklendiğinde geçerliliğini güçlendirmiştir (Smith, 2006). UNESCO 1972 tarihli Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesi çerçevesinde,

Üstün Evrensel Değer, özgünlük, bütünlük ve sürdürülebilir bir şekilde korunmasını sağlayacak bir yönetim planına sahip olan alanları “Dünya Mirası” olarak ilan etmekte ve Dünya Miras Listesi ile koruma altına almaktadır. Dünya Miras Komitesi güncel koruma yaklaşımlarını, sunduğu koruma çerçevesine adapte etmekte ve bu bağlamda Dünya Miras Listesi’ne kayıtlı alanlar için bütünlük koruma yaklaşımını öne çıkarmaktadır. Dünya Miras Alanları’nın ilişkilendirildikleri somut olmayan kültürel miras unsurları ile birlikte korunması, söz konusu bütünlük koruma yaklaşımı ile hedeflenenler arasındadır. VI. kriter ise somut kültürel miras ve ilişkilendirildiği somut olmayan kültürel miras unsurlarının bütünlük ele alındığı bir kriterdir. VI. kriter kapsamında üstün evrensel öneme sahip olaylar veya yaşayan gelenekler, fikirler, inançlar, sanatsal ve edebi eserler ile ilişkilendirilen Dünya Miras Alanları’nın Üstün Evrensel Değerini somut olmayan kültürel miras unsurları oluşturmaktadır. Bu bağlamda VI. kriter ile Üstün Evrensel Değeri gerekçelendirilen anıt, sit, yapı toplulukları, kültürel peyzaj ve miras rotaları, somut ve somut olmayan kültürel mirasın birlikteliğine dair veriler sunmaktadır. Bu noktada kültürel mirasın değişen ölçeği ve çok bileşenli yapısına dair önemli veriler sunan kültürel peyzajlar aynı zamanda somut ve somut olmayan kültürel mirasların birlikteliğine yönelik çeşitliliğin de söz konusu olduğu alanlardır. Dolayısıyla çalışmanın örneklem alanlarını VI. kriteri gerekçelendiren Dünya Mirası Kültürel Peyzajlar oluşturmuştur.

1.1 Çalışmanın Amacı

Mimari koruma disiplininin öznesi olan mekan ve yerleşimler, tarihin farklı zaman dilimlerinde, farklı kültürel değerlerin etkisi ile ortaya konan somut varlıklardır. Bugün “kültürel miras” başlığı altında hem bu somut varlıklar hem de onları şekillendiren ve anlamlandıran somut olmayan kültürel unsurlar bütüncül şekilde ele alınmaktadır. Bu iki kavram kültürel mirasın temel bileşenleri olarak kabul edilmekte ve bu bileşenlerin birlikteliğinin sunduğu çeşitlilik aynı zamanda kültürel ifadelerin çeşitliliğini beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla koruma sürecinde bu birlikteliği anlamak ve koruma altına almak günümüz bütünlük koruma yaklaşımlarının temelini oluşturmaktadır. Bu noktada somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının birlikteliğini Dünya Miras Listesi bağlamında ortaya koymak ve Dünya Miras

Alanlarının, özellikle Dünya Mirası Kültürel Peyzajların, ilişkilendirildiği somut olmayan kültürel miras unsurlarının Üstün Evrensel Değere katkısını incelemek bu çalışmanın birincil amacıdır.

Kültürel miras kavramının sunduğu kapsamın önemli anıtsal yapılar ve tanınırlığı yüksek arkeolojik alanlardan, somut ve somut olmayan kültürel mirasın birlikteliğinin söz konusu olduğu kültürel peyzajlara doğru genişlemesini tarihsel perspektif içinde izlemek hedeflenmiştir. Bu amaçla uluslararası alanda hazırlanan sözleşme, tüzük, bildirge ve raporlar kronolojik sıralama içinde ele alınmıştır.

UNESCO hazırladığı yasal düzenlemelerle ve yönettiği koruma listeleriyle koruma alanında kural koyucu bir örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Korunması gerekli kültürel mirasın somut ve somut olmayan bileşenlerine yönelik bakış açılarının Dünya Miras Listesi'ni yöneten bir kuruluş olan UNESCO bağlamındaki gelişimini 1972 ve 2003 tarihli kültür sözleşmeleri üzerinden ortaya koymak çalışmanın bir diğer amacıdır. Bu bağlamda sözleşmeler hem içerik hem de ortaya çıkış süreçleri ile ele alınmıştır.

Tez çalışması ile Dünya Miras Listesi'nde yer alan miras alanlarının somut olmayan kültürel miras unsurları ile ne kadar farklı şekillerde ilişki kurduğunu sistemli bir sınıflamayla göstermek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, 2020 yılı itibarıyla Dünya Miras Liste'ne kayıtlı olan 1121 adet miras alanı içinden VI. kriter ile Üstün Evrensel Değerini gerekçelendiren 246 adet miras alanı, somut kültürel miras türü ve ilişkilendirildiği somut olmayan kültürel miras türüne göre sınıflandırılarak mevcut durumdaki dağılım ortaya konmuştur. Bu sınıflandırmanın gelecekte yürütülecek benzer çalışmalar için altlık oluşturacağı öngörülmektedir. Bu çalışma ile, ortaya konan mevcut dağılım içinde nispeten yeni tanımlanan bir kültürel miras türü olan 36 adet kültürel peyzajın, ilişkilendirildiği somut olmayan kültürel miras unsurlarının mekansal karşılıklarını ortaya koymak ve bu unsurların Dünya Miras Alanlarının Üstün Evrensel Değerine katkısını değerlendirmek amaçlanmaktadır.

Türkiye bağlamında adaylık dosyası hazırlanan ancak olumsuz değerlendirmeler sonucu dosyası geri çekilen alanlarımız söz konusudur. Öte yandan UNESCO Dünya Miras Komitesi aldığı bir karar ile Dünya Miras Listesi'ne kaydedilecek alan sayısına kısıtlama getirmiştir. Bu bağlamda her iki durumu yaşamamak için tez çalışması kapsamında yapılan değerlendirmeler ışığında, 2020 yılı itibarıyla Türkiye'nin Geçici Listesi'nde bulunan ve miras türünü kültürel peyzaj üzerinden tanımlayan 3 adet alanı, Üstün Evrensel Değer beyanını güçlendirmek adına VI. kriter bağlamında tartışmak ve böylece adaylık dosyalarının hazırlık sürecine katkı sağlamak hedeflenmiştir.

1.2 Çalışmanın Kapsamı ve Kurgusu

Çalışmanın amacına yönelik olarak belirlenen içerik “Giriş”, “Uluslararası Alanda Kültürel Miras Kavramının Tarihsel Gelişim Süreci”, “UNESCO Kültür Sözleşmelerinde Kültürel Miras Kavramı”, “UNESCO Dünya Miras Alanları'nda Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Birlikteliği”, “Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Birlikteliği Bağlamında Dünya Mirası Kültürel Peyzajların Analizi” ve “Sonuç ve Değerlendirme” başlıkları altında yer alan altı bölümden meydana gelmektedir.

Tez çalışmasının birinci bölümünde; çalışmanın konusu, amacı, kapsamı ve yöntemi aktarılmıştır. Bu bölümde çalışmanın literatür içindeki yeri yararlanılan kaynaklardan faydalanarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde; kültürel miras kavramının gelişim sürecinde ilercici katkıları olduğu saptanan sözleşme, tüzük, bildirge, çalışma raporu, vb. düzenlemeler tanım, kapsam, kullanılan terminoloji ve sürece katkıları bağlamında kronolojik sıralama ile ele alınmıştır. Bu düzenlemeler tez çalışmasının üzerine kurulu olduğu temel konu olan somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının birlikte ele alınmasına odaklanmaktadır. Ele alınan 14 adet düzenleme, ICOMOS ve Avrupa Konseyi'nin çatısı altında hazırlanan ve ulusal ve uluslararası platformlarda benimsenmiş ve çeşitli düzenlemeler için referans alınmış belgelerdir.

Tez çalışmasının üçüncü bölümünde; UNESCO'nun iki kültür sözleşmesi olan 1972 tarihli Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme ve 2003 tarihli Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ortaya çıkış süreçleri, içerikleri ve kullanılan terminoloji bağlamında ele alınmıştır. Dünya Miras Sözleşmesi somut kültürel mirasın korunması ile ilgili ilke ve yöntemleri ortaya koyarken, 2003 Sözleşmesi somut olmayan kültürel mirasın korunması ile ilgili ilke ve yöntemleri ortaya koymaktadır. Mimari koruma alanında hazırlanan bu tez çalışmasının kapsamına 2003 Sözleşmesi'nin dahil edilmesindeki temel amaç, ortaya çıkış sürecinde yürütülen tartışmaların Dünya Miras Sözleşmesi'nin koruma çerçevesini etkilemiş olmasıdır.

Tez çalışmasının dördüncü bölümünde; Dünya Miras Alanları'nda somut ve somut olmayan kültürel mirasın birlikteliği ele alınmıştır. Bu doğrultuda öncelikle Dünya Miras Sözleşmesi çerçevesinde hazırlanan Dünya Miras Listesi hakkında bilgilere yer verilmiştir. Listenin amacı ve kapsamı, listeye girebilmek için karşılanması gereken koşullar, sağlanması gereken kriterler ve 2020 yılı itibarıyla listeye kayıtlı alanların bölgelere ve miras kategorisine göre dağılımı aktarılmıştır. Ardından Dünya Miras Alanları'nda VI. kriter kullanımı somut ve somut olmayan kültürel miras birlikteliği bağlamında değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda öncelikle somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının birlikteliğine odaklanan VI. kriterin güncel kapsamına ulaşana dek geçirdiği revizyonlar ve ilgili tartışmalara yer verilmiştir. Ardından VI. kriteri sağlayan miras alanları çeşitli açılardan ele alınmış ve somut ve somut olmayan kültürel miras türlerine göre sınıflandırılarak mevcut durumdaki dağılım ortaya konmuştur.

Çalışmanın beşinci bölümünde; Dünya Mirası Kültürel Peyzajlar'a yönelik yapılan kavramsal değerlendirmelerden sonra, Dünya Miras Listesi'nde yer alan kültürel peyzajların Üstün Evrensel Değerini gerekçelendirdiği VI. kriter bağlamında öne çıkarılan somut olmayan kültürel miras unsurları ve ilişkilendirildiği somut kültürel ve doğal unsurlar bütüncül şekilde ele alınmıştır. Aralarında kurulan ilişkiler, mekansal yansımaları ve alanın Üstün Evrensel Değerine katkısı 36 adet örnek alan üzerinden ortaya konmuştur. Alana özgü benzersiz ilişkilerin varlığı nedeniyle her alan

ayrı başlıklar halinde ve alan hakkında kısa bir bilgilendirme sunan miras analizi tabloları ile sunulmuştur. Ardından somut olmayan kültürel mirasın miras statüsüne katkısı genel bir değerlendirme ile aktarılmıştır.

Çalışmanın son bölümü olan altıncı bölümünde; tüm bölümlerde yapılan tespitler ve ulaşılan sonuçlar değerlendirilmiş ve çalışmanın beşinci bölümünde yapılan değerlendirmelerden yola çıkılarak, Türkiye'nin Geçici Listesi'nde bulunan Mardin Kültürel Peyzajı, İvriz Kültürel Peyzajı ve Ayvalık Endüstriyel Peyzajı'na yönelik olarak Üstün Evrensel Değer beyanlarının VI. kriter bağlamında güçlendirilebilmesi adına bir değerlendirme sunulmuştur.

1.3 Çalışmanın Yöntemi

Çalışma kapsamında ele alınan somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının bütünlük korunmasına yönelik kuramsal çerçevenin oluşturulması için ilgili basılı ve dijital kitaplar, dergiler, tez çalışmaları ve makalelerin yanı sıra UNESCO, ICOMOS ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşların dijital arşivleri taranmıştır. Yapılan literatür taramasında kültürel miras, somut kültürel miras, somut olmayan kültürel miras ve bütünlük koruma kavramlarına odaklanılmıştır.

Çalışmanın birincil kaynağını UNESCO'nun dijital arşivinden edinilen resmi dokümanlar oluşturmaktadır. Bu dokümanlar kültür sözleşmeleri, bildiriler, toplantı raporları, komite raporları ve faaliyet raporları gibi resmi evrakları kapsamaktadır. Bu dokümanlar tez çalışması kapsamında Türkçe'ye çevrilerek aktarılmıştır. Dokümanlardan elde edilen veriler birbiri ile ilişkilendirilmiş ve sayısal veriler, grafikler ve tablolarla desteklenerek seçili örneklem alanları üzerinden değerlendirilmiştir. Örneklem alanların bir parçasını oluşturduğu ana tabloda, Dünya Miras Listesi'nde yer alan 1121 adet miras alanı içinden VI. kriteri sağlayan 246 adet miras alanı sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma somut kültürel miras türleri ve somut olmayan kültürel miras türlerine göre oluşturulmuştur. Miras alanları birden çok türde somut kültürel miras unsuru içerebildiği gibi, bu unsurlar da çok çeşitli somut olmayan kültürel miras unsurları ile ilişkili olabilmektedir. Sınıflandırma yapılırken baskın

olarak değerlendirilen unsurlar belirleyici olmuştur. Örneklem alanlar için belirlenen ölçüt ise Dünya Miras Listesi'nde kayıtlı olması, VI. kriteri sağlaması ve UNESCO'nun resmi sitesinde yayınlanan "Kültürel Peyzajlar" listesinde yer almasıdır. Bu ölçütlerle seçilen 36 adet kültürel peyzaj alanı, UNESCO resmi sitesinde yayınlanan adaylık dosyaları ve ICOMOS'un yıllık yayınlanan kültürel varlıkların değerlendirildiği raporlardan elde edilen bilgiler doğrultusunda somut kültürel ve doğal unsurların ilişkilendirildiği somut olmayan kültürel mirasların Üstün Evrensel Değere katkısı değerlendirilmiştir.

Çalışmanın sonuç bölümünde, önceki bölümlerde yapılan tespit ve değerlendirmelerin ışığında Türkiye'nin Geçici Listesi'nde yer alan Mardin Kültürel Peyzajı, İvriz Kültürel Peyzajı ve Ayvalık Endüstriyel Peyzajı VI. kriterin gerekçelendirilebilirliği bağlamında tartışılmıştır. Bu bölümde söz konusu üç alanın bilgileri için UNESCO resmi sitesinde Geçici Liste başlığı altında paylaşılan dokümanlardan ve alanlarla ilgili literatürde yer alan kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu iki kaynak türü bütüncül şekilde ele alınarak değerlendirilmiştir.

1.4 Çalışmanın İlgili Literatür İçindeki Yeri

Kültürel miras kavramını evrensel ölçekte kullanılan bir terim haline getiren UNESCO, kültürel mirasın kavramsal gelişimine öncülük eden uluslararası kurumlardan biri olarak bu gelişim sürecinin izlenebildiği resmi dokümanlar hazırlamış ve benimsediği yaklaşımları Dünya Miras Listesi bağlamına adapte etmeye çalışmıştır. Tez çalışması kapsamında somut ve somut olmayan kültürel mirasın birlikteliğinin incelendiği örneklem alanlar olarak seçilen VI. kriteri sağlayan Dünya Mirası Kültürel Peyzajlar'ın ilişkilendirildiği somut olmayan kültürel miras unsurlarının mekansal yansımalarda somutlaşarak ve mekanı anlamlandırarak Üstün Evrensel Değere koyduğu katkının kavranabilmesi ve değerlendirilebilmesi için resmi dokümanlar, kuramsal çalışmalar ve alan çalışmalarından faydalanılmıştır.

Öncelikle kültürel mirasın kültürel peyzajları, somut kültürel miras unsurlarını ve somut olmayan kültürel miras unsurlarını içine alan günümüz kapsamının şekillenme

sürecinin resmi kabuller bağlamında kronolojik olarak izlenebilmesi için ICOMOS ve Avrupa Konseyi'nin hazırladığı sözleşme, tüzük, bildiri, rapor, vb. resmi dokümanlardan faydanılmıştır. Bu dokümanlar sunduğu veriler ile kültürel mirasın somut ve somut olmayan bileşenleri ile birlikte ele alındığı birçok çalışmanın birincil referansı haline gelmiş ve dolayısıyla tez çalışması için de yol gösterici olmuştur. Örneklem alanların seçildiği Dünya Miras Listesi UNESCO tarafından yönetilmekte ve dolayısıyla UNESCO'nun bu alanlara yönelik benimsediği koruma çerçevesinin anlaşılabilmesi adına UNESCO'nun hazırladığı 1972 ve 2003 tarihli kültür sözleşmeleri yol gösterici olmuştur. Bu sözleşmeler önemli tartışmalar sonucu şekillenen dokümanlar olarak ortaya çıkış süreçleri sözleşmelerin benimsediği koruma çerçevesine ve UNESCO'nun kültürel mirasa bakış açısının zaman içindeki dönüşümüne yönelik önemli bilgiler sunmaktadır. Bu bağlamda sözleşmelerin ortaya çıkış süreçlerinde gerçekleşen toplantılar, konferanslar ve çeşitli faaliyetler sonrasında hazırlanan raporlar tez çalışması kapsamında incelenmiştir.

Resmi dokümanların anlamlandırılabilmesi, birbiri ile ilişkilendirilmesi, Dünya Miras Listesi'nin ve listede yer alan örneklem alanların değerlendirilebilmesi için kuramsal çalışmalardan faydanılmıştır. Bu bağlamda Zeynep Ahunbay (2017); Graeme Aplin (2007); Francesco Bandarin (2017); Janet Blake (2001); Christina Cameron (2005); Christina Cameron ve Judith Herrmann (2018); Erdem Eryazıcıoğlu (2018); Peter Fowler (2003); B. S. Frey ve L. Steiner (2011); Jon Henley (2001); Jukka Jokilehto (1999); J. Jokilehto, H. Cleere, S. Denyer ve M. Petzet (2005); J. Jokilehto, C. Cameron, M. Parent, M. Petzet ve ICOMOS (2008); Michael Jones (2003); A. Martorell Carreno (2003); Robert Z. Melnick (1984); Nora Mitchell, Mechtild Rössler ve Pierre-Marie Tricaud (2009); Dawson Munjeri (2002); Dawson Munjeri (2004); Pierre Nora (2006); Öcal Oğuz (2013); Öcal Oğuz (2018a); Öcal Oğuz (2018b); Amos Rapoport (1992); Mechtild Rössler (2006); Carl Ortwin Sauer (1996); Hanna Schreiber (2019); Peter Seitel (2001); Tiamsoon Sirisrisak ve Natsuko Akagawa (2007); Laurajane Smith (2006); Laurajane Smith ve Natsuko Akagawa (2009); Ken Taylor (2011); W. Vos ve H. Meeks (1999); Sue Williams (1996) kaynakları ele aldıkları kavramlar, ortaya koydukları ifadeler ve sundukları yaklaşımlar ile tez

alışmasında yer alan resmi dokümanların, VI. kriteri sağlayan alanların ve örneklem kültürel peyzaj alanlarının değerlendirilmesi açısından yol gösterici olmuştur.

Doğrudan yasal düzenlemeleri ele alan Serap Akipek (2001); Kemal Başlar (2011); Craig Forrest (2010); Samantha Sherkin (2001); Peter Strasser (2002); Daniel Thérond (2009) kaynaklarından resmi dokümanların ele alındığı bölümlerde yararlanılmıştır.

Ele aldıkları uygulama örnekleri ile örneklem alanların değerlendirilme aşamasında Graeme Calma ve Lynette Liddle (2003); Karl Debreczeny (2011); Leila Mahmoudi Farahani (2016); Peter Fowler (2003); Juan Luis Isaza Londoño (2012); Isabel Rigol Savio (2009); Kaingu Kalume Tinga (2004); Sue Williams (1996) kaynaklarından faydalanılmıştır.

Tez alışması kapsamında yapılan literatür taraması sonucunda kültürel peyzajlarda somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının birlikteliğini örneklem alanlar üzerinden ele alan çalışmalar olmasına rağmen, bu çalışmaların çoğunlukla belirli bir alan üzerinden gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Peter Fowler “World Heritage Cultural Landscapes 1992-2002” başlıklı çalışmasında kriter farketmeksizin Dünya Miras Listesi bağlamında kültürel peyzajları çeşitli açılardan ele almıştır. Kültürel peyzajlara yönelik hazırlanan bu kapsamlı çalışma önemli veriler sunmakla birlikte, çalışmanın üzerinden 18 yıl geçmiş ve bu süreçte birçok kültürel peyzaj listeye kaydedilmiştir. Bu süreçte hazırlanan çalışmalar arasında özellikle VI. kriter bağlamında kültürel peyzajları ele alan güncel çalışmaların bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu durumun yanı sıra literatürde VI. kriteri sağlayan miras alanlarının somut ve somut olmayan kültürel miras türlerine göre sınıflandırılarak değerlendirildiği bir çalışmanın bulunmadığı tespit edilmiştir. Çok katmanlı bir araştırma konusu olan somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının arasındaki ilişkinin çeşitliliğinin VI. kriteri sağlayan 246 adet miras alanı üzerinden ortaya koyulması, bu ilişkinin Üstün Evrensel Değere katkısının Dünya Mirası Kültürel Peyzajlar üzerinden değerlendirilmesi ve bu değerlendirme ışığında Türkiye bağlamında seçili kültürel peyzajların tartışılması, bu çalışmayı özgün ve önemli kılmaktadır.

BÖLÜM İKİ

ULUSLARARASI ALANDA SOMUT VE SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN BİRLİKTE KORUNMASININ TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Koruma disiplini içinde kaleme alınmış yazılı kaynaklar gösteriyor ki kültürel miras kavramı, insanlık tarihinin hiçbir döneminde 20. yüzyılda tartışıldığı kadar tartışılmamıştır. Bu durum çoğunlukla savaş tekniklerinin gelişimi ile birlikte savaşların yarattığı yıkımın büyük ölçeklere ulaşması ve geçmişte kabul gören koruma yaklaşımlarının dönüşen dünyanın bu dinamiğine karşı yetersiz kalması olarak yorumlanmaktadır (Jokilehto, 1999). 1931 tarihli Atina Tüzüğü'nde (*Carta Del Restauro*) olduğu gibi tek yapı ölçeğine odaklanan ve anıtın fiziksel olarak korunmasına yönelik restorasyon ilkelerini ortaya koymaya çalışan koruma yaklaşımı, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren birden çok bileşenin koruma sürecine dahil edildiği bir kapsama ulaşmıştır.

O zamana dek kabul görmüş kültürel miras unsurlarına yönelik fiziksel koruma tekniklerinin tartışılması, bu dönemde yerini kültürel miras kavramının kabul görmüş tanım ve kapsamının sorgulandığı bir sürece bırakmıştır. 1964 tarihli Venedik Tüzüğü ile ortaya atılan “yapının çevresi ile korunması” yaklaşımı, 1975 tarihli Amsterdam Bildirgesi'nde ilk kez “bütünleşik koruma” başlığı altına alınmıştır. Yapının fiziki bileşenleri ve fiziki çevresinin yanı sıra somut olmayan kültürel bileşenleri ve doğal çevresi ile kurduğu ilişkinin de korunması gerektiği görüşü 1980'li yıllarda benimsenmiş ve yıllardır süregelen tartışmalara cevap veren ve yeni tartışma kanalları açan yasal düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Çalışmanın bu bölümünde kültürel miras kavramının somut ve somut olmayan kültürel bileşenlerini kapsayan güncel tanım ve kapsamına katkı koyduğu tespit edilen 14 adet yasal düzenleme ele alınmıştır. Bu yasal düzenlemeler içerik, tanım, kapsam ve terminoloji açılarından analiz edilerek kültürel miras kavramına katkısı tartışılmıştır. Bu yasal düzenlemeler koruma alanında öncü bir konumda olan ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) ve Avrupa Konseyi tarafından hazırlanmıştır.

2.1 1982 ICOMOS Kanada, Quebec Mirasının Korunmasına Yönelik Tüzük (Deschambault Bildirgesi)

ICOMOS Kanada Milli Komitesi tarafından 1982 yılının Nisan ayında hazırlanan ve literatürde Quebec Tüzüğü veya Deschambault Bildirgesi olarak da adlandırılan “Quebec Mirasının Korunmasına Yönelik Tüzük” (*Charter for the Preservation of Quebec's Heritage*), Venedik Tüzüğü (1964) ve Amsterdam Bildirgesi (1975) başta olmak üzere geçmiş deneyimlerin ve koruma yaklaşımlarının etkilerini barındıran bir yasal düzenlemedir (ICOMOS, 1982). Ulusal ölçekte hazırlanmış olan tüzük, Quebec’in kültürel karakterini ve özel bir yaratım olarak görülen doğasını korumayı amaçlamaktadır. İkincil amaç ise miras ve koruma kavramlarına yönelik çağdaş yaklaşımlara uygun eylemler için bir yol çizmektir.

Sosyal, tarihsel, coğrafi ve ekonomik faktörlerle şekillen kültürel doku, düşünce ve alışkanlıkların doğduğu coğrafi bağlamdır. Bağlam içinde meydana gelen bu düşünce ve alışkanlıklar kültüre yani geleneklere, folklorik yapıya, zihniyete, üsluba, mimarlığa, sosyal yapıya ve özgün yaşam sanatına katkı sağlamaktadır. Bu unsurlar kültürün kökleri olarak kültürel mirası oluşturan bileşenler olarak belirtilmiştir (ICOMOS, 1982). Kültürel mirasın bileşenlerinin kapsamının genişletilmesi ve geleneklerin de bu kapsam içinde ele alınması bu süreçte önemli bir adım olarak kaydedilmelidir. Metin genelinde “*property*” (varlık) teriminden daha çok “*heritage*” (miras) teriminin kullanılması ve miras terimine yönelik birtakım tanımlamaların yapılmış olması kültürel miras kavramının terim olarak kabul edildiğinin somut kanıtları olarak görülebilir.

Tüzüğe göre kültürel miras üç ana ögeye sahip kapsamlı bir terimdir. Bu ögeler “Maddi Kültür (*Material Culture*)”, “Coğrafi Çevre (*Geographic Environment*)” ve “İnsan Çevresi (*Human Environment*)”dir. Maddi kültür kavramı mimarlık ürünlerine ek olarak arkeolojik ve etnolojik nesneler, ikonografi, yazılı belgeler, mobilya, sanat ürünleri ve içinde yaşadığımız yapıları çevre gibi diğer tüm maddi unsur formları olarak tanımlamıştır. Coğrafi çevre kavramı kıyı, dağ ve ova gibi doğal unsurlar, doğal sitler ve peyzajlar olarak tanımlamıştır. İnsan çevresi kavramıyla ise kendi gelenek ve

göreneklerine sahip olan, belleği belirli folklorik öğelerle donatılmış olan, yaşam şekli belirli bir düzene uyumlu olan her insanın sosyal hazine olarak korunması amaçlanmaktadır (ICOMOS, 1982).

Quebec Tüzüğü ile birlikte yeni bir kavram daha koruma disiplini içinde yerini almıştır. Güncel koruma yaklaşımları içinde sıkça vurgulanan “kültürel peyzaj (*cultural landscape*)” kavramı tüzükte de yer verildiği gibi insan topluluklarının doğal çevresine adaptasyon sürecinin bir sonucudur ve kültürel miras bağlamı içinde ele alınmaya başlamıştır. Kültürel peyzaj, tüzüğün tanımladığı kültürel miras öğelerinin bütüncül bir şekilde varlık bulduğu bir miras türü olarak tanım ve kapsamı üzerine bugün dahi tartışmaların sürdüğü bir kavramdır. Tüzük içinde kısaca değinilen “bellek” kavramı ise süreç boyunca kapsamı ve tanımı gelişecek olan kültürel miras kavramının önemli bir bileşeni olarak karşımıza çıkacaktır. Bellekle ilişkili olarak metin içinde miras üreticisi ve koruyucusu olarak insanlığın “sosyal hazine” olarak ele alınması günümüz kültürel miras anlayışına doğru atılan önemli bir adım olarak görülmelidir.

2.2 1987 ICOMOS, Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü (Washington Tüzüğü)

1987 yılının Ekim ayında Washington’da toplanan ICOMOS Genel Kurulu tarafından hazırlanan ve literatüre Washington Tüzüğü olarak da geçen “Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü” (*Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas*), endüstrileşme kaynaklı kentsel değişim tehditine karşı tarihi kentler ve kentsel alanları koruma amacıyla kaleme alınmıştır (ICOMOS, 1987).

Tarihi kentler ve kentsel alanların korunmasına yönelik ilke, hedef ve yöntemlerin tanımlandığı yasal düzenleme aynı zamanda Venedik Tüzüğü’nü (1964) tamamlama misyonunu üstlenmiştir. Koruma uygulamalarının gerçekleştirilmesinde Venedik Tüzüğü ve Washington Tüzüğü’nün tanımladığı ilkelerin referans alınması gerektiği metnin altıncı maddesinde açıkça belirtilmiştir (ICOMOS, 1987). Dahası tüzüğün ilk

maddesinde vurgulanan, koruma ve planlama politikalarının ayrılmaz parçalar olduğu konusu, Amsterdam Bildirgesi (1975) ilkelerini akıllara getirerek tüzüğün ikincil referansı olarak görülebilir. Tüzükte ele alınan korunması gerekli tarihi kentler ve kentsel alanlar geleneksel kent kültürüne ait değerleri barındıran doğal ve insan yapısı çevre olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma ek olarak koruma eyleminin ana aktörü olarak kentliler toplumsal çeşitliliğin ifadesi olarak vurgulanmaktadır (ICOMOS, 1987). Bu durumda koruma ağı içinde temel faktör olarak ele alınan kentliler korunması gereken tarihi kent ve kentsel alanların üreticisi olarak belleklerinde muhafaza ettikleri kodlarla kültürel değerleri yarattıkları söylenebilir. Tüzüğün kentte yaşayanların belleğini oluşturan kültürel değerlerin korunması hedefi ise bu savı desteklemektedir.

Günümüz kültürel miras kapsamının alt başlıkları olan somut ve somut olmayan kültürel miras kavramlarının daha basit bir tanımlaması metin içinde yer almaktadır. Tüzükte korunması planlanan nitelikler arasında kentin tarihi karakteri ve bu karakteri oluşturan “maddi” (*material*) ve “ruhani” (*spiritual*) unsurlar bulunmaktadır. Bu söylemlerden hareketle doğal ve insan yapısı unsurlarıyla kentsel çevrenin toplumsal değerlerin, belleğin, gelenek ve göreneklerin yani topluma ait tüm somut olmayan unsurların somut yansımaları olarak korunması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Washington Tüzüğü’nde ele alınan kavramlar ve tanımlamalar da gösteriyor ki kültürel mirası oluşturan temel faktörler yavaş da olsa farkedilip bir araya getirilmektedir. Bu süreçte kültürel mirasın bileşenleri saptanırken bir yandan da terminolojik denemelerin sürdüğü söylenebilir. Öncelikle tüzükte bellek kavramı ve bellekte korunan kültürel kodlarla yaratılan kentlerden söz edilmektedir. İlerleyen yıllarda “hafıza mekanları” olarak terimselleşecek olan bu tanımın yanı sıra bugün mimari koruma disiplini içinde bütüncül şekilde ele alınan “maddi ve ruhani” unsurlara yer verilmesi, Washington Tüzüğü’nü kültürel mirasın gelişimi sürecinde önemli bir noktada konumlandırmaktadır.

2.3 1994 ICOMOS Japonya, Nara Özgünlük Belgesi

“Nara Özgünlük Belgesi” (*Nara Document on Authenticity*) 1994 yılının Kasım ayında Japonya’nın Nara şehrinde düzenlenen Nara Özgünlük Konferansı’nda kaleme alınmıştır (ICOMOS, 1994). Belge, içeriği ve amacı gereği Venedik Tüzüğü (1964) ruhunu örnek alan ve bu tüzüğe kavramsal açıdan yeni eklemeler yapan bir yasal düzenlemedir. Konferansın temelinde UNESCO, ICOMOS ve ICCROM işbirliği yatmaktadır.

UNESCO Dünya Miras Komitesi’nin Dünya Miras Alanları’nda “özünlük” kavramını uygulamaya koyma talebi konferansın çıkış noktasını oluşturmıştır. Bu bağlamda Nara Özünlük Belgesi birincil olarak koruma uygulamalarında yeterince özen gösterilmeyen kültürel çeşitlilik ve miras çeşitliliğine dikkat çekmektedir. Bunu yaparken kültürel kimlik arayışlarının kimi zaman saldırganlaşan doğasına ve azınlık kültürlerinin milliyetçilik hareketi ile yok edilmesine şiddetle karşı çıkmaktadır. Metine göre özünlüğün kültürel mirasın korunmasına sağlayacağı katkı toplumsal belleğe saygı duymak, bütün kültürlere özgü değerlerin meşruiyetini tanımak ve onu geliştirmek şeklinde olacaktır (ICOMOS, 1994).

Nara Özünlük Konferansı, kültürel mirası koruma konusunda Batı-merkezli kavramlar ve yaklaşımlar üzerine bir tartışma başlatarak mevcut koruma amaç ve yaklaşımlarını geliştirmiştir. Yaşam biçimlerinde kendini gösteren kültür ve miras çeşitliliği “mekan ve zaman” boyutu ile ifade bulmaktadır. Yedinci maddede ifade edildiği gibi, kültürel mirası oluşturan “somut ve soyut” anlatım biçimleri kültürler ve toplumların kendini ifade etme aracı olarak korunmalıdır. Toplumsal değerler üzerinden tanımlanabilen somut (*tangible*) ve somut olmayan (*intangible*) anlatım biçimleri miras çeşitliliğini ve dolayısıyla özünlüğü besleyen unsurlardır (ICOMOS, 1994). Nara Özünlük Belgesi ile birlikte kültürel miras, somut ve somut olmayan bileşenleri ile yani tarihsel, sanatsal, teknik ve toplumsal boyutlarıyla tanımlanma ve korunma olanağı bulmuştur. Uluslararası bir yasal düzenleme içinde yapılı ve doğal çevreye ait fiziksel unsurların dışındaki unsurların tanımı için kullanılan “*intangible*” (somut olmayan) terimi, bu miras türünün tanımlanması ve terimselleşmesi konusunda

UNESCO ve ICOMOS'un ortak bir dilde buluştuğunun en önemli göstergelerinden birisidir.

Kültürel mirasın tüm biçimleriyle korunabilmesinin öncelikli şartı mirasa değer atfedilmesidir. Her miras bulunduğu bağlam içinde temsil ettiği değerlerle özgünlük şartını sağlayabiliyorken özgünlük değerlendirmelerini standart bir ölçüt sistemine oturtmak mümkün değildir. Her kültür var olduğu bağlam içinde köklenerek kültürel mirasını üretir ve bu sebeple bağlamın koşullarına göre kurgulanan değerlendirme sistemleri geliştirilmelidir (ICOMOS, 1994). Bu kabulleri yapan yasal düzenleme öte yandan ortak bir değerlendirme sisteminin arayışı içindedir. Nara Özgünlük Belgesi'ne göre toplumların kültürel değerleri ve anlatım biçimleri yerel olsa da evrensel bir koruma sistemi içinde korunabilmesi ancak uluslararası anlaşılabilirlik ve işbirliği ile mümkündür (ICOMOS, 1994).

Nara Özgünlük Belgesi ile geçmişten bugüne kabul gören özgünlük kavramı tartışılarak yeni tanım ve kapsamına kavuşmuştur. Belge öncüllerinden farklı olarak kültürel mirasın somut olmayan kültürel boyutlarına da somut kültürel boyutu kadar yer vererek kavramlar arası denge sağlamıştır. Özgünlük kavramının uluslararası bir belge ile gündeme getirilmesi yerel ölçekte çeşitli boyutları ile tanımlanan kültürel mirasların kendine özgünlüğü ve biricikliği ile korunmasına yönelik değerli bir adımdır. Nara Özgünlük Belgesi, yıkıcı kimlik arayışlarının azınlıkların kültürel çeşitliliğini yok etmesine karşı caydırıcı bir uluslararası yasal düzenleme olarak güncelliğini korumaya devam etmektedir.

2.4 1999 ICOMOS, Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü

1999 yılının Ekim ayında Meksika'da toplanan ICOMOS 12. Genel Kurulu'nda kabul edilen "Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü" (*Charter on the Built Vernacular Heritage*), geleneksel mimari mirası toplumun karakterinin ve geçmişinin belgesi, faydacı, ilgi çekici, toplum eseri, zaman ürünü ve insanlığın dünya üzerindeki varoluşunun temelini yansıtan harmoni olarak tanımlamaktadır. Tüzüğün hazırlanma motivasyonlarından birisi ekonomik, kültürel ve mimari homojenizasyonun

geleneksel mimarlık miraslarını tehdit etmesidir. Tüzük küreselleşmeye bağlı olarak gelişen tektipleşmeye karşı geleneksel mimarlık miraslarının bakımı ve korunması için Venedik Tüzüğü'ne (1964) ek ilkeler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Öncülleri gibi Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü de Venedik Tüzüğü ilkelerini kabul etmiş ve onu geliştirmeyi misyon edinmiştir (ICOMOS, 1999a).

Geleneksel mimarlık toplumun kültürel değerlerinin temel dışavurumu olarak kültürün çevresi ile ilişkisini yansıtırken diğer yandan dünyanın kültürel çeşitliliğine katkı koyması açısından değerlidir. Geleneksel mimarlık işlevsel, sosyal ve çevresel kısıtlamalara bağlı olarak çeşitlenen ve kendini güncelleyen bir yapıdır. Tüzüğün kabulüne göre geleneksel mimarlık ürünleri aynı zamanda kültürel peyzajın temel bir bileşenidir ve tekil yapıdan ziyade geleneksel dokunun karakterini yansıtan yapı grupları ve yerleşimlerle temsil edilirler (ICOMOS, 1999a).

Yasal düzenlemenin koruma ilkeleri bölümünün beşinci maddesine göre geleneksel mimari miras sadece yapı, strüktür ve mekanların fiziksel form ve dokuları değil, aynı zamanda bu unsurların kullanılma ve anlaşılma biçimleri ile gelenekler ve onlarla kurulan somut olmayan ilişkileri de kapsamaktadır. Bu ifade ile birlikte kültürel mirasın iki temel bileşeni olan somut (fiziksel form ve dokular) ve somut olmayan (bellek, değer, gelenek, bağ, vb.) kültürel değerler tanımlanmıştır (ICOMOS, 1999a). Yasal düzenleme içinde geleneksel yapı ustaları ve zanaatların yaşatılması ve belgelenmesi gerektiği vurgusu ise bu süreçte önemli olan diğer bir adım olarak sayılabilir.

Tüzükte geleneksel mimari mirası yaşatmanın en iyi yolu olarak söz konusu yapı, yapı grupları ve yerleşimleri bakım ve onarım ile koruma yaklaşımı vurgulanmıştır (ICOMOS, 1999a). Bu noktada geleneksel mimari mirası koruma yaklaşımına dahil edilmeyen, geleneksel mimarlığın temel bileşeni olan somut olmayan kültürel değerlerin nasıl korunacağı konusu ise yasal düzenlemenin eksik bir noktası olarak dikkat çekmektedir. Bu durumun düzenlendiği dönemin koruma yaklaşımlarında yaygın olarak görüldüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak söz konusu tüzüğün

ortaya koyduğu ilke ve tanımlamalarla birlikte kültürel mirasın gelişim sürecinde önemli bir yeri olduğu söylenebilir.

2.5 2000 Avrupa Konseyi, Avrupa Peyzaj Sözleşmesi

2000 yılının Ekim ayında Floransa’da imzaya sunulan “Avrupa Peyzaj Sözleşmesi” (*European Landscape Convention*), belirlediği ilkelerle peyzajın korunmasını, yönetimini ve planlanmasını geliştirmeyi ve peyzajlara yönelik Avrupa işbirliğini organize etmeyi amaçlamaktadır. Yasal düzenleme dört bölüm ve on sekiz maddeden meydana gelmektedir.

Avrupa Peyzaj Sözleşmesi’nin yaptığı tanıma göre peyzaj, “insanlar tarafından algılandığı şekliyle, karakteri doğal ve/veya insani unsurların eyleminin ve etkileşiminin sonucu olan bir alan”dır. Peyzajın korunması ise “doğal konfigürasyonundan ve/veya insan faaliyetlerinden elde edilen miras değeriyle gerekçelendirilen, bir peyzajın önemli veya karakteristik özelliklerini koruma ve sürdürme eylemleri” olarak ifade edilmektedir. Bu ifade kültürel peyzaj kavramını akla getirmekle birlikte, özellikle yasal düzenlemenin önsözünde 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi’ne atıfta bulunması, peyzaj ve miras arasındaki ilişkinin kurulması adına önemli bir gelişmedir.

Peyzaj, yerel kültürlerin biçimlenmesinde etkili olan bir kavram olarak tanımlanmıştır. Doğal ve kültürel mirasın temel bir bileşeni olarak peyzajların, kültürel, ekolojik, çevreyle ilgili ve sosyal alanlarda önemli bir kamu yararı rolü olduğu kabul edilmiştir.

Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, doğal, kırsal, kentsel alanları ve banliyöleri kapsamakla birlikte, bozulmuş alanlarda, yüksek kaliteli alanlarda, estetik değeri yüksek alanlarda ve aynı zamanda günlük alanlarda yaşam kalitesinin bir parçası olduğunu kabul etmektedir. Sözleşmeye taraf olan ülkelerin ulusal yasal düzenlemelerinde peyzajları tanıması; peyzajın korunması, yönetimi ve planlaması için politikalar geliştirmesi;

halkın sürece katılımı için prosedürler geliştirmesi; bölgesel ve şehir planlama politikalarına peyzajı entegre etmesi gerekmektedir.

2.6 2003 ICOMOS Güney Afrika, Anıt ve Sitlerin Somut Olmayan Mirası ile ilgili Kimberley Çalıştayı Bildirgesi

2003 yılı kültürel miras kavramı üzerine önemli yasal düzenlemelerin kaleme alındığı bir zaman dilimi olarak karşımıza çıkmaktadır. “Anıt ve Sitlerin Somut Olmayan Mirası ile ilgili Kimberley Çalıştayı Bildirgesi” (*Declaration of the Kimberley Workshop on the Intangible Heritage of Monuments and Sites*), 27-31 Ekim 2003 tarihinde Zimbabwe’de toplanan ICOMOS 14. Genel Kurulu’nun düzenlediği “Yer-Bellek-Anlam: Anıt ve Sitlerin Somut Olmayan Değerlerinin Korunması” (*Place-Memory-Meaning: Preserving Intangible Values in Monuments and Sites*) temalı bilimsel sempozyumu öncesinde hazırlanmıştır. Sempozyumda ele alınacak olan somut olmayan değerlerin korunması ile ilgili alternatif bir çözüm sunmayı ve ICOMOS’un gelecekte bu konuda yürüteceği çalışmalar için bir örnek geliştirmeyi amaçlayan bu metin, 24-26 Ekim 2003 tarihli “Anıt ve Sitlerin Somut Olmayan Mirası ile ilgili Kimberley Çalıştayı”nın sonunda hazırlanmıştır (ICOMOS, 2003a).

ICOMOS Güney Afrika Milli Komitesi tarafından organize edilen çalıştay 15 ülkeden 21 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Çalıştayda Zimbabwe’de düzenlenecek olan bilimsel sempozyuma ait üç başlık tartışmaya açılmıştır. Bunlar “tanılama (*identification*), koruma (*protection*) ve yorumlama (*interpretation*)”dır. Robyn Ridett yaptığı açılış konuşmasında, somut olmayan miras ile ilişkilendiren dört ana değer olarak estetik, kültürel (örn. dini ritüeller), bilimsel (zanaat ve geleneksel beceriler de bu kapsamda ele alınmıştır) ve ruhani (değerlerin birleşimini temsil eden sitler, örn. Uluru-Ayres Rock) değerleri öne çıkarmıştır. Somut olmayan mirasın yaşayan bir miras türü olduğunu vurgularken, korunması ve tanınması konusunda metodolojik eksiklikler olduğunu da eklemiştir (ICOMOS, 2003a).

Çalıştay sonunda hazırlanan Kimberley Bildirgesi ile ICOMOS somut ve somut olmayan mirasın bütüncül ele alınması gereken ayrılmaz kavramlar olduğunu ve

somut olmayan mirasın obje ve yerlere anlam, değer ve bağlam kazandırdığını kabul etmiştir. Yer, mekan, anıt ve sit gibi unsurların somut olmayan mirasın somut kaydı olarak tanımlanması kültürel mirasın 21. yüzyılda geldiği nokta için değerli bir ifadedir. Değerler, semboller, bellek, kimlik, kültürel yönelimler ve yaşayan gelenekler somut olmayan mirasın temel faktörleri olarak sıralanmıştır (ICOMOS, 2003a).

ICOMOS ve UNESCO Dünya Miras Komitesi'ne göre somut olmayan kültürel miras, yerin anlamını ve değerini kuvvetlendirmektedir. Bu nedenle ICOMOS, 2003 tarihli Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin somut olmayan kültürel mirasa ilişkin ilkelerinin, 1972 tarihli UNESCO Dünya Miras Sözleşmesi Uygulama Kılavuzu'na entegre edilerek koruma ölçütlerinin somut olmayan değerleri içine alacak şekilde geliştirilmesi için çalışma kararı almıştır. Dahası, somut olmayan kültürel miras ilkelerinin kültürel mirasın koruma uygulamalarına dahil edilmesine karar verilmiştir (ICOMOS, 2003a).

Bu tanım ve kabullerle güncel koruma argümanında çokça yer verilen ve temellerinin Venedik Tüzüğü'nde atıldığı “Bütüncül Koruma” yaklaşımının çağdaş karşılığına ulaştığı söylenebilir. Bütüncül koruma yaklaşımının çağdaş karşılığı, kültürel varlıkların fiziksel bağlamıyla bütüncül şekilde ele alınmasından öteye geçerek kültürel varlıkların somut ve somut olmayan değerleri ile de bütüncül şekilde ele alınması gerekliliğini savunmaktadır.

2.7 2003 ICOMOS Zimbabwe Sempozyumu “Yer-Bellek-Anlam: Anıt ve Sitlerin Somut Olmayan Değerlerinin Korunması”

27-31 Ekim 2003'te Zimbabwe Victoria Falls'ta ICOMOS 14. Genel Kurulu toplanmış ve “Yer-Bellek-Anlam: Anıt ve Sitlerin Somut Olmayan Değerlerinin Korunması” (*Place-Memory-Meaning: Preserving Intangible Values in Monuments and Sites*) temalı bilimsel sempozyumu yoğun bir katılımı ile gerçekleştirmiştir. Zimbabwe Sempozyumu koruma (*conservation*) kuramı ve uygulamaları ile ilgili yeni bakış açılarını tanıtmayı amaçlamaktadır. Nara Özgünlük Belgesi'nin resmi olarak

kabul edildiği ICOMOS 12. Genel Kurulu’nun ardından 14. Genel Kurul toplantısı bu belgeyle ortaya çıkan konuların sorgulanma ve tartışılma zamanı olarak görülmüştür (ICOMOS, 2003b).

ICOMOS geçmiş yıllarda hazırladığı yasal düzenlemelerle somut ve somut olmayan mirasın ayrılmaz doğasını kabul ettiğini beyan etmiştir (ICOMOS, 2003b). Ancak somut ve somut olmayan miras arasındaki ilişkinin potansiyeli ve dinamiğini detaylıca irdeleyen çalışmalara pek rastlanmamıştır. Bu sempozyum ile ICOMOS bu kültürel miras türleri arasındaki sıkı ilişkiyi çözümlemeye çalışılırken diğer yandan somut olmayan değerleri her yönüyle ele alarak gelecekteki koruma uygulama ve kuram çalışmaları için çeşitli kanallar açmıştır.

ICOMOS sempozyum için üç alt tema belirlemiştir. “Somut Olmayan Boyutlar: Kavramlar, Tanılama ve Değerlendirme” (*The Intangible Dimension - Concepts, Identification and Assessment*), “Değişimin Etkisi ve Farklı Bakış Açıları” (*Impact of Change and Diverse Perceptions*) ve “Somut Olmayan Mirası Korumak ve Yönetmek: Metotlar” (*Conserving and Managing Intangible Heritage: Methods*) alt temalarında somut olmayan miras kavramını çeşitli yönleri ile ele alan çalışmalar sunulmuştur.

Çalışmanın III. bölümünde detaylı bir şekilde ele alınacak olan UNESCO’nun 2003 tarihli *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi* ve ortaya çıkış süreci, ICOMOS 14. Genel Kurulu’nun düzenlediği Zimbabwe Sempozyumu başta olmak üzere sonrasında düzenlenen çeşitli kültür çalışmalarına da ilham kaynağı olmuştur. ICOMOS başkanı Michael Petzet (2003) yaptığı konuşmada, UNESCO’nun kültürel miras alanında hazırladığı 1972 ve 2003 tarihli sözleşmelere sıklıkla referans vermiş ve sempozyum çıktılarının bu sözleşmelere katkı sağlayacağını ifade etmiştir.

Somut olmayan miras kültürel kimlik, yaratıcılık ve çeşitlilik kaynağı olarak tanımlanırken, araç-gereçleri ve üretim ortamı ile zanaat ustalığının ve geleneksel bilgi sisteminin bu mirasın somut birer parçası olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda korunması istenen anıt ve sitleri geleneksel malzeme ve teknik ile onaran, kültürün somut tarafıyla ilgili beceriye sahip zanaat ustaları “Yaşayan Anıtlar” (*Living*

Monuments) olarak kabul edilmiştir. ICOMOS'un yaşayan anıtları koruma yaklaşımları ise sonraki yasal düzenlemelerde cevaplanması gereken bir soru olarak kalmıştır.

Temsil ettiği ruhani anlamların somut yansımaları olarak tanımlanan anıtlar, aynı zamanda bir bellek unsuru olarak her zaman belirli materyallerle üretilmiş somut bir objeden daha fazlasıdır. Somut kültürel mirasın rekonstrüksiyonu (yeniden yapımı) geçmişten bugüne koruma disiplini içinde çeşitli argümanlarla tartışılırken, bu söylem somut kültürel mirasların rekonstrüksiyonu ile ilgili değerli bir yaklaşım sunmaktadır. Somut ve somut olmayan değerleri bünyesinde barındıran tarihi bir yapı malzemesinin yok olması sonucu yeniden yapıldığında, somut boyutuna dair kültürel değeri azalmış olsa da temsil ettiği anılar ve anlamlarla somut olmayan kültürel değeri varlığını sürdürmektedir (Petzet, 2003).

Yakın geçmişte Afganistan'da Bamiyan Buda Anıtları'nın Taliban saldırıları sonucu zarar görmesi, sempozyum kapsamında kültürel mirasın karşı karşıya kaldığı tehlikeler ve alınması gereken tedbirlere yönelik tartışmaları arttırmıştır. Uzun vadede karşı karşıya kalınan en büyük tehlikenin küreselleşme, kasıtlı ihmal, farklı bakış açılarının aşağılanması ve yetersiz koruma stratejileri olduğu ifade edilmiştir (ICOMOS, 2003b).

2.8 2005 ICOMOS, Miras Yapılarının, Sitlerin ve Miras Alanlarının Ortamının Korunması Hakkında Xi'an Bildirgesi

"Miras Yapılarının, Sitlerin ve Miras Alanlarının Ortamının Korunmasına Yönelik Xi'an Bildirgesi" (*Xi'an Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas*) 2005 yılının 17-21 Ekim tarihlerinde Çin'de toplanan ICOMOS 15. Genel Kurulu tarafından hazırlanmıştır. Yasal düzenleme beş bölüm onüç maddeden meydana gelmektedir (ICOMOS, 2005a).

Bildirgede benzer doğrultuda hazırlanmış geçmiş yasal düzenlemelerden farklı olarak "*environment*" (çevre), "*context*" (bağlam) ve "*habitat*" (yaşama ortamı)

kavramları yerine “ayarlanmış/düzenlenmiş ortam” olarak türkçeleştirilebilen “*setting*” kavramı kullanılmıştır. Xi'an Bildirgesi tarihi şehirler, peyzajlar, kıyıları, kültürel rotalar ve arkeolojik sitler gibi miras yapısı, sit ve miras alanlarının hızla yükselen değişim ve gelişime karşı eşit şekilde korunması ve yönetilmesi ile ilgili başta Venedik Tüzüğü (1964) olmak üzere ICOMOS Ulusal ve Uluslararası Komiteleri'nin çalışmaları, özellikle Nara Özgünlük Belgesi (1994) ve UNESCO sözleşme ve tavsiye kararlarının katkıları referans alınarak hazırlanmıştır (ICOMOS, 2005a).

Bildirgenin amacı yaşam biçimi, tarım, gelişim ve turizmdeki değişimler ve doğa veya insan kaynaklı felaketler sonucu şehirlerin, peyzajların ve kültürel rotaların ani ve hızlı dönüşümünün ele alınması ve bu dönüşüm sürecinin kültürel mirasın özgünlük, anlam, değer, bütünlük ve çeşitliliğine karşı yarattığı tehditi azaltmak için miras yapılarının, sitlerin ve miras alanlarının bulundukları bağlam içindeki mevcudiyetlerinin yeteri kadar tanınması, korunması ve sürdürülmesini sağlamaktır (ICOMOS, 2005a). Bildirgenin yaptığı tanıma göre ortam, fiziksel ve görsel boyutunun ötesinde, mekanı yaratan ve biçimlendiren doğal çevre ile etkileşimi, geçmiş ya da güncel, sosyal ya da spiritüel pratikleri, gelenek ve görenekleri, geleneksel bilgiyi, işlev veya aktiviteyi ve somut olmayan kültürel mirasın çeşitli biçimlerini içeren bir kavramdır. Çeşitli ölçekteki miras yapıları, sit ve miras alanları özgün karakter ve önemini onlara atfedilen sosyal, spiritüel, tarihi, artistik, estetik, doğal, bilimsel ve diğer kültürel değerlerin yanı sıra fiziksel, görsel, spiritüel ve diğer kültürel bağlam ve ortamla kurdukları anlamlı ilişkiden türetmektedir. Kültürel gelenekler, ritüeller, spiritüel pratikler ve kavramlar, tarih, topoğrafya, doğal çevre değerleri ve kullanımı ortamın somut ve somut olmayan boyutlarının yaratılmasına katkı sağlamaktadır (ICOMOS, 2005a).

Kültürel mirasın ortamını anlamak disiplinlerarası bir yaklaşımın yanı sıra resmi kayıt ve arşivler, artistik ve bilimsel tanımlar, sözlü tarih ve geleneksel bilgi, yerel ve ilgili diğer komiteler ile görüş ve bakış açılarının analizi gibi çeşitli bilgi kaynaklarının kullanımını gerektirmektedir. Yasal düzenlemeye göre kültürel mirasın ortamını sürdürülebilir bir şekilde korumak için efektif planlama kararları, yasama araçları,

politikalar, stratejiler ve uygulamalar ile birlikte yerel, ulusal ve uluslararası farkındalık yaratılmalı ve her ölçekte işbirliği sağlanmalıdır (ICOMOS, 2005a).

Bu yasal düzenleme ile birlikte geçmişe dönüp bakıldığında, süreç boyunca tartışılan somut ve somut olmayan kültürel miras biçimlerinin büyük oranda kabul gördüğü ve sonraki aşama olarak bu miras türlerinin birbirini var etme şekilleri ve ortamda var olma biçimlerinin tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Bu yasal düzenlemenin öncelikli amacı kültürel miras biçimlerini ortaya koymaktan öte kültürel mirasın ortamına odaklanmaktır. Sonraki yasal düzenlemelerde kültürel mirasın kuramsal sınırları sorgulanmaya devam ederken diğer yandan kültürel mirasın fiziksel yansımalarını görebildiğimiz, kültürel mirasın üretildiği ve yaşatıldığı ortam, bağlam, çevre ve yer kavramları tanımlanmaya devam etmiştir.

2.9 2005 Avrupa Konseyi, Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Hakkında Çerçeve Sözleşmesi (Faro Sözleşmesi)

Faro Sözleşmesi olarak da bilinen “Toplum İçin Kültürel Mirasın Değerine Dair Çerçeve Sözleşmesi” (*Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*) 27 Ekim 2005 tarihinde Avrupa Konseyi tarafından hazırlanarak üye devletlerin imzasına sunulan 23 maddelik bir yasal düzenlemedir (Council of Europe, 2005).

Toplumsal ve insani değerleri kültürel mirasın kapsamlı ve disiplinlerarası doğasının merkezine yerleştirmek, kültürel mirasın sürdürülebilir kullanımı, değer ve potansiyelini insani gelişim ve yaşam kalitesinin kaynağı olarak kullanmak ve herkesin kültürel mirasla bağ kurma hakkına sahip olduğunu vurgulamak yasal düzenlemenin temel çıkış noktalarıdır (Council of Europe, 2005). Sözleşmenin Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948) ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara Yönelik Anlaşması’nı (1966) referans alması kültürel mirasın toplumsal yönüne verdiği önemin açık bir ifadesidir.

“İnsanların sürekli evrilen değer, inanç, bilgi ve geleneklerinin bir yansıması ve dışavurumu olarak tanımladığı kültürel miras geçmişten devralınan kaynaklar bütünüdür. Kültürel miras zamanla insanlar ve yerler arasındaki etkileşimin sonucu olan çevrenin tüm yönlerini kapsar. Kültürel miras barışçıl ve demokratik bir toplum inşası ve kültürel çeşitliliğin tanınmasında etkin bir role sahiptir.” (Council of Europe, 2005).

Bu tanımlamalar kültürel mirasın tanım, kapsam ve algılanma şeklinin geldiği nokta için önemli bir temsildir. Sözleşmenin yaptığı diğer bir tanım olarak miras topluluğu (*heritage community*), kültürel mirasın kamu faaliyetleri çerçevesinde sürdürülmesi ve gelecek nesillere aktarılması için belirli yönlerine değer veren insanlar bütünü anlamına gelmektedir. Sözleşme bireysel veya kolektif şekilde farketmeksizin herkesin, kamu menfaati ve başkalarının özgürlük sınırlarını gözetmek şartıyla, kültürel mirastan yararlanma ve ona katkı sağlama hakkı olduğunu ve kendi mirasına duyduğu saygı kadar başkalarına ait kültürel miraslara ve dolayısıyla tüm Avrupa ortak mirasına saygı duyma yükümlülüğü olduğunu beyan etmiştir (Council of Europe, 2005). Sözleşme hitap ettiği ölçeklere bakılırsa bireyden kolektiflere, kolektiflerden yerel hükümetlere, yerelden ulusala ve ulusaldan kıtasala doğru genişleyen bir görev ve sorumluluk ağı öngörmektedir. Aynı zamanda metin içinde yer verilen “aynı kültürel mirasa farklı topluluklar tarafından yüklenen farklı anlam ve değerlerin çatışması” durumu ise günümüzde tehlike altında olan veya yok edilen miraslar için birey ve kolektiflerin kimi zaman ulusların temel motivasyonu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yasal düzenlemenin ikinci maddesi, kültürel çevrenin tüm miras boyutları korunurken kültürel, biyolojik, jeolojik ve peyzajla alakalı çeşitliliğin dengesini gözetmek için bütüncül yaklaşım geliştirilmesini ve koruma uygulamalarının kültürel mirasın bütünlüğüne uyumlu olması gerektiğini önermektedir (Council of Europe, 2005). Geleneksel materyal, teknik ve bilginin kullanımının koruma uygulamalarına adapte edilmesi ve çağdaş koruma uygulamaları için potansiyelinin keşfedilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Yasal düzenlemenin odağını oluşturan kültürel mirasın toplumsal boyutunun yanı sıra onuncu maddesiyle birlikte ekonomik boyutu da ele

alınmıştır. Detaylı yönerge verilmemesine rağmen Faro Sözleşmesi ile birlikte kültürel miras yararlanılması gereken bir ekonomik kaynak olarak ortaya konulmuştur. Sürdürülebilir ekonomik kalkınma için kültürel miras, ekonomik potansiyelinin tam verimle kullanılması gereken ana bir etken olarak belirlenmiştir (Council of Europe, 2005).

Faro Sözleşmesi, her ne kadar üçüncü maddesinde vurguladığı gibi Avrupa'nın insan haklarına saygı, demokrasi ve hukuki kurallar üzerine kurulu fikirleri, ilkeleri ve değerlerinden meydana gelen ortak mirasını pan-Avrupa işbirliği ile korumaya odaklanmış olsa da, ortaya koyduğu ilkeler küresel ölçekte yankı uyandırarak gelecek yasal düzenlemeler için önemli bakış açıları sunmuştur. Kültürel mirasın insani bir hak olduğu vurgusu ile Faro Sözleşmesi, kültürel miras kavramının gelişim süreci içinde katkıcı bir yasal düzenleme olarak miras tanımını ve kapsamını yeniden şekillendirmiştir.

2.10 2008 ICOMOS, Yerin Ruhunun Korunması Hakkında Quebec Bildirgesi

2008 yılı 29 Eylül – 4 Ekim tarihleri arasında Kanada'nın Quebec şehrinde bir araya gelen ICOMOS 16. Genel Kurulu, “Yerin Ruhunu Bulmak” (*Finding the Spirit of Place*) temalı bilimsel bir sempozyum gerçekleştirmiştir. ICOMOS'un ifade ettiği gibi bu organizasyon 77 ülkeden 853 katılımcısı ile kültürel miras profesyonelleri ve destekçilerinin katıldığı küresel koruma tarihinin gördüğü en önemli ve evrensel toplantıdır (ICOMOS, 2008a). Genel Kurul sonunda “Yerin Ruhunun Korunmasına Dair Quebec Bildirgesi” (*The Quebec Declaration on the Preservation of the Spirit of Place*) hazırlanmıştır.

Quebec Bildirgesi yerin ruhunu yeniden düşünmek, yerin ruhuna karşı tehditleri saptamak, yerin ruhunu bağlamında korumak ve yerin ruhunu aktarmak başlıkları altında ele alınan on maddeden oluşmaktadır (ICOMOS, 2008a). Quebec Bildirgesi ile geçmiş yasal düzenlemelerde kültürel miras ile ilişkilendirilen “Yerin Ruhu” (*Genius Loci*) kavramı kesin tanımına kavuşmuştur. Bildirgenin birinci maddesinde yaptığı tanıma göre yerin ruhu, somut (yapı, sit, peyzaj, rota ve objeler) ve somut

olmayan (anılar, anlatılar, yazılı belge, festivaller, bellek, ritüeller, geleneksel bilgi, değerler, dokular, renk ve kokular, vb.) bileşenlerdir, yani yere anlam, değer, duygu ve gizem katan fiziksel ve ruhani bileşenlerdir. Bu bileşenleri birbirine zıt kavramlar olarak ele almak yerine somut ve somut olmayanın birbirlerini var etme biçimlerinin tartışılması gerektiği ifade edilmiştir (ICOMOS, 2008a).

Yerin ruhunu yaratan mimar, kullanıcı ve yönetici gibi çeşitli sosyal aktörlerin temel miras üreticileri olarak karşımıza çıkması ise Zimbabwe Sempozyumu ve Faro Sözleşmesi'nde yapılan "birey" ve "toplum" vurgusunun yankısı olarak değerlendirilebilir. Faro Sözleşmesi'nin kültürel mirasa yüklenen farklı anlam ve değerler üzerine yaptığı vurguya paralel olarak, Quebec Bildirgesi üçüncü maddesinde yerin ruhunun birden çok anlamı ve değeri temsil edebilen, farklı zamanlara ve farklı toplumlara ait olabilen ilişkisel bir kavram olduğunu belirtmiştir. Bu dinamik yaklaşım kitle turizmi, silahlı çatışmalar, şehirleşme, ulusaşırı nüfus hareketi, yerinden edilen halklar, artan kültürel etkileşimler ve çoğulcu toplumlarla şekillenen günümüz dünyasına daha adapte edilebilir bulunmuştur. Yasal düzenlemenin beşinci maddesinde ise bu durumun çatışma ortamı yaratabileceği ve bu duruma karşı yere özgü koruma stratejileri ve yönetim planları hazırlanması gerektiği ifade edilmiştir (ICOMOS, 2008a).

Yerin ruhu insanoğlunun sosyal ihtiyaçları karşısında yarattığı bir olgu olarak anıt, sit ve kültürel peyzajların karakterini vermekte ve yaşama dair daha kapsamlı bir kavrayış sunmaktadır. Yerin ruhu ve birey arasında sürekli etkileşim ve yaratım süreci söz konusu olduğu için yerin ruhunun ve dolayısıyla kültürel mirasın korunması bireyden başlar ve gelecek nesillere aktarım aşında birey en önemli aktördür. Bu bağlamda topluluklarla kurulan interaktif iletişim ve katılım yerin ruhunun yaşatılabilmesi için en etkili yöntem olarak öne çıkmaktadır. Resmi olmayan (anlatılar, ritüeller, gösteriler, geleneksel deneyimler ve uygulamalar, vb.) ve resmi olan (eğitim programları, dijital veri tabanları, web siteleri, pedagojik araçlar, multimedya sunumlar, vb.) aktarım yöntemleri öneri olarak sunulmuştur (ICOMOS, 2008a).

Düzenlediği sempozyum ve forum ile ICOMOS 16. Genel Kurulu, somut ve somut olmayan miras arasındaki ilişkiyi ve yerin ruhunun içe dönük sosyal ve kültürel mekanizmasını keşfetmek için bir platform sunmuştur. Yerin ruhu kavramı, kültürel mirasa yönelik hazırlanan tüm yasal düzenlemelere, anıtlar, sitler, peyzajlar, rotalar ve obje koleksiyonları için hazırlanan tüm koruma ve restorasyon projelerine dahil edilmesi gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.11 2008 ICOMOS Kültürel Rotalar Tüzüğü

“ICOMOS Kültürel Rotalar Tüzüğü” (*The ICOMOS Charter on Cultural Routes*) 2008 yılı 4 Ekim tarihinde ICOMOS 16. Genel Kurulu’nda kabul edilen iki tüzükten birisidir. Kültürel Rotalar Tüzüğü, kültürel rotaların (*cultural routes*) tanımlanması, araştırılması ve doğru değerlendirilebilmesi için tanım, belirli bir metodoloji ve temel ilkeleri sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca kültürel rotaların muhafazası, korunması, doğru kullanımı ve yönetimi ile ilgili kılavuz hazırlanmasını ön görmektedir. Yasal düzenleme kültürel rotaları tüzüğün hedefleri, tanımlama, kültürel rotanın bileşenlerini tanımlama, özel göstergeler, kültürel rota tipleri, saptama, bütünlük ve özgünlük, metodoloji ve uluslararası işbirliği adlı sekiz başlıkta ele almaktadır (ICOMOS, 2008b).

Kültürel mirasın korunması alanında yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak kültürel rotalar kavramı, kültürel varlıklar ile ilgili düşüncelerin evrimini ve onların yerleşim ve bölgeleri ile ilişkili değerlerinin artan önemini göstermekte ve mirasın makroyapı ölçeğini ortaya koymaktadır. Kültürel rota kavramı yenilikçi, karmaşık ve çok katmanlı bir yapıya sahip miras türü olarak kültürel mirasın korunması ile ilgili kuram ve uygulamalara yeni bakış açıları sunmaktadır. Tüzük içinde kültürel rotanın yanı sıra bu mirasın bileşenleri olarak bağlam (*context*), kapsam (*content*), kültürlerarası anlam (*cross-cultural significance*), dinamik karakter (*dynamic character*) ve ortam (*setting*) kavramları tanımlanmıştır (ICOMOS, 2008b).

Üzerinde sıkça durulan ulusal ve uluslararası işbirliği ihtiyacı, bu uluslararası miras türünün korunmasında birincil ve zorunlu bir durum haline gelmiştir. Çünkü yol ağları

ve rotalar farklı kültürel ve etnik gruplara ait insanların karşılaşmalarına olanak verdiği için bu insanların sürekli bir devinim, değiş tokuş ve etkileşim hali içinde olması sonucu bu haberleşme ve ulaşım rotaları alışlagelmiş rollerinden öteye geçerek somut ve somut olmayan değerleri barındıran kültürel rotalara ve bu rotayla ilişkilendirilmiş kültürel miraslara dönüşmüştür. Yasal düzenlemeye göre kültürel rotalar yeni bir kavram olarak diğer miras biçimleri (anıtlar, arkeolojik kalıntılar, tarihi şehirler, somut olmayan miras, sivil mimarlık, teknolojik miras, kamusal yapı işleri, endüstri mirası, kültürel ve doğal peyzajlar, ulaşım araçları ve özel bilgi ve teknik beceri gerektiren diğer örnekler) ile çakışmaz, aksine onları da kapsamı içine alarak bu miras biçimleri arasında yeni ilişkiler inşa eder (ICOMOS, 2008b).

Kültürel rotanın ilişkisel miras değerlerini ve anlamını saptamak için rotanın somut olmayan değerleri anlamak birincil öneme sahiptir, bu sebeple kültürel rotanın tanımlanması ve korunması süreçlerinde somut değerlerin her zaman somut olmayan değerlerle birlikte ele alınması şart koşulmuştur. Tüzüğe göre kültürel rotanın bir kısmında somut bileşenler yok olmuş olsa da onu bütünleyen ve özgünlüğünün bir parçası olan somut olmayan bileşenler ve somut olmayan bilgi kaynakları onun kanıtları olarak görülmelidir. (ICOMOS, 2008b). Kültürel Rotalar Tüzüğü de gösteriyor ki kültürel mirasın günümüz kapsamlı sosyolojik kavramsal karşılıkları ile birlikte doğal, kültürel ve tarihi ortamıyla (*setting*) doğrudan bağlantılı olan ilişkilerinin tanımlanması ve korunması için yeni yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır.

2.12 2008 ICOMOS Kültürel Alanların Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü

“ICOMOS Kültürel Alanların Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü” (*The ICOMOS Charter on Interpretation and Presentation of Cultural Sites*) 2008 yılı 4 Ekim tarihinde ICOMOS 16. Genel Kurulu’nda oylamaya sunulurken kabul edilmiştir. Tüzüğün hazırlanma amacı kültürel miras alanlarına yönelik kamu ilgisi ve anlayışını arttırmak için miras koruma çabalarının ana bileşenleri olarak bu alanlarının yorumlanması ve sunumu ile ilgili temel ilkeleri tanımlamaktır. Yasal düzenleme Venedik Tüzüğü’nün (1964) “arkeolojik alanların koruma ve restorasyon ilkeleri için

her ülkenin kendi kültür ve geleneğine göre geliştirmesi gereken uluslararası bir altlık oluşturulmalı” vurgusunu referans almaktadır (ICOMOS, 2008c).

Geçmiş medeniyetlerden günümüze kalan somut ve somut olmayan değerlerin hangilerinin korunacağı, nasıl korunacağı ve kamuya nasıl sunulacağı tüzüğün temel çıkış noktalarıdır. Kültürel Alanların Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü, efektif ve sağlıklı kamusal miras iletişimi (*public heritage communication*) için metod ve teknolojilerini ele almaktadır. Mirasa yönelik yoğunlaşan çevresel ve insani tehditlere ve birçok bölgede artış gösteren, koruma ve eğitimden ziyade kazanç getirisini ön planda tutarak tasarlanmış “Tema Parkları” gibi özenli miras alanlarına karşı uluslararası kabul gören yorumlama ve sunum ilkelerine ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir (ICOMOS, 2008c). Buna rağmen tüzük ne kültürel alanların sunumları için özel bir içerik kuralı koymayı ne de anıtların, sitlerin ya da kültürel peyzajların kamuya sunulması ile ilgili “üniforma doku” (*uniform pattern*) empoze ederek kültürel alanları tektipleştirmeye çalışmaktadır.

Tüzüğün üzerine temellendiği kavramlar “Erişim”, “Bilgi Kaynakları”, “Bağlam ve Ortam”, “Özgünlük”, “Kapsayıcılık”, “Sürdürülebilirlik” ve “Araştırma, Eğitim ve Talim”dir. Tüzüğün ana yedi hedefinden üçüncüsü kültürel miras alanlarının somut ve somut olmayan değerlerini kültürel, sosyal, tarihi ve doğal ortamı ve bağlamında korumaktır. Tüzüğe göre kültürel miras alanlarının yorumlanması sürecinde mirasın kültürel ve ruhani gelenekler, öyküler, müzik, dans, tiyatro, literatür, görsel sanatlar, yerel görenekler ve mutfak mirası gibi somut olmayan kültürel değerleri ve çevresel değerleri göz önünde bulundurulmalıdır. Kültürel Rotalar Tüzüğü’nde olduğu gibi bu yasal düzenlemede de kültürlerarası anlam kavramına yer verilmiştir. Miras alanlarının kültürlerarası anlamı veya literatür, antik kayıtlar ve yaşayan geleneklere dayanarak yöneltlen farklı bakış açıları kültürel miras alanlarını yorumlama yaklaşımında göz önünde bulundurulmalıdır (ICOMOS, 2008c).

Somit ve somut olmayan kültürel mirasın ayrılmaz doğası ve somut olmayan kültürel mirasın objelere ve yerlere anlam, değer ve bağlam kazandırması nedeniyle, ICOMOS anıt ve sitlerin somut olmayan değerlerine adanmış ve ontolojik değişimlere

ayak uyduran kavramsal bir sözlük geliştirmeyi amaçlayan tüzükler hazırlamayı uygun görmüştür. Aynı gün içinde sunulan ve kabul edilen Kültürel Alanların Algılanması ve Sunumu Tüzüğü ve Kültürel Rotalar Tüzüğü ile birlikte kültürel mirasın somut olmayan boyutlarının ve yerin ruhani değerinin önemi yeniden vurgulanmıştır.

2.13 2011 ICOMOS Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle ilgili Valletta İlkeleri

28 Kasım 2011 tarihinde Paris'te toplanan ICOMOS 17. Genel Kurulu “Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle ilgili Valletta İlkeleri” (*The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas*) kabul etmiştir. İlkelerin hazırlanmasında öncü bir birim olan CIVVIH (*ICOMOS International Committee on Historic Towns and Villages*) Washington Tüzüğü’nü (1987) ve UNESCO çatısı altında hazırlanan Nairobi Tavsiyeleri’ni (1976) referans dökümanlar olarak belirlemiştir. Kentler yaşayan organizmalar olarak sürekli dönüşüm hali içindedir. Washington Tüzüğü’nün üzerinden geçen 24 yılda tarihi kentler ve kentsel alanların içinde bulunduğu kültürel, siyasi, mimari, teknolojik, ekonomik, doğal ve sosyolojik dönüşüm hali çeşitli tehditleri de beraberinde getirmiştir. ICOMOS’a göre bu durum tarihi kentler ve kentsel alanların korunmasına yönelik güncel yaklaşım ve düşünceler gerektirmiştir (ICOMOS, 2011a). Yasal düzenlemenin koruma alanına getirdiği yenilik tarihi kentler ve kentsel alanlara yönelik güncel eğilimler, yöntemler ve araçların ortaya konması ve kuramsal açıdan ilgili kavramlarla kurduğu ilişkinin tanımlanmasıdır.

“Tarihi Kentsel Miras” (*Historic Urban Heritage*) kavramı ile ifade edilen tarihi kentler ve kentsel alanlar kültürel mirasın büyüyen ölçeğinin temsil etmektedir. Valletta İlkeleri’ne göre tarihi kentsel miras toplumun ve toplumsal kültürel kimliğin evrimini yansıtan mekansal oluşumlar olarak geçmişin yaşayan kalıntılarıdır. Bu mekansal oluşumların somut bileşenleri kentsel yapılanmalar, mimari bileşenler, kent içinde ve çevresinde bulunan peyzajlar, arkeolojik kalıntılar, manzaralar, silüetler, bakı noktaları ve kent simgelerini kapsamaktadır. Somut olmayan bileşenleri ise tarihi değerinin temelini oluşturan etkinlikler, tarihi ve sembolik işlevler, kültürel pratikler,

bellek, gelenekler ve kültürel kaynaklar olarak tanımlanmıştır (ICOMOS, 2011a). Tarihi kentsel mirasın somut ve somut olmayan bileşenlerini tanımlayan yasal düzenleme, yerin ruhu kavramı için Quebec Bildirgesi (2008) tanımına bağlı kalmıştır. Ruh mekanı yaratırken, mekan da ruhu yaratmakta ve biçimlendirmektedir. Tarihi kentler ve kentsel alanların karakterini ve ruhunu tanımlayan öğeler olarak, yerin ruhunu ve kimliğini yaratan somut olmayan değerler saptanmalı ve korunmalıdır (ICOMOS, 2011a).

Washington Tüzüğü'nde tanımlanan korunması gerekli tarihi kent öğeleri bu yasal düzenlemede de karşımıza çıkmaktadır. Ancak günümüz kültürel miras anlayışına uygun bir yaklaşımla eklemeler yapılarak kültürel gelenekler, geleneksel teknikler, yerin ruhu ve yerin kimliğine katkı sağlayan herşey, sosyal doku, kültürel çeşitlilik, alanların bağlam ve bileşenleri ile kurduğu ilişki ve yenilenemez kaynaklar korunması gerekli öğeler olarak tanımlanmıştır. Washington Tüzüğü'nden farklı olarak bu yasal düzenleme "Tampon Bölge" (*Buffer Zone*) tanımı yapmıştır. Yapılan tanıma göre tampon bölge, korunması gerekli alanı zararlı fiziksel, görsel ve sosyal faaliyetlerden koruyan tanımlı bir kuşaktır. Tarihi kentsel miras günlük yaşamın bir parçası olarak yerel topluluklar ve yaşamsal pratikleri ile doğrudan ilişkilendirilmiştir. Yerel toplulukların geleneksel pratiklerini ve kullanımlarını sürdürmemeleri göç hareketini beraberinde getirmekte, dokunun kimliğini ve karakterini kaybetmesine yol açmakta ve sonrasında soylulaştırma süreci ile sonuçlanmaktadır. Özellikle ayrımcılık ve sosyal yersizlik hali tarihi kent dokularının kimliğini tehdit eden unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple yerel topluluklar ve çağdaş kullanıcılar, geleneksel pratikler ve çağdaş kullanımlar arasındaki dengeyi ve kültürel, sosyal, mekansal ve ekonomik çeşitlilik dengesini kuran koruma yaklaşımları uygulanmalıdır (ICOMOS, 2011a).

Valletta İlkeleri birçok yasal düzenlemede tanımlanmaya çalışılan somut ve somut olmayan unsurları günümüz kent anlayışı içinde ele almıştır. Yasal düzenleme getirdiği yeniliklerle kentsel alan ölçeği ile sınırlandırılmış tarihi kültürel mirasın kapsamının bölgesel ölçeğe çıkarılması, kimlik ve süreklilik gibi somut olmayan değerler, geleneksel alan kullanımı, toplumsal etkileşimde kamusal mekanın rolü,

çevresel faktörler ve entegrasyon gibi diğer sosyo-ekonomik faktörler ile ilgili büyük bir farkındalık ortaya koymuştur.

2.14 2014 ICOMOS İnsani Değerler Olarak Miras ve Peyzaj Hakkında Floransa Bildirgesi

2014 yılının 9-14 Kasım tarihleri arasında Floransa’da bir araya gelen ICOMOS 18. Genel Kurulu yürüttüğü bilimsel sempozyum sonucu “İnsani Değerler Olarak Miras ve Peyzaj hakkında Floransa Bildirgesi”ni (*The Florence Declaration on Heritage and Landscape as Human Values*) hazırlamıştır. Sempozyumun temel amacı çeşitli kültürel toplumlar ve bireylerin katılımı ile kültürel mirasın sahip olduğu insani değerlerin ve kültürel çeşitliliğin tanınmasını sağlamak, kültürel mirasın ve peyzajların taşıdığı değerlere ilişkin ilke ve tavsiyeleri tanımlamaya çalışmak ve miras yönetim etiği ve pratikleri ile ilgili ortaya yeni fikirler koymaktır (ICOMOS, 2014).

Floransa Bildirgesi ICOMOS’un amaçlarının ve dünya miras alanlarının somut ve somut olmayan boyutlarını değerlendirmek için UNESCO ile birlikte yürüttüğü çalışmaların bir yansımasıdır. Yasal düzenlemeye göre bir alanı Dünya Mirası olarak incelemek ve değerlendirmek, yerin ruhunu ve toplumsal kimliği korumak için insani değerleri koruma ve onlara saygı duymaya yönelik ahlaki bir bağlılık olmalıdır. Doğal ve kültürel miras arasındaki etkileşimin somutlaştığı unsurlar olarak kültürel peyzajlar geçmiş toplumların yaşayan hafızası ve gelecek nesiller için somut ve somut olmayan bağları aktaran araç olarak tanımlanmıştır. Kültürel miras ve kültürel peyzajların toplumsal kimliğin temeli olarak geleneksel uygulamalar ve bilgiler doğrultusunda korunması gerektiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda geleneksel teknik ve yöntemlerle ilişkilendirilmiş anlam, sembol ve ritüellerin daha detaylı araştırılmasına ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir (ICOMOS, 2014).

Floransa Bildirgesi kültürel peyzajların ve kültürel mirasın korunması ve yeni mirasların yaratımı içgüdüünün diğer bir kaynağı olarak “bellek” kavramını ön plana çıkarmaktadır. Toplumsal olayların ve afetlerin neden olduğu yıkım halinin bellekte yaşatılması ve atlatılması sürecinin bir aracı olarak yerin somut ve somut olmayan

kültürel mirası yerel topluluk ve ziyaretçiler arasında yeni diyaloglar kurmakta ve toplumun öz-değer ve kimliğine katkı sağlamaktadır. Yasal düzenlemede kültürel miras alanları için turizmin kaçınılmazlığı kabulü ile, yerel topluluklar ve ziyaretçilerin arasında gerçekleşen somut olmayan değerlerin (gelenek, görenek, dans, bilgi ve mutfak kültürleri, vb.) paylaşımı sebebiyle kültürel mirasın bütünlüğünün, özgünlüğünün ve sürekliliğinin korunmasına yönelik ilkelere yer verilmiştir. Bildirgede ifade edildiği üzere, mekan ve turizmin bütünleşik planlaması ile hem nitelikli kültürel ürünler ve kültürel miras deneyimleri yaratılmış olacak hem de toplumların kimlikleri pekiştirilecektir. Bildirgeye göre “Kültürel Koridorlar” (*Cultural Corridors*) geleneksel rotalarla birlikte tarihi araştırmaların ve kültürel anlamların değerini vurgulamaktadır. “Yaratıcı Mekanlar” (*Creative Spaces*) ise sanal veya gerçeklikten bağımsız olarak somut ve somut olmayan kültürel mirasın iç içe geçmiş karşılıklı ilişkisine bağlıdır (ICOMOS, 2014). Koruma uygulamalarında kullanılması istenen “Tabandan Yukarı” (*Bottom-Up*) yaklaşımı ise koruma sürecinin temeli olan yani bu yaklaşıma göre tabanı olan insan boyutunu vurgulamaktadır diyebiliriz.

2.15 Bölüm Sonu Değerlendirmesi

30 yılı aşkın süre boyunca ICOMOS ve Avrupa Konseyi, güncel tartışmalara cevap verebilen ve dönemin öncü belgeleri haline gelen yasal düzenlemeler ortaya koymuştur. Bu bölümde ele alınan yasal düzenlemelerin (Tablo 2.1), kültürel miras kavramına bakış açısının dönüşümünde ve kavramın somut ve somut olmayan boyutlarını işaret eden güncel tanım ve kapsamına ulaşmasında önemli katkıları olduğu tespit edilmiştir. 1980’li yıllarda mimari yapıların yalnızca fiziksel boyutları ile değerlendirilmesinin ve korunmasının sürdürülebilir ve nitelikli bir koruma sağlamayacağı görüşünün yükselmesiyle birlikte, mimari mekan ve yerleşimlerin biçimlenmesinde, anlam kazanmasında ve korunmasında temel bir rolü olan somut olmayan kültürel miraslar (gelenekler, inançlar, değerler, temsiller, bellek, geleneksel bilgi sistemleri, sözlü gelenekler, ritüeller, festivaller, görsel sanatlar, renk, koku, dokular, vb.) tartışılmaya başlamıştır.

Somut olmayan kültürel mirasların mimari mekan ve yerleşimlere anlam ve bağlam kazandırdığı kabulünün yanı sıra doğal çevre ve kültürel miras arasındaki ilişki de çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu gelişmeler beraberinde mimari mekan ve yerleşimlerin konumlandığı, kullanıcılarının şekillendirdiği ve somut olmayan kültürel miras unsurları ile birlikte kültürel peyzaj değeri kazandırdığı doğal çevrenin de kültürel miras başlığı altına alınmasını sağlamıştır. Bu bağlamda kültürel mirasın tekil yapı ölçeği makro bir ölçeğe çıkmış, doğal ve kültürel miras arasındaki etkileşimin somutlaştığı unsurlar olan kültürel peyzajları içine alacak şekilde genişlemiştir. Kültürel peyzaj ve kültürel rota kavramları, kültürel mirasın genişleyen kapsamını ve çok katmanlı yapısını, somut ve somut olmayan kültürel unsurların karşılıklı etkileşimini ve doğa ile kültür arasındaki iç içe geçmiş ilişkiyi ortaya koymaktadır. Tüm bu bileşenler (doğal, somut ve somut olmayan) bir araya gelerek yerin ruhunu oluşturmakta ve kültürel mirasın korunması ile ilgili kuram ve uygulamalara yeni bakış açıları sunmaktadır. Bugün mimari koruma disiplinin öznesi olan somut kültürel miras olarak mekan ve yerleşimler, doğal ve somut olmayan kültürel bileşenleri ile tanımlanmakta ve koruma altına alınmaktadır.

Tablo 2.1 Uluslararası yasal düzenlemelerin kültürel miras kavramının tarihsel gelişim sürecine katkısı

Yıl	Düzenleme Adı	Sürece Katkısı
1982	Quebec Mirasının Korunmasına Yönelik Tüzük	Tüzük kültürel mirasın ana öğelerini “Maddi Kültür”, “Coğrafi Çevre” ve “İnsan Çevresi” olarak tanımlamıştır. Kültürel peyzaj, bu üç ana öğenin bütüncül şekilde varlık bulduğu bir miras türü olarak tanımlanmıştır. Miras üreticisi ve koruyucusu nsnlar “sosyal hazine” olarak tanımlanmıştır.
1987	Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü	Tarihi kentler ve kentsel alanlar, geleneksel kent kültürüne ait değerleri barındıran doğal ve insan yapısı çevre olarak tanımlanmıştır. İleride somut ve somut olmayan kültürel miras olarak terimselleşecek olan “maddi” ve “ruhani” unsurlar bu kentlerin korunması gereken karakterleri olarak tanımlanmıştır.
1994	Nara Özgünlük Belgesi	Özgünlük kavramı tartışılarak yeni tanım ve kapsamına kavuşmuştur. Somut ve somut olmayan ifade biçimlerinin miras çeşitliliğini ve özgünlüğünü beslediği ifade edilmiştir. Kültürel mirasın bulunduğu bağlam içinde temsil ettiği değerlerle özgünlük şartını sağlayabileceği vurgulanmıştır. Aynı zamanda bu belgenin yaptığı özgünlük tanımı Dünya Miras Sözleşmesi’nin Uygulama Rehberi’ne entegre edilmiştir.
1999	Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü	İşlevsel, sosyal ve çevresel kısıtlamalara bağlı olarak çeşitlenen geleneksel mimarlık, kültürel peyzajın temel bir bileşeni olarak tanımlanmıştır. Geleneksel mimari mirasın iki temel bileşeni olan somut ve somut olmayan kültürel miraslar tanımlanmıştır.
2000	Avrupa Peyzaj Sözleşmesi	Peyzaj, yerel kültürlerin biçimlenmesinde etkili olan bir kavram olarak tanımlanmıştır. Doğal ve kültürel mirasın temel bir bileşeni olarak peyzajların, kültürel, ekolojik, çevreyle ilgili ve sosyal alanlarda önemli bir kamu yararı rolü olduğu kabul edilmiştir.
2003	Anıt ve Sitlerin Somut Olmayan Mirası ile ilgili Kimberley Çalıştayı Bildirgesi	Somut ve somut olmayan kültürel mirasın ayrılmaz kavramlar olarak bütüncel ele alınması gerektiği ve somut olmayan kültürel mirasın yerlere anlam, değer ve bağlam kazandırdığı kabul edilmiştir. Somut olmayan kültürel miras ilkelerinin kültürel mirasın koruma uygulamalarına dahil edilmesine karar verilmiştir.
2003	Zimbabve Sempozyumu “Yer-Bellek-Anlam: Anıt ve Sitlerin Somut Olmayan Değerlerinin Korunması”	Somut ve somut olmayan kültürel miras arasındaki ilişkinin potansiyeli ve dinamiği üzerine tartışılmıştır. ICOMOS, IUCN ve ICOM’un bir araya gelerek somut olmayan kültürel miras ile ilgili bilimsel bir komite oluşturması tavsiye edilmiştir. Somut olmayan kültürel miras kimlik, yaratıcılık ve çeşitlilik kaynağı olarak tanımlanmıştır.
2005	Miras Yapılarının, Sitlerin ve Miras Alanlarının Ortamının Korunması Hakkında Xi’an Bildirgesi	Somut ve somut olmayan kültürel mirasın bağlam içinde var olma ve birbirini var etme biçimleri tartışılmaya başlamıştır. Çeşitli ölçekteki miras yapıları, sitler ve miras alanlarının özgün karakter ve öneminin, onlara atfedilen kültürel değerlerin yanı sıra fiziksel, görsel ve ruhani bağlam ve ortamla kurdukları anlamlı ilişkiden de türediği ifade edilmiştir.
2005	Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Hakkında Çerçeve Sözleşmesi (Faro Sözleşmesi)	Kültürel miras insani bir hak olarak ele alınmış ve kültürel çevrenin miras boyutlarının korunurken kültürel, biyolojik, jeolojik ve peyzajla ilgili çeşitliliğin dengesi için bütüncül yaklaşım geliştirilmesi önerilmiştir.
2008	Yerin Ruhunun Korunması Hakkında Quebec Bildirgesi	Somut ve somut olmayan bileşenler olarak tanımlanan yerin ruhu kavramının, sosyal ihtiyaçlar karşısında yaratılan anıt, sit ve kültürel peyzajların karakterini verdiği kabul edilmiştir. Somut ve somut olmayan mirasın bağlamında korunması için yerin ruhunun korunmasına yönelik ilkeler belirlenmiştir. Somut ve somut olmayan kültürel mirasın birbirini var etme biçimlerinin tartışılması teşvik edilmiştir.
2008	Kültürel Rotalar Tüzüğü	Kültürel mirasın makro ölçeğini ortaya koyarak kültürel mirasın korunması ile ilgili kuram ve uygulamalara yeni bakış açıları sunmuştur. Bağlam, kapsam, kültürlerarası anlam, dinamik karakter ve ortam kültürel rotaların bileşenleri olarak tanımlanmıştır. Kültürel mirasın doğal, kültürel ve tarihi ortamıyla doğrudan bağlantılı olan ilişkilerinin tanımlanması ve korunması için yeni yollar açmıştır.
2008	Kültürel Alanların Yorumlanması ve Sunumu Tüzüğü	Kültürel mirasın somut ve somut olmayan kültürel bileşenlerinin kültürel, sosyal, tarihi ve doğal ortamı ve bağlamında korunması ana hedeflerden birisi olarak belirlenmiştir. Kültürel mirasın yorumlanması sürecinde somut olmayan kültürel bileşenlerinin ve çevresel değerlerin göz önünde bulundurulması gerektiği vurgulanmıştır.
2011	Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle ilgili Valletta İlkeleri	Somut ve somut olmayan kültürel bileşenleri, peyzajları, silüetleri ve manzaraları kapsayan Tarihi Kentsel Miras kavramının tanımlanması kültürel mirasın büyüyen ölçeğini temsil etmektedir. Mekan ve ruh arasındaki simbiyotik ilişki öne çıkarılmıştır. Somut ve somut olmayan kültürel miras unsurları günümüz kent anlayışı içinde ele alınmıştır.
2014	İnsani Değerler Olarak Miras ve Peyzaj Hakkında Floransa Bildirgesi	Doğal ve kültürel miras arasındaki etkileşimin somutlaştığı unsurlar olarak kültürel peyzajlar, geçmiş toplulukların yaşayan hafızası ve gelecek nesiller için somut ve somut olmayan bağları aktaran araç olarak tanımlanmıştır. Kültürel peyzajları toplumsal kimliğin temeli olarak, geleneksel uygulamalar ve bilgiler doğrultusunda korunması gerektiği vurgulanmıştır. Düzenleme aynı zamanda bellek kavramını koruma sürecinin motivasyonlarından biri olarak öne çıkarılmıştır. Düzenleme kültürel miras ve kültürel peyzaj çeşitliliğinin merkezine insanı koymuştur.

BÖLÜM ÜÇ

UNESCO KÜLTÜR SÖZLEŞMELERİNDE KÜLTÜREL MİRAS

YAKLAŞIMI

UNESCO “insanlığın entelektüel ve ahlaki dayanışması” fikri üzerine temellenen Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu’dur (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*). 1945 yılında kuruluş sözleşmesi imzalanan UNESCO’nun temel misyonu eğitim, bilim ve kültür alanlarında eşitlik ve barışı sürdürmektedir. Organizasyonun ortaya çıkışını tetikleyen en temel unsur 20. yüzyılın maddi ve manevi açıdan yıkıcı savaş ortamıdır (Jokilehto, 1999). Kuruluşunu takip eden ilk yıllarda kültür sektöründeki çalışmaları müzecilikle sınırlı olsa da, bugün kültür sektöründe yürüttüğü çalışmalarla uluslararası platformda kural koyucu bir statüye sahip olmuştur.

Kuruluş sözleşmesinin birinci maddesinde yer verilen ve UNESCO’nun kültürel alanda yürüteceği çalışmaların temelini oluşturan “dünyanın kitap, sanat eseri, tarih ve bilim anıtları mirasının muhafaza edilmesi ve korunması” (UNESCO, 1945), amacını gerçekleştirmek için benimsediği koruma yöntemlerini “uluslararası işbirliği” üzerine şekillendirmektedir. Bu bağlamda UNESCO uluslararası işbirliğini esas alan sözleşmeleri, tavsiye kararları, koruma kampanyaları ve çeşitli çalışmaları ile insanlığın sahip olduğu kültürel miras biçimlerini koruyarak gelecek nesillere aktarmayı hedeflemektedir. UNESCO 70 yılı aşkın faaliyet sürecinde 6 adet kültür sözleşmesi hazırlamış ve dönemin koruma anlayışını yansıtacak şekilde “kültürel miras” tanımlamaları yapmıştır. Bu kültür sözleşmeleri; 1954 tarihli “Silâhlı Bir Çatışma Hâlinde Kültür Mallarının Korunması Sözleşmesi”, 1970 tarihli “Kültürel Varlıkların Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirler Hakkında Sözleşme”, 1972 tarihli “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme”, 2001 tarihli “Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi”, 2003 tarihli “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” ve 2005 tarihli “Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesine Dair Sözleşme”dir.

UNESCO Kültür Sözleşmeleri hazırlandıkları dönemin koruma bakış açısını yansıtan ve kültürel miras kavramının gelişim sürecinden etkilenen ve bu süreci etkileyen bir yapıya sahiptir. Bu noktada UNESCO kültür sözleşmeleri, kültürel miras kavramına bakış açısının ve koruma yaklaşımlarının süreç içinde dönüşümünü okuyabileceğimiz veri kaynaklarıdır.

Çalışmanın bu bölümünde, günümüzde somut ve somut olmayan kültürel bileşenleri ile bütüncül şekilde ele alınan kültürel miras kavramının güncel tanım ve kapsamının UNESCO çatısı altında gelişimine dair önemli veriler sunan 1972 Sözleşmesi ve 2003 Sözleşmesi detaylı şekilde ele alınacaktır. Kültürel mirasın somut ve somut olmayan kültürel bileşenlerinin tanımlanması ve korunması sürecinde önemli iki kırılma noktası olan sözleşmelerin ortaya çıkışını tetikleyen gelişmeler ortaya konacak ve sözleşme içerikleri ele alınacaktır. 1972 tarihli Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme,  st n Evrensel Değere sahip kültürel ve doğal mirasların korunmasına, 2003 Sözleşmesi ise tanımladığı somut olmayan kültürel mirasların korunmasına odaklanmaktadır. 1972 Sözleşmesi, çalışmanın odağını oluşturan Dünya Miras Listesi'nin bağlı olduğu yasal düzenleme olarak, 2003 Sözleşmesi ise özellikle ortaya çıkış süreci ile çalışmanın odağını oluşturan kültürel miras kavramının somut olmayan kültürel bileşenlerinin önem kazanmasında büyük rolü olduğu için ele alınmıştır.

3.1 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme

1972 yılının 17 Ekim-21 Kasım tarihleri arasında UNESCO 17. Genel Konferansı Paris'te UNESCO Genel Merkezinde gerçekleşmiştir. Genel Konferansta değerlendirmeye sunulan “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme” (*Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*) 16 Kasım 1972 tarihinde kabul edilmiştir. 17 Aralık 1975 tarihinde yürürlüğe giren 1972 Sözleşmesi Türkiye’de 23 Mayıs 1982 tarihinde 2658 sayılı kanunla kabul edilmiş ve 1983 yılında 17959 sayılı Resm  Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme bugün itibariyle 193 imza ile en çok taraf devlete sahip UNESCO kültür sözleşmesidir. 1972 Sözleşmesi insanlığın ortak mirası olarak tanımladığı üstün evrensel değere sahip kültürel ve doğal mirasları koruma misyonu üzerine temellenen bir yasal düzenlemedir. Sözleşme gerek kapsamıyla gerek tanımladığı yeni kavram ve kuruluşlar ile döneminin çarpıcı düzenlemelerinden birisi olmuştur. Uluslararası ölçekte yoğun kabul ve takdir gören 1972 Sözleşmesinin uluslararası platformları, ulusal hukuki düzenlemeleri, birey ve toplumları, başta mimari koruma disiplini olmak üzere çeşitli disiplinleri etkileyen koruma yaklaşımının temeli olan “ortak miras” ve “dünya mirası” vurgusunu anlayabilmek için sözleşmenin ortaya çıkış sürecini iyi analiz etmek gerekmektedir.

3.1.1 Sözleşme Öncesi Dönem

1972 Sözleşmesi Carta Del Restauro olarak literatüre geçen ilkelerle sonuçlanan 1931 tarihli Atina Konferansı'nın kazandırdığı bakış açısının devamı olarak görülebilir. Atina Konferansı'nın sonuç raporunun yedinci başlığı altında ele alınan anıtların korunması için kurulması gerekli ulusal ve uluslararası teknik ve etik işbirliği başta UNESCO olmak üzere birçok uluslararası örgütün düzenlemeye çalıştığı bir alan olarak çeşitli tüzük ve sözleşmelerde karşımıza çıkmaktadır. Kültürel mirasın korunması için kurulan uluslararası işbirliği sistemlerinin verimli bir işlerliğe ulaşamaması 1972 Sözleşmesinin hazırlık sürecinde önemli bir veri olarak kaydedilmelidir.

UNESCO kurulduğu 1945 yılından itibaren kültürel mirasın korunmasına yönelik birçok rapor, tavsiye kararı ve sözleşme hazırlamış ve önemli uluslararası koruma kampanyaları yürütmüştür. Kültür sektöründe hazırlanmış olan 1954 ve 1970 tarihli sözleşmeler ağırlığı taşınabilir kültürel miraslara veren yasal düzenlemeler olarak sınırlı bir çerçeveye sahiptir. 1954 Sözleşmesi silahlı çatışma durumunda uyulması gereken ilkeleri ortaya koymaya çalışırken 1970 Sözleşmesi ise kültürel mirasların yasadışı ticaretini engellemeye yönelik ilkeler belirlemiştir. Söz konusu iki sözleşme kültürel mirasın korunmasına yönelik değerli gelişmeler olmasına rağmen taşınmaz

kültür varlıklarına yönelik kapsamlı ilkeler içermemesi sebebiyle çeşitli belirsizlikleri de beraberinde getirmiştir. UNESCO'nun kuruluş sözleşmesinde yer verilen “dünya mirası olan tarihi anıtların korunması” ilkesine yönelik kapsamlı bir sözleşmeye duyulan ihtiyaç devamlı dile getirilen bir konu olmuş ancak 1970’li yıllara kadar somut bir sonuca ulaşamamıştır.

UNESCO yürüttüğü uluslararası koruma kampanyaları ile bu alanda öncü bir örgüt olduğunu kanıtlamış ve bu kampanyalarla birlikte kültürel mirasın uluslararası işbirliği ile korunması için birçok devletin maddi ve manevi desteğini kazanmıştır. Mısır’da Aswan Barajı’nın yapımı nedeniyle sular altında kalma tehlikesi ile karşı karşıya kalan Nubia Arkeolojik Sit Alanı ve Anıtları’nın maddi ve teknik açıdan kısıtlı ulusal imkanlarla kurtarılamaz hale gelmesi sonucu Mısır Hükümeti yardım etmesi için 1959 yılında UNESCO’ya başvuruda bulunmuştur. Aynı dönemde Sudan da Mısır gibi kendi sınırları içinde bulunan anıt ve sit alanları için yardım talebinde bulunmuştur. Mısır ve Sudan’ın yardım talepleri 23 Kasım-5 Aralık 1959 tarihinde bir araya gelen UNESCO Yürütme Kurulu’nun 55. Oturumunda ele alınmış ve söz konusu anıt ve sitlerin yok olmasının insanlığın kültürel mirasının (*cultural heritage of mankind*) kaybı olacağı görüşü ile risk altında bulunan anıt ve sitlerin korunması için büyük ölçekli bir uluslararası finansal, bilimsel ve teknik destek verilmesi kararı alınmıştır (UNESCO, 1959). 8 Mart 1960 tarihinde resmi olarak yürürlüğe giren “Nubia Anıtlarını Kurtarmak için Uluslararası Kampanya” (*International Campaign to Save the Monuments of Nubia*) kapsamında mevcut yerinden taşınan Abu Simbel Tapınağı (UNESCO, 1960) UNESCO Genel Direktörü Vittorino Veronese’e göre (1960) dünyanın ortak mirasının bir parçasıdır ve evrensel değeri olan bir hazine olarak evrensel bir korumayı hak etmektedir.

Nubia Kampanyasının başarılı girişimi sonrası 1965 tarihinde Venedik ve Floransa’da meydana gelen yıkıcı sel baskını kültürel mirasa ciddi hasarlar vermiş ve yeni bir uluslararası koruma kampanyasını beraberinde getirmiştir. İtalya’nın içinde bulunduğu bu durum 1966 yılında toplanan UNESCO 14. Genel Konferansı’nın gündeminde ele alınarak “Selden Zarar Gören Floransa ve Venedik Kültürel Varlıklarının Restorasyonu için Uluslararası Kampanya” (*International Campaign for*

the Restoration of Cultural Property Damaged by Floods in Florence and Venice) için gerekli faaliyetlerin yürütülmesi kararı alınmıştır. Bu kampanya UNESCO'nun en uzun soluklu kampanyası olarak sel baskınından zarar görmüş kültürel varlıkların restorasyonunu ve risk altında olan kültürel varlıkların korunması çalışmalarını kapsamaktadır (UNESCO, 1966).

Nubia Kampanyası'nın ardından başta İtalya olmak üzere diğer taraf devletlerin de yok olma riski altındaki kültürel miraslarını korumak için UNESCO'ya başvurması, kültürel mirasın korunması için uluslararası işbirliğinin aslında ne kadar hayati bir öneme sahip olduğunu ve bu alanın uluslararası bir sözleşme ile düzenlenmesi gerektiğini kanıtlamıştır. UNESCO'nun yürüttüğü koruma kampanyalarının 1972 Sözleşmesinin ortaya çıkış sürecine katkısı sözleşmenin temelini oluşturan olguları gündeme getirmesidir. Bunlardan ilki kültürel mirasların tüm insanlığa ait olan evrensel değerler olduğu ve ikincisi ise evrensel değere sahip kültürel mirasların ancak uluslararası işbirliği ile sürdürülebilir bir şekilde korunabileceği gerçeğidir. Bu işbirliğinin temel motivasyonu olan "ortak miras" ya da "dünya mirası" kavramları ise 1972 Sözleşmesinin ana söylemleri olarak karşımıza çıkacaktır. Koruma kampanyalarının öznesi olan alanlar ise 1972 Sözleşmesi ile koruma altına alınan ilk dünya miras alanları olacaktır.

Bu noktaya kadar geçen süreçte yürütülen koruma kampanyaları, hazırlanan çeşitli sözleşme ve raporlar, uluslararası platformlarda yürütülen tartışmalara koyulan katkılar ve kültürel varlıkların karşı karşıya kaldığı tehlikelerin ölçeğinin büyümesi ve çeşitlenmesi sonucu UNESCO taraf devletlerin de talebiyle koruma çalışmalarını bir adım ileri götürmeye karar vermiştir. 1966 tarihinde gerçekleşen UNESCO 14. Genel Konferansı bu bağlamda dikkat çekici kararlar almıştır. Konferansta endüstrinin kontrolsüz büyümesi, şehircilik çalışmaları, otoyollar ve diğer kamusal ve özel mühendislik çalışmalarının insanlığın kültürel mirasına karşı büyüyen bir tehdit olduğuna dikkat çekilmiş ve yürütülen tartışmalar sonucu insanlığın kültürel mirasının tamamlayıcı bir parçasını oluşturan anıtlar için uygun bir uluslararası koruma sisteminin uygulanabilirliğinin ve ilkelerinin araştırılması kararı verilmiştir (UNESCO, 1966).

Bu karar sonucu 1968 ve 1969 tarihlerinde gerçekleştirilen uluslararası uzman toplantılarında görüşülen başlıca konular 1972 Sözleşmesinin koruma yaklaşımına dair önemli veriler sunmaktadır. Kültürel mirasa yönelik uluslararası koruma sisteminin ilkelerini ve sınırlarını belirlemek için öncelikle “miras” kavramının içeriğinin anlaşılması gerektiği ifade edilmiştir. Uzman toplantılarında anıtlar, doğal sit, bilimsel sit, karma sit ve yapı grupları kültürel miras kavramı içinde ele alınan unsurlar olarak tanımlanmıştır. Uluslararası koruma sisteminden yararlanacak olan bu kültürel mirasların ulusal önemden öte evrensel düzeyde bir öneme sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu vurgu kültürel mirasa bakış açısının henüz çok sınırlı bir kapsama sahip olduğunu göstermektedir (UNESCO, 1968; UNESCO, 1969).

Uzman toplantılarının 1972 Sözleşmesine yönelik sağladığı diğer bir önemli veri ise bu dar kapsamın yine de birtakım kriterlere göre belirlenme çabasıdır. Koruma kapsamına alınacak olan öğeler için herhangi bir kural veya estetik kriter kısıtlaması konamamakla birlikte koruma kapsamından yararlanacak olan öğelerin geçmiş uygarlıkların eşsiz arkeolojik kalıntılarını, yüksek mimari değere sahip başyapıtları, bir sanat veya akımın belirleyici bir dönemini veya anını temsil eden muhteşem yapı gruplarını ve sitleri içermesi beklenmektedir. Bu bağlamda kültürel mirasa yönelik uluslararası koruma sistemi kapsamının 1954 Sözleşmesinden daha geniş bir ölçekte olması gerektiği belirtilmiştir.

Uzman toplantılarında UNESCO’nun yürüttüğü koruma kampanyalarına da yer verilmiş ve insanlığın kültürel mirasının korunmasının kolektif bir sorumluluk olduğunun kanıtı olarak ele alınmıştır. Kültürel mirasa yönelik ortak bir terminolojiye ihtiyaç duyulduğu ifadesi ise hazırlanacak olan uluslararası düzenlemelerin ulusal hukuki düzenlemelere ve koruma çalışmalarına adapte edilebilirliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Uzman toplantıları sonunda evrensel değere sahip anıt, sit ve yapı gruplarına yönelik uluslararası bir korunma sisteminin düzenlenmesi önerilmiştir.

Uzman toplantılarının sunduğu önerileri de içeren bir rapor hazırlanarak 12 Ekim-14 Kasım 1970 tarihleri arasında gerçekleşen UNESCO 16. Genel Konferansı’nda sunulmuştur. Evrensel değere sahip anıt, sit ve yapı gruplarının korunmasına yönelik

uluslararası bir düzenlemenin uygulanabilirliği ve adapte edilebilirliğini ortaya koymaya çalışan rapor, evrilen koruma kavramının yeni düzenlemeler gerektirdiğini ifade etmektedir (UNESCO, 1970). Raporun 1972 Sözleşmesini geliştiren en önemli yanı ise kültürel mirası koruma çalışmalarını destekleyecek uluslararası bir liste hazırlanmasını önermesidir. Raporda böyle bir listeye eklenecek olan anıt ve sitler üzerine ülkeler arasında görüş ayrılıklarının yaşanabileceği ve bu durumun ciddi problemler yaratabileceği endişesine yer verilse de, UNESCO'nun üstlendiği koruma kampanyalarının başarısı ve uluslararası platformlarda yarattığı etki göz önünde bulundurularak böyle bir listenin bu çalışmaların devamlılığına ve bilinirliğine katkı sağlayacağı ifade edilmiştir. Uzman toplantılarında ele alınan sınırlı koruma kapsamı bu raporda da kendini göstermiş, uluslararası koruma sisteminin başarılı olması için sadece korunması uluslararası kabul gören önemli anıt, yapı grubu ve sitlerin bu sınırlı listede yer alması gerektiği vurgulanmıştır. Bu sınırlı koruma kapsamının gerekçesi ise ulusal veya toplumsal ölçekte değer gören daha gösterişsiz bir dış görünüme sahip anıt, yapı grubu ve sitlerin uluslararası heyecan uyandırmayacağı olarak dile getirilmiştir (UNESCO, 1970). Bu gerekçe o döneme hakim görüşlerin bir temsili olarak görülebilir ancak sonraki yıllarda bu yaklaşımın temelden sarsılacağı tartışmalar yine UNESCO çatısı altında gerçekleşmiştir.

Rapor sunumunun ardından insanlığın ortak mirası olan anıt ve sitlerin uluslararası bir sistem ile korunması için UNESCO'nun öncülüğünde sözleşme düzeyinde bir düzenlemeye ihtiyaç olduğu görülmüş ve UNESCO 16. Genel Konferansı uluslararası koruma sisteminin bir anlaşma ile düzenlenmesini kabul etmiştir. Genel Konferans 1972 tarihinde toplanacak olan Genel Konferans'ta değerlendirilmek üzere bir taslak metin hazırlanması kararı vermiştir (UNESCO, 1970).

1972 yılına gelindiğinde uzun süreli tartışmalar sonunda hazırlanmış olan taslak metin UNESCO 17. Genel Konferansı'na sunulmuştur. Değerlendirme aşamasının ardından son halini alan “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme” (*Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*) 16 Kasım 1972 tarihinde taraf devletlerin imzasına sunulmuştur.

3.1.2 Sözleşme İçeriği

Literatürde “Dünya Miras Sözleşmesi” (*World Heritage Convention*) olarak da ele alınan 1972 Sözleşmesi 8 bölüm ve 38 maddeden meydana gelmektedir. Sözleşmenin giriş kısmında kültürel veya doğal mirasın herhangi bir parçasının zarar görmesi veya yok olmasının dünya mirasını yoksullaştıracağı kabulü yapılmış ve mirasların ekonomik, bilimsel ve teknik imkanların kısıtlı olduğu durumlarda ulusal ölçekte tam anlamıyla korunamadığı ifade edilmiştir. Sözleşmenin ortaya çıkış sürecinde üzerinde durulduğu üzere 1972 Sözleşmesinin birincil amacı “Üstün Evrensel Değere” (*outstanding universal value*) sahip kültürel ve doğal mirasın barış ortamında kolektif korunmasına yönelik efektif bir sistem kurmaktır (UNESCO, 1972). Sözleşme iki ana prensip ile işlemektedir. Birincisi sözleşmeye taraf olan her devletin sınırları içindeki Dünya Miras Listesi’ne kayıtlı dünya mirası bileşenlerini koruma ve bu sorumluluk için elinden geleni yapma zorunluluğudur. İkincisi ise taraf devletlerin mirasın korunması için evrensel sağduyu ile uluslararası işbirliği kurmasıdır (UNESCO, 1985a).

Sözleşmenin birinci ve ikinci maddesinde hedeflenen koruma kapsamının odağını oluşturan kültürel ve doğal mirasa yönelik tanımlamalara yer verilmiştir. Birinci maddede “kültürel miras” (*cultural heritage*) tanımı üç kategori altında yapılmıştır: Anıtlar, Yapı Grupları ve Sitler. Söz konusu maddeye göre tarih, sanat veya bilim açısından Üstün Evrensel Değere sahip mimari eserler, anıtsal heykel ve resimler, arkeolojik yapı veya elemanlar, yazıtlar, mağara yerleşimleri ve bu unsurların birleşimi “anıt” (*monument*) olarak tanımlanmıştır. “Yapı grupları” (*groups of buildings*) ise mimari durumları, türdeşlikleri veya peyzaj içindeki yerleri sebebiyle tarih, sanat veya bilim açısından Üstün Evrensel Değere sahip ayrı ya da birleşik yapı grupları olarak tanımlanmıştır. “Sitler” (*sites*) ise tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik açıdan Üstün Evrensel Değere sahip insan eserleri veya doğa ve insanın ortak eserleri ile arkeolojik sitlerin bulunduğu alanlar olarak tanımlanmıştır.

Sözleşmenin ikinci maddesinde “doğal miras” (*natural heritage*) kapsamına giren unsurlar olarak estetik, bilim, doğal güzellik veya koruma açısından Üstün Evrensel

Değere sahip doğal anıtlar, jeolojik ve fizyografik oluşumlar, tükenme tehdidi altındaki hayvan ve bitki türlerinin yetiştiği alanlar ve doğal sitler tanımlanmıştır.

Sözleşmenin ikinci bölümünde kültürel ve doğal mirasın ulusal ve uluslararası korunması konusu dört madde ile düzenlenmiştir. Dördüncü madde ile kendi sınırları içinde bulunan kültürel ve doğal mirasın korunmasına karşı sorumluluğun öncelikle söz konusu taraf devlete ait olduğu vurgulanmış ve beşinci madde ile bu sorumluluklar tanımlanmıştır. Bu maddeye göre taraf devletlerin başlıca ulusal sorumlulukları birinci ve ikinci maddede tanımlanan kültürel ve doğal mirasını saptamak, korumak (*protection*), muhafaza etmek (*conservation*), sergilemek ve gelecek kuşaklara aktarmaktır. Bu bağlamda taraf devletler; kültürel ve doğal mirasın korunmasını kapsamlı planlama programlarına dahil etmek, mirasın korunmasına yönelik kuruluşları, personeli ve araçları arttırmak, bilimsel ve teknik müdahale yöntemleri geliştirmek, yasal, bilimsel, teknik, idari ve mali önlemleri almak ve bu alanlarda eğitim ve araştırmaları teşvik etmekle yükümlüdür. Altıncı madde ile kültürel ve doğal mirasın korunması kapsamında taraf devletlerin diğer devletlere karşı sorumlu oldukları konular ele alınmıştır. Bu maddeye göre taraf devletler kültürel ve doğal mirasın sınırları içinde bulunduğu devletlerin mülkiyet haklarına ve egemenlik kapsamlarına saygı duymak ve bu miraslara zarar verecek girişimlerden kaçınmakla yükümlüdür.

Yedinci madde ise sözleşmenin temeline aldığı uluslararası koruma sisteminin amacına yönelik bir açıklık getirmesi açısından sözleşmenin öne çıkan maddelerinden birisidir. Bu maddeye göre sözleşmenin uluslararası koruma deyimi ile amaçladığı husus taraf devletlerin kültürel ve doğal miraslarını koruma ve saptama çabalarını desteklemeye yönelik uluslararası işbirliği ve yardım sistemi kurmaktır.

Sözleşmenin üçüncü bölümünde yedi madde ile “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması İçin Hükümetlerarası Komite”nin görevleri ve işleyişi düzenlenmiştir. Sekizinci madde ile Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu çerçevesinde “Dünya Mirası Komitesi” adlı bir hükümetlerarası komite kurulması kararı verilmiştir. Bu kapsamda Dünya Mirası Komitesi’nin iç

yapısı, görev kapsamı, oluşturulma ve üye seçim ilkeleri ve danışmanlık hizmetlerine yönelik detaylar düzenlenmiştir. Bu maddeye göre Uluslararası Kültürel Varlığın Korunması ve Restorasyonu Çalışmaları Merkezi (ICCROM), Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) ve Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Uluslararası Birliği (IUCN) örgütlerinin birer temsilcisi Dünya Miras Komitesi toplantılarına danışman olarak katılabilirler.

Sözleşmenin en önemli maddelerinden birisi olan 11. madde, Dünya Miras Komitesi'nin dünya mirasının bir parçasını oluşturan Üstün Evrensel Değere sahip kültürel varlıklara yönelik iki ayrı liste oluşturma görevini düzenlemektedir. Buna göre taraf devletler birinci ve ikinci madde ile kapsamı belirlenen sınırları içindeki kültürel ve doğal miraslarının bir parçasını oluşturan varlıklar için envanter hazırlamakla yükümlüdür. Bu envanterler söz konusu varlıkların lokasyonu ve önemi hakkında dokümanları da içerecek şekilde hazırlanmalıdır. Komite ise taraf devletlerin hazırladığı envanterlere dayanarak belirli kriterleri temel alarak saptadığı Üstün Evrensel Değere sahip kültürel ve doğal mirasları listeleyerek “Dünya Miras Listesi” (*World Heritage List*) başlığı altında yayınlamak, bu listeyi güncel tutmak ve dağıtmakla yükümlüdür. Bu ifadede dikkat çeken kısım ise Üstün Evrensel Değeri sağlayan kültürel ve doğal mirasların saptanması için kullanılacak olan kriterler hakkında bir düzenleme yapılmamış olmasıdır. Dünya Miras Listesi'ne dahil edilecek kültürel ve doğal miraslara yönelik temel alınacak kriterlerin komite tarafından daha sonra tanımlanacağı ifade edilmiştir. Her ne kadar bir taraf devletin sınırları içinde bulunan kültürel ve doğal miraslar tüm dünyanın mirası sayılsa da bu madde ile taraf devlet koruma talep etmediği sürece UNESCO'nun söz konusu mirasları Dünya Miras Listesi'ne alarak koruma faaliyeti yürütemeyeceği ortaya konmuştur.

Aynı madde içinde komitenin hazırlamakla görevli olduğu ikinci liste de ele alınmıştır. Bu maddeye göre Dünya Miras Komitesi Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı olup ciddi ve belirgin bir tehlike altında olan ve korunması için büyük çaplı çalışmalar gereken kültürel varlıklarını “Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi” altında yayınlamak ve bu listeyi güncel tutmakla yükümlüdür. Sözleşmeye göre aşağıdaki

etmenler kültürel ve doğal mirasın parçalarını oluşturan varlıklar için tehdit oluşturan başlıca tehlikeler olarak sayılacaktır:

“Hızlı bozulma nedeniyle yok olma tehdidi, büyük çapta resmî veya özel projeler veya hızlı kentsel veya turistik gelişim projeleri; toprağın kullanım veya mülkiyetindeki değişikliklerin neden olduğu tahribat; bilinmeyen nedenlere bağlı büyük değişiklikler; herhangi bir nedenle bir varlığın terkedilmesi; silâhlı bir çatışmanın çıkması veya çatışma tehdidi; âfet ve felâketler; ciddi yangınlar, depremler, yer kaymaları; volkanik patlamalar; su düzeyindeki değişmeler, su baskınları ve gelgit dalgaları” (UNESCO, 1972).

Hazırlanması öngörülen listelerin uluslararası bir üstünlük veya yarış malzemesi yapılmasını önleme endişesi sözleşmenin hazırlanma sürecinde dile getirilmiş ve 12. madde ile bu konuya yönelik bir çözüm geliştirilmiştir. Bu maddeye göre 11. maddede tanımlanan her iki listeye de dahil edilmemiş kültürel ve doğal mirasın bir parçası olan varlıklar listelerin sağladığı imkanlardan yararlanamayacak olsa da Üstün Evrensel Değerinden bir şey kaybetmeyecektir. Sözleşme kapsamında ele alınan uluslararası yardımın kararlaştırılması amacıyla Dünya Miras Komitesi’nin izleyeceği prosedürlere yönelik düzenlemeyi içeren 13. madde yukarıda tanımlanan Dünya Miras Listesi’ne alınma sürecinde komitenin üstlendiği role dair detayları içermektedir.

Sözleşmenin dördüncü bölümünde yer alan dört madde ile dünya kültürel ve doğal mirasının korunması için kurulacak fona yönelik düzenlemeler ele alınmıştır. Bu kapsamda 15. madde ile sözleşmenin amacına ulaşması için en önemli araçlardan birisi olarak “Üstün Evrensel Değere Sahip Dünya Kültürel ve Doğal Mirasını Koruma Fonu” (*Fund for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage of Outstanding Universal Value*) kurulmuştur. Sözleşme bu konuların yanı sıra uluslararası yardımın düzenlenmesi ve koşullarına yönelik detaylar ile birlikte düzenli raporlama ve eğitim gerekliliğine de yer vermiştir.

1972 Sözleşmesi’ni alanında öncü hale getiren yanı koruma alanına kazandırdığı yeni bakış açıları ve kavramlardır. Koruma tarihinde ilk defa sözleşme düzeyinde bir

düzenlemede korunması gerekli unsurların “varlık” (*property*) yerine “miras” (*heritage*) terimi ile işaret edilmesi ve bileşenlerinin tanımlanması koruma alanına getirdiği en önemli yenilik olarak sözleşmenin temel bakış açısını özetlemektedir. Sözleşme kullandığı miras terimi ile kültürel varlıkların sınırötesi bir anlama sahip olduğunu ve “Üstün Evrensel Değere” sahip bu mirasın evrensel bir işbirliği ile korunması gerektiğini vurgulamaktadır. Sözleşme ilk iki maddesinde yaptığı tanımlamalar ile öncüllerinden büyük ölçüde farklılaşmakta ve gelecek düzenlemeler için ise önemli bir rehber niteliği taşımaktadır. Kültürel ve doğal olarak iki ayrı biçimde alt bileşenleri tanımlanan miras kavramı düzenlemenin sadece taşınmaz kültürel mirası korumayı hedeflediğinin kanıtıdır. Bu haliyle sözleşme hem kullandığı terminoloji hem de koruma kapsamı ile geçmiş UNESCO kültür sözleşmelerinden farklı bir noktada konumlanmaktadır. 1954 ve 1970 tarihli sözleşmeler taşınabilir tarihi eserlere odaklanarak silahlı çatışma veya kaçakçılık faaliyetleri durumunda koruma eylemini düzenlemeye çalışmaktadır. 1972 Sözleşmesi ise barış ortamında daimi bir koruma sistemi geliştirmeye çalışırken taşınmaz kültürel ve doğal mirasları merkeze almaktadır.

Geçmiş düzenlemelerde uzlaşî düzeyinde kalan uluslararası işbirliği kavramı 1972 Sözleşmesi’nde kültürel mirasın korunması için temel prensip olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası işbirliği kapsamında taraf devletlerin yerine getirmesi gereken ulusal ve uluslararası ölçekli yükümlülükleri detaylı şekilde düzenlemesi de 1972 Sözleşmesi’ni daha işler kılmaktadır (Akipek, 2001). Sözleşme kültürel ve doğal mirasın korunması için kurduğu uluslararası işbirliğini Dünya Miras Komitesi ile yönetmekte ve Dünya Miras Fonu ile finanse etmektedir. Bu alt birimler korumaya yönelik bir sistemleşmeyi temsil etmekte ve 1972 Sözleşmesi’nin öncüllerine göre neden daha etkin bir düzenleme olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece sözleşme ile birlikte kültürel mirasın korunması tamamıyla ulusların insiyatifine bırakılmamış, UNESCO teşvik ve kontrol mekanizması olarak tanımlanmıştır diyebiliriz. Kurulan bu koruma sisteminin çıktıları ise Dünya Miras Listesi ve Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi ile somutlaşmaktadır. Geçmiş düzenlemelerde dile getirilen korunması gerekli kültürel varlıklar için bir veri tabanı oluşturma fikri 1972 Sözleşmesi kapsamında geliştirilerek kültürel mirası koruma yaklaşımının etkin bir aracı haline

gelmiştir. Dünya Miras Listesi'ne girme koşulları en çok tartışılan konu olmuş ve ancak sözleşme sonrası bir karara varılarak 1978 tarihli Uygulama Rehberi içinde yayınlanmıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha detaylı ele alınacak olan bu koşullar zamanın kültürel miras anlayışını yansıtacak şekilde birçok kez güncellenmiştir. Somut olmayan kültürel mirası işaret eden VI. kritere ilişkin kapsam değişiklikleri çalışmanın dördüncü bölümünde ele alınacaktır.

Dünya Miras Komitesi benimsediği korunması gerekli miras kapsamını dönemin öne çıkan tartışmaları bağlamında sürekli olarak yeniden ele almıştır. Bu sürecin yansımalarından biri ise “Kültürel Peyzaj” (*Cultural Landscape*) kavramının Uygulama Rehberi'nde kültürel miras olarak tanımlanması olmuştur. 7-14 Kasım 1992 tarihlerinde toplanan Dünya Miras Komitesi'nde ele alınan bu kavram, insan ve doğal çevresi arasındaki uzun süreli etkileşimin tezahürü olarak tanımlanmıştır. İnsanlar ve çevreleri arasındaki etkileşimlerin zengin çeşitliliğini ortaya çıkarmak ve sürdürmek, yaşayan geleneksel kültürleri korumak ve yok olanların izlerini muhafaza etmek için kültürel peyzaj olarak tanımlanan alanların, Dünya Miras Listesi'ne kaydedilmesine karar verilmiştir (UNESCO, 1992). Kültürel peyzajların koruma altına alınmasıyla birlikte, somut olmayan kültürel mirasların yapılı çevre ve doğal çevre ile kurduğu güçlü ilişki Dünya Miras Sözleşmesi bağlamında resmi olarak tanınmıştır. Benzer şekilde Dünya Miras Komitesi 1995 tarihli toplantısında, insan faktörünü vurgulayan bir miras biçimi olan “Miras Rotaları”nı (*Heritage Routes*) koruma kapsamına almaya karar vermiştir (UNESCO, 1995). Lineer bir miras türü olan Miras Rotaları, karşılıklı anlayışı barındıran ayrıcalıklı bir çerçeve sunan zengin ve verimli bir kavramın yanı sıra geçmişe yönelik çoğulcu bir yaklaşım ve bütüne hitap eden bir barış kültürü olarak tanımlanmıştır (UNESCO, 2019). Bu tanımlamaları yapan Dünya Miras Komitesi'nin ve dolayısıyla UNESCO'nun korunması gerekli kültürel mirasa bakış açısının dönüşümü ve somut olmayan kültürel miras kavramının tanınması ve tanımlanması süreci arasında güçlü bir ilişki söz konusudur. Bu bağlamda çalışma kapsamında 2003 tarihli Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ve ortaya çıkış süreci ele alınacaktır.

1972 Sözleşmesi ortaya koyduğu kavram ve koruma yaklaşımları ile kendinden sonra gelen ulusal ve uluslararası düzenlemeleri etkilemiş ve özellikle taraf devletlerin iç hukuk düzenlemeleri için değerli bir referans haline gelmiştir. 1972 Sözleşmesi'nin Türkiye bağlamında yansımalarını okumak gerekirse, 1973 tarihli 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'nda anıt, sit, tarihi sit, arkeolojik sit, ören yeri ve doğal sit kavramlarının tanımının eklenmesi ve 1972 Sözleşmesi kapsamında Dünya Miras Listesi'ne girmek için taraf devletlerin hazırlamakla yükümlü olduğu bir doküman olan “yönetim planı” kavramının 1983 tarihli 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na eklenmesi ve kanun başlığına da yansıdığı üzere “eski eser” teriminin terkedilerek “kültürel varlık” teriminin kullanılması Türkiye'nin uluslararası normlara uyma çabası olarak okunmaktadır (Ahunbay, 2017; İSMEP, 2014).

1972 Sözleşmesi'nin günümüzde 193 imza ile neredeyse tüm devletler tarafından kabul edilmesi kültürel miras farkındalığının bir göstergesidir (Başlar, 2011; Schreiber, 2019). Tanımlamaları, terminolojisi ve önerdiği koruma yaklaşımı ile kültürel mirasın korunması sürecinin kırılma noktası olan 1972 Sözleşmesi'nin kültürel miras kavramını somut değerlerle yani insan elinden çıkan sonuç ürünlerle sınırlandırdığını söyleyebiliriz. Böylece 1972 yılı itibarıyla kültürel miras iki kategoride ele alınır olmuştur: taşınır kültürel miras ve taşınmaz kültürel miras. Bu kültürel miras yaklaşımı sonraki 30 yıl boyunca kabul gördüğü kadar eleştiriye de maruz kalmış ve 2003 Sözleşmesi ile yeniden ele alınmıştır.

3.2 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi

29 Eylül-17 Ekim 2003 tarihleri arasında Paris'te toplanan UNESCO 32. Genel Konferansı'nda “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” (*Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*) değerlendirmeye sunulmuş ve 17 Ekim 2003 tarihinde kabul edilmiştir. 20 Nisan 2006 tarihinde yürürlüğe giren 2003 Sözleşmesi, Türkiye'de 19 Ocak 2006 tarihinde 5448 sayılı kanunla kabul edilmiş ve aynı yıl içinde 26056 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi bugün itibariyle 178 imza ile Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'den sonra en çok kabul gören ikinci UNESCO kültür sözleşmesi olmuştur. 2003 Sözleşmesi'nin temel çıkış noktası 1972 Sözleşmesi kapsamı dışında bırakılan, ancak en az onlar kadar değerli olan somut olmayan kültürel mirasın korunmasını sağlamaktır. 2003 Sözleşmesi'nin birincil amacı toplumların, grupların ve bazı durumlarda bireylerin kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamaları, temsilleri, dışavurumları, bilgi ve becerileri korumaktır. Ancak sözleşme sadece hazırlandığı alanda öneme sahip bir dokümandan çok daha fazlası olarak, 1972 Sözleşmesi kapsamında yürütülen çalışmaları da etkileyen bir yasal düzenleme olmuştur. Sözleşmenin kültürel miras kavramına kazandırdığı boyutları ve bu tez çalışmasının ana söylemine zemin oluşturan 1972 Sözleşmesi ile kurduğu ilişkinin dinamiğini anlayabilmek için bu 30 yıllık süreci iyi analiz etmek gerekmektedir.

3.2.1 Sözleşme Öncesi Dönem

2003 Sözleşmesi'nin ortaya çıkışını hazırlayan sürecin ilk periyodunu kültürel yaratımlar ve telif hakları üzerinden yürütülen çalışmalar oluşturmaktadır. Bu düşüncenin yükselmesini tetikleyen asıl gelişme ise, 1972 tarihli Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'nin yaptığı kültürel miras tanımı ve kapsamı olmuştur. Küresel ölçekte kabul gören ve koruma politikalarını etkileyen önemli bir düzenleme olarak 1972 Sözleşmesi'nin anıt, sit ve yapı grupları gibi fiziksel unsurları kültürel miras olarak tanımlaması ve nesilden nesile aktarılan, yaşayan ve toplumsal kimliğin önemli bir parçasını oluşturan fiziksel olmayan miras unsurlarını kapsamı dışında bırakması, koruma uzmanlarının eleştirileri ve taleplerini beraberinde getirmiştir. UNESCO'nun kullandığı ifadeye göre "kolektif entelektüel varlıklar"ın (*collective intellectual property*) yasal boyutu açıkça tanımlandığı için somut olmayan kültürel miras dışavurumlarının (*intangible cultural heritage expressions*) 1972 Sözleşmesi kapsamı dışında bırakılması kararı verilmiştir (UNESCO, 2009a).

1972 Sözleşmesi'nin korunması gerekli kültürel miras kapsamı dışında bıraktığı fiziksel olmayan miras unsurlarının da korunması gerektiği görüşü Bolivya

Hükümeti'nin 24 Nisan 1973 tarihinde hazırladığı “Folklorun Korunmasına Yönelik Uluslararası Düzenleme Teklifi” (*Proposal for the International Instrument for the Protection of Folklore*) ile somutlaşmış ve söz konusu teklif 22 Mayıs 1973 tarihinde UNESCO Hükümetlerarası Telif Hakları Komitesi'ne sunulmuştur. Bolivya Teklifi UNESCO'nun var olan düzenlemelerinin somut objelerin korunmasına odaklandığı ve geri kalan kültürel ifade formlarının göz ardı edildiği vurgusu ile başlamaktadır. Bolivya Teklifi'nin birincil önerisi Telif Hakları Evrensel Sözleşmesi'ne folklorun korunmasına yönelik yasal çerçeveyi sağlayan bir protokol eklenmesi gerektiğidir. İkincil önerisi ise folklorun entelektüel varlığın bir biçimi olarak korunması ve tanıtılmasını düzenleyen bir sözleşme hazırlanması gerektiğidir (UNESCO, 1973). Belge içinde “halk sanatı mirası” (*heritage of folk art*) ifadesinin kullanılması o döneme kadar kabul görmüş Üstün Evrensel Değere sahip yapısal mirasların yanı sıra toplum tarafından üretilen ve aktarılan daha mütevazı ve yerel ölçekli miras unsurlarına dikkat çekmesi açısından önemlidir. UNESCO'nun Bolivya Teklifi'ni değerlendirirken kullandığı “insanların folkloru” (*people's folklore*) ifadesi ise bu savı desteklemektedir. Teklifi değerlendiren UNESCO, folklorun korunmasının aciliyetini kabul etmekle beraber koruma sistemi oluşturmak için öncelikle folklor kavramının ve içeriğinin tanımlanması gerektiğini ifade ederek teklifi reddetmiştir. Korunması istenen folklorun geniş kapsamı dolayısıyla uygun koruma yöntemlerinin ve hukuki düzenlemelerin başlı başına çalışılması gereken konular olduğu ve aslında folklorun korunmasının kültürel bir mesele oluşu sebebiyle telif haklarını aşan yönleri olduğu görüşü ile folklorun korunmasına yönelik çalışmaların UNESCO kültür sektörü altında devam etmesi kararı alınmıştır (UNESCO, 1975). Bolivya Teklifi'ni 2003 Sözleşmesi'nin ortaya çıkış sürecinin en önemli aşamalarından birisi yapan yanı ise ilk defa UNESCO içinde bu düzeyde bir belge ile folklorun korunması gereken bir miras türü olarak tanınması ve tanımlanmasıdır (Oğuz, 2013).

1977 yılında UNESCO ve WIPO (*World Intellectual Property Organization*) ortak desteği ile Tunus'ta toplanan Folklorun Hukuki Korunması Uzmanlar Komitesi (*Committee of Experts on the Legal Protection of Folklore*) telif hakları ve folklorun ayrı kategorilerde değerlendirilmesi gereken unsurlar olduğunu teyit eden kararlar almıştır. Folklorun tanımlanması, saptanması, korunması, muhafazası ve istismarı

başlıkları Tunus Toplantısı'nın ana çerçevesini oluşturmaktadır. Toplantıda folklor kavramının etimolojik açıdan sınırları belirsiz ve muğlak bir anlam taşıdığı gerekçesi ile detaylı bir tanımla yapılabilmesi için folklorun ayırıcı özelliklerinin ve kökeninin belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda folklorun çeşitli ölçekli toplulukların kültürünü temsil ettiği için “kolektif” (*collective*), aktarıcılarının inovatif katkılar yapmayı amaçlamadığı ve belirli kalıplar içinde nesilden nesile aktarıldığı için “geleneksel” (*traditional*) ve bu iki özelliği gereği “sözlü” (*oral*) olması ayırıcı özellikler olarak ortaya konmuştur (UNESCO, 1977). Sözlü olma durumu beraberinde sosyal grupların belleğinde var olmayı gerektirdiği için folklorun insanı merkeze alan bir kültürel miras türü olarak daha farklı bir koruma yaklaşımı gerektirdiği ortadadır. Bu sava paralel olarak toplantıda folklorun dil gibi yaşayan bir unsur olduğu ve “ortamı” (*habitat*) ile korunması gerektiği vurgusu dikkat çekmektedir. Folkloru canlı tutmanın yolu ise öneminin bilincinde olmak ve bu kültürel mirasın korunması için gerekli önlemleri almak olarak vurgulanırken, ortam kavramına ilişkin detaylı bir açıklama getirilmemiştir. Folklorun alt bileşenleri tanımlanırken müzik, şiir, hikaye, mitler ve semboller gibi unsurların yanı sıra “yer” (*place*) ile ilişkilendirilen inançların da folklorun bir parçası olduğu ifade edilmiştir (UNESCO, 1977). Yer ve somut olmayan kültürel miras arasındaki ilişki sonraki yıllarda keşfedilip daha detaylı ele alınmış olsa da söz konusu toplantıda küçük de olsa böyle bir detaya yer verilmesi değerli bir adımdır. Toplantı sonunda, ele alınan konuların bağlayıcı bir yasal çerçeveye oturtulması gerektiği, aksi halde folklorun tanımlanması, korunması ve muhafazası adına gösterilen çabaların fayda sağlamayacağı belirtilmiştir.

Folklor çalışmalarının kültürel mirasın bir parçası olarak UNESCO kültür sektörüne aktarılması ile birlikte 1980'li yıllarda folklorun tanımlanması ve korunması üzerine yoğun bir süreç başlamıştır. 1982 yılına gelindiğinde UNESCO Genel Direktörlüğü'ne bağlı uzman komitesi oluşturulurken “Materyalsiz Miras Bölümü”nün (*Section for the Non-Physical Heritage*) kurulması ve bu birimin korumayı hedeflediği unsurları o tarihe kadar kabul gören *folklor* terimi yerine “soyut miras”, “materyalsiz miras” ve “gayrimaddi miras” terimleri ile ele alması bu alanda yürütülecek çalışmalara dair ilk ciddi ve önemli adımlardır (Oğuz, 2013; Sherkin, 2001). 22-26 Şubat 1982 tarihinde Paris'te gerçekleşen “Folklorun Korunması

Hakkında Uzman Komitesi” (*Committee of Governmental Experts on the Safeguarding of Folklore*) ilk toplantısında folklor kavramını ilk defa tanımlamaya çalışmış olsa da bir uzlaşya varılamamış, nasıl tanımlanacağı sorusunun cevaplanması için öncelikle folklorun belirli parametreler ile tanımlanması görüşü dile getirilmiştir. Folklor, toplumsal kimlik ve aidiyet duygusu arasındaki mevcut ilişkinin önemine dikkat çekilmiştir. Folklor teriminin farklı dillerde farklı anlamları işaret ettiği ifadesi ise UNESCO çatısı altında korunması istenen unsurların terimselleştirilmesi adına yürütülen tartışmaları derinleştirmiştir (UNESCO, 1982a). Uzman toplantısının folklorun korunması için yer yer “*protection*” (koruma) terimi yerine “*safeguarding*” (bağlamında koruma) terimi tercih edilmiştir. 1985 tarihli uzman toplantısında sunulan tanıma göre, folklor (geniş anlamda geleneksel ve popüler halk kültürü) toplumun kültürel ve sosyal kimliğinin şekillendirdiği beklentileri yansıtan grup ve bireylerin topluluğa yönelik ve gelenek bazlı yaratımlarıdır. Norm ve değerleri çeşitli kanallarla nesilden nesile aktarılan folklor dil, edebiyat, müzik, dans, oyun, mitoloji, ritüeller, görenekler, zanaat, mimarlık ve diğer sanatları bünyesinde barındırmaktadır (UNESCO, 1985b). Mimarlık ve folklor arasında ilişki kuran bu ifadenin somut ve somut olmayan kültürel bileşenlerin birlikte var olma biçimlerini sorgulayan çalışmalar adına önemli bir veri olduğu söylenebilir. İkinci uzman toplantısının en önemli çıktısı ise folklor kavramının karmaşık yapısına daha uygun olacağı düşünülmüş ve sözleşmeye göre daha esnetilebilir bir yapıda olan tavsiye kararı düzeyinde bir belgenin hazırlanması kararıdır.

Folklorun korunması üzerine UNESCO uzman komitesi çalışmalarını sürdürürken 24 Temmuz-6 Ağustos 1982 tarihinde UNESCO ve Meksika Hükümeti’nin ortak çalışması olan Mondiacult Konferansı olarak da bilinen “Meksika Kültür Politikaları Dünya Konferansı” (*World Conference on Cultural Policies*) düzenlenmiştir. Konferans kapsamında “kültür” ve “kültürel miras” kavramları dönemin yeni perspektifleri altında yeniden tanımlanmış ve en önemlisi “somut olmayan kültürel miras” olarak Türkçeleştirilen “*intangible cultural heritage*” terimi ilk defa resmi olarak kullanılmıştır. Kültür kavramının sadece sanattan ibaret olmadığı, aksine yaşam biçimlerini, insanlığın temel haklarını, değer sistemlerini, gelenekleri ve inançları da kapsadığı vurgulanmıştır. Miras kavramının günlük yaşamda da ifade bulan kültürün

tüm değerlerini kapsadığı vurgusu ile somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik artan dikkatin geçmiş on yılın en yapıcı gelişmelerinden birisi olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra kültürel miras ve kimlik kavramlarının göz ardı edilemez ilişkisi Meksika Konferansı'nda da ele alınmış, somut ve somut olmayan mirasın kimliğe form veren bileşenler olduğu belirtilmiştir (UNESCO, 1982b). Meksika Konferansı koruma alanına kazandırdığı yeni kavram ve kapsamlarla somut olmayan değerleri somut değerler kadar önemsenmesi ve korunması gereken temel kültürel miras bileşenleri olarak ortaya koymuş ve gelecek çalışmalar için değerli bir referans olmuştur.

1989 yılına gelindiğinde Folklorun Korunması Uzman Komitesi'nin önerdiği “Geleneksel Kültürün ve Folklorun Korunması Tavsiye Kararı” (*Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore*) UNESCO 25. Genel Konferansı'nda sunulmuş ve 15 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiştir. Geleneksel Kültürün ve Folklorun Korunması Tavsiye Kararı somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik ilk yasal UNESCO düzenlemesi olarak süregelen çalışmaların ve tartışmaların somutlaşmış halidir. Tavsiye Kararı içeriği ile Meksika Konferansı'nda dile getirilen talepleri de karşılamaya çalışmıştır demek yanlış olmayacaktır. Tavsiye Kararı “Folklorun Tanımlanması”, “Folklorun Saptanması”, “Folklorun Muhafazası”, “Folklorun (Yaşatılarak) Korunması”, “Folklorun Yaygınlaştırılması”, “Folklorun Korunması” ve “Uluslararası İşbirliği” başlıkları altında öneriler sunmuştur (UNESCO, 1989). Bu düzenleme ile 1985 tarihli uzman komitesinde şekillenen folklor tanımı benimsenmiş ve folklor kavramı yer yer “geleneksel kültür” veya “popüler kültür” terimleri ile karşılanmıştır. Düzenleme folklor, geleneksel kültür veya popüler kültür olarak ele alınan bu mirasın korunmasına yönelik temel hatları ve gerekçeleri içermesine rağmen uygulama sürecinde uzun ömürlü bir etki yaratamamıştır.

1980'li yıllarda atılan adımlar 1990'lı yıllarda geliştirilmiş ve somut olmayan kültürel mirasın kuram ve uygulama boyutuna yönelik interdisipliner tartışmalar yürütülmüştür. Bu süreç özellikle 2000'li yıllarda hazırlanacak olan belgelere temel oluşturması açısından önemlidir. Özellikle 16-17 Haziran 1993 tarihinde gerçekleşen

“UNESCO Programı İçin Yeni Perspektifler Hakkında Uluslararası Danışma: Somut Olmayan Kültürel Miras” (*International Consultation on New Perspectives for UNESCO's Programme: the Intangible Cultural Heritage*) başlıklı toplantı içeriği ve amacı ile öne çıkmaktadır. Öncelikle bu toplantı UNESCO çatısı altında *somut olmayan kültürel miras* teriminin kullanıldığı ilk resmi toplantıdır. Toplantının öncelikli amacı UNESCO’ya somut olmayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi için yeni yönelimler geliştirmektir. Toplantıda vurgulanan hususlardan birisi de somut ve somut olmayan mirasın farklı tabiatlarıdır. Buna göre somut kültürel mirasın aksine somut olmayan kültürel miras doğasında var olan daimi evrim geçirme hali nedeniyle çok daha farklı bir koruma ve yaşatma yaklaşımı gerektirmektedir. Somut olmayan kültürel mirasın ve üretimlerinin özgün bağlamından koparılmaması ve hatta mirasın ait olduğu sosyo-kültürel yapının bütünüyle korunması için adımlar atılması gerektiği vurgulanmıştır (UNESCO, 1993a). Bu ifade başta olmak üzere toplantıda sıkça miras aktörü ve temsilcisi olarak birey ve toplum vurgusu dikkat çekmektedir. Toplantıda somut olmayan kültürel mirasın korunması bağlamında UNESCO, taraf devletler ve bilim kurullarının yanı sıra somut olmayan kültürel miras aktörleri ve temsilcilerine de önerilerde bulunulmuştur. Somut olmayan kültürel mirasın gelecek nesillere aktarımını teşvik etmek amacıyla bu mirasın aktörleri ve temsilcilerinin “yaşayan hazineler” olarak korunması gerektiği dile getirilmiş ve 1972 Sözleşmesi referans gösterilerek benzer bir koruma sisteminin yaşayan hazineler için de kurulabileceği görüşü bildirilmiştir (UNESCO, 1993b). Somut mirasın yalnızca korunabildiği ve aktarımın söz konusu olmadığı, ancak somut olmayan mirasın aktarılarak korunabileceği ve bu aktarımın yaşayan insan hazineleriyle sağlanabileceği ifadesi dikkat çekicidir.

Bu ifadeler 1994 yılında “Yaşayan İnsan Hazinesi” (*Living Human Treasures*) adlı bir listenin oluşturulması kararıyla sonuçlanmıştır. 2003 Sözleşmesi’ni öncüllerinden farklı kılan insan merkezli koruma yaklaşımının temeli Yaşayan İnsan Hazinesi programı ile güçlenmiştir diyebiliriz. Öte yandan 1993 tarihli danışma toplantısı terimsel açıdan incelendiğinde korunması hedeflenen mirasın adlandırılması konusunda ortak bir kararda buluşulmadığı ve hala *geleneksel kültürel miras*, *popüler kültürel miras* ve *materyalsiz kültürel miras* gibi çeşitli terimlerin kullandığı

görülmektedir. 2003 yılında sözleşme ile kesinleşene dek bu terimsel çeşitlilik kendini göstermeye devam etmiştir.

21 Kasım-12 Aralık 1997 tarihli UNESCO 29. Genel Konferansı 1998 tarihinde “İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Mirası Başyapıtları İlanı” (*Proclamation of Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity*) programını başlatmıştır. Somut ve somut olmayan kültürel miras ile doğal miras eşgüdümlü şekilde güçlendirmeyi amaçlayan interdisipliner yaklaşımların gelişimini teşvik etmek ve bunu yaparken somut olmayan kültürel mirasın insanların belleğinde ve kültürel köklerinde payı olan sembolik, sosyal, eğitici ve ekonomik değerlerinin göz önünde bulundurulması gerektiği öne çıkan ifadelerdir (UNESCO, 1997). Genel Konferans’ta popüler kültürel ifadelerin mekan ve biçimlerinin önemini vurgulayan 26-28 Haziran 1997 tarihli “Popüler Kültürel Mekanların Korunması Hakkında Uluslararası Danışma” (*International Consultation on the Preservation of Popular Cultural Spaces*) başlıklı toplantıya atıf yapılması 2003 Sözleşmesi’nin ortaya çıkış sürecinde çok boyutlu bir döneme girildiğini göstermektedir. Somut olmayan kültürel mirasın ve sözlü mirasın tüm biçimleri ile korunması gereken olgular olduğu hatırlatılmış ve kültürel ifadelerin mekan ve biçimlerinin öne çıkarılması yoluyla somut olmayan kültürel mirasın insanlar ve uluslar için temsil ettiği önemin vurgulanmasına karar verilmiştir. Bu bağlamda sözlü ve somut olmayan mirasın sembolleri olarak popüler ve geleneksel kültürel ifadelerin mekan ve biçimlerinin tespiti ve UNESCO tarafından ilanı gereklidir. İlan edilecek mekan ve biçimlerin sembol niteliğine sahip olması gerektiği ve özgünlük, kültürel ifadelerin çeşitliliği, sosyal etkileşim, hoşgörü ve kültürel anlayış, kolektif hafıza, evrensel değerlerin sözlü aktarımı, nesiller arası değiş tokuşlar ve kentsel bütünlüğün benzersiz örnekleri olması gerektiği vurgulanmıştır (UNESCO, 1997).

1993 tarihli danışma toplantısında yürütülen tartışmalarla somut olmayan kültürel mirasın insan boyutu öne çıkarılırken, 1997 yılına gelindiğinde somut olmayan kültürel mirasın mekansal boyutunun da öne çıkarıldığı görülmektedir. 1993 yılında somut olmayan kültürel mirasın bağlamı sosyo-kültürel yapı üzerinden tanımlanırken, 1997 yılında bu yaklaşımın geliştiğini ve mekansal bağlamın da önemsendiğini

görmekteyiz. Buradaki mekansal algı kültürel ifade biçimlerinin doğduğu ve sürdürüldüğü yerlerdir. İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Mirası Başyapıtları İlanı kültürel ifade mekanlarının ve biçimlerinin listeleme yolu ile korunmasını hedefleyerek, mekan ve değerler ilişkisini bir arada ele alan koruma yaklaşımlarını şekillendiren tartışmalar başlatmıştır.

21. yüzyılın kendine has problem ve potansiyelleri eşliğinde somut olmayan kültürel mirasın korunabilme hali üzerine çalışmalar öncelikle UNESCO olmak üzere çeşitli kuruluşlarca devam ettirilmiştir. UNESCO bu dönemde somut olmayan kültürel mirası korumak için uluslararası kural koyucu bir düzenlemenin uygulanabilirliğinin araştırılmasına karar vermiş ve 2003 yılına dek yoğun bir süreç yaşanmıştır. 14-17 Mart 2001 tarihinde İtalya’da gerçekleşen “Somut Olmayan Kültürel Miras-Çalışma Tanımları” (*Intangible Cultural Heritage-Working Definitions*) başlıklı uluslararası yuvarlak masa toplantısının amacı somut olmayan kültürel mirasın korunması hakkında kural koyucu bir düzenlemenin geliştirilmesini tavsiye edebilmek adına ön çalışma yapmaktır (UNESCO, 2001a). Somut olmayan mirasın korunabilmesi için öncelikle tanım ve kapsamının belirlenmesi gerektiği görüşü öncüllerinde olduğu gibi bu toplantıya da hakimdir. Kültürel miras kavramının anıt ve sitlerle ilişkili olan somut olmayan unsurları ve yaratıldıkları sosyo-kültürel bağlamı da içeren kapsamlı bir antropolojik yaklaşıma ihtiyaç duyduğu bilinci toplantıda kendini göstermiştir. Toplantı raporuna göre, her ne kadar gelecekte hazırlanacak olan düzenlemenin asıl konusu somut olmayan miras olsa da, bu mirasın ilişkili olduğu somut ifadeler ve fiziksel mekanlar da somut olmayan miras tanımının kapsamına dahil edilmelidir. Toplantıda dikkat çeken diğer bir husus ise yerel toplulukların miras kavramını somut ve somut olmayan olarak ayırmadığı ve bütüncül bir perspektifle yaratımlarını tüm boyutları ile kültürel miras saydıklarının dile getirilmesidir. Bu ayrım Asya ülkeleri tarafından “Eurocentric” (Avrupa-merkezli) bir kültürel miras yaklaşımı olarak adlandırılmıştır (UNESCO, 2001a). Sözü edilen bu yaklaşım önceki ifade ile birlikte ele alındığında somut ve somut olmayan değerlerin ayrılmaz doğasının kabulüne doğru ilerleyen bir anlayış görülmektedir.

Toplantıda yeni bir sözleşme ile bu alanın düzenlenmesi gerektiği baskın bir görüş olmuş ve hazırlanması önerilen sözleşme için 1972 Sözleşmesi'nin model alınması gerektiği ifade edilmiştir. Özellikle fon, uluslararası işbirliği, danışma organları ve uzman birimi gibi bileşenlerin sağlanması ile somut olmayan değerlerin kültürel mirasın somut değerleri ile eşdeğer bir konuma geleceği düşünülmüştür. Bu bağlamda 1972 Sözleşmesi'nin ilke ve işleyişinin somut olmayan mirasın ihtiyaçlarına adapte edilmesi seçeneklerden birisi olarak ortaya konmuştur. 1972 Sözleşmesi'nin öne çıkan uygulamaları olan “Üstün Evrensel Değer”, “adaylık süreci” ve “kriterler” somut olmayan kültürel miras bağlamında daha dikkatli ele alınması gereken konular olarak altı çizilmiştir (UNESCO, 2001a).

1972 Sözleşmesi'ne yönelik sert eleştirilerin yükselmesi ile başlayan süreç 2000'li yıllara gelindiğinde 1972 Sözleşmesi'nin örnek alınması şeklinde devam etmiştir. Bu dönemde sürecin daha detaylı tartışmalara ve sorgulamalara doğru evrildiği görülmektedir. Mekanın somut olmayan değerle birlikte düşünülmesi ve somut olmayan mirasın bir parçası olarak korunması görüşü halk bilimi uzmanlarının yanı sıra mimari koruma uzmanlarının da bakış açılarını etkilemiştir.

Süreregelen tartışmalar sonunda 15 Ekim-3 Kasım 2001 tarihinde gerçekleşen UNESCO 31. Genel Konferansı'nda somut olmayan kültürel mirasın korunması üzerine uluslararası bir sözleşme hazırlanması kararı alınmış ve 1972 Sözleşmesi ile aynı çizgide bir sözleşme hazırlanması gerektiği ifade edilmiştir (UNESCO, 2001b).

3.2.2 Sözleşme İçeriği

İki yazım grubu toplantısı ve üç uzman toplantısının ardından hazır hale gelen taslak metin 29 Eylül-17 Ekim 2003 tarihinde gerçekleşen UNESCO 32. Genel Konferansı'nda değerlendirilmiş ve “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” (*Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*) başlığı ile 17 Ekim 2003 tarihinde kabul edilmiştir. 2003 Sözleşmesi 8 bölüm ve 40 maddeden oluşmaktadır. Sözleşmenin giriş kısmında somut olmayan kültürel miras, somut kültürel miras ve doğal mirasın birbirine bağlı unsurlar olduğu kabulü ile somut

ve doğal miraslara yönelik mevcut düzenlemelerin somut olmayan kültürel miras ilkeleri ile tamamlanması ve zenginleştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. 1972 tarihli Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme başta olmak üzere UNESCO sözleşmelerinin geniş çaplı bir etkiye sahip olduğu vurgusu ile somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik bu düzeyde bir belgenin mevcut olmadığı belirtilmiştir. Giriş kısmında dikkat çeken ve bu sözleşmeyi öncüllerinden ayıran vurgu ise topluluk, grup ve bazı durumlarda bireylerin somut olmayan kültürel mirasın üreticileri, koruyucuları ve kullanıcıları olarak hayati rolüdür (UNESCO, 2003a).

Sözleşmenin amaç, kapsam ve tanımlarının düzenlendiği “Genel Hükümler” başlıklı birinci bölümü üç maddeden oluşmaktadır. Birinci maddeye göre 2003 Sözleşmesi’nin amaçları; “somut olmayan kültürel mirası korumak”, “toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasına saygı göstermek”, “somut olmayan kültürel mirasın önemi konusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı arttırmak ve karşılıklı değerbilirliği sağlamak” ve “uluslararası işbirliği ve yardımlaşmayı sağlamak”tır.

İkinci maddede hedeflenen koruma kapsamının odağını oluşturan somut olmayan kültürel miras ile ilişkili tanımlamalara yer verilmiştir. Bu madde ile somut olmayan kültürel miras “toplulukların, grupların ve bazı durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar” olarak tanımlanmıştır. Aynı zamanda somut olmayan kültürel mirasın kuşaktan kuşağa aktarıldığı, böylece toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak sürekli biçimde yeniden yaratıldığı ve böylece kimlik ve devamlılık duygusu verdiği ifade edilmiştir. İkinci madde ile sözleşme kapsamında değerlendirilecek somut olmayan kültürel miraslar için genel bir sınır çizilmiş, karşılıklı saygı gerekliliklerine ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uyan mirasların sözleşme kapsamından yararlanabileceği belirtilmiştir. Somut olmayan kültürel mirasın topluluk ve gruplar ile ilişkisi tanımlanarak kuşaktan kuşağa aktarılan bu miras biçiminin insanın çevre, doğa ve tarih ile etkileşimi sonucu doğduğu ve kitlelere kimlik

ve devamlılık duygusu verdiği ifade edilmiştir. Somut olmayan kültürel mirasın tezahürleri ise sözlü gelenek ve anlatımlar, gösteri sanatları, sosyal pratikler, ritüeller, festivaller, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve pratikler ile geleneksel zanaatlar olarak sıralanmıştır.

İkinci maddede yer verilen diğer bir tanım “koruma” (*safeguarding*) terimi üzerinedir. Bu maddeye göre somut olmayan kültürel mirasın yaşamasını sağlamak anlamına gelen koruma kavramına saptama, belgeleme, araştırma, muhafaza (*preservation*), koruma (*protection*), tanıtım, geliştirme, aktarım ve eğitim olduğu kadar bu mirasın çeşitli yönlerinin güçlendirilmesi de dahildir.

çnc madde ile 2003 Sözleşmesi’nin 1972 Sözleşmesi başta olmak üzere diğer uluslararası belgeler ile ilişkisi düzenlenmiştir. Bu sözleşmenin hiçbir hükmünün 1972 Sözleşmesi ile ilan edilen mirasların koruma düzeyini azaltmayacağı vurgulanmıştır.

Sözleşmenin ikinci bölümünde yedi madde ile sözleşmenin organları ve görevleri belirlenmiştir. Buna göre “Taraf Devletler Genel Kurulu” ve “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Hükümetlerarası Komitesi” kurulmuş, komitenin görevleri, görev süreleri ve çalışma yöntemleri belirlenmiş ve sözleşme kapsamında danışmanlık yapacak örgütlerin belirlenmesi önerilmiştir. Bu bölümde 14. madde ile ele alınan eğitim konusu kapsamında somut olmayan kültürel mirasın ifade bulması için varlığı gerekli olan “doğal mekanların” (*natural spaces*) ve belleğe ilişkin yerlerin (*places of memory*) korunmasına yönelik eğitimlerin desteklenmesi taraf devletlerin yükümlülüklerinden birisi olarak tanımlanmıştır.

Sözleşmenin ikinci maddesi ile tanımlanan somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik ulusal düzeyde yükümlülükler üçüncü bölümde beş madde ile düzenlenmiştir. 15. madde ile topluluk, grup ve bireylerin somut olmayan kültürel mirası yaratan, yaşatan ve aktaran aktörler olarak sürece dahil edilmeleri önerilmiştir.

Somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik uluslararası düzeyde yükümlülükler ise dördüncü bölümde üç madde ile düzenlenmiştir. Sözleşmenin en

önemli maddelerinden birisi olan 16. maddede sözleşmenin amacını gerçekleştirmeye yönelik “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi” (*Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity*) düzenlenmiştir. Bu listenin amacı ikinci maddede tanımlanan somut olmayan kültürel mirasın görünürlüğüne sağlamak, önemi hakkında duyarlılığı arttırmak ve saygı çerçevesinde kurulan diyalogları desteklemek olarak tanımlanmıştır. Aynı bölüm içinde 17. madde ile “Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi” (*List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding*) düzenlenmiştir.

Sözleşmenin beşinci bölümünde altı madde ile somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik kurulması planlanan uluslararası işbirliği ve yardım sisteminin içeriği ve koşulları düzenlenmiştir. Sözleşmenin altıncı bölümünde sözleşme kapsamında yürütülecek olan koruma faaliyetlerinin finanse edilmesini sağlayacak olan “Somut Olmayan Kültürel Miras Fonu” (*Intangible Cultural Heritage Fund*) düzenlenmiştir. Fonun niteliği ve kaynakları ile zorunlu ve gönüllü katkılar bu bölümde detaylı şekilde ele alınmıştır.

Öncüllerinden farklı bir koruma kapsamına sahip olan 2003 Sözleşmesi, tanımladığı somut olmayan kültürel miraslar ve koruma yaklaşımı ile kültürel mirasın korunması alanındaki eksikliği gidermiştir. Bu bağlamda 2003 Sözleşmesi’nin koruma alanına getirdiği tamamlayıcı yenilikler 1972 Sözleşmesi’nden sonra en çok kabul gören UNESCO sözleşmesi olmasında etkili olmuştur demek yanlış olmayacaktır. 2003 Sözleşmesi, uzun süren tartışmalar sonucu ortaya çıkan bir düzenleme olarak geçmişte dile getirilen endişe ve eleştirilere cevap veren ve 21. yüzyıl kültürel miras kapsamının geldiği noktayı yansıtan bir yapıya sahiptir.

2003 Sözleşmesi’nin “somut olmayan kültürel mirası korumak” (*safeguarding of the intangible cultural heritage*) argümanında kullanılan terimler tek başına bile sözleşmenin temel bakış açısını özetlemektedir. Koruma tarihinde ilk defa sözleşme düzeyinde bir belge ile korunması gerekli unsurların kapsamı yaygın kabul gören taşınır veya taşınmaz kültürel unsurları aşarak, bu miras biçimlerinin kapsamı dışında kalan ve çoğunlukla yerel topluluklara ait olan unsurları işaret etmiştir. Bu unsurlar

folklor terimi ile yeterince iyi temsil edilmediği düşüncesi ile “*intangible*” (somut olmayan) olarak adlandırılmıştır. Yeni kültürel miras kapsamı yeni koruma bakış açısı gerektirmiş ve 1972 Sözleşmesi’nde kullanılan “*protection*” (koruma) terimi terkedilerek yerine “*safeguarding*” (bağlamında koruma) terimi benimsenmiştir. Böylece sözleşmeler arasındaki miras koruma yöntemlerinin farklılığı bu terimle somutlaşmıştır. Oğuz’un (2013) ifade ettiği gibi, 2003 Sözleşmesi’ni öncüllerinden ayıran en önemli yanı kültürel mirası onu üreten, yaşatan ve aktaran gelenek, bilgi ve birikim ile birlikte korunmayı hedeflemiş olmasıdır.

Somut olmayan kültürel mirasın tanımlanması sözleşmenin hazırlık aşamasında en çok tartışılan konu olmuştur. Tanımlanan miras biçiminin öncüllerinden farklı olduğu ortadadır, ancak mevcut kültürel miras biçimleri ile kurduğu ilişki dikkate değerdir. Somut olmayan kültürel miras diğer kültürel miras biçimlerini bünyesinde barındıran bir kapsama sahiptir. Öyle ki somut olmayan kültürel miras olarak tanımladığı “araç ve gereçler” yani fiziksel objeler ile taşınabilir kültürel mirası, somut olmayan kültürel mirasın üretildiği, yaşatıldığı ve aktarıldığı “kültürel mekanlar” ile taşınmaz kültürel mirası bünyesinde barındırarak çok katmanlı ve ilişkisel bir kavram haline gelmiştir. Bu kültürel miras biçimlerini somut olmayan kültürel miras kapsamında bir araya getiren ve birlikte yaşatan ise insan unsurudur. Bu bağlamda sözleşme yeni kültürel miras kapsamı ve yeni koruma bakış açısının merkezine insanı yerleştirmektedir. Sözleşmenin tanımlı amaçlarına ve genel tavrına bakıldığında insan ölçeğinin toplumdan bireye kadar indirilmiş olduğunu ve kültürel mirasın varoluşunun ve korunmasının asıl temeli olarak kabul gördüğünü söyleyebiliriz. Sözleşmenin 14. maddesinde göze çarpan “*places of memory*” (hafıza yerleri) terimi üzerinden kültürel miras için hatırlanabilir olan korunabilir olandır diyebiliriz.

2003 Sözleşmesi’nin model olarak alabileceği tek düzenleme olan 1972 Sözleşmesi ile kuracağı ilişki 30 yıllık süre içinde ve özellikle yazım toplantılarında en çok tartışılan konulardan birisi olmuş ve bu sözleşmeye de yansımıştır. Sözleşmeler arasındaki hassas ilişki sonucu düzenleme kapsamında değinilen tek UNESCO kültür sözleşmesi 1972 Sözleşmesi olmuştur. 2003 Sözleşmesi kurulan birimleri, hazırlanan listeleri, miras fonu ve uluslararası işbirliği sistemi ile 1972 Sözleşmesi’nin başarılı bir

işleyiş gösteren mekanizmasını somut olmayan kültürel mirasa uyarlamıştır. İki sözleşmenin de kültürel mirasa yönelik en etkili koruma araçları hazırladıkları listelerdir. Ancak danışma organlarının belirlenmesi konusunda farklılık yaşanmış ve koruma çalışmalarında destek alınacak sabit bir örgüt belirlenmemiştir. Bunun yanında 1972 Sözleşmesi kapsamında miras olarak belirlenen unsurlar için yürütülen yerinde inceleme mekanizmasının 2003 Sözleşmesi'ne adapte edilmemesi, listeler için miras önerilerinin isabetlilik oranını düşürmektedir (Oğuz, 2018a).

Tanımlamaları, terminolojisi ve önerdiği koruma yaklaşımı ile kültürel mirasın korunması sürecinin ikinci kırılma noktası olan 2003 Sözleşmesi'nin kültürel miras kavramını sonuç ürüne değil, sürece temellendirdiğini söyleyebiliriz. Sözleşmenin kültürel mekanları ortak bellek, toplumsal kimlik, paylaşılan deneyim ve tarihsel sürekliliğin tezahürleri olarak somut olmayan kültürel miras kapsamına alınması sadece halk bilimi uzmanlarının değil, aynı zamanda mimari koruma uzmanlarının da çalışma alanını zenginleştirerek yeni sorgulama kanalları açmış ve tartışmalar başlatmıştır. 2003 Sözleşmesi hem hazırlık süreci ile hem de nihai formu ile somut olmayan değerlerin somut değerler ile ilişkisini ele alan tartışma ve dokümanları beraberinde getirmiştir. Mimari koruma uzmanlarını daha çok ilgilendiren 1972 Sözleşmesi ve korumayı hedeflediği unsurlar 2003 Sözleşmesi'nin öğretileri ile dönüşüm sürecine girmiş ve incelenmeye değer veriler sunmuştur.

3.3 Bölüm Sonu Değerlendirmesi

1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, uluslararası işbirliğinin kaçınılmaz olduğu koruma faaliyetlerinin zemin hazırladığı bir sözleşmedir. Dolayısıyla koruma altına aldığı kültür varlıklarına yönelik edindiği koruma yaklaşımının temeli “uluslararası işbirliği” ve “dünya mirası” olgularına dayanmaktadır. Bu koruma yaklaşımının odağını ise somut kültürel miraslar oluşturmuştur. 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ise, 1972 Sözleşmesi'nin ortaya koyduğu kültürel miras tanımı ve kapsamına karşı yükselen eleştirilerin zemin hazırladığı bir sözleşmedir. Dolayısıyla koruma çerçevesi fiziksel olmayan kültürel unsurların ağırlıklı olduğu bir kapsam sunmaktadır. 2003

Sözleşmesi'nin koruma yaklaşımının odağını oluşturan tüm unsurlar somut olmayan kültürel miras terimi ile işaret edilmektedir. Mimari koruma alanında hazırlanmış olan bu tez çalışmasına 2003 Sözleşmesi'nin dahil edilmesinin temel sebebi, bu bölümde ele alınmış olan ortaya çıkış sürecinde yatmaktadır.

Fiziksel olmayan miras unsurlarının da korunması gerektiği görüşü ile ortaya çıkan 1973 Bolivya Teklifi'ni takip eden yıllarda, folklor terimi kullanılarak işaret edilen somut olmayan kültürel mirasın tanımlanması ve korunması üzerine yoğun bir süreç başlamıştır. Özellikle korunması istenen bu kültürel miras türünü adlandırma konusunda yaşanan zorluk dikkat çekicidir. 1980'li yıllarda tanım ve kapsamı üzerine tartışmalar sürerken, mimarlık bu miras türünün bir bileşeni olarak tanımlanmıştır. Burada mimarlık bir yapım geleneği olarak ele alınmıştır diyebiliriz. Mimarlık ve folklor arasında ilişki kuran bu ifade, mekan ve somut olmayan kültürel miras arasındaki ilişkinin sorgulanması sürecine doğru evrilmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde somut olmayan kültürel miras terimi benimsenmiş, kavram tartışıldıkça çok bileşenli yapısı ve etkileşim içinde olduğu diğer kavramlar ortaya çıkmış ve bu miras türünün kuram ve uygulama boyutuna yönelik interdisipliner çalışmalar yürütülmüştür. Bu süreçte somut ve somut olmayan kültürel miras arasındaki ilişki daha çok sorgulanırken, özellikle 20. yüzyılın sonuna geldiğimizde bu kültürel ifadelerin mekansal boyutunun da öne çıkarıldığı görülmüştür. Somut olmayan kültürel mirasın mekansal bağlamı tartışılırken, mekanların somut olmayan kültürel bağlamı üzerine yapılan sorgulamalar sürmüştür. Kapsamları ve işaret ettikleri faktörler farklılaşsa da, Dünya Miras Listesi'ne kaydedilecek olan alanların Üstün Evrensel Değerini gerekçelendirdiği kriterlerden biri olan ve Dünya Miras Alanları'nın somut olmayan kültürel bileşenlerine odaklanan VI. kriter bağlamında yaşanan gelişmelerin zaman aralığı bu sürece denk gelmektedir.

2003 Sözleşmesi ortaya koyduğu tanım ve kapsamlarla kültürel miras kavramını çok katmanlı bir hale getirmiştir. Sözleşmenin 2. maddesinde somut olmayan kültürel miras, kültürel mekanla ilişkilendirilmiş ve toplulukların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimleri vurgulanmıştır. Bu ifadelerle, mekan ve somut olmayan kültürel mirasın yanı sıra doğal ve yapılı çevre ile somut olmayan kültürel miras

arasındaki güçlü ilişkinin varlığı kabul edilmiştir diyebiliriz. 1972 Sözleşmesi'nin odağını oluşturan mekanların sahip olduğu somut olmayan kültürel miras bileşenlerinin tümü 2003 Sözleşmesi'nin koruma kapsamına girmemekle birlikte, 2003 Sözleşmesi'nin ortaya çıkış sürecinde ortaya atılan fikirlerin ve başlatılan tartışmaların, 1972 Sözleşmesi'nin mekana ve dolayısıyla kültürel mirasa yaklaşımını etkilediği görülmüştür. Mekanın, somut olmayan kültürel bileşenleri ile birlikte düşünülmesi ve somut olmayan kültürel mirasın anlamlı bir parçası olarak korunması görüşü, halk bilimi uzmanlarının yanı sıra mimari koruma uzmanlarının da bakış açılarını etkilemiştir.

Tablo 3.1 Yıllara göre 1972 ve 2003 Sözleşmelerine yönelik önemli gelişmeler

Yıl	Kültürel Miraslara Yönelik Önemli Gelişmeler
1960	Nubia Anıtlarını Kurtarmak İçin Uluslararası Kampanya resmi olarak yürürlüğe girmiştir.
1966	Uluslararası koruma sisteminin uygulanabilirliğinin ve ilkelerinin araştırılması kararı verilmiştir
1972	Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme imzalanmıştır.
1973	Bolivya Teklifi ile folklorun korunması gerekliliği vurgulanmıştır.
1975	Telif Hakları Sözleşmesi Hükümetler Arası Komitesi kararıyla folklor ve telif hakları konusu ayrıldı, folklorun korunması konusu UNESCO Kültür Sektörüne devredildi.
1977	Dünya Miras Listesi'ne girebilmek için sağlanması gereken kriterler belirlenmiştir.
1977	Tunus Toplantısında folklor tanımı, kapsamı ve korunması üzerine tartışılmış ve folklorun "ortamı" ile korunması gerektiği vurgulanmıştır. Yer ile ilişkilendirilen inançlar da folklor olarak tanımlanmıştır.
1982	UNESCO içinde Materyalsiz Miras Birimi oluşturulmuştur.
1982	Meksika Kültür Politikaları Dünya Konferansı'nda kültür kavramının gelenek ve inançların yanı sıra yaşam biçimlerini, insani hakları, değer sistemlerini kapsadığı vurgulanmıştır. Somut ve somut olmayan kültürel miras kimliğe form veren bileşenler olarak kabul edilmiştir.
1985	Mimarlık, folklorik unsurlardan (dil, edebiyat, müzik, dans, oyun, mitoloji, ritüeller, görenekler, zanaat ve diğer sanatlar) biri olarak tanımlanmıştır.
1989	Geleneksel Kültürün ve Folklorun Korunması Tavsiye Kararı hazırlanmıştır.
1992	Doğal çevre ve insan faaliyetlerinin etkileşimlerini yansıtan kültürel peyzajlar Dünya Mirası olarak tanımlanmıştır.
1993	"UNESCO Programı İçin Yeni Perspektifler Hakkında Uluslararası Danışma: Somut Olmayan Kültürel Miras" toplantısında somut olmayan kültürel mirasın bağlamı ve çevresi ile korunması gerektiği vurgulanmıştır.
1994	Yaşayan İnsan Hazineleeri adlı bir liste oluşturulması kararı alınmıştır.
1996	Dünya Miras Alanları'nın VI. kriter açıklamalarında "somut olmayan miras" terimi kullanılmaya başlamıştır.
1997	UNESCO 209. Genel Konferansı'nda, somut ve somut olmayan kültürel miras ile doğal mirası eşgüdümlü şekilde güçlendirmeyi amaçlayan interdisipliner yaklaşımların gelişimini teşvik etmek gerektiği ifade edilmiştir.
1998	İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Miras Başyapıtları İlanı başlatılmıştır. Kültürel ifadelerin mekan ve biçimlerinin öne çıkarılması yoluyla somut olmayan kültürel mirasın temsil ettiği önemin vurgulanmasına karar verilmiştir. Bu bağlamda sözlü ve somut olmayan mirasın sembolleri olarak popüler ve geleneksel kültürel ifadelerin mekan ve biçimlerinin tespitinin yapılması kararı verilmiştir.
2001	Kültürel miras kavramının anıt ve sitlerle ilişkili somut olmayan unsurları ve yaratıldıkları sosyo-kültürel bağlamı da içeren kapsamlı bir antropolojik yaklaşıma ihtiyaç duyduğu bilinci, "Somut Olmayan Kültürel Miras-Çalışma Tanımları" toplantısında kendini göstermiştir. Somut olmayan kültürel mirasın ilişkili olduğu somut ifadeler ve fiziksel mekanlara vurgu yapılmıştır. Yeni sözleşmenin 1972 Sözleşmesi ile kuracağı ilişki tartışılmıştır.
2003	Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi imzalandı.

BÖLÜM DÖRT

UNESCO DÜNYA MİRAS ALANLARINDA SOMUT VE SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN BİRLİKTELİĞİ

Bu bölümde UNESCO'nun 1972 yılında kabul edilen Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme kapsamında hazırlanması kararlaştırılan Dünya Miras Listesi'nin temel işleyiş prensiplerinden bahsedilecek, ardından Dünya Miras Listesi'ne girmek için sağlanması gerekli on kriterden birisi olan VI. kriter, kapsamına katkı koyan gelişmelerle birlikte ele alınacak ve son olarak VI. kriteri sağlayan 246 adet Dünya Miras Alanı miras türü ve ilişkilendirildiği somut olmayan kültürel miras türüne göre sınıflandırılarak, mevcut durumdaki dağılım ortaya konacaktır.

4.1 UNESCO Dünya Miras Listesi

UNESCO'nun en bilinen koruma araçlarından birisi olan Dünya Miras Listesi, 1972 yılında kabul edilen Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme'nin 11. maddesi ile hazırlanmasına karar verilen bir tür kayıt sistemidir. Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı olan kültürel ve doğal miraslar UNESCO desteği ile kapsamlı koruma ve tanıtım faaliyetlerinin öznesi haline gelmektedir. Kültürel ve doğal mirasların Dünya Miras Listesi'ne girerek kazandığı prestij, çoğunlukla korunmaları konusunda birey ve hükümetlerin duyarlılığını arttırmaya yardımcı olmaktadır. Bu sayede kültürel ve doğal mirasların korunmasına ve muhafazasına yönelik çalışmalara yönelim artmaktadır. Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı miras alanına sahip olan taraf devletler koruma çalışmaları için UNESCO'dan finansal destek ve uzman yardımı da alabilmektedir. Listenin işleyiş prensibi, rol alan birimler ve görevleri sözleşme kapsamında detaylı bir şekilde ele alınmamış olsa da, 1977 yılında gerçekleşen Dünya Miras Komitesi toplantısında ilk halini alan ve sonraki yıllarda yaşanan gelişmelere bağlı olarak revize edilen “Dünya Miras Sözleşmesi Uygulama Rehberi” (*Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*), sözleşmenin uygulanmasına yönelik önemli bilgiler içeren bir kılavuz işlevi görmektedir.

Dünya Miras Sözleşmesi ile kurulması kararı verilen “Dünya Miras Komitesi” adlı hükümetlerarası oluşum, Dünya Miras Listesi’nin hayata geçirilmesini sağlayan birincil birim olarak karşımıza çıkmaktadır. Komite sözleşmeye taraf olan devletlerin seçtiği 21 taraf devlet temsilcisinden oluşmakta, belirli aralıklarla yenilenmekte ve yılda en az bir defa (Haziran/Temmuz) toplanmaktadır. Komitenin taraf devletler ile işbirliği içinde yürütmekle sorumlu olduğu başlıca görevler; Geçici Liste’ye (*Tentative List*) ve taraf devletlerin sunduğu aday alanlara dayanarak, Dünya Miras Listesi’ne kaydedilecek “Üstün Evrensel Değere” (*Outstanding Universal Value*) sahip kültürel ve doğal varlıkları saptamak, Dünya Miras Listesi’ne kayıtlı alanlara yönelik koruma faaliyetlerinin kontrolünü sağlamak ve ilgili periyodik raporları hazırlamak, Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi’ne (*List of World Heritage in Danger*) alınacak veya bu listeden çıkarılacak alanları belirlemek, Dünya Miras Listesi’nden silinecek alanları belirlemek, yürüttüğü faaliyetler hakkında UNESCO Genel Konferansı’na rapor sunmak, Dünya Miras Sözleşmesi’nin uygulanmasını geliştirmek ve gözlemlemek, Uygulama Rehberini revize etmek ve kabulünü sağlamaktır (UNESCO, 2019).

“Dünya Miras Merkezi” (*World Heritage Center*) komitenin çalışmalarına yardımcı olmak amacıyla UNESCO Genel Direktörlüğü tarafından görevlendirilmiş bir birimdir. Dünya Miras Merkezi bir taraftan sözleşmenin taraf devletleri ve danışma organlarına destek sunarken, diğer taraftan UNESCO’nun diğer sektörleri ile de yakın bir işbirliği içinde çalışmaktadır. Bu bağlamda Dünya Miras Merkezi’nin başlıca görevleri; Dünya Miras Komitesi toplantılarını organize etmek, komite kararlarının uygulanmasını sağlamak, danışma organlarının Dünya Miras Listesi adaylıkları ile ilgili işlemlerinin akışını sağlamak ve uluslararası yardımı koordine etmektir. Dünya Miras Sözleşmesi’nin danışma organları olarak ICCROM (Uluslararası Kültürel Varlığın Korunması ve Restorasyonu Çalışmaları Merkezi) ve ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) kültürel mirası koruma çalışmaları için destek verirken, IUCN (Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Uluslararası Birliği) doğal mirası koruma çalışmalarına destek vermektedir (UNESCO, 2019).

Kültür varlıkları taşıdıkları tarihsel değer, eskilik değeri, anı değeri, sanatsal değer, estetik değer, bilimsel değer, etnolojik değer veya antropolojik değer sebebiyle koruma altına alınmaktadır. Ancak Dünya Miras Listesi üst düzeyde önem ve değere sahip her kültürel ve doğal varlığı korumayı amaçlamamaktadır. Dünya Miras Listesi'ne kaydedilebilmek için bu varlıkların “benzersiz” ve “evrensel” olmaları gerekmektedir (Jokilehto ve diğer., 2008). Dünya Miras Listesi, yalnızca “Üstün Evrensel Değere” (*Outstanding Universal Value*) sahip kültürel ve doğal varlıkların listelenmesi ve korunmasına yönelik bir sistemdir. Cameron'un (2005) ifade ettiği gibi, bu kavram Dünya Mirası Sözleşmesi'nin merkezinde yer almaktadır. Önsözün yanı sıra kültürel ve doğal mirası tanımlayan 1. ve 2. maddeler de dahil olmak üzere, üstün evrensel değer kavramı sözleşme kapsamında sıklıkla vurgulanmaktadır. Sözleşme kapsamında tanımına yer verilmeyen bu kavram Uygulama Rehberi'nde tanımlanmıştır. Uygulama Rehberi'nde ifade edildiği üzere Üstün Evrensel Değer, “ulusal sınırları aşan ve tüm insanlığın şimdiki ve gelecekteki nesilleri için ortak önemi olan üstün kültürel ve/veya doğal önem” anlamına gelmektedir (UNESCO, 2019). Tanımlandığı günden bugüne kavrama yönelik bakış açısı, “en iyinin iyisi” yaklaşımından “en iyinin temsilcisi” yaklaşımına dönüşmüştür (Cameron, 2005; Jokilehto ve diğer., 2008). Üstün Evrensel Değer, kültürel mirasa bakış açısının dönüşüm sürecinde önemli tartışmalara konu olmaya devam eden bir kavram olarak çeşitli çalışmalarda ele alınmıştır.

Dünya Miras Komitesi Dünya Miras Listesi'ne kaydedilecek kültürel ve doğal mirasların Üstün Evrensel Değerini saptamak için 10 adet kriter belirlemiştir. Bu kriterlerin 6'sı kültürel mirasların Üstün Evrensel Değerini, kalan 4'ü ise doğal mirasların Üstün Evrensel Değerini saptamaya yöneliktir. Uygulama Rehberi'ne göre, bir alanın Dünya Miras Listesi'ne kaydedilebilmesi için bu kriterlerden en az birini karşılaması gerekmektedir. Bu kriterler:

- “i. İnsanın yaratıcı dehasının bir başyapıtını temsil etmesi;
- ii. Dünyanın kültürel bir bölgesinde veya zamanın bir döneminde, mimarlık, teknoloji, anıtsal sanatlar, şehir planlama veya peyzaj tasarımı alanlarındaki gelişmelere ilişkin önemli insani değer alışverişlerini sergilemesi;

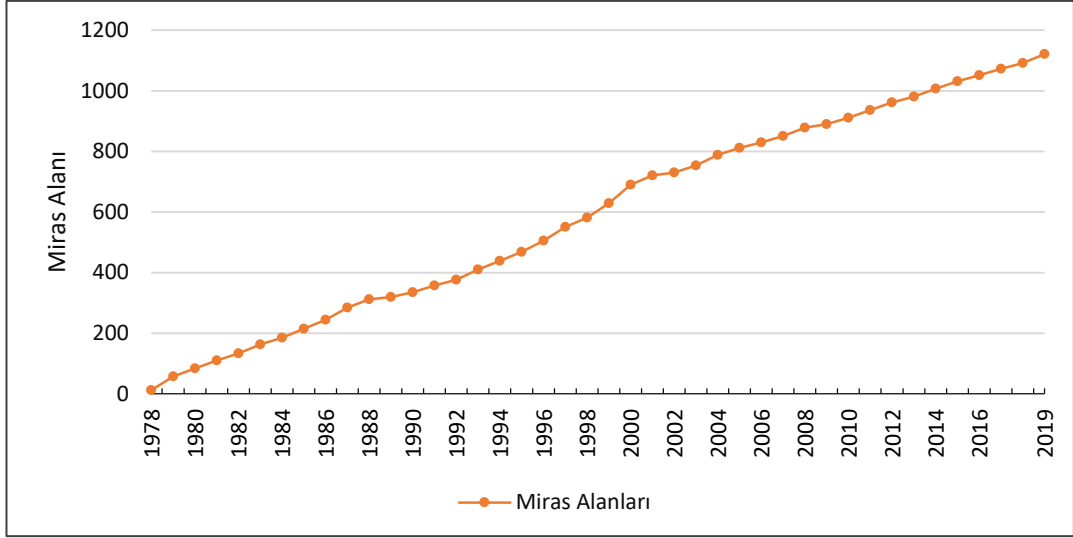
- iii. Yaşayan veya yok olan bir kültürel geleneğe veya bir uygarlığa biricik veya benzersiz bir tanıklık etmesi;
- iv. İnsanlık tarihindeki önemli aşamaları veya aşamayı sergileyen bir yapı tipinin, mimari veya teknolojik topluluğun veya peyzajın üstün bir örneği olması;
- v. Bir kültürü (veya kültürleri) temsil eden geleneksel bir insan yerleşimi, arazi kullanımı veya deniz kullanımının veya özellikle geri dönüşü olmayan değişimin etkisi altında kırılgan hale geldiğinde çevre ile insan etkileşiminin üstün bir örneği olmak;
- vi. Üstün evrensel öneme sahip olaylar veya yaşayan geleneklerle, fikirlerle, inançlarla, sanatsal ve edebi eserler ile doğrudan veya somut bir şekilde ilişkili olması (Komite bu kriterin tercihen diğer kriterler ile birlikte kullanılması gerektiğini kabul etmektedir);
- vii. Üstün doğal olguları veya benzersiz doğal güzelliğe ve estetik öneme sahip alanları içermesi;
- viii. Yaşamın kaydı, yeryüzü şekillerinin oluşmasında devam eden önemli jeolojik süreçler veya önemli jeomorfik veya fizyografik özellikler dahil olmak üzere dünya tarihinin önemli aşamalarını temsil eden üstün örnekler;
- ix. Karasal, tatlı su, kıyı ve deniz ekosistemleri ile bitki ve hayvan topluluklarının evrim ve gelişiminde devam etmekte olan önemli ekolojik ve biyolojik süreçleri temsil eden üstün örnekler olması;
- x. Bilim veya koruma açısından Üstün Evrensel Değere sahip tehlike altındaki türleri de içeren yerler de dahil, biyolojik çeşitliliğin yerinde korunması için en önemli ve kayda değer doğal habitatları içermesi” (UNESCO, 2019).

Bir alanın Üstün Evrensel Değeri sağlaması için bu kriterlerin yanı sıra bütünlük ve/veya özgünlük koşullarını karşılaması ve korunmasını sürdürmek için yeterli bir yönetim ve koruma sistemine sahip olması gerekmektedir. Özgünlük koşulu kültürel mirasa yönelik kriterleri içeren alanlarda aranmaktadır. ICOMOS’un hazırladığı 1994 tarihli Nara Özgünlük Belgesi, bu alanların özgünlüğünün değerlendirilmesi için bir uygulama altyapısı sağlamaktadır. Kültürel mirasın özgünlüğünün anlaşılabilmesi için kültürel değerlerin çeşitli ifade biçimlerinin olması beklenmektedir. Bu ifade biçimleri aynı zamanda kültürel miras adına önemli bilgi kaynakları olarak nitelendirilmektedir.

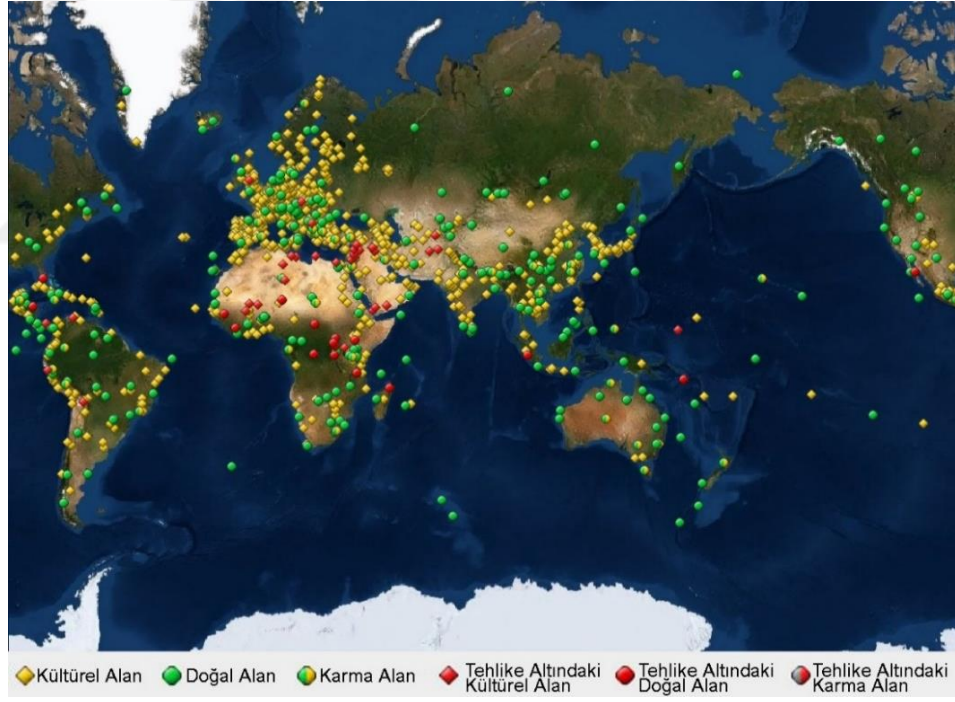
Uygulama Rehberi'ne göre bu ifade biçimleri; form ve tasarım, malzeme ve muhteva, kullanım ve işlev, gelenekler, teknikler ve yönetim sistemleri, konum ve ortam, dil ve somut olmayan mirasın diğer biçimleri, ruh ve duygu ile diğer içsel ve dışsal faktörler olarak tanımlanmıştır (UNESCO, 2019). Bu parametreler arasında yer alan ruh ve duygu, özellikle geleneklerini ve kültürel sürekliliğini koruyan topluluklarda, yerin anlamı (*sense of place*) ve karakteri adına önemli göstergeler olarak kabul edilmektedir. Özellikle özgünlük tanımı için Nara Özgünlük Belgesi'nin temel alınmasının bu bakış açısında payının büyük olduğu söylenebilir.

Sunulan kriterler ve özgünlük koşulunun yanı sıra Dünya Miras Listesi için aday olan tüm alanların bütünlük koşulunu da sağlaması gerekmektedir. I.-VI. kriterler arasından en az birini sağlayan kültürel mirasların fiziksel dokularının ve/veya önemli niteliklerinin iyi durumda olması ve bozulma sürecinin etkisinin kontrol altına alınmış olması beklenmektedir.

Dünya Miras Komitesi'nin her yıl bu koşulları sağlayan miras alanlarını kaydederek güncellediği Dünya Miras Listesi'nde, 2020 yılı itibarıyla 167 taraf devlete ait 1121 adet miras alanı kayıtlıdır (Şekil 4.1). Bu miras alanlarının 869 adeti kültürel miras, 213 adeti doğal miras, 39 adeti karma miras kategorisinde yer almaktadır (Şekil 4.2 ve Şekil 4.3). Bu miras alanlarının 39 adeti sınırötesi (*transboundary*) olarak adlandırılan ve birden çok ülkenin ortak adaylık dosyası hazırladığı miras alanlarıdır. 1121 adet miras alanının 53 adeti çeşitli tehditlerle karşı karşıya kaldığı için Dünya Miras Listesi'nin bir uzantısı olan Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi'ne kayıtlıdır. 2020 yılına dek Dünya Miras Listesi'nden sadece 2 adet miras alanının kaydı silinmiştir (WHC, 2020). İtalya (55) ve Çin (55) Dünya Miras Listesi'nde en çok miras alanı bulunan ülkelerdir. Türkiye'nin 2020 yılı itibarıyla Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı 18 miras alanı bulunmaktadır (Tablo 4.1). Bu alanların 16 adeti kültürel miras ve 2 adeti karma miras kategorisinde yer almaktadır.

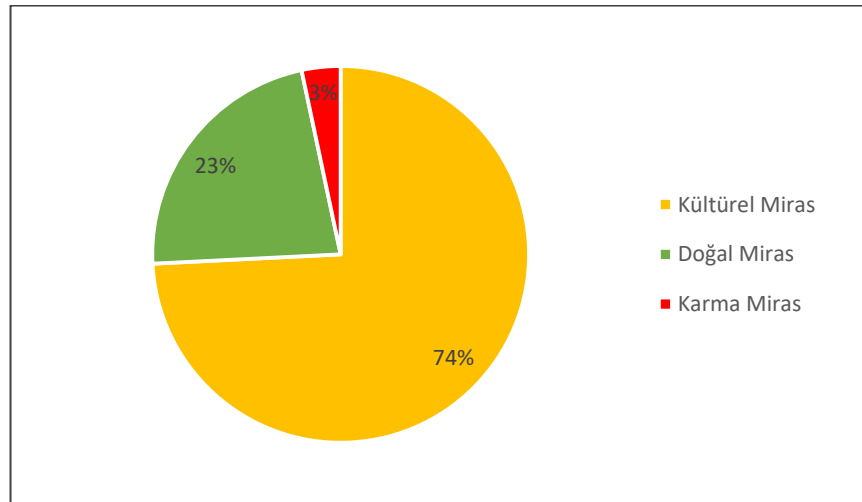
Şekil 4.1 Dünya Miras Alanı sayısının yıllara göre değişimi (WHC, 2020'den yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Şekil 4.2 Dünya Miras Alanları'nın güncel dağılımı (WHC, 2020)

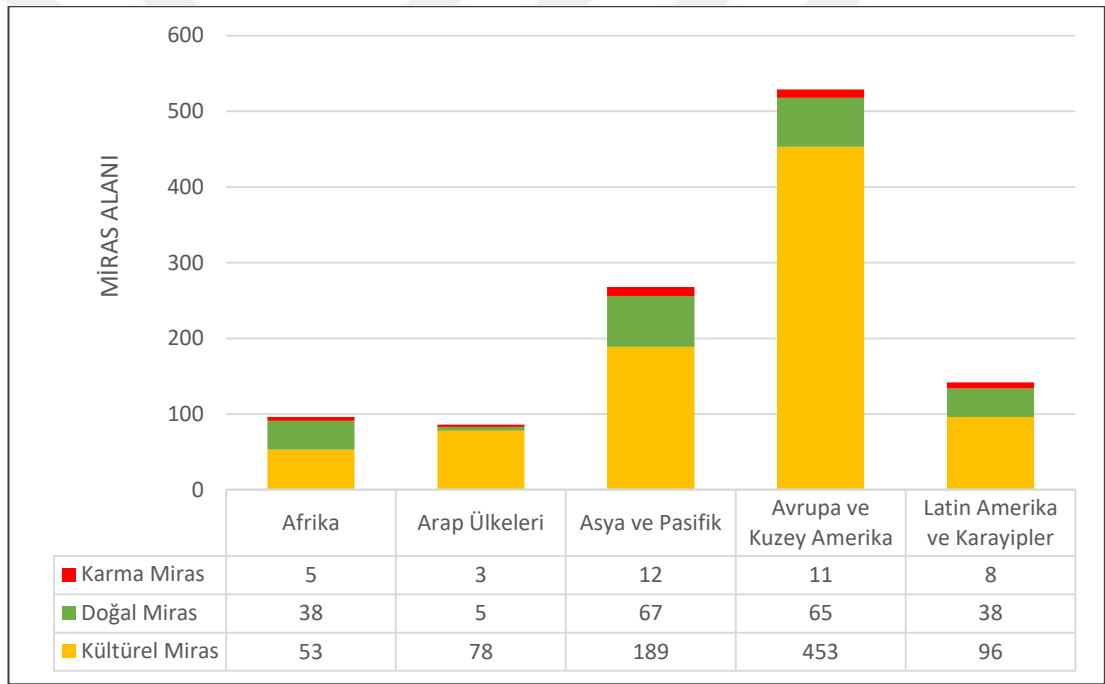
Tablo 4.1 Dünya Miras Listesi'nde Türkiye Miras Alanları (WHC, 2020'den yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Yıl	Miras Alanı	Miras Türü	Kriterler
1985	Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Sivas)	Kültürel	I, IV
1985	İstanbul'un Tarihi Alanları (İstanbul)	Kültürel	I, II, III, IV
1985	Göreme Milli Parkı ve Kapadokya (Nevşehir)	Karma	I, III, V, VII
1986	Hattuşa: Hitit Başkenti (Çorum)	Kültürel	I, II, III, IV
1987	Nemrut Dağı (Adıyaman)	Kültürel	I, III, IV
1988	Hieropolis-Pamukkale (Denizli)	Karma	III, IV, VII
1988	Xanthos-Letoon (Antalya-Muğla)	Kültürel	II, III
1994	Safranbolu Şehri (Karabük)	Kültürel	II, IV, V
1998	Truva Arkeolojik Alanı (Çanakkale)	Kültürel	II, III, VI
2011	Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi (Edirne)	Kültürel	I, IV
2012	Çatalhöyük Neolitik Alanı (Konya)	Kültürel	III, IV
2014	Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu (Bursa)	Kültürel	I, II, IV, VI
2014	Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı (İzmir)	Kültürel	I, II, III, IV, VI
2015	Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı (Diyarbakır)	Kültürel	IV
2015	Efes (İzmir)	Kültürel	III, IV, VI
2016	Anı Arkeolojik Alanı (Kars)	Kültürel	II, III, IV
2017	Aphrodisias (Aydın)	Kültürel	II, III, IV, VI
2018	Göbekli Tepe (Şanlıurfa)	Kültürel	I, II, IV

Şekil 4.3 Dünya Miras Listesi'nin miras kategorisine göre dağılımı (WHC, 2020'den yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Dünya Miras Listesi'nin %77,5'lik kısmını oluşturan kültürel miras alanlarının, doğal ve karma miras alanlarına göre sayıca baskın olduğu görülmektedir (Şekil 4.3). UNESCO'nun söz konusu kategorileri önem sırasına koyduğuna dair bir veri olmasa da birçok koruma uzmanı bu dengesiz dağılımın kaynağını çözümlemeye çalışmıştır. Strasser'a (2002) göre, doğal alanları değerlendiren IUCN kısıtlayıcı bir yaklaşım benimserken, kültürel alanları değerlendiren ICOMOS daha kapsayıcı bir yaklaşım benimsemektedir. Diğer uzmanlar ise bu durumu taraf devletlerin yaklaşımı ile ilişkilendirmiştir. Yang ve diğer. (2009) göre, taraf devletlerin kültürel alanları daha çok önemsemesinin sebebi turistlerin kültürel alanlara olan ilgisinin doğal alanlara nazaran daha fazla olması olarak açıklanabilmektedir.

Şekil 4.4 Dünya Miras Listesi'nin bölgelere göre dağılımı (WHC, 2020'den yararlanılarak hazırlanmıştır.)

UNESCO taraf devletleri kendi sistemi içinde 5 bölgeye ayırmıştır. Bu bölgeler “Afrika”, “Arap Ülkeleri”, “Asya ve Pasifik”, “Avrupa ve Kuzey Amerika” ile “Latin Amerika ve Karayipler” olarak adlandırılmıştır ve kıtalarla karıştırılmamalıdır. Dünya Miras Listesi'nin 2020 tarihli dağılımına göre Türkiye'nin de dahil olduğu Avrupa ve Kuzey Amerika bölgesi 529 adet miras alanı ile listenin %47,19'luk kısmını oluşturmaktadır. Asya ve Pasifik bölgesi 268 adet miras alanı ile %23,91, Latin

Amerika ve Karayipler bölgesi 142 adet miras alanı ile %12,67, Afrika bölgesi 96 adet miras alanı ile %8,56 ve son olarak Arap Ülkeleri 86 adet miras alanı ile %7,67'lik bir orana sahiptir (Şekil 4.4). Tüm bölgelerde kültürel miras alanı sayısı doğal miras ve karma miras alanı sayısına baskın gelmektedir.

Dünya Miras Listesi'ne ilk kayıtlar 1978 yılında gerçekleşmiş ve 12 adet miras alanı liste aracılığı ile koruma altına alınmıştır. 1978 yılından bu yana Dünya Miras Listesi'ne yönelik ilgi artmış ve bireyden ulusa kadar çeşitli ölçeklerde tanınırlık kazanmıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde koruma uzmanlarının dile getirdiği ve UNESCO'nun da özeleştirisini yaptığı konu Dünya Miras Listesi'ndeki kıta ve ülkelerin dağılımındaki dengesizlik olmuştur. Frey ve Steiner'a (2011) göre, dağılımdaki dengesizlik ilk günden beri Dünya Miras Listesi'nin temel sorunu olmuştur. Henley'nin (2001) aktarımına göre Dünya Miras Merkezi direktörü Francesco Bandarin bu durum ile ilgili Dünya Miras Listesi için “yıkıcı bir başarı” (a *catastrophic success*) olduğu ifadesini kullanmıştır. 1994 yılında UNESCO Dünya Miras Komitesi liste içinde denge sağlamak adına “Temsili, Dengeli ve Güvenilir Bir Dünya Miras Listesi için Küresel Strateji” (*Global Strategy for a Representative, Balanced and Credible World Heritage List*) kapsamında çeşitli kural ve kısıtlar belirlemiştir. Bu karardaki temel amaç Dünya Miras Listesi'nin dünyanın Üstün Evrensel Değere sahip kültürel ve doğal çeşitliliğini yansıtmalarını sağlamaktır (UNESCO, 2020a).

Göz önünde olan bir kuruluş olarak UNESCO yaptığı başarılı koruma çalışmaları kadar yöneltlen eleştirilerle de adından söz ettirmiştir. Eryazıcıoğlu'nun (2018) ifade ettiği gibi, kültürel miras fiziksel, ekonomik, toplumsal, kültürel, politik ve yasal-yönetimsel boyutlarıyla çok yönlü bir kavramdır. Kültürel mirasın korunması konusunda UNESCO'nun birincil muhatabı devletler olduğu için Dünya Miras Listesi'nin politize edildiğine dair eleştiriler biraz daha öne çıkmaktadır. Kimi koruma uzmanlarına göre listeleme çalışmaları temel misyonu olan koruma odağını kaybederek kapsamlı ve politik bir eyleme dönüşmüştür (Thérond, 2009). Ancak aldığı eleştiriler ve öznesi olduğu tartışmalara rağmen, UNESCO hazırladığı Dünya Miras Listesi ile geçmiş yüzyıllarda tartışılan koruma eylemini uluslararası platforma taşıyarak sistematik bir

boyut kazandırmış, birçok miras alanını yok olmaktan kurtarmış ve dünya çapında tanınmalarını sağlamıştır.

Dünya Miras Listesi'nin 40 yılı aşan faaliyet süresi ile kültürel miras kavramı ve korunması gereken değerler ile ilgili uluslararası tartışmaların yoğunlaştığı dönem aynı zaman dilimi içindedir. Bu nedenle özellikle mimari koruma alanındaki bakış açılarının dönüşümünü ve alana kazandırılan yeni kavramların kullanımını Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı miras alanları üzerinden okumak mümkündür. Özellikle miras alanlarının Üstün Evrensel Değerini ölçmek için kullanılan kriterler, korunması gerekli görülen kültürel miraslara bakış açısının anlaşılmasında önemli veriler sunmaktadır. Bu bağlamda önceki bölümlerde gelişimi izlenen somut ve somut olmayan kültürel miras birlikteliğini önemseyen VI. kriter, hem güncel içeriği hem içeriğinin gelişim süreci hem de kullanıldığı miras alanları ile analiz edilmesi gereken bir kriter olarak bu çalışmanın odağını oluşturmaktadır.

4.2 Dünya Miras Alanları'nda VI. Kriter Kullanımının Somut ve Somut Olmayan Kültürel Miras Birlikteliği Bağlamında Değerlendirilmesi

Dünya Miras Listesi'ne kaydedilecek alanların Üstün Evrensel Değerini saptamak için kullanılan on kriterin içerik ve kapsamı analiz edildiğinde, VI. kriterin diğer kriterlerden farklı olarak, anıt, yapı toplulukları ve sitlerin sahip olduğu somut olmayan kültürel miraslara vurgu yaptığı görülmektedir. Dünya Miras Sözleşmesi Uygulama Rehberi'ne göre VI. kriter, “Üstün evrensel öneme sahip olaylar veya yaşayan geleneklerle, fikirlerle, inançlarla, sanatsal ve edebi eserler ile doğrudan veya somut bir şekilde ilişkili olması (Komite bu kriterin tercihen diğer kriterler ile birlikte kullanılması gerektiğini kabul etmektedir)” şeklinde tanımlanmaktadır (UNESCO, 2019). Bu tanımlamaya göre VI. kriter, somut ve somut olmayan kültürel mirasların birlikteliğine odaklanmakta ve Üstün Evrensel Değerini bu birliktelik üzerinden sağlayan miras alanlarının tespit edilmesi için kullanılmaktadır.

Günümüzde somut ve somut olmayan kültürel bileşenlerin bütüncül korunabilme ve birbirlerini var etme biçimleri, Dünya Miras Listesi kapsamında VI. kriter

üzerinden takip edilebilir bir hale gelmiştir. Dönemin ICOMOS başkanı Michael Petzet (2003), anıt ve sitlerin sahip olduğu somut ve somut olmayan kültürel mirasları bir madalyonun iki yüzü olarak betimlemekte ve Dünya Mirası Sözleşmesi kapsamında fiziksel kültürel miras ile birlikte materyalsiz kültürel mirası da ele alan VI. kriterin bu bütüncül yaklaşımı yansıttığını ve bugün merkezi bir rol üstlendiğini kabul etmektedir. Bu nedenle çalışmanın odağını oluşturan somut ve somut olmayan kültürel mirasların birlikteliği, VI. kriteri sağlayarak Dünya Miras Listesi'ne giren miras alanları üzerinden ele alınacaktır.

Dünya Miras Listesi, Dünya Miras Sözleşmesi'nin bir ürünü olarak ilk yıllarda daha çok somut bileşenlere odaklanmış ve koruma sistemi bu bileşenlerin fiziksel boyutu üzerine kurulmuştur. Bu bağlamda ikinci bölümde ele alınan kültürel miras kavramındaki gelişmeler ve üçüncü bölümde ele alınan Dünya Miras Sözleşmesi'ne yöneltelen eleştiriler, Dünya Miras Komitesi'ni ve dolayısıyla listenin korumayı hedeflediği unsurların kapsamını etkilemiştir. Bu gelişmeler somut ve somut olmayan kültürel mirasları bütüncül ele alan VI. kriter ile yakından ilişkilidir. VI. kriterin bu birlikteliği önemsemesi ve Dünya Miras Listesi'nin somut olmayan kültürel miraslarla ilişkili somut kültürel mirasları da kapsayan bir araç haline gelmesi zamana yayılan bir süreç sonunda gerçekleşebilmiştir.

Cameron ve Herrmann (2018) Üstün Evrensel Değeri ölçen tüm kriterlerin kullanıldığı miras alanlarının çağrışımsal boyutlara sahip olduğunu, ancak yalnızca VI. kriterin bu çağrışımsal boyutun üstün evrensel önemine odaklandığını ve bu nedenle özel bir kriter olduğunu ifade etmektedir. VI. kriterin bu özel karakteri ise sıklıkla tartışılan bir kriter olmasına yol açmıştır (Cameron ve Herrmann, 2018).

Dünya Miras Komitesi'nin Üstün Evrensel Değeri saptamak için kullandığı kriterden birisi olan VI. kriter, 27 Haziran-1 Temmuz 1977 tarihinde gerçekleşen komite toplantısında tartışılmış ve komite sonunda hazırlanan Dünya Miras Sözleşmesi Uygulama Rehberi'nde ilk halini almıştır. Yönergeye göre, Üstün Evrensel Değeri VI. kriter ile gerekçelendirecek miras alanlarının “üstün tarihi öneme veya anlama sahip fikirler, inançlar, olaylar veya kişilerle önemli bir şekilde ilişkili olması”

gerekmektedir (UNESCO, 1977b). Kriterlerin belirlenmesini takiben 1978 yılında Dünya Miras Listesi'ne ilk alanlar kaydedilmiş ve L'Anse Aux Meadow Ulusal Tarihi Bölgesi, Goree Adası ve Aachen Katedrali VI. kriteri sağlayarak listeye kaydedilen ilk alanlar olmuştur.

Sonraki yıllarda VI. kriter başta olmak üzere pek çok kriterin içeriğinde değişiklik yapılmıştır. VI. kriterin geçtiğimiz 40 yıl içinde geçirdiği tüm revizyonların en önemlisi 1980 yılında gerçekleşmiştir. 1979 yılında Dünya Miras Komitesi'nin tartıştığı ana konulardan biri de VI. kriter olmuştur. Bu tartışmalarda VI. kriterin kullanımındaki zorluklara dikkat çekilmiş ve bu kriterin dikkatli bir şekilde yeniden ele alınmasına karar verilmiştir. Bu kararın gerekçesi ise bu kriteri kullanacak olan aday alanların aşırı yüksek sayılara ulaşmasının önüne geçilmesi olarak ifade edilmiştir (UNESCO, 1979). Özellikle VI. kriterin yalnız başına kullanıldığı alanların (Bağımsızlık Salonu, Hisarlar ve Kaleler, Volta, Büyük Accra, Orta ve Batı Bölgeleri, Auschwitz Toplama Kampı) listeye eklenmesine karşı duyulan endişeler ve kriterin içinde geçen “üstün tarihi öneme ve anlama sahip kişiler” ifadesinin politik boyutu, VI. kriterin içeriğindeki değişikliklere yön vermiştir (UNESCO, 2001c). Böylece VI. kriterin içeriği “üstün evrensel öneme sahip olaylar, fikirler ve inançlarla doğrudan veya somut bir şekilde ilişkili olması (Komite bu kriterin istisnai durumlarda veya diğer kriterler ile birlikte kullanılması gerektiğini kabul etmektedir)” şeklinde değiştirilmiştir (UNESCO, 1980). Bu ifade ile birlikte VI. kriter, şartlı kullanıma sahip tek kriter olmuştur.

1980'li yıllar aynı zamanda kültürel miras kavramının kapsam, tanım ve bileşenlerine yönelik interdisipliner tartışmaların yoğunlaştığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde yükselen tartışmalarla birlikte 1990'lı yıllara gelindiğinde, özellikle somut olmayan kültürel mirasın tanım ve kapsamı bağlamında yaşanan dönüşümler ve Dünya Miras Listesi'nin dünya üzerinde var olan miras çeşitliliğini dengeli bir şekilde yansıtmadığı fikrinin yükselişi, Dünya Miras Komitesi çalışmalarının da dönüşümünü tetiklemiştir. Bu dönemde kültürel miras kavramı somut bileşenler, somut olmayan bileşenler, bağlam, doğal çevre ve insan faktörleri ile ilişkilendirilerek tanımlanmaya çalışılmıştır.

Bu sürecin Dünya Miras Listesi'ne yansımalarından biri ise “Kültürel Peyzaj” (*Cultural Landscape*) kavramının ortaya çıkışı olmuştur. Kültürel peyzajların koruma altına alınmasıyla birlikte, somut olmayan kültürel mirasların yapılı çevre ve doğal çevre ile kurduğu güçlü ilişki Dünya Miras Sözleşmesi bağlamında resmi olarak tanınmıştır. Bu kavram özellikle VI. kriterin odaklandığı faktörleri barındıran bir kapsama işaret etmektedir. Dolayısıyla bu kavram, somut ve somut olmayan kültürel mirası bütüncül şekilde ele alan VI. kriterin tarihsel gelişim sürecinde önemli bir aşamayı temsil etmektedir. VI. kriterin kullanıldığı kültürel peyzajların somut ve somut olmayan kültürel bileşenleri ve ilişkilendirildikleri doğal çevre ile Üstün Evrensel Değeri kazandıran birliktelikleri, çalışmanın beşinci bölümünde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

1990'lı yıllarda yaşanan ve VI. kriter bağlamında önemli bir aşamayı temsil eden diğer bir gelişme ise 1994 yılında “Temsili, Dengeli ve Güvenilir Bir Dünya Miras Listesi için Küresel Strateji”nin kabul edilmesidir. Küresel strateji için bir araya gelen uzmanlar bölge, miras türü ve temsil edilen zaman aralıklarının liste içinde dengeli bir dağılıma sahip olmadığını vurgulamış ve özellikle Afrika bölgesinde olduğu gibi geleneksel toplumlara ait olan yaşayan kültürlerin çoğunlukla göz ardı edildiğini dile getirmiştir. Dahası, kültürel miras kavramının kapsamının genişletilmesi ve “anıtsal” bakış açısından vazgeçilerek dünyanın farklı kültürlerinin somut kanıtları için daha küresel bir kavram benimsenmesi konusunda tüm uzmanlar fikir birliğine varmıştır. Vurgulanan bu “somut kanıtların” (*material evidence*) özgün bağlamı içinde yani fiziksel ve fiziksel olmayan çevresi ile kurduğu çoklu ilişkiler içinde ele alınması gerektiği belirtilmiştir. Toplantı sonunda uzmanlar, Dünya Miras Komitesi'nin tartışılan konular çerçevesinde kültürel kriterlerini revize etmeyi önermiştir (UNESCO, 1994a).

Uzman toplantısında ele alınan konuların içeriği göz önünde bulundurulduğunda çoğunlukla VI. kriterin kapsamına işaret edildiği görülmektedir. Bu nedenle aynı yıl tavsiye edildiği gibi revize edilen Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulama Rehberi'nde VI. kriterin kapsamı genişletilmiştir. Uygulama Rehberi'ne göre VI. kriter üzerinden Üstün Evrensel Değerini kazanan miras alanlarının “üstün evrensel öneme sahip

olaylar, yaşıyan gelenekler, fikirler, inançlar, sanatsal veya edebi eserlerle doğrudan veya somut olarak ilişkili olması” gerekmektedir (UNESCO, 1994b). Aynı zamanda parantez içi bilgisi olan “komite bu kriterin istisnai durumlarda veya diğer kriterler ile birlikte kullanılması gerektiğini kabul etmektedir” ifadesi de varlığını sürdürmüştür.

VI. kriterin “yaşıyan gelenekler” (*living traditions*) vurgusu dönemin genişleyen kültürel miras kapsamını ve kültürel miras bileşenlerinin arasındaki ilişkileri yansıtmaktadır. Dünya Miras Komitesi’nin benimsediği kültürel miras kapsamını, anıtsal yapılardan ziyade daha geniş ölçekli ve çok bileşenli miraslara doğru geliştirmesini ve bununla bağlantılı olarak somut olmayan kültürel miraslarla ilişkili olan somut kültürel miraslara liste içinde daha çok yer verme çabasını, 2003 Sözleşmesi’nin hazırlık sürecinde ortaya atılan fikirler ve yürütülen tartışmalarla da ilişkilendirmek mümkündür. VI. kriterin revize edilmesini takiben 1997 yılından itibaren, miras alanlarının VI. kriter açıklamalarında somut kültürel mirası ilişkilendirdikleri somut olmayan kültürel miraslar için yaşıyan gelenekler ifadesinin kullanılmaya başladığı görülmüştür. Öte yandan aynı dönemde terim olarak *somut olmayan kültürel miras* ifadesinin yaygınlaşması ile birlikte, özellikle Afrika ile Latin Amerika ve Karayipler bölgelerinde yer alan miras alanlarının VI. kriter açıklamalarında bu terimin kullanıldığı görülmektedir. Bu bölgeler aynı zamanda 2003 Sözleşmesi’nin hazırlık aşamasında sıkça ön planda tutulan ve Blake’in (2001) ifade ettiği gibi kültürel miraslarının en önemli bileşenini somut olmayan kültürel mirasların oluşturduğu ülkeleri içermesi bakımından dikkat çekicidir.

Bu dönemde, 2003 Sözleşmesi’nin ortaya çıkış sürecinde yürütülen tartışmalarda, kültürel miras üreticisi ve aktarıcısı olarak insan faktörü öne çıkarılmış ve miras kavramının temel bileşeni olduğu görüşü benimsenmiştir. Benzer şekilde Dünya Miras Komitesi 1995 tarihli toplantısında, insan faktörünü vurgulayan bir miras biçimi olan “Miras Rotaları”nı (*Heritage Routes*) koruma kapsamına almaya karar vermiştir (UNESCO, 1995). Koruma literatüründe “Kültürel Rotalar” (*Cultural Routes*) olarak da ele alınan Miras Rotaları, kültürel anlamını ülkeler ve bölgeleri kapsayan değiş tokuşlar ve çok katmanlı diyaloglardan kazanan somut unsurlar olarak, rota boyunca mekanda ve zamanda gerçekleşen etkileşimi yansıtmaktadır. Martorell Carreno’ya

(2003) göre, kültürel rotalar kültürel miras kavramının kuramsal çerçevesine yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Carreno bu ifadesini VI. kriteri yakından ilgilendiren bir çerçeve içinde desteklemekte ve kültürel rotaların insanların arasında yaşanan etkileşim sürecinin somut ve somut olmayan bir tezahürü olduğunu ifade etmektedir (Martorell Carreno, 2003).

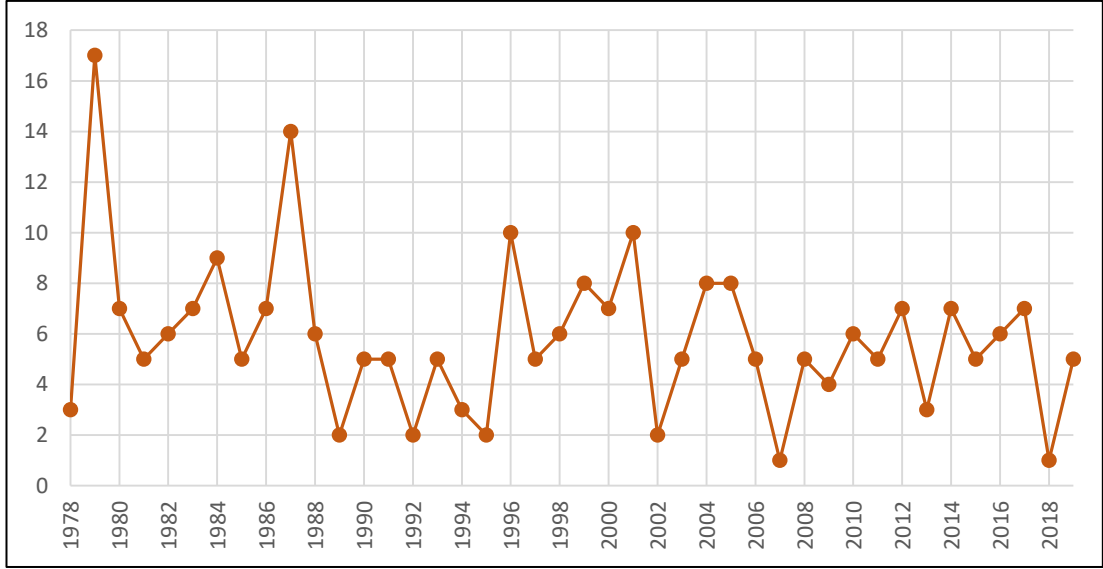
Dünya Miras Listesi'nde kullanılan terminoloji, benimsenen kültürel miras yaklaşımı, bölgesel dağılımlar, miras türleri ve ait oldukları zaman aralıkları bağlamında yaşanan dönüşümlerin kendini gösterdiği dönem ise 2000'li yıllar olmuştur. Özellikle 2002 yılında başlayan ve 2005 yılında tamamlanan ICOMOS'un "Boşlukları Doldurmak-Gelecek İçin Bir Eylem Planı" (*Filling the Gaps-an Action Plan for the Future*) başlıklı çalışmasında, Dünya Miras Listesi'ndeki başlıca temsil problemleri ortaya konmuş ve uygun bir eylem planı önerilmiştir. Bu çalışma, Avrupa ve Kuzey Amerika dışındaki bölgelerin (özellikle somut olmayan kültürel miras açısından zengin olan Afrika bölgesi) sahip olduğu kültürel çeşitliliğin, Hristiyanlık dışındaki diğer din ve inanç sistemlerinin, yerel mimari dokuların ve yaşayan geleneksel kültürlerin derinliklerinin, zenginliklerinin ve çevreleri ile kurdukları çeşitli ilişkilerin yeterince temsil edilmediğini ortaya koymuştur (Jokilehto ve diğer., 2005).

Dünya Miras Komitesi'ne sunulan bu çalışmanın yanı sıra 2003 Sözleşmesi'nin taraf devletlerin imzasına sunulması ve 2004 tarihli Yamato Deklarasyonu bu dönemde ortaya çıkan diğer önemli gelişmelerdir. 2003 Sözleşmesi'ni takiben 28 Haziran-7 Temmuz 2004 tarihinde toplanan Dünya Miras Komitesi, kültürel mirasın korunması adına 1972 Sözleşmesi'nin 2003 Sözleşmesi başta olmak üzere diğer UNESCO kültür sözleşmeleri ile koordine bir şekilde yürütülmesi için çalışmalara başlamıştır (UNESCO, 2004a). Bu çalışmalara önemli katkı sağlayan "Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması İçin Bütüncül Yaklaşımlara Dair Yamato Deklarasyonu" (*The Yamato Declaration on Integrated Approaches for Safeguarding Tangible and Intangible Cultural Heritage*) 22 Ekim 2004 tarihinde "Somut ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması: Bütüncül Bir Yaklaşım Doğru" başlıklı konferansta sunulmuştur (UNESCO, 2004b). Yamato Deklarasyonu somut ve somut olmayan değerlerin bütüncül ele alınması fikri üzerine

temellenmektedir. Deklarasyon toplulukların ve grupların somut ve somut olmayan miras bileşenlerinin çoğu durumda birbirine bağlı olduğunu vurgulamaktadır.

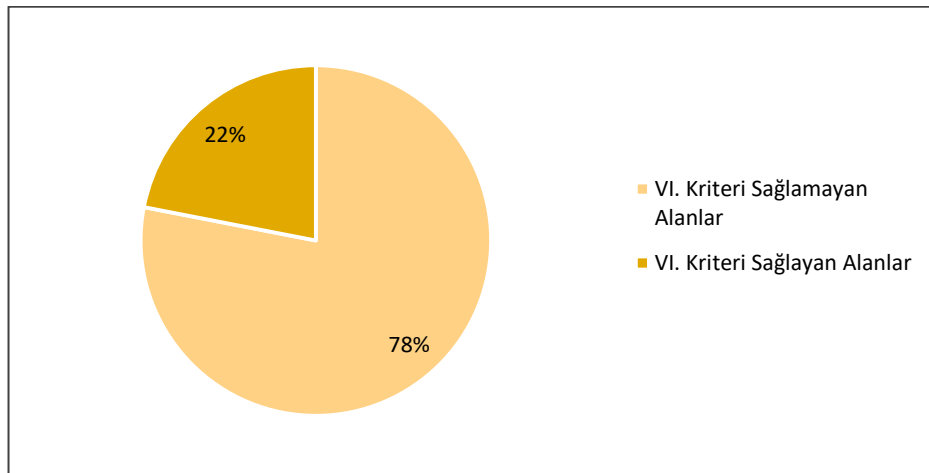
2000’li yıllarda yaşanan bu gelişmeler ve alınan kararlar VI. kriterin yeniden ele alınmasını gerektirmiştir. 2005 tarihli Uygulama Rehberi’nde revize edilen VI. kriterin, geçmişte parantez içinde yer verilen “Komite bu kriterin istisnai durumlarda ve diğer kültürel veya doğal kriterler ile birlikte kullanılması gerektiğini kabul etmektedir” ek bilgisi, “Komite bu kriterin tercihen diğer kriterler ile birlikte kullanılması gerektiğini kabul etmektedir” şeklinde revize edilmiştir (UNESCO, 2005a). 1980 yılında VI. kriter getirilen şartlı kullanım devam etse de, “istisnai durumlarda kullanılması” ifadesinin çıkarılması ve “tercihen” (*preferably*) ifadesinin eklenmesi, kriterin kullanımına yönelik benimsenen tutumlardaki dönüşümü yansıtmaktadır.

Bu gelişmeler VI. kriteri sağlayan miras alanlarının alan açıklamalarında, özellikle 2000’li yıllardan itibaren yansımalarını bulmuştur. Bu gelişmeleri takiben miras alanları, VI. kriter açıklamalarında *somut olmayan kültürel miras* ve *yaşayan gelenekler* terimini kullanmaya başlamıştır. Özellikle Afrika bölgesinde yer alan ülkelerin bu terimleri hızlıca benimsemesi ve sıkça kullanması dikkat çekicidir. Bu ülkeler aynı zamanda 2003 Sözleşmesi’ni kabul eden ilk ülkelerdir. Terminolojik yansımaların yanı sıra öne çıkarılan değerlerdeki dönüşüm de VI. kriter üzerinden izlenebilmektedir. Yerel geleneklerini ve değerlerini sahip olduğu somut kültürel miraslar ile ilişkilendirerek VI. kriteri gerekçelendiren miras alanlarının sayısının bu dönemde arttığı görülmektedir (Şekil 4.5). Dolayısıyla kültürel miraslarını somut ve somut olmayan boyutlarına ayırmamaları ile dikkat çeken bu ülkeler, daha temsili, dengeli ve güvenilir bir Dünya Miras Listesi içinde temsil şanslarını arttırmışlardır.

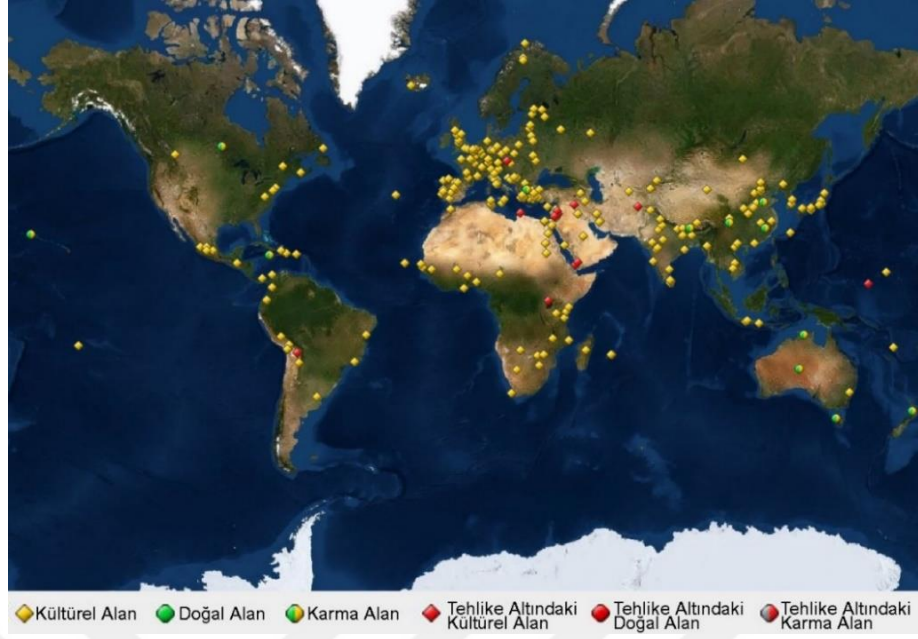

Şekil 4.5 VI. kriter kullanımının yıllara göre dağılım grafiği

2020 yılı itibariyle Dünya Miras Listesi'nde yer alan 1121 miras alanının 246 adeti VI. kriteri sağlayarak listenin %22'sini oluşturmaktadır (Şekil 4.6 ve Şekil 4.7). 102 taraf devlete ait olan bu miras alanlarının 234 adeti kültürel miras ve 12 adeti karma miras kategorisinde yer alırken, 6 adeti sınırötesi miras olarak çeşitli taraf devletlerin ortak adaylık dosyası hazırlaması sonucu listeye kaydedilmiştir. Öte yandan 246 adet miras alanının 13 adeti çeşitli tehditlerle karşı karşıya kaldığı için Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi'ne kayıtlıdır ve bu sayı listenin %24'üne karşılık gelmektedir (WHC, 2020).

Şekil 4.6 Dünya Miras Listesi'nde VI. kriter kullanımı (WHC, 2020'den yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Şekil 4.7 VI. kriteri sağlayan Dünya Miras Alanları'nın dağılımı (WHC, 2020)

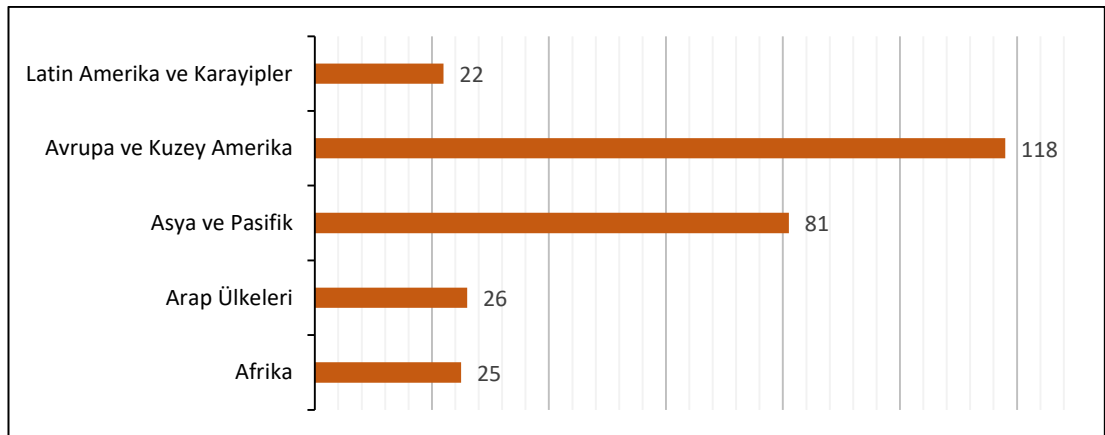
Türkiye'nin ise Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı 18 adet miras alanının 5 adeti VI. kriteri sağlamaktadır (Tablo 4.2). Türkiye, kültürel ifadelerin çeşitliliği açısından zengin bir ülke olarak VI. kriteri sağlayacak potansiyel miras alanlarına sahip bir taraf devlettir. Dolayısıyla Dünya Miras Listesi'nde bu çeşitliliği daha çok temsil etmesi gerekmektedir. Nitekim Türkiye, Geçici Liste kapsamında VI. kriteri gerekçelendirdiği düşünülen aday alanlar açısından en yüksek sayıya (22) sahip taraf devlettir. Bu bağlamda, listeye girebilmek için gerekli çalışmalar yürütüldüğü takdirde Türkiye'nin VI. kriteri sağlayan miras alanlarının artması olasıdır.

Tablo 4.2 Türkiye'nin VI. kriteri sağlayan Dünya Miras Alanları (WHC, 2020'den yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Yıl	Miras Alanı	Miras Türü	Kriterler
1998	Truva Arkeolojik Alanı (Çanakkale)	Kültürel	II, III, VI
2014	Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu (Bursa)	Kültürel	I, II, IV, VI
	Bergama �ok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı (İzmir)	Kültürel	I, II, III, IV, VI
	Efes (İzmir)	Kültürel	III, IV, VI
2017	Aphrodisias (Aydın)	Kültürel	II, III, IV, VI

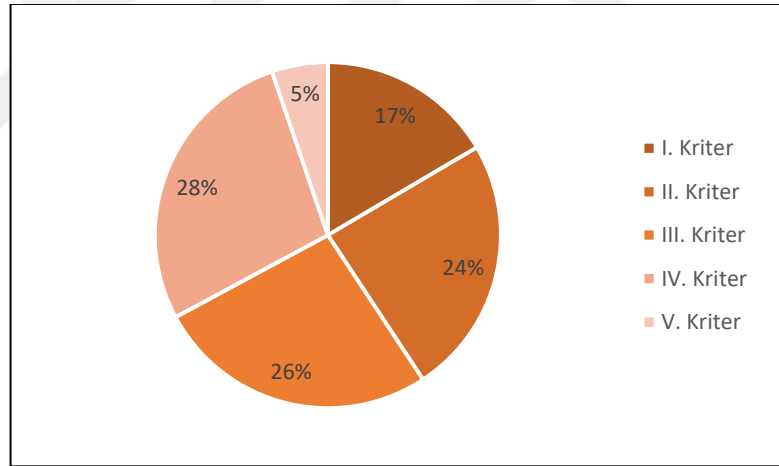
VI. kriteri sağlayan 246 adet miras alanı, tez çalışması kapsamında çeşitli açılardan ele alınmıştır. Bu bağlamda öncelikli olarak söz konusu alanların bölgesel dağılımı ve VI. kriterin birlikte kullanıldığı diğer kriterler ortaya konmuş ve değerlendirilmiştir. Ardından 246 adet miras alanının alan açıklamaları ve VI. kriter açıklamaları üzerinden somut ve somut olmayan kültürel miras unsurları tespit edilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda 246 adet miras alanı, somut kültürel miras unsurları ve ilişkilendirildiği somut olmayan kültürel miras unsurlarına göre sınıflandırılmış ve mevcut dağılım ortaya konmuştur.

VI. kriter kullanımını bölgeler ölçeğinde incelemek gerekirse, Avrupa ve Kuzey Amerika bölgesine kayıtlı taraf devletlerin 36'sı VI. kriteri sağlayan 118 adet miras alanına sahiptir. Asya ve Pasifik bölgesinin 81 adet miras alanı, Arap lkeleri'nin 26 adet miras alanı, Afrika bölgesinin 25 adet miras alanı ve Latin Amerika ve Karayipler bölgesinin 22 adet miras alanı VI. kriteri sağlamaktadır (WHC, 2020) (şekil 4.8). Avrupa ve Kuzey Amerika'nın VI. kriteri sağlayan miras alanları sayısının diğer bölgelere göre daha yüksek oluşu, Dünya Miras Listesi'nin geneli için söz konusu olan bir durumdur. Sirisrisak ve Akagawa (2007), bu dengesiz dağılımları taraf devletlerin sözleşmeyi imzalama tarihlerinin farklılığına bağlayarak, Avrupa lkelerinin erken dönemde aday alanlarını listeye kaydetmeye başladıklarını belirtmiştir. Aynı zamanda bu dağılım, VI. kriterin odaklandığı somut ve somut olmayan kültürel bileşenlerin birlikteliğinin öneminin, diğer kriterlerin odaklandığı fiziksel unsurların önemine göre daha geç tanınması olarak yorumlanmaya açıktır.

şekil 4.8 Bölgelerin VI. kriter kullanımı (WHC, 2020'den yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Dünya Miras Komitesi 1980 yılından bugüne, VI. kriterin diğer kriterler ile birlikte kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. Tez çalışması kapsamında VI. kriterin birlikte kullanıldığı kriterler incelenmiş ve mevcut dağılım ortaya konmuştur (Şekil 4.9). VI. kriterin en çok IV. kriter ile kullanılması, somut olmayan kültürel miras ile ilişkilendirilen somut kültürel mirasların yapı türünün nadirliğine odaklanılması olarak yorumlanabilir. IV. kriterin bu yoğun kullanımını Dünya Miras Listesi'nin mevcut durumu için yorumlayan Sirisrisak ve Akagawa'dan (2007) hareketle, VI. kriterin kullanıldığı miras alanlarını değerlendiren uzmanların bir kısmının hala anıtsal miras bakış açısına sahip olduğu söylenebilir. Öte yandan miras alanlarının yaşayan veya yok olan bir kültürel geleneğe veya bir uygarlığa biricik veya benzersiz bir tanıklık etmesine odaklanan III. kriter ise ikinci sırada yer almaktadır. III. kriter aynı zamanda VI. kriterin içeriğine yönelik yürütülen tartışmalarda, içeriği ile VI. kriteri destekleyebilecek bir kriter olarak ele alınmıştır (UNESCO, 2001c).

Şekil 4.9 Dünya Miras Alanları'nda VI. kriterin birlikte kullanıldığı kriterlerin dağılımı (WHC, 2020'den yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Somut olmayan kültürel mirasların Dünya Mirası Listesi kapsamında ele alınabilmesi için somut kültürel miraslarla ilişkilendirilmesi gerekmektedir. 246 adet miras alanının alan açıklamaları ve VI. kriter açıklamaları üzerinden, somut kültürel miras unsurları ve ilişkilendirildikleri somut olmayan kültürel miras unsurları tespit edilmiştir.

Arkeolojik alanlar, tarihi yapılar ve yapı grupları, bölge ve kentler, kırsal yerleşimler, sivil mimarlık örnekleri, mağaralar, endüstriyel alanlar, mezar alanları, savunma yapıları, liman ve köprü yapıları, modern mimarlık ürünleri, sembolik yapılar ve anıtlar, geleneksel arazi kullanımları, kültürel peyzajlar, yol ağları ve rotalar VI. kriter bağlamında somut olmayan kültürel miras unsurları ile ilişkilendirilen başlıca somut kültürel miras unsurları olarak tespit edilmiştir. Bu somut kültürel miras unsurları, Dünya Miras Sözleşmesi'nin 1. maddesinde kültürel miras olarak tanımlanan “anıt”, “yapı toplulukları” ve “sitler” başlıklarının yanı sıra 1992 yılında bir kültürel miras türü olarak tanımlanan “kültürel peyzaj” ve 1995 yılında tanımlanan “miras rotası” başlıkları altında gruplandırılmıştır.

Somut kültürel mirasların ilişkilendirildiği somut olmayan kültürel miraslar ise geleneksel uygulamalar, toplumsal bellek, inanç sistemi, fikir ve idealler, tarihi olaylar, sözlü gelenekler, sanatsal ve edebi eserler, kişiler, göç ve keşif tarihi, yazı ve dil tarihi, bilim tarihi ve toplumsal tarih başlıkları altında toplanabilecek çeşitli unsurlar tespit edilmiştir. Törenler, ritüeller, festivaller, gelenekler, görenekler, toplumsal kurallar, el sanatları gelenekleri gibi somut olmayan kültürel miraslar geleneksel uygulamalar başlığı altında toplanmıştır. Toplumsal bellek başlığı ile toplumların ve grupların geçmiş, şimdiki zaman ve gelecekleri arasında bağ kurmasını sağlayan yıkıcı ve yapıcı anılar, anlamlar ve değerler işaret edilmiştir. Toplumların ve grupların varoluşlarını anlamlandırdığı, ahlaki kurallarını temellendirdiği ve bağlılıklarını gösterdikleri çeşitli inanışlar ve ilişkili ruhani uygulamalar inanç sistemi başlığı ile işaret edilmiştir. Tarihi olaylar başlığı ile dünya veya toplumların tarihinde büyük etki yaratan olaylar işaret edilmiştir. Mitler, efsaneler, halk hikayeleri, sözlü tarih ve destanlar sözlü gelenekler başlığı altında toplanmıştır. Toplumların ve grupların siyasi veya ruhani sebeplerle önemli gördüğü figürler, kişiler başlığı altına alınmıştır. Sanatsal ve edebi eserler başlığı altında, edebi eserler ve görsel sanat eserlerinin yanı sıra sanat tarihi için önemli değerler işaret edilmiştir. Toplumsal tarih başlığı ile dünya veya toplumların tarihinde önemli olan dönemler işaret edilmiştir.

Oluşturulan başlıklar doğrultusunda 246 adet miras alanı sınıflandırılmış ve mevcut dağılım ortaya konmuştur (Tablo 4.3). Miras alanları birden çok türde somut kültürel

miras unsuru içerebildiği gibi, bu unsurlar da çok çeşitli somut olmayan kültürel miras unsurları ile ilişkili olabilmektedir. Sınıflandırma yapılırken baskın olarak değerlendirilen unsurlar belirleyici olmuştur. Tez kapsamında oluşturulan bu sınıflandırma, somut ve somut olmayan kültürel mirasın Dünya Miras Listesi bağlamında ne kadar farklı şekillerde ilişkilendiğini göstermeye yönelik bir çalışmadır. Bu sınıflandırma aynı zamanda gelecekte yürütülecek benzer çalışmalara altlık oluşturabilir ve farklı şekillerde yeniden ele alınarak geliştirilebilir.

Tablo 4.3 VI. kriteri sağlayan Dünya Miras Alanları'nın sahip olduğu somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarına göre sınıflandırılması

		SOMUT KÜLTÜREL MİRAS UNSURLARI				
		ANITLAR	YAPI TOPLULUKLARI	SİTLER	KÜLTÜREL PEYZAJLAR	MİRAS ROTALARI
		Meidan Emam, Esfahan	Du Midi Kanalı	Kakadu Ulusal Parkı	Sukur Kültürel Peyzajı	Qhapaq Nan, İnka Yol Sistemi
SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS UNSURLARI	GELENEKSEL UYGULAMALAR		Joseon Hanedanlığı Kraliyet Mezarları	Head-Smashed-In Buffalo Jump	Ambohimanga Kraliyet Tepesi	
			Jaipur Şehri, Rajasthan	Olympia Arkeolojik Sit Alanı	Batammariba Ülkesi, Koutammakou	
				Kasubi'deki Buganda Kral Mezarları	Kolombiya'nın Kahve Kültürel Peyzajı	
				Chongoni Kaya Sanatı Bölgesi	Hangzhou Batı Gölü Kültürel Peyzajı	
				Kondoa Kaya Sanatı Alanları	Bassari Ülkesi: Bassari, Fula ve Bedik Kültürel Peyzajları	
				Blue ve John Crow Dağları	Pimachiowin Aki	
				Nan Madol: Doğu Mikronezya Seremoni Merkezi	Khmani Kültürel Peyzajı	
				Burkina Faso'nun Eski Demir Metalurji Alanları		
	TOPLUMSAL BELLEK	Hiroşima Barış Anıtı (Genbaku Kubbesi) 1996	Hisarlar ve Kaleler, Volta, Büyük Accra, Orta ve Batı Bölgeleri	Porto Riko La Fortaleza ve San Juan Ulusal Tarihi Bölgesi	Grand Pre Peyzajı	
		Özgürlük Anıtı	Auschwitz Birkenau, Alman Nazi Toplama ve İmha Kampı	Aapravasi Ghat	Nord-Pas De Calais Madencilik Havzası	
			Eski Mostar Şehri Eski Köprü Alanı	Varşova Tarihi Merkezi	Zuojang Huashan Kaya Sanatı Kültürel Peyzajı	
			Avustralya Mahkum Alanları 2010	Ulusal Tarih Parkı-Citadel, Sans Souci, Ramiers	Le Morne Kültürel Peyzajı	
			Stone Town (Taş Şehir), Zanzibar	Goree Adası	Thingvellir Ulusal Parkı	
			Cidade Velha, Ribeira Grande Tarihi Merkezi	Masada		
				Robben Adası		
				Kunta Kinteh Adası ve İlişkili Yerler		
				Valongo Rıhtımı Arkeolojik Bölgesi		
	İNANÇ SİSTEMİ	Mont-Saint-Michel ve Körfezi	Pannonhalma Millenary Benedictine Manastırı ve Doğal Çevresi	Takht-e Soleyman	Tongariro Ulusal Parkı	Santiago De Compostela Yolları: Camino Frances ve Kuzey İspanya Yolları
		Vezelay, Kilise ve Tepesi	Itsukushima Shinto Tapınağı	Haifa ve Batı Galilee'deki Baha'i Kutsal Yerleri	Uluru-Kata Tjuta Ulusal Parkı	Fransa'daki Santiago De Compostela Yolları
		Güneş Tapınağı, Konarak	İsa'nın Doğduğu Yer: Doğu Kilisesi ve Hac Yolu, Bethlehem	Hiraizumi-Budist Saf Toprakları Temsil Eden Tapınaklar, Bahçeler ve Arkeolojik Sit Alanları	Champasak Kültürel Peyzajında Vat Phou ve İlişkili Antik Yerleşimler	
		Mont-Saint-Michel ve Körfezi	Katmandu Vadisi	Paphos (Baf)	Matobo Tepeleri	
		Rangiri Dambulla Mağara Tapınağı	Mahabalipuram'da Anıtlar Grubu	Bosra Antik Kenti	Bamiyan Vadisi Kültürel Peyzajı ve Arkeolojik Kalıntıları	
		Bodh Gaya'daki Mahabodhi Tapınak Kompleksi	Goa Kiliseleri ve Manastırları	Polonnaruwa Antik Kenti	Kii Sıradağları Kutsal Alanları ve Hac Yolları	
			Durham Kalesi ve Katedrali	Paharpur Budist Vihara Kalıntıları	Kutsal Mijikenda Kaya Ormanı	
			Canterbury Katedrali, St Augustine Manastırı ve St Martin Kilisesi	Delphi Arkeolojik Sit Alanı	Wutai Dağı	
			Borobudur Tapınak Bileşenleri	Teotihuacan Eski İspanyol Şehri	Papahanaumokuakea	
			Horyu-ji Bölgesinde Budist Anıtlar	Aquileia Arkeolojik Alanı ve Patriarkal Bazilikası	Osun-Osogbo Kutsal Korusu	
			Wudang Dağları'nda Antik Yapı Kompleksi	Champer-Pavagadh Arkeoloji Parkı	Taputapuatea	
			Antik Nara'nın Tarihi Anıtları	Um er-Rasas (Kastrom Mefa'a)	Kutsal Süleyman Dağı	
			Nikko Mabedi ve Tapınakları	Efes	Lushan Ulusal Parkı	
			İran'ın Ermeni Manastır Toplulukları	Afrodisiyas	Kutsal Mijikenda Kaya Ormanı	
			"Cennetin ve Dünyanın Merkezi"nde Dengfeng Tarihi Anıtları	Roma Tarihi Merkezi, Vatikan'ın Varlıkları ve San Paolo Fuori le Mura	Bali Eyaletinin Kültürel Peyzajı: Tri Hita Karana Felsefesinin Bir Tezahürü Olarak Subak Sistemi	
			İtalya'daki Lombardlar. Güç Bölgeleri	Khangchendzonga Ulusal Parkı	Kii Sıradağları Kutsal Alanları ve Hac Yolları	
			Sanchi'deki Budist Anıtlar	Memphis ve Nekropolü	Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı	
			Tarihi Lamu Şehri	Bolgar Tarihi ve Arkeolojik Kompleksi		

Tablo 4.3 VI. kriteri sağlayan Dünya Miras Alanları'nın sahip olduğu somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarına göre sınıflandırılması (devamı)

		SOMUT KÜLTÜREL MİRAS UNSURLARI				
		ANITLAR	YAPI TOPLULUKLARI	SİTLER	KÜLTÜREL PEYZAJLAR	MİRAS ROTALARI
			Tarihi Cidde, Mekke Kapısı	Kudüs Eski Kenti ve Surları		
SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS UNSURLARI	İNANÇ SİSTEMİ		Ajanta Mağaraları	Anuradhapura Kutsal Şehri		
			Ellora Mağaraları	Vatikan Şehri		
			Leshan Dev Buda Manzara Alanını İçeren Emei Dağı Manzara Alanı	Assisi, San Francesco Bazilikası ve Diğer Franciscan Alanları		
				Sana'a Eski Şehri		
				Kandy Kutsal Şehri		
				Kairouan		
				Buhara Tarihi Merkezi		
				Zabid Tarihi Kenti		
				Lumbini, Lord Buddha'nın Doğduğu Yer		
				Athos Dağı		
				Santiago De Compostela (Eski Şehir)		
				Gusuku Bölgeleri ve Ryukyu Krallığının İlgili Varlıkları		
				Tsodilo		
				Saint Catherine Bölgesi		
				Gebel Barkal ve Napatan Bölgesi Yerleşimi		
				Biblical Tels-Megiddo, Hazor, Beer Sheba		
				Vaftiz Bölgesi "Ürdün'ün Ötesinde Bethany" (El-Mağtas)		
				Hebron/Al-Khalil Eski Şehri		
	FİKİR VE İDEALLER			Bagan		
		Bağımsızlık Salonu	Büyük Kanal	Taishan Dağı	İngiliz Göller Bölgesi	İpek Yolları: Chang'an-Tianshan Geçiti Rota Ağı
		Eisleben ve Wittenberg'deki Luther Anıtları	Monticello ve Virginia Üniversitesi, Charlottesville	Hatra		
		Belediye Binası ve Bremen Pazar Meydanındaki Roland	Coimbra Üniversitesi-Alta ve Sofia	Akropolis, Atina		
		Nesvizh'te Radziwill Ailesinin Mimari, Konut ve Kültür Kompleksi	Roma Anıtları, Aziz Peter Katedrali ve Trier'de Meryem Ana Kilisesi	Nalanda Mahavihara'da Nalanda Arkeolojik Sit Alanı, Bihar		
		Ming ve Qing Hanedanları İmparatorluk Mezarları	Kremlin ve Kızıl Meydan, Moskova	Ironbridge Vadisi		
			Rönesans Şehri Ferrara ve Po Deltası	New Lanark		
			Klasik Weimar	Wuyi Dağı		
	TARİHİ OLAYLAR		Macao Tarihi Merkezi			
			Mogao Mağaraları			
		Aachen Katedrali	Santa Maria De Guadalupe Kraliyet Manastırı	Taxila		
		Versailles Sarayı ve Parkı	Roma Tiyatrosu ve Çevresi ile Orange Zafer Takı	Syracuse ve Pantalica'nın Kayalık Nekropolü		
		Fontainebleau Sarayı ve Parkı	Saint Petersburg Tarihi Merkezi ve Anıt Grupları	Santo Domingo Sömürge Şehri		
	SÖZLÜ GELENEKLER	Jawor ve Swidnica Barış Kiliseleri	Panama Viejo Arkeolojik Sit Alanı ve Panama Tarihi Bölgesi	Xanadu Şehri		
		Birinci Qin İmparatorunun Mozolesi		Bikini Atol Nükleer Test Alanı		
				Tyre		
				Delos		
				Stecci Ortaçağ Mezar Taşı Mezarlıkları		

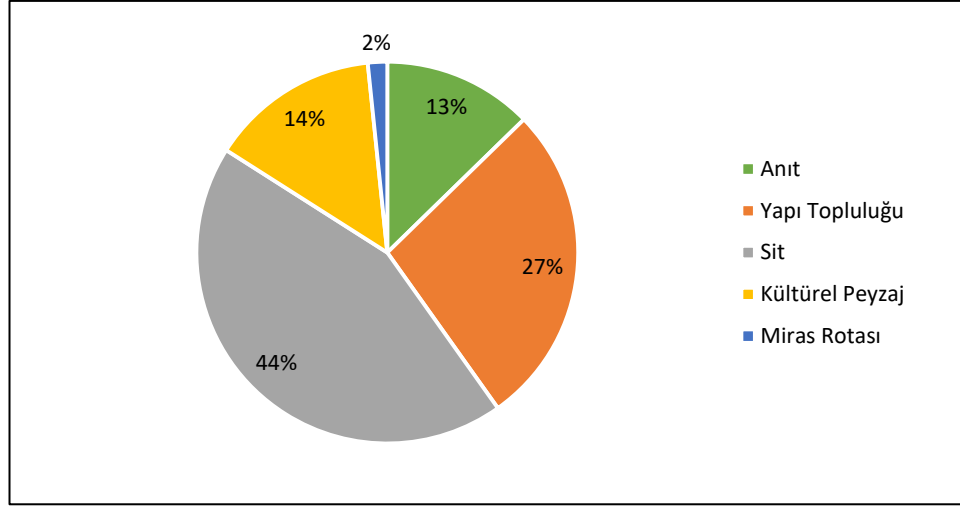
Tablo 4.3 VI. kriteri sağlayan Dünya Miras Alanları’nın sahip olduğu somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarına göre sınıflandırılması (devamı)

		SOMUT KÜLTÜREL MİRAS UNSURLARI				
		ANITLAR	YAPI TOPLULUKLARI	SİTLER	KÜLTÜREL PEYZAJLAR	MİRAS ROTALARI
SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS UNSURLARI	SANATSAL VE EDEBİ ESERLER	Le Corbusier'in Mimari Çalışmaları, Modernizm Hareketine Üstün Bir Katkı	Haeinsa Tapınağı Janggyeong Panjeon, Tripitaka Koreana Tahta Baskı Blokları Depoları	Cyrene Arkeolojik Sit Alanı	Val d'Orcia	
		El Jem Amfitiyatı	Bauhaus ve Weimar, Dessau ve Bernau'daki Yerleşimi	Floransa Tarihi Merkezi	Agave Peyzajı ve Tequila'nın Eski Endüstriyel Tesisleri	
		Çin Seddi	Salzburg Kenti Tarihi Merkezi	Viyana Tarihi Merkezi	Rio De Janerio: Dağ ve Deniz Arasındaki Carioca Peyzajı	
		Plantin-Moretus Ev-Atölye-Müze Kompleksi	Brugge Tarihi Merkezi	Fujisan, Kutsal Yerler ve Sanatsal İlham Kaynağı	Toscana'daki Medici Villaları ve Bahçeleri	
			Reichenau Manastırı Adası	Carthage Arkeolojik Sit Alanı	Champagne Yamaçları, Evleri ve Mahzenleri	
			Villa d'Este, Tivoli	Büyük Burkhan Khaldun Dağı ve Çevresindeki Kutsal Peyzaj	İran Bahçesi	
			Saint-John Manastırı ve Patmos Adası'ndaki Apocalypse Mağarası'yla Tarihi Merkez	Troya Arkeolojik Sit Alanı		
				Mycenae ve Tiryns Arkeolojik Sit Alanı		
	KİŞİLER		Escorial Manastırı ve Yerleşimi	Babil		
			Konfüçyüs Tapınağı ve Kabristanı ile Qufu'daki Kong Ailesi Konağı	Morelia Tarihi Merkezi	Önder Roi Mata'nın Toprakları	
				Ad-Dir'iyah'da At-Turaif Bölgesi		
	GÖÇ VE KEŞİF TARİHİ		Hieronymites Manastırı ve Belem Kulesi, Lizbon	Angra Do Heroismo Kasabası Merkez Bölgesi		
			Liman, Hisar ve Anıtlar Grubu, Cartagena	Salvador De Bahia Tarihi Merkezi		
			Katedral, Alcazar ve Sevilla Hint Adaları Arşivi	Eski Quebec Tarihi Bölgesi		
				Venedik ve Lagünü		
				L'Anse Aux Meadows Ulusal Tarihi Bölgesi		
				Mozambik Adası		
	YAZI VE DİL TARİHİ	Wartburg Kalesi	San Milan Yuso ve Suso Manastırları	Byblos		
			Alcala De Henares Üniversitesi ve Tarihi Bölgesi	Yin Xu		
				Sambor Prei Kuk Tapınak Zonu, Antik Ishanapura Arkeolojik Alanı		
	BİLİM TARİHİ	Epidauros'da Asklepios Tapınağı	Piazza Del Duomo, Pisa	Zhoukoudian'da Peking Man Bölgesi		
			Maritime Greenwich	Sangiran İlk İnsan Yerleşimi		
			Jodrell Bank Gözlemevi	Güney Afrika'nın Fossil Hominid Alanları		
				Struve Jeodezik Arkı		
	TOPLUMSAL TARİH	Tomar'da İsa Manastırı	Notre-Dame Katedrali, Saint-Remi Eski Manastırı ve Tau Sarayı, Reims	Nekropolü ile Eski Thebes		
		Burgos Katedrali	Novgorod Tarihi Anıtları ve Çevresi	Copan Maya Yerleşimi		
		Studenica Manastırı	Potala Sarayı Tarihi Topluluğu, Lhasa	Büyük Zimbabwe Ullusal Anıtı		
		Rila Manastırı	Abu Simbel'den Philae'ye Nubia Anıtları	Valletta Şehri		
		Red Fort (Kızıl Kale) Kompleksi	Novodevichy Manastırı Topluluğu	Tazmanya Sahrası		
		Valcamonica Kaya Çizimleri	Thang Long İmparatorluk Kalesi Merkez Bölgesi-Hanoi	Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu		
				Guanajuato Tarihi Kenti ve Yakın Madenler		
				Potosi Şehri		
				Persepolis		
				Volubilis Arkeolojik Sit Alanı		
				Tarihi Kahire		

Dünya Miras Alanları'nın somut kültürel miras unsurları ve ilişkilendirildiği somut olmayan kültürel miras unsurlarına göre sınıflandırılmasıyla elde edilen mevcut dağılımda, sitler somut olmayan kültürel miraslar ile en çok ilişkilendirilen somut kültürel miras unsuru olarak öne çıkmaktadır (Şekil 4.10). İnanç sistemleri ise somut kültürel miraslar ile en çok ilişkilendirilen somut olmayan kültürel miras unsuru olarak öne çıkmaktadır (Tablo 4.4). Sitler gibi anıtların, yapı topluluklarının, kültürel peyzajların ve miras rotalarının da en çok inanç sistemleri ile ilişkilendirilmesi, toplumların veya grupların sahip oldukları çok çeşitli ruhani değerlerini bir mekanla ilişkilendirme halini ve bu mekanların hem ölçek olarak hem mimari üslup olarak hem de tarihlendiği zaman aralığı olarak çok farklı şekillerde bulunabileceğini göstermektedir.

Tablo 4.4 Somut kültürel miraslar ve ilişkilendirildiği somut olmayan kültürel mirasların sayısal dağılımı

	Anıt	Yapı Topluluğu	Sit	Kültürel Peyzaj	Miras Rotası	GENEL TOPLAM
Geleneksel Uygulamalar	1	3	9	8	1	22
Toplumsal Bellek	2	6	10	5	-	23
İnanç Sistemi	5	22	37	17	2	83
Fikir ve İdealler	5	9	7	1	1	23
Tarihi Olaylar	5	4	5	-	-	14
Sözlü Gelenekler	-	-	3	-	-	3
Sanatsal ve Edebi Eserler	4	7	9	6	-	26
Kişiler	1	2	2	1	-	6
Göç ve Keşif Tarihi	-	3	6	-	-	9
Yazı ve Dil Tarihi	1	2	3	-	-	6
Bilim Tarihi	1	3	4	-	-	8
Toplumsal Tarih	6	6	11	-	-	23
GENEL TOPLAM	31	67	106	36	4	

Şekil 4.10 VI. kriteri sağlayan somut kültürel mirasların dağılımı

Söz konusu miras alanları, inanç sisteminin yanı sıra çok çeşitli somut olmayan kültürel miraslarla ile ilişkilendirilen anıt, yapı topluluğu, sit, kültürel peyzaj ve miras rotası içermektedir. Miras rotaları, kuramsal erevesi göz önünde bulundurulduğunda, Dünya Miras Listesi'nde VI. kriter üzerinden daha çok ele alınabilir bir miras türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir somut olmayan kültürel miras unsuru, anıt başlığı altında toplanan somut kültürel miras unsurları ile ilişkilendirilebildiği gibi, daha büyük ölçekli yerleşimleri ve bölgeleri içeren sitlerle veya doğal ve somut kültürel unsurların bir aradalığının söz konusu olduğu kültürel peyzajlarla da ilişkilendirilmiştir. Bu ilişki ağında farklılaşan yalnızca somut kültürel mirasların ait olduğu başlıklar olmamış, aynı zamanda her bir başlık altında yer alan bu miraslar hem ölçek olarak hem mimari üslup olarak hem de tarihlendiği zaman aralığı olarak birbirinden farklılaşmaktadır. Özellikle bu sınıflandırma içinde yer alan 36 adet kültürel peyzaj, somut olmayan kültürel mirasın güçlü ilişkiler kurduğu somut kültürel unsurların çeşitliliğine ve leğine dair farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Dolayısıyla tez çalışmasının beşinci bölümünde kültürel peyzajlar, stn Evrensel Değerine katkı koyan somut kültürel miras unsurları ve ilişkilendirildiği somut olmayan kültürel miras unsurları açısından detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

4.3 Bölüm Sonu Değerlendirmesi

Dünya Miras Listesi'nin 40 yılı aşan faaliyet süresi ile kültürel miras kavramı ve korunması gereken değerler ile ilgili uluslararası tartışmaların yoğunlaştığı dönem aynı zaman dilimi içindedir. Bu nedenle özellikle mimari koruma alanındaki bakış açılarının dönüşümünü ve alana kazandırılan yeni kavramların kullanımını Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı miras alanları üzerinden okumak mümkündür. Özellikle miras alanlarının Üstün Evrensel Değerini ölçmek için kullanılan kriterler, korunması gerekli görülen kültürel miraslara bakış açısının anlaşılmasında önemli veriler sunmaktadır. Bu bağlamda önceki bölümlerde gelişimi izlenen somut ve somut olmayan kültürel miras birlikteliğini önemseyen VI. kriter, hem güncel içeriği hem içeriğinin gelişim süreci hem de kullanıldığı miras alanları ile analiz edilmesi gereken bir kriter olarak bu çalışmanın odağını oluşturmaktadır.

VI. kriter, anıtsal olmayan mirasların ve yerle ilişkilendirilen değerlerin tanınması ve koruma altına alınması sürecinde büyük bir öneme sahiptir. Ancak 1977 yılında ilk halini alan bu kriter aynı zamanda Dünya Miras Komitesi'nin en fazla tartıştığı kriter olmuştur. Bu tartışmalar, Dünya Miras Komitesi'nin genel politikası için giderek daha kritik hale gelen konular üzerine yoğunlaşmıştır (Jokilehto ve diğer., 2008). Kültürel mirasın somut olmayan boyutlarının Dünya Miras Listesi bağlamında nasıl ele alınacağı üzerine yürütülen tartışmalar, süreç boyunca VI. kriter üzerinde yapılan çeşitli değişikliklerle sonuçlanmıştır (Tablo 4.5). Yapılan değişiklikler kimi zaman yalnızca bir kelime olsa da kriterin anlamını ve kullanım şartlarını değiştirmiştir. Dünya Miras Komitesi'nin ifadesine göre, 1977 yılında VI. kriterin içeriği belirlenirken bugün söz konusu olan şartlı kullanım öngörülmemiştir (UNESCO, 2001c).

Tablo 4.5 VI. Kriterin tarihsel süreç içinde gelişimi

Yıl	VI. Kriter İçeriği
1977	üstün tarihi öneme veya anlama sahip fikirler, inançlar, olaylar veya kişilerle önemli bir şekilde ilişkili olması
1980	üstün evrensel öneme sahip olaylar, fikirler ve inançlarla doğrudan veya somut bir şekilde ilişkili olması (Komite bu kriterin istisnai durumlarda veya diğer kriterler ile birlikte kullanılması gerektiğini kabul etmektedir)
1994	üstün evrensel öneme sahip olaylar, yaşayan gelenekler, fikirler, inançlar, sanatsal veya edebi eserlerle doğrudan veya somut olarak ilişkili olması (Komite bu kriterin istisnai durumlarda veya diğer kriterler ile birlikte kullanılması gerektiğini kabul etmektedir)
1996	üstün evrensel öneme sahip olaylar, yaşayan gelenekler, fikirler, inançlar, sanatsal veya edebi eserlerle doğrudan veya somut olarak ilişkili olması (Komite bu kriterin istisnai durumlarda veya diğer kültürel veya doğal kriterler ile birlikte kullanılması gerektiğini kabul etmektedir)
1997	üstün evrensel öneme sahip olaylar, yaşayan gelenekler, fikirler, inançlar, sanatsal veya edebi eserlerle doğrudan veya somut olarak ilişkili olması (Komite bu kriterin istisnai durumlarda ve diğer kültürel veya doğal kriterler ile birlikte kullanılması gerektiğini kabul etmektedir)
2005	üstün evrensel öneme sahip olaylar veya yaşayan geleneklerle, fikirlerle, inançlarla, sanatsal ve edebi eserler ile doğrudan veya somut bir şekilde ilişkili olması (Komite bu kriterin tercihen diğer kriterler ile birlikte kullanılması gerektiğini kabul etmektedir)

Jokilehto ve diğer. (2008), VI. kriteri Dünya Miras Sözleşmesi ve 2003 Sözleşmesi arasındaki bağ olarak yorumlamaktadır. Öte yandan Dünya Miras Listesi'nde VI. kriter bağlamında ele alınan somut olmayan kültürel miras unsurları, 2003 Sözleşmesi'nin somut olmayan kültürel miras kapsamından farklılaşmaktadır. 246 adet miras alanı incelendiğinde söz konusu somut olmayan kültürel miraslar geleneksel uygulamalar, toplumsal bellek, inanç sistemi, fikir ve idealler, tarihi olaylar, sözlü gelenekler, sanatsal ve edebi eserler, kişiler, göç ve keşif tarihi, yazı ve dil tarihi, bilim tarihi ve toplumsal tarih başlıkları altında toplanabilmektedir. Bu somut olmayan kültürel mirasların Dünya Mirası Listesi kapsamında ele alınabilmesi için somut kültürel miraslarla doğrudan ilişkilendirilmesi gerekmektedir.

246 adet miras alanı somut kültürel miraslar ve ilişkilendirildiği somut olmayan kültürel miraslar doğrultusunda sınıflandırılmış ve bu miras unsurlarının mevcut durumdaki dağılımı ortaya konmuştur (Tablo 4.3). Somut ve somut olmayan kültürel miraslar arasında çeşitli şekillerde kurulan bu ilişkileri odağına alan VI. kriter, şartlı kullanıma sahip olan tek kriter olmasına rağmen Dünya Miras Listesi'nin kültürel çeşitliliğini destekleyen önemli bir role sahiptir. Özellikle bu sınıflandırma içinde yer alan kültürel peyzajlar, somut olmayan kültürel mirasın güçlü ilişkiler kurduğu somut kültürel unsurların çeşitliliğine ve ölçeğine dair farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Dolayısıyla tez çalışmasının beşinci bölümünde kültürel peyzajlar, somut kültürel miras unsurları ve ilişkilendirildiği somut olmayan kültürel miras unsurları açısından detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

BÖLÜM BEŞ

SOMUT VE SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN BİRLİKTELİĞİ BAĞLAMINDA DÜNYA MİRASI KÜLTÜREL PEYZAJLARIN ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde, dördüncü bölümde sınıflandırılan 246 adet miras alanının içinde bulunan Dünya Mirası Kültürel Peyzajlar ele alınmıştır. Bu bağlamda öncelikle kültürel peyzajların Dünya Mirası olarak tanınma süreci incelenecek ve ardından örneklem kültürel peyzajlar, somut kültürel miraslar ve ilişkilendirildiği somut olmayan kültürel miraslar tespit edilerek aralarında kurulan mekansal ilişki analiz edilecektir.

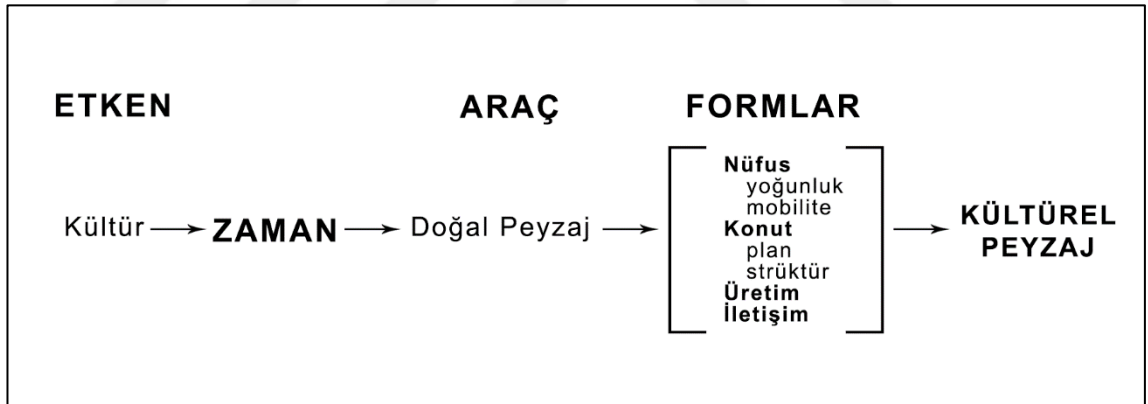
5.1 Dünya Mirası Olarak Kültürel Peyzajlar

Çalışmanın üçüncü bölümünde tarihsel perspektif içinde incelendiği gibi, Dünya Mirası ile ilişkili somut ve somut olmayan kültürel miras tartışması çerçevesinde vurgulanması gereken önemli ve belirgin kilometre taşı, insan ve doğanın ortak eserlerini temsil eden “Kültürel Peyzaj” (*Cultural Landscape*) kategorisinin 1992 yılında kabul edilmesi ve ardından 1994 tarihli Uygulama Rehberi’ne eklenmesidir (Rössler, 2002’den akt. Rudolff, 2006). UNESCO’nun üstün evrensel değere sahip kültürel peyzajları tanımlaması ve Dünya Miras Listesi aracılığıyla koruma altına alması hem kültürel peyzajların korunması hem de somut ve somut olmayan kültürel mirasın birlikteliğine yönelik çeşitliliğin ortaya konması sürecinde önemli kırılma noktalarından birisi olmuştur.

“Kültürel Peyzaj” (*Cultural Landscape*) insan ve çevresi arasındaki çok katmanlı etkileşimi temsil eden bir kavramdır. Kültürel peyzaj kavramı çeşitli disiplinler tarafından farklı şekillerde ele alınmış ve tanımlanmıştır. UNESCO’nun 20. yüzyılın sonuna doğru koruma altına aldığı kültürel peyzajlara yönelik süregelen çalışmaların temeli 19. yüzyıla dayandırılmaktadır. Kültürel peyzaj kavramı üzerine yapılan ilk çalışmaların coğrafyacılar a ait olduğu kabul edilmekle birlikte, kültürel peyzaj kavramının ilk tanımı 1890’lı yıllarda Alman Coğrafyacı Friedrich Ratzel tarafından yapılmıştır (Rapoport, 1992). Ratzel kültürel peyzajı “insan faaliyetleri ile

değiştirilmiş peyzaj” olarak tanımlamış ve insan faaliyetlerini odağa alan benzer tanımlamalar Otto Schlüter ve Norbert Krebs gibi Alman coğrafyacılar tarafından ortaya konulmuştur (Jones, 2003).

Kültürel peyzaj teriminin ve içeriğinin öncüsü olarak kabul edilen coğrafyacı Carl Orwin Sauer kavramın güncel kapsamına en yakın tanımlamayı yapmıştır (Fowler, 2003). Sauer 1925 tarihli “*The Morphology of Landscape*” başlıklı çalışmasında “Kültürel peyzaj, doğal peyzajın bir kültür grubu tarafından şekillendirilmesidir. Kültür etken, doğal alan araç, kültürel peyzaj ise sonuçtur. Şekillendirici etki kültür kavramının altında yatmaktadır.” tanımını yapmıştır (Sauer, 1996) (Şekil 5.1). Sauer’ın bu tanımı kültürel peyzajlara yönelik geliştirilen tanımlamalar ve yürütülen çalışmalar için önemli bir referans haline gelmiştir. Kültürel peyzaj alanında ortaya koyduğu çalışmalarla bilinen peyzaj mimarı Melnick (1984) ise, kültürel peyzajları “insan faaliyetlerinin ve inançlarının doğal peyzaj içindeki somut bir tezahürü” olarak tanımlamıştır.

Şekil 5.1 Sauer’ın peyzaj morfolojisi şeması (Sauer, 1996’dan Türkçe’ye çevrilmiştir.)

Çeşitli disiplinler miras kavramını kendi bakış açıları ile ele almaya başladıkça, kültürel peyzajlar ve taşıdıkları miras değerlerine daha fazla dikkat çekilmiştir (Smith, 2006). Peyzajlar üzerine geliştirilen coğrafi, antropolojik ve tarihsel söylemler, 1990’larda gelişen küresel bir kültürel peyzaj kavramı için bağlam oluşturmuştur (Taylor, 2011). İnsan ve çevresi arasındaki ilişkilere yönelik çalışmalar ortaya koymuş bir mimar olarak Amos Rapoport (1992) ise kültürel peyzajları “peyzaj ve insan faaliyetlerinin zaman içinde gelişen kompleks ilişkilerinin bir sonucu” olarak

tanımlamış ve kültürel peyzaj niteliği ile insan faaliyetlerinin yarattığı değişim arasında bir ilişki kurmuştur. Rapoport'a (1992) göre peyzaja yönelik insani müdahaleler arttıkça kültürel peyzaj niteliği de artmaktadır.

Harald Plachter ve Mechtild Rössler, 1995 yılında kültürel peyzajlara yönelik yaygın kabul gören bir tanımlama yapmıştır. Tanıma göre kültürel peyzajlar, insan ve doğal çevresi arasında gerçekleşen etkileşimi yansıtmaktadır. Kültürel peyzaj somut ve somut olmayan boyutları ile kompleks bir olgudur. Somut bileşenler, peyzajın şekillenmesi ve algılanmasında etkili olan, peyzajla yakından ilişkili kutsal inançlar gibi fikirler ve etkileşimlerden doğmaktadır. Bu bağlamda kültürel peyzajlar onları yaratan kültürleri yansıtmaktadır (Plachter ve Rössler, 1995'ten akt. Munjeri, 2002). Rössler ile birlikte kültürel peyzaj kavramının tanımlanması üzerine çalışan Titchen, kültürel peyzajları “insan ve çevresi arasındaki etkileşim ve bağlantılar tarafından yaratılan, şekillendirilen ve sürdürülen yerler” olarak tanımlamaktadır (Williams, 1996).

Kültürel peyzaj kavramı özellikle koruma alanında etkin rol üstlenen UNESCO, ICOMOS, IUCN, Avrupa Konseyi ve IFLA (International Federation of Landscape Architects) gibi çeşitli uluslararası kurumlar tarafından tanımlanmış ve hukuki düzenlemelere konu edilmiştir. UNESCO bağlamında, kültürel ve doğal değerleri bütüncül şekilde bünyesinde barındıran kırsal alanların Dünya Miras Listesi adaylıkları ile ilgili yaşanan hem kavramsal hem de uygulamaya dayalı güçlükler çeşitli tartışmalara yol açmış ve 1990'lı yıllarda tartışmalar bir sonuca ulaşmıştır (Fowler, 2003; UNESCO, 1991).

UNESCO Dünya Miras Komitesi 1992 yılında Santa Fe'de gerçekleşen 16. oturumunda, kültürel peyzajların Dünya Miras Sözleşmesi'nin 1. maddesinde yer alan “doğa ve insanın ortak eseri” ifadesini temsil eden kültürel varlıklar olduğunu resmi olarak kabul etmiştir. Böylece Dünya Miras Sözleşmesi kültürel peyzajları tanıyan ve koruyan ilk uluslararası yasal düzenleme olmuştur (Rössler, 2006). 2019 yılına ait Uygulama Rehberi'nde yer alan tanıma göre kültürel peyzajlar “doğal çevrenin sunduğu fiziksel kısıtlamaların ve/veya fırsatların ve hem içsel hem de dışsal sosyal,

ekonomik ve kültürel güçlerin etkisi altında insan toplumunun ve yerleşiminin zaman içindeki evriminin örnekleridir”. Kültürel peyzajlar üç ana kategoride ele alınmaktadır (UNESCO, 2019). Bunlar;

1. İnsanlar tarafından kasıtlı olarak tasarlanmış ve yaratılmış açıkça tanımlanmış peyzajdır. Bu peyzajlar, estetik nedenlerle inşa edilen ve genellikle (ancak her zaman değil) dini veya diğer anıtsal yapıları ve yapı toplulukları ile ilişkilendirilen bahçe ve park peyzajlarını kapsar.
2. İkinci kategori, organik olarak gelişmiş peyzajdır. Bu kategorideki peyzajların oluşumları sırasında sosyal, ekonomik, idari ve/veya dini bir zorunluluk söz konusudur. Peyzaj mevcut biçimini, doğal çevresiyle ilişki kurarak ve ona yanıt olarak geliştirmiştir. Bu tür peyzajlar biçim ve bileşen özellikleri ile bu evrim sürecini yansıtır. Bu peyzaj türü iki alt kategoriye ayrılmaktadır:
 - a) Kalıntı (veya fosil) peyzajları, geçmişte herhangi bir zamanda, aniden veya bir dönem sonunda, evrim sürecinin sona erdiği alanlardır. Bununla birlikte, önemli ayırt edici özellikleri hala maddi formda görülebilir.
 - b) Çağdaş toplumda geleneksel yaşam tarzıyla yakından ilişkili aktif sosyal rolünü sürdüren ve evrimsel sürecin hala devam ettiği peyzajlardır.
3. Üçüncü kategori, yardımcı kültürel peyzajdır. Bu tür peyzajların Dünya Mirası Listesine kaydedilmesi, somut kültürel kanıtlardan ziyade doğal unsurun güçlü dini, sanatsal veya kültürel ilişkilerine dayanarak gerekçelendirilebilir. Bu peyzaj alanlarında somut kültürel kanıtlar ikinci plandadır veya hiç mevcut olmayabilir.

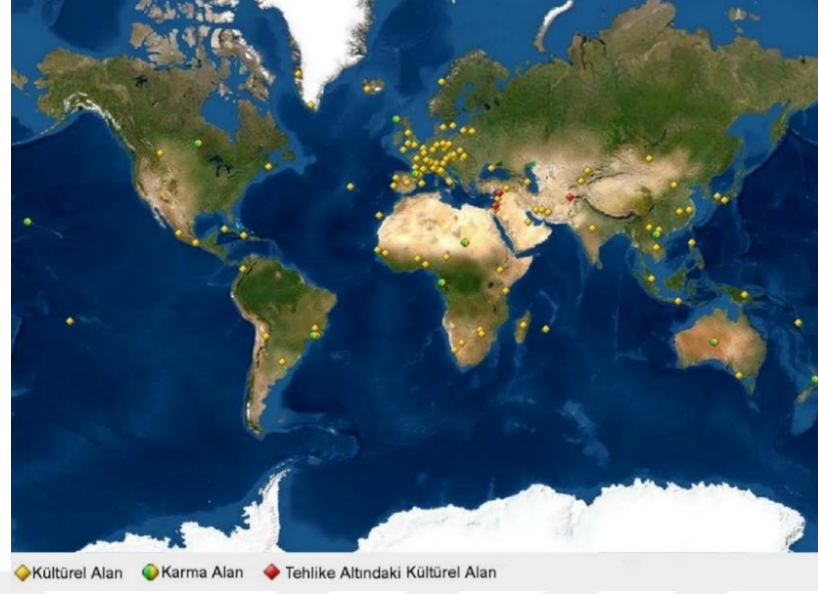
3. kategori için kullanılan “*associative cultural landscapes*” terimi kimi kaynaklarda “yardımcı kültürel peyzaj” olarak Türkçeleştirilirken, kimi kaynaklarda ise “ilişkisel kültürel peyzaj” veya “çağrışımsal kültürel peyzaj” olarak Türkçeleştirilmiştir. Yardımcı kültürel peyzaj teriminin söz konusu kategorinin kapsamını tam anlamıyla karşılamadığı görülmüş olsa da, bu tez çalışmasında Madran ve Özgönül (2011) referans alınarak yardımcı kültürel peyzaj terimi kullanılmıştır.

Kültürel peyzaj ölçek olarak alındık kültürel miras kapsamından daha geniş bir miras unsuruna karşılık geldiği için, tekil yapı koruma anlayışından uzaklaşıldığının

en büyük kanıtıdır (Sirisrisak ve Akagawa, 2007). Kültürel peyzajlar kültürel mirasa bakış açısının gelişimini yansıtır şekilde kompleks ilişkileri ve koruma sürecinin parametrelerinin çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Dünya Mirası olarak koruma altına alınması ile birlikte kültürel peyzaj kavramı yeni bir ivme kazanmış ve insan faaliyetlerinin şekillendirdiği peyzajlar ile yalnızca sembolik değerler taşıyan peyzajları bütünleştirmiştir (Mitchell ve diğer., 2009). Kültürel peyzaj kavramının yeni bir Dünya Mirası kategorisi olarak tanımlanması ve koruma altına alınması, korunması gerekli varlıklara yönelik yaklaşımlar ve kültürel çeşitliliğin öne çıkarılması adına geliştirici bir aşama olarak kaydedilmelidir. Rössler'e (2006) göre, kültürel peyzaj kategorisinin korunması gerekli miras olarak tanımlanması doğa ve insan ya da insan ve yer arasındaki bağ kadar somut ve somut olmayan kültürel mirasın arasındaki bağın tanınması açısından da önemlidir. Bu bağlamda somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının açık bir şekilde birlikte ele alındığı kültürel peyzajların, Dünya Miras Komitesi tarafından tanınması, tanımlanması ve yeni bir miras kategorisi olarak Uygulama Rehberi'ne eklenmesi, 2003 tarihli Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin ortaya çıkış sürecinde yürütülen tartışmaların yansımalarından birisi olarak değerlendirilmektedir (Rudolff, 2006).

5.2 Dünya Mirası Kültürel Peyzajların Somut ve Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurları Bağlamında Analizi

2020 yılı itibarıyla resmi olarak 62 taraf devlete ait 112 adet Dünya Mirası Kültürel Peyzaj Dünya Miras Listesi'ne kayıtlıdır (Şekil 5.2). Alanların %89'luk dilimini kültürel miras alanları oluştururken, %11'lik dilimini ise karma miras alanları oluşturmaktadır. Bu alanların 5 adeti sınırötesi, 3 adeti tehlike altındaki miras kategorisindedir.

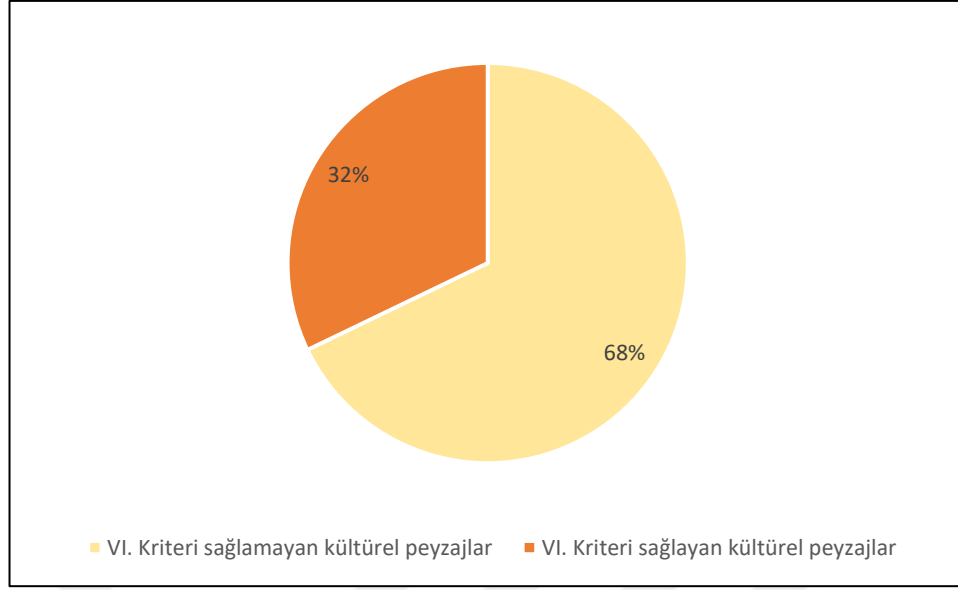

Şekil 5.2 Dünya Mirası Kültürel Peyzajların güncel dağılımı

Dünya Miras Listesi'nde yer alan 112 adet kültürel peyzajın ise %32'sine karşılık gelen 36 adeti VI. kriteri sağlayarak üstün evrensel değere sahip somut olmayan kültürel mirasını gerekçelendirmiştir (Şekil 5.3 ve Şekil 5.4). Bu alanların dördü karma miras alanıyken, biri de tehlike altındaki miras kategorisindedir.

Şekil 5.3 VI. kriteri sağlayan Dünya Mirası Kültürel Peyzajların güncel dağılımı

Şekil 5.4 Kültürel peyzajlarda VI. kriter kullanım grafiği

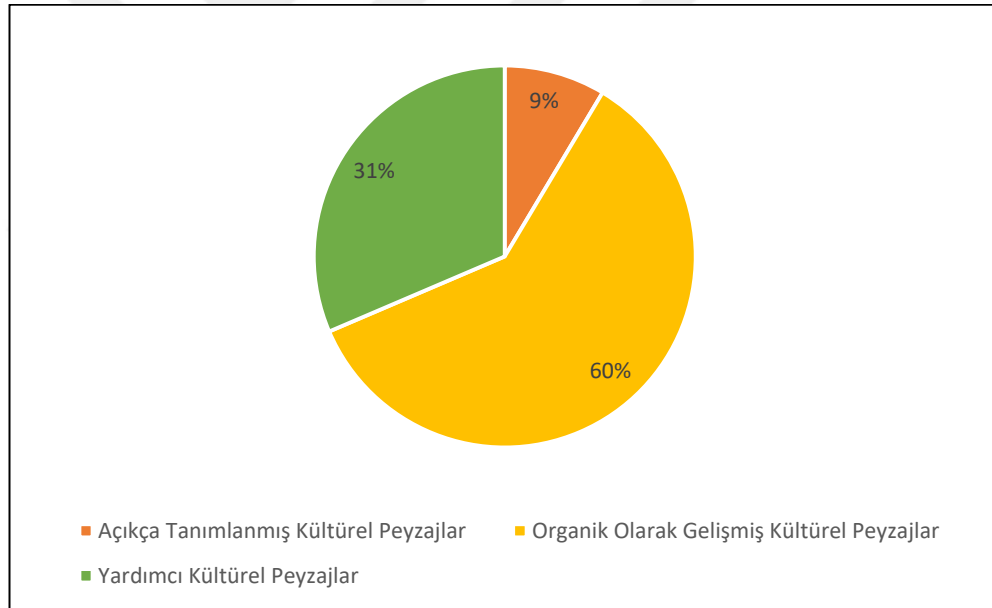
Kültürel peyzajlar kültürel miras alanlarının bir alt başlığı olarak kültürel kriterler ile ilişkilendirilmiştir. Bununla birlikte yardımcı kültürel peyzaj kategorisi tanım ve kapsamı ile VI. kriterin altında yatan fikirler ile paralellik göstermektedir (Rudolff, 2006). Mitchell ve diğer.'in (2009), yardımcı kültürel peyzajları doğrudan VI. kriter ile ilişkilendirmesi bu durumu doğrulamaktadır (Tablo 5.1). Yardımcı kültürel peyzaj kategorisi, yerel toplulukların ve yerli halkların somut olmayan kültürel mirasının tanınmasında önemli bir aracı olsa da somut kanıtlar barındırması açısından zayıf alanlar olmaları nedeniyle UNESCO bu kategorinin kullanılmasına karşı çekimser yaklaşmaktadır (Fowler, 2003).

Tablo 5.1 Kültürel kriterler ile kültürel peyzaj kategorileri arasındaki ilişki (Mitchell ve diğer., 2009’dan Türkçe’ye çevrilmiştir.)

KÜLTÜREL KRİTERLER	KÜLTÜREL PEYZAJ KATEGORİLERİ
(i). İnsanın yaratıcı dehasının bir başyapıtını temsil etmesi;	1. Birinci kategori, insanlar tarafından kasıtlı olarak tasarlanmış ve yaratılmış açıkça tanımlanmış peyzajdır. Bu peyzajlar, estetik nedenlerle inşa edilen ve genellikle (ancak her zaman değil) dini veya diğer anıtsal yapıları ve yapı toplulukları ile ilişkilendirilen bahçe ve park peyzajlarını kapsar.
(ii). Dünyanın kültürel bir bölgesinde veya zamanın bir döneminde, mimarlık, teknoloji, anıtsal sanatlar, şehir planlama veya peyzaj tasarımı alanlarındaki gelişmelere ilişkin önemli insani değer alışverişlerini sergilemesi;	2. İkinci kategori, organik olarak gelişmiş peyzajdır. Bu kategorideki peyzajların oluşumları sırasında sosyal, ekonomik, idari ve/veya dini bir zorunluluk söz konusudur. Peyzaj mevcut biçimini, doğal çevresiyle ilişki kurarak ve ona yanıt olarak geliştirmiştir. Bu tür peyzajlar biçim ve bileşen özellikleri ile bu evrim sürecini yansıtır. Bu peyzaj türü iki alt kategoriye ayrılmaktadır:
(iii). Yaşayan veya yok olan bir kültürel geleneğe veya bir uygarlığa istisnai veya benzersiz bir tanıklık etmesi;	a. Kalıntı (veya fosil) peyzajları, geçmişte herhangi bir zamanda, aniden veya bir dönem sonunda, evrim sürecinin sona erdiği alanlardır. Bununla birlikte, önemli ayırt edici özellikleri hala maddi formda görülebilir.
(iv). İnsanlık tarihindeki önemli aşamaları veya aşamayı sergileyen bir yapı tipinin, mimari veya teknolojik topluluğun veya peyzajın üstün bir örneği olması;	b. Çağdaş toplumda geleneksel yaşam tarzıyla yakından ilişkili aktif sosyal rolünü sürdüren ve evrimsel sürecin hala devam ettiği peyzajlardır.
(v). Özellikle geri dönülmez bir değişimin etkisi altında hassaslaşmış olan çevre ile insan etkileşiminin veya bir kültürün/kültürlerin temsilcisi olan, geleneksel insan yerleşimi, arazi kullanımı veya deniz kullanımının üstün bir örneği olması;	3. Üçüncü kategori, yardımcı kültürel peyzajdır. Bu tür peyzajların Dünya Mirası Listesine kaydedilmesi, somut kültürel kanıtlardan ziyade doğal unsurun güçlü dini, sanatsal veya kültürel ilişkilerine dayanarak gerekçelendirilebilir. Bu peyzaj alanlarında somut kültürel kanıtlar ikinci plandadır veya hiç mevcut olmayabilir.
(vi). Üstün evrensel önem taşıyan sanatsal veya edebi eserler, inançlar, fikirler, yaşayan gelenekler veya olaylarla doğrudan veya somut olarak ilişkili olması (Komite bu kriterin tercihen diğer kriterler ile birlikte kullanılması gerektiğini düşünmektedir);	

Fowler’ın (2003) ifade ettiği gibi, miras alanlarının kültürel peyzaj kategorisinde yer alması için taraf devletlerin hazırladıkları dosyalar ile resmi olarak başvuruda bulunması gerekmektedir. Güncel rakamlar yalnızca resmi olarak bu kategoride yer alan miras alanlarını yansıtmakla birlikte, Dünya Miras Listesi’nde yer alan daha birçok miras alanı bu kategorinin içinde yer almasını sağlayacak potansiyele sahiptir (Fowler, 2003).

Bu çalışmanın örneklem alanlarını oluşturan VI. kriteri sağlayan 36 adet Dünya Mirası Kültürel Peyzaj (Tablo 5.2) ise, UNESCO'nun resmi olarak açıkladığı kültürel peyzaj listesine (UNESCO, 2020b) dayanarak belirlenmiştir. Örneklem alanlar UNESCO'nun tanımladığı kültürel peyzaj kategorilerine yerleştirilmiş ve ardından içerdiği doğal, somut kültürel ve somut olmayan kültürel miras unsurları ve bu unsurların birlikteliği açısından ele alınmıştır. Örneklem alanlarının çoğunu 21 adet alanla organik olarak gelişmiş kültürel peyzajlar oluştururken, 11 adet alanla yardımcı kültürel peyzajlar ve 3 adet alanla açıkça tanımlanmış kültürel peyzajlar beraberinde gelmiştir. Mitchell ve diğer. (2009) ve Rudolff'un (2006) dikkat çektiği VI. kriter ve yardımcı kültürel peyzajlar arasındaki bağ burada kendini göstermiş ve 3. kategoriye ait olduğu saptanan kültürel peyzajların çoğunlukla VI. kriteri sağlayan alanlar olduğu görülmüştür.

Şekil 5.5 VI. Kriteri sağlayan kültürel peyzajların kategorilere göre dağılımı

Tablo 5.2 VI. Kriteri sağlayan Dünya Mirası Kültürel Peyzajlar

BÖLGE	TARAF DEVLET	MİRAS ALANI	KAYIT YILI	MİRAS TÜRÜ	KRİTERLER	KÜLTÜREL PEYZAJ KATEGORİSİ
AFRİKA	Kenya	Kutsal Mijikenda Kaya Ormanı	2008	Kültürel	III, V, VI	2b
	Madagaskar	Ambohimanga Kraliyet Tepesi	2001	Kültürel	III, IV, VI	3
	Mauritius	Le Morne Kültürel Peyzajı	2008	Kültürel	III, VI	3
	Nijerya	Sukur Kültürel Peyzajı	1999	Kültürel	III, V, VI	2b
		Osun-Osogbo Kutsal Korusu	2005	Kültürel	II, III, VI	3
	Senegal	Bassari Ülkesi: Bassari, Fula ve Bedik Kültürel Peyzajları	2012	Kültürel	III, V, VI	2b
	Güney Afrika	#Khomani Kültürel Peyzajı	2017	Kültürel	V, VI	3
	Togo	Batammariba Ülkesi Koutammakou	2004	Kültürel	V, VI	2b
ASYA VE PASİFİK	Zimbabve	Matobo Tepeleri	2003	Kültürel	III, V, VI	3
	Afganistan	Bamiyan Vadisi Kültürel Peyzajı ve Arkeolojik Kalıntıları	2003	Kültürel	I, II, III, IV, VI	2b
	Avustralya	Uluru-Kata Tjuta Ulusal Parkı	1987, 1994	Karma	V, VI, VII, VIII	3
	Çin	Lushan Ulusal Parkı	1996	Kültürel	II, III, IV, VI	2b
		Wutai Dağı	2009	Kültürel	II, III, IV, VI	2b
		Hangzhou Batı Gölü Kültürel Peyzajı	2011	Kültürel	II, III, VI	2b
		Zuojiang Huashan Kaya Sanatı Kültürel Peyzajı	2016	Kültürel	III, VI	3
	Endonezya	Bali Eyaletinin Kültürel Peyzajı: Tri Hita Karana Felsefesinin Bir Tezahürü Olarak Subak Sistemi	2012	Kültürel	II, III, V, VI	2b
	İran	İran Bahçesi	2011	Kültürel	I, II, III, IV, VI	1
	Japonya	Kii Sıradağları Kutsal Alanları ve Hac Yolları	2004	Kültürel	II, III, IV, VI	2b
	Kırgızistan	Sulaiman-Too Kutsal Dağı	2009	Kültürel	III, VI	3
	Lao Demokratik Halk Cumhuriyeti	Vat Phou ve Champasak Kültürel Peyzajı İçindeki İlişkili Antik Yerleşimler	2001	Kültürel	III, IV, VI	2a
	Yeni Zelanda	Tongariro Ulusal Parkı	1990, 1993	Karma	VI, VII, VIII	3
	Vanuatu	Önder Roi Mata'nın Alanı	2008	Kültürel	III, V, VI	2b
AVRUPA VE KUZEY AMERİKA	Kanada	Grand Pré Peyzajı	2012	Kültürel	V, VI	2b
		Pimachiowin Aki	2018	Karma	III, VI, X	3
	Fransa	Nord-Pas de Calais Madencilik Havzası	2012	Kültürel	II, IV, VI	2b
		Champagne Yamaçları, Evleri ve Mahzenleri	2015	Kültürel	III, IV, VI	2b
		Taputapuātea	2017	Kültürel	III, IV, VI	2b
	İzlanda	Thingvellir Ulusal Parkı	2004	Kültürel	III, VI	2a
	İtalya	Val d'Orcia	2004	Kültürel	IV, VI	1
		Toscana'daki Medici Villaları ve Bahçeleri	2013	Kültürel	II, IV, VI	1
	Büyük Britanya Birleşik Krallığı ve Kuzey İrlanda	İngiliz Göller Bölgesi	2017	Kültürel	II, V, VI	2b
	Türkiye	Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı	2014	Kültürel	I, II, III, IV, VI	2b
LATİN AMERİKA VE KARAYİPLER	ABD	Papahānaumokuākea	2010	Karma	III, VI, VIII, IX, X	3
	Brezilya	Rio de Janeiro: Dağ ve Deniz arasındaki Carioca Peyzajı	2012	Kültürel	V, VI	2b
	Kolombiya	Kolombiya'nın Kültürel Kahve Peyzajı	2011	Kültürel	V, VI	2b
	Meksika	Agave Peyzajı ve Tequila'nın Eski Endüstriyel Tesisleri	2006	Kültürel	II, IV, V, VI	2b

5.2.1 Yeni Zelanda, Tongariro Ulusal Parkı

Tablo 5.3 Tongariro Ulusal Parkı miras analizi

Kayıt Yılı	1990, 1993
Miras Türü	Karma Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Yardımcı Kültürel Peyzaj
Kriterler	(vi), (vii), (viii)
Kriter (vi)	Tongariro Ulusal Parkı'nın kalbinde yer alan dağlar, Maori halkı için yüksek bir kültürel ve dini öneme sahiptir ve bu dağlar Maori halkı ve çevresi arasındaki temel ruhsal bağlantıları sembolize etmektedir.
Somut Kültürel Unsurlar	-
Doğal Unsurlar	Volkanik dağ, doğal su kaynakları, biyoçeşitlilik
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	İnanç sistemi, sözlü gelenekler, geleneksel uygulamalar

Şekil 5.6 Tongariro Ulusal Parkı (Tabbasum, 2004)

Tongariro Ulusal Parkı (Şekil 5.6), 1990 yılında üstün evrensel değerini gerekçelendiren doğal miras kriterleri altında (vii, viii) Dünya Miras Listesi'ne kaydedilmiştir (Tablo 5.3). 1992 yılında Kültürel Peyzaj kategorisinin tanımlanması ve koruma altına alınması kararı ile birlikte, 1993 yılında VI. kriter ile yeniden adaylık dosyası hazırlanarak, karma miras kategorisinde yer alan bir kültürel peyzaj olarak Dünya Miras Listesi'ndeki mevcut kaydı güncellenmiştir. Tongariro Ulusal Parkı, kültürel peyzajı tanımlayan revize edilmiş kriterler altında Dünya Mirası Listesi'ne

kaydedilen ilk miras alanıdır. Tongariro Ulusal Parkı yardımcı kültürel peyzaj kategorisinin ilkelerini iyi bir şekilde yansıtan miras alanlarından birisidir. Yardımcı kültürel peyzaj olarak Tongariro Ulusal Parkı'nda somut kültürel kanıtlardan ziyade daha çok doğal unsurlarla ilişkilendirilen dini, sanatsal veya kültürel uygulamalar söz konusudur (Williams, 1996). Tongariro son derece ruhani ancak anıtsal olmayan (*non-monumental*) kültürel peyzajlar için öncü bir örnektir (Fowler, 2003).

Tongariro Ulusal Parkı, üstün evrensel değere sahip aktif ve sönmüş yanardağlar, doğal su kaynakları, çeşitli ekosistemler ve yüksek nitelikli doğal peyzaj unsurlarını içermektedir. Ruapehu Dağı, Ngauruhoe Dağı ve Tongariro Dağı miras alanı sınırları içinde bulunan üç büyük volkanik dağdır (UNESCO, 1993c).

Doğal mirasın önemli bileşenleri olan Ruapehu Dağı, Ngauruhoe Dağı ve Tongariro Dağı aynı zamanda yerel halk için kutsal dağlardır. Maori mitolojisine göre, Papatuanuku (Doğa Ana) ve Ranginui'nin (Gök Baba) ilk çocukları dağlardır ve insanlar onların torunlarıdır. Bu yaklaşım "Dağın nefesi benim kalbidir." ifadesi ile sözlü anlatım geleneği içinde yaşatılmaktadır. Böylece Maori halkı sözlü anlatım gelenekleri ile insan ve doğal unsurların, özellikle dağların, varoluşsal uyumunu vurgulamaktadır. Tongariro Ulusal Parkı'nda yer alan dağlara duyulan saygı ve sevginin dile getirildiği sözlü gelenekler aynı zamanda Maori halkının kültürel kimliğini tanımlamaktadır. Öte yandan miras alanı içinde bulunan doğal su kaynakları iyileştirici güçlere sahip olduğuna inanılan kutsal doğal unsurlardır (UNESCO, 1993c).

Sözlü anlatım geleneği, geleneksel yaşam tarzı ve kültürel kimlik ile ilgili çeşitli doğal unsurların sembolleştirildiği Tongariro Ulusal Parkı'nda, kültürel ve doğal katmanlar arasındaki bu etkileşim VI. kriter ile gerekçelendirilerek alanın kültürel peyzaj olarak tanımlanmasını sağlamıştır. Doğal çevre ve Maori halkı arasında gerçekleşen etkileşim sonucu ortaya çıkan çeşitli somut olmayan kültürel miras unsurları günlük hayatın bir parçası olarak nesilden nesile aktarılmaya devam etmektedir. Tongariro Ulusal Parkı'nda bulunan doğal peyzajın Maori halkı tarafından

yorumlanması ve anlamlandırılması ile miras alanı “Dünya Mirası Kültürel Peyzaj” (*World Heritage Cultural Landscape*) statüsü kazanmıştır.

5.2.2 Avustralya, Uluru-Kata Tjuta Ulusal Parkı

Tablo 5.4 Uluru-Kata Tjuta Ulusal Parkı miras analizi

Kayıt Yılı	1987, 1994
Miras Türü	Karma Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Yardımcı Kültürel Peyzaj
Kriterler	(v), (vi), (vii), (viii)
Kriter (vi)	Uluru ve Kata Tjuta'nın çarpıcı monolitleri, dünyadaki en eski insan topluluklarından birinin geleneksel inanç sisteminin ayrılmaz bir parçasını oluşturur.
Somut Kültürel Unsurlar	Arkeolojik alanlar, geleneksel arazi kullanımları, yol ağları, kaya oymaları, duvar resimleri
Doğal Unsurlar	Monolitler, kaya kubbeleri, jeolojik oluşumlar, biyoçeşitlilik, doğal su kaynakları
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	İnanç sistemi, geleneksel uygulamalar, sözlü gelenekler

Şekil 5.7 Uluru monoliti (a) ve Kata Tjuta kaya kubbeleri (b) (Pivard, 2007)

Uluru-Kata Tjuta Ulusal Parkı (Şekil 5.7), 1987 yılında doğal miras kriterleri altında (vii, viii) Dünya Miras Listesi'ne kaydedilmiştir (Tablo 5.4). 1994 yılında V. ve VI. kriter ile yeniden adaylık dosyası hazırlanarak, karma miras kategorisinde yer alan bir kültürel peyzaj olarak Dünya Miras Listesi'ndeki mevcut kaydı

güncellenmiştir. Uluru-Kata Tjuta Ulusal Parkı, Orta Avustralya'nın geniş kırmızı kumlu ovasına hakim olan üstün evrensel değere sahip jeolojik oluşumlar, çöl ekosistemleri ve yarı sürekliliğe sahip su kaynaklarına sahiptir. Dünyanın en büyük monolitlerinden biri olan *Uluru* (Ayers Rock), çeşitli boyutlara sahip *Kata Tjuta* (Olga Dağı) kaya kubbeleri ve çeşitli jeolojik oluşumlar tektonik ve jeomorfik süreçlerin istisnai örnekleridir (UNESCO, 1994c).

Miras alanı çeşitli arkeolojik alanlar, geleneksel arazi kullanımları, yol ağları (*iwara*), kaya oymaları ve kaya resimleri barındırmaktadır. Anangu, bugün hala sürdürülen geleneksel avcı toplayıcı yaşam biçimi ve köklü yerleşim tarihini yansıtan arkeolojik kalıntıları ile birlikte, doğal çevrenin sunduğu fiziksel kısıtlamaların ve fırsatların etkisi altında 5000 yılı kapsayan başarılı insan adaptasyonunun üstün bir örneğini oluşturmaktadır (UNESCO, 1994c). Uluru-Kata Tjuta yardımcı kültürel peyzajında bulunan her bir doğal ve somut kültürel unsur, alanın geleneksel sahibi olan Anangu Aborjin halkının yaşam biçiminin ayrılmaz bir parçası olarak güçlü dini, sanatsal ve kültürel öneme sahiptir. Uluru ve Kata Tjuta monolitleri, Anangu mitolojisine göre atalarının (*Tjukuritja*) varlıklarının somut birer kanıtıdır. Anangular toprakları üzerinde bulunan Uluru ve Kata Tjuta gibi jeolojik oluşumların, atalarının Dünya yüzeyindeki hareketleri ve yolculukları ile oluştuğuna ve şekillendiğine inanmaktadır (UNESCO, 1994c). Miras alanında bulunan *Iwara*'lar bu inancın somut kültürel yansımalarından birini oluşturmaktadır. *Iwara* olarak adlandırılan ve ataların yolculukları için kullandıklarına inanılan bu yol ağları, hem kutsal jeolojik unsurlar ve arkeolojik alanları birbirine bağlamakta hem de manevi ve sosyal etkileşime zemin oluşturmaktadır. Anangu halkı için kutsal niteliği yüksek olan bu yol ağları için bilinçli bir gizleme yaklaşımı uygulanmış ve UNESCO'nun alana dair tüm ayrıntıları açıklamaması talep edilmiştir (Calma ve Liddle, 2003). Kutsal alanların gizlenmesi yaklaşımı Kata Tjuta kaya kubbeleri ve arkeolojik alanlar için somut olarak uygulanmış ve Anangular tarafından yükseltilmiş yürüyüş yolları yaratılarak bu alanlar özellikle yabancılardan uzak tutulmaya çalışılmıştır (UNESCO, 1994c).

Gizli kutsal alanlara erişim birtakım kurallar ile de düzenlenmektedir. *Tjukurpa* olarak adlandırılan güçlü Anangu yasası, geleneksel yaşamın birçok alanını

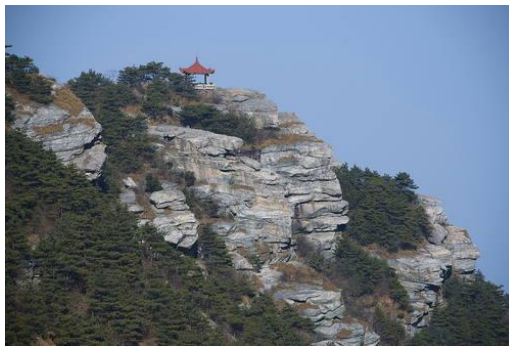
düzenlemektedir. Tjukurpa'ya göre, ikisi kadınlar ve diğer ikisi de erkekler için özel anlamlar taşıyan dört adet gizli kutsal alanın, arkeolojik ve sanatsal öneme sahip olsalar da, temsil ettiği dini anlamlar nedeniyle yorumlanması ve araştırılması yasaktır (UNESCO, 1994c). Anangu halkı kutsallık ve gizliliği ilişkilendirerek hem fiziksel müdahalelerle hem de kurallar sistemi ile kültürel öneme sahip miras unsurlarını korumaya ve yönetmeye devam etmektedir. Tjukurpa'ya göre sürdürülen diğer bir geleneksel uygulama ise yağmur sularının depolandığı kaya oyuklarının Anangu kadınları tarafından düzenli olarak temizlenmesidir (UNESCO, 1994c). Bu gelenek su yönetiminin sağlanması ve sürdürülebilmesi için önemli bir uygulamadır. Diğer bir gelenek ise kaya boyama geleneğidir. Monolitlerin eteklerinde sürdürülen bu gelenek köklü bir geçmişe sahip olsa da boyamalar yakın zamana tarihlenmektedir. Bunun sebebi Anangu halkının bu geleneği hem sanatsal faaliyetlerinin bir parçası olarak sürdürmeye devam etmeleri, hem de gelecek nesillere öğretilerini aktarmak için güncel olarak kullanmalarıdır (UNESCO, 1994c). Kaya resimlerinde kullanılan figür ve şekillerin aynı zamanda kum çizimlerinde, vücut boyamalarında ve akrilik resimlerde de kullanılması, bu geleneği kolektif kimliğin tanımlayıcı bir parçası haline getirmektedir.

Çeşitli sosyal organizasyon türleri, törenler, ritüeller, sözlü gelenekler, kaya boyama geleneği, toplumsal kurallar gibi Anangu halkını tanımlayan başlıca somut olmayan kültürel miras unsurları, hem somut kültürel miras unsurlarını şekillendirmiş hem de doğal ve yapılı çevreyi anlamlandırmıştır. Anangu halkının somut kültürel mirasını ve doğal çevresini anlamlandıran somut olmayan kültürel miras unsurları ise VI. kriter ile gerekçelendirilmiştir.

5.2.3 Çin, Lushan Ulusal Parkı

Tablo 5.5 Lushan Ulusal Parkı miras analizi

Kayıt Yılı	1996
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Organik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(ii), (iii), (iv), (vi)
Kriter (vi)	Lushan Donglin Tapınağı'nda Budizm'in Saf Toprak Mezhebi'ni yaratan Huiyuan, Çin'de Budizm'in yerelleşmesi dönemini başlattı. Zhu Xi, Song ve Ming Hanedanı'nın Konfüçyüsçü idealist felsefesinin popülerleşmesi ve akademi temelli eğitimin modeli olması için Beyaz Geyik Mağarası Akademisi'ni yeniden canlandırdı. Etkisi Song Hanedanlığı'ndan sonra Çin tarihinin 700 yılı boyunca devam etti. Zhu Xi tarafından yorumlanan Konfüçyüs idealist felsefesi ve eğitim modeli, Japonya, Kore, Endonezya ve farklı uzaklıktaki yerlere kadar yayılmış ve küresel eğitim tarihinde çok önemli bir rol oynamıştır.
Somut Kültürel Unsurlar	Arkeolojik alanlar, yapı grupları, anıtlar, sivil mimarlık örnekleri, yazıtlar, mezarlıklar, köprü
Doğal Unsurlar	Dağ, nehir, göl, jeolojik oluşumlar, orman, şelale, vadi
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	İnanç sistemi, sanatsal ve edebi eserler, toplumsal bellek

Şekil 5.8 Lushan Ulusal Parkı (Vincent, 2013)

Lushan Ulusal Parkı'nda (Şekil 5.8) bulunan doğal unsurlar üstün evrensel değere sahip olmasa da, somut ve somut olmayan kültürel yaratımların ortaya çıkışındaki

önemli etkileri sebebiyle alanın kültürel peyzaj olarak Dünya Miras Listesi'ne kaydedilmesini sağlamıştır (Tablo 5.5).

Organik olarak gelişmiş kültürel peyzaj kategorisinin özelliklerini yansıtan Lushan Ulusal Parkı'ndaki arkeolojik alanlar, yapı grupları, anıtlar (pagodalar), sivil mimarlık örnekleri, yazıtlar, pavyonlar ve çeşitli ölçeklerdeki tarihi yapılar Çin kültürel yaşam biçiminin somut kültürel boyutunu yansıtmaktadır. M.Ö 4000'e kadar tarihlenebilen ve çeşitli işlevlere hizmet etmiş yapı kalıntılarını içeren arkeolojik alanlar, miras alanının köklü yerleşim ve kullanım tarihini yansıtmaktadır (UNESCO, 1996). Lushan Dağı, Çin medeniyetinin önemli manevi merkezlerinden biri olarak iki yüzdenden fazla tarihi yapı içermektedir. Xianglu Zirvesi'nin eteğinde konumlanan Doğu Korusu Tapınak Kompleksi'nde bulunan ibadet alanları Jin Hanedanlığı dönemindeki Budist Çin'i yansıtmaktadır. Tapınaklar, çalışma salonları ve kütüphanelerden oluşan bir kompleks olan Beyaz Geyik Mağarası Akademisi ise, büyük filozof Zhu Xi'nin Konfüçyüsçülük'e dair politik ve etik fikirleri ile ilişkilidir. Burada Konfüçyüs idealist felsefesini ileri götüren Zhu Xi, Çin tarihini sonraki 700 yıl boyunca etkilemiştir. Sunduğu eğitim modeli ile de küresel eğitim tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Kompleksin araştırma merkezi statüsü güçlendikçe yapı kompleksine bu doğrultuda yeni mekansal eklemeler (kütüphane, çalışma salonları, tapınaklar) yapılmıştır (UNESCO, 1996).

Lushan Ulusal Parkı'nın, Yangtze Nehri ve Poyang Gölü sularının birleşimi, dağın sarp zirveleri, vadileri, grotesk kayaları, ender ve yaşlı ağaçları, şelaleleri ve birçok göleti ve havuzları ile sunduğu manzara, iki bin yıldan fazla bir süredir Çin pastoral şiirinin öncüsü Tao Yuanming, Çin Budizm mezhebinin öncüsü Hui Yuan, Taoizmin ilk kronolojisini yazan Lu Xiujing, geleneksel doğa resminin ilk teorisyeni Zong Bingg ve Çin tarihinin en büyük hattatçısı Wang Xizhi gibi birçok Çinli sanatçıya, yazara, filozofa ve bilim adamına ilham vermiştir. Lushan Dağı barındırdığı bu doğal unsurlar ile hem Çin'in farklı bölgelerinden hem de batıdan ziyaretçileri kendisine çekerek, özellikle 19. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasında, ünlü bir "tatil bölgesi" haline gelmiştir. Bu dönemde *Kuling* bölgesinde Çinli ve yabancı ziyaretçiler tarafından inşa edilen ve çeşitli yapım sistemi ve yapı malzemesine sahip köşkler, günümüzde Lushan kültürel

peyzajının önemli somut kültürel unsurları arasındadır. Köşklerin Batı'ya dönük mimari dili, Amerika ve İngiltere peyzaj tasarım anlayışına dayalı arazi kullanım biçimi, bölgenin geleneksel yapı malzemesi olan ahşap malzeme yerine çoğunlukla taş malzeme kullanılması Batı kültürünün Çin'in iç bölgeleri ile etkileşimini somutlaştırmaktadır (UNESCO, 1996).

Çin kültürünün karakteristik bir özelliği olan doğa ve kültürün etkileşiminin söz konusu olduğu Lushan Ulusal Parkı, hem bu birlikteliği temel alan ruhani geleneklerin mekansal karşılıkları olan tapınakların ve yerleşim sistemlerinin yani somut kültürel unsurların ortaya çıkışında, hem de bu birlikteliğin sonucu olan veya bu birlikteliğe katkı koyan somut olmayan kültürel miras unsurlarının ortaya çıkışında merkezi bir role sahiptir. Fowler (2003) miras alanını yardımcı kültürel peyzaj kategorisi altında ele almış olsa da, miras alanının sahip olduğu somut kültürel unsurların üstün evrensel değerlerinin II. ve IV. kriter ile desteklenmesi ve yaşayan geleneklerin yapılı çevrenin bir parçası olarak sürdürülmesi nedeniyle, bu çalışma kapsamında organik olarak gelişmiş kültürel peyzaj olarak kabul edilmiştir.

5.2.4 Nijerya, Sukur Kültürel Peyzajı

Tablo 5.6 Sukur Kültürel Peyzajı miras analizi

Kayıt Yılı	1999
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Organik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(iii), (v), (vi)
Kriter (vi)	Sukur Kültürel Peyzajı, yüzyıllardır varolan güçlü ve sürekli manevi ve kültürel bir geleneğin anlamlı tanığıdır.
Somut Kültürel Unsurlar	Yapı grupları, anıtlar, sivil mimarlık örnekleri, geleneksel arazi kullanımları, yol ağları, arkeolojik alanlar, endüstriyel kalıntılar, mezarlıklar
Doğal Unsurlar	Tepe, eğimli topoğrafya
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	Geleneksel uygulamalar, inanç sistemi, sözlü gelenekler

Şekil 5.9 Geleneksel Sukur yerleşimi (a) ve Hidi Sarayı (b) (World Monuments Fund, 2006 [a] ve 1992 [b])

Sukur Kültürel Peyzajı (Şekil 5.9), yaşayan somut ve somut olmayan kültürel miras unsurları ile Nijerya'nın Dünya Miras Listesi'ne kaydedilen ilk alanıdır (Tablo 5.6). Sukur, onu yaratan ve içinde yaşamaya devam eden toplumun sosyal, ekonomik ve ruhani yapısını yansıtan bir kültürel miras alanı olduğu için organik olarak gelişmiş kültürel peyzaj kategorisinde yer almaktadır. Sukur Kültürel Peyzajı'nda bulunan Hidi Sarayı, geleneksel Sukur konutları, teraslanmış tarım arazileri, taş döşemeli yürüyüş yolları, arkeolojik kalıntılar, demir eritme fırınlarının kapsamlı kalıntıları, duvarlar, konik gömme kuyular ve geleneksel tepe mezarlıkları, Sukur halkının ruhani, sosyal ve ekonomik yapısının somut ifadeleridir.

Demir Çağı'na tarihlenen arkeolojik kalıntılarla (fırın, maden ve değirmen taşı) belgelenmiş köklü demir üretim geleneği, 17. yüzyıldan 20. yüzyıla dek Sukur'u önemli bir demir üretim bölgesi haline getirmiştir. Körüklü üflemlili şaft tipi bir fırında genellikle birden çok kişi birlikte çalıştığı için, demir üretim geleneğinin sürdürüldüğü bu fırınlar aynı zamanda sosyal ilişkilerin kurulmasında ve ilgili ritüellerin gerçekleştirilmesinde önemli bir role sahipti. Demir üretimi sırasında malzeme tedariki ve yönetimden sorumlu olan *Hidi* (Şef), Sukur halkı için önemli siyasi ve ruhani anlamları temsil etmektedir (UNESCO, 1999). Bu durum öncelikle “Hidi Sarayı” olarak tanımlanan Hidi'ye ait konut kompleksinin konumlandırılmasına yansımaktadır. Hidi Sarayı'nın Sukur halkının yerleşim alanına hakim bir tepede konumlanması, Hidi'nin otoritesinin ve gücünün somut bir sembolüdür. Hidi Sarayı'nın yapımında kullanılan malzemelerin, geleneksel Sukur konutlarından farklı

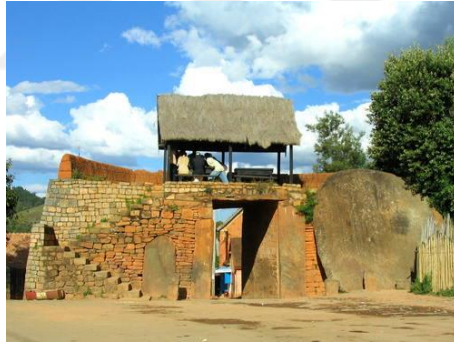
olarak, uzak bölgelerden tedarik edilmesi ve komplekse ulaşım için kullanılan yürüyüş yollarının, sivil yerleşimdeki yollardan farklı olarak, aynı malzeme ile döşenmesi, Hidi'nin Sukur halkı için öneminin diğer somut yansımalarıdır. Hidi Sarayı'nı yerel mimarlık ürünlerinden farklılaştıran somut öğelerine yönelik farklı mitolojik hikayeler de mevcuttur. Sukur mitolojisine göre kompleksin girişinde bulunan büyük monolitler (*Fula* ve *Deve*), şaman kahinlerin yardımı ile Hidi Sarayını, koruyucu duvarlarını, yürüyüş yollarını ve teraslanan arazileri bir gecede yaratan devlerdir (UNESCO, 1999).

Sukur halkının yerleşim alanını karakterize eden geleneksel Sukur konutları ise, sazdan çatılar ve dokuma hasırlarla kilden yapılmış basit dairesel yapılardır. Konutu ve konuta ait ek yapıları (ambarlar, konik gömme kuyular, vb.) çevreleyen alçak taş duvarlar ise hem koruyucu işlev görmekte, hem de sosyal bir işaret olarak kullanılmaktadır. Sukur Kültürel Peyzajı'nın bir diğer önemli unsuru olan geleneksel teraslı tarım arazileri ise fiziksel açıdan özgün olmasa da, ilişkilendiği ruhani ve sosyal anlamlarla benzerlerinden farklılaşmaktadır. Geleneksel teraslı tarım sistemi sosyal bir iş birliğinin ürünü olmasının yanı sıra içerdiği kutsal ağaçlar, kutsal girişler ve ritüel alanları terasların ruhani boyutunu öne çıkarmaktadır. Geleneksel tepe mezarlıkları ise, ölümden sonraki yaşama inanan Sukur halkı için, ölümlerin gömülmesi sırasında ve sonrasında gerçekleşen ritüeller için önemli bir alandır. Topoğrafyaya uyarlanan veya onu şekillendiren çeşitli somut kültürel unsurları ve onlarla ilişkili somut olmayan kültürel unsurları ile Sukur Kültürel Peyzajı, Batı Afrika'daki geleneksel toplumlar adına önemli bir örnek olarak kabul edilmektedir (ICOMOS, 1999b). Kültürel peyzajın somut ve somut olmayan her bir bileşeni, yaşayan Sukur kültürünün bir parçasını oluşturmakta ve aynı zamanda birbirini tamamlamaktadır. Fowler'e (2003) göre, Sukur Kültürel Peyzajı'nın gerekçelendirdiği VI. kriter, endüstriyel, tarımsal, yerel ve ruhani bir miras alanı için nadir bir kullanım örneğidir.

5.2.5 Madagaskar, Ambohimanga Kraliyet Tepesi

Tablo 5.7 Ambohimanga Kraliyet Tepesi miras analizi

Kayıt Yılı	2001
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Yardımcı Kültürel Peyzaj
Kriterler	(iii), (iv), (vi)
Kriter (vi)	Ambohimanga Kraliyet Tepesi, yüzyıllar boyunca ortak insan deneyiminin bellek, ritüel ve duaya odaklandığı bir yerin üstün bir örneğidir.
Somut Kültürel Unsurlar	Yapı grupları, anıtlar, kent surları, mezarlıklar, geleneksel arazi kullanımları (teraslar)
Doğal Unsurlar	Tepe, orman, endemik bitki türleri, göl, orman
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	Geleneksel uygulamalar, inanç sistemi, toplumsal bellek

Şekil 5.10 Ambohimanga Kraliyet Tepesi (Moriset, b.t)

Ambohimanga Kraliyet Tepesi (Şekil 5.10), Antananarivo bölgesinde bulunan on iki kutsal tepeden biridir (Tablo 5.7). Tepe ve çevresinin sunduğu doğal unsurlar ve Madagaskar halkının yarattığı somut ve somut olmayan kültürel unsurlar Ambohimanga Kraliyet Tepesi'nin yardımcı kültürel peyzajını karakterize etmektedir. Kültürel peyzajın somut kültürel boyutunu oluşturan kraliyet şehri Le Rova, kraliyet mezarlığı ve morg yapıları (*Tranomanara*), kent surları ve kapılar, geleneksel teraslı tarım sistemi ve kutsal alanlar Madagaskar halkı için siyasi, kültürel ve dini öneme sahiptir (UNESCO, 2001d).

Surlarla korunan kamusal ve dini yapıları ile karakterize edilen kraliyet şehrinde dini ritüel alanları ve mezarlıklar doğu bölgesinde konumlandırılmıştır. Bu bölgede bulunan iki kutsal kaya havzası özellikle her yıl düzenlenen *Fête du Bin* festivali için önemlidir. Kraliyet mezarlığına yakın bir alanda bulunan *Tranomanara* adındaki ahşap morg yapısı, kraliyet ölülerinin gömülmeden önce bekletildiği yapılardır. Bu yapılar Merina Krallığı için kutsal olan beyaz ve kırmızı renklere boyanmış kutsal mekanlardır. Halkın inanişına göre Tranomanara’da dinlenen asil ölümler, yaşayanları korumaya ve cezalandırmaya devam etmektedir. Kent surlarının dışında konumlanan endemik bitki türlerini içeren orman ve doğal su kaynağı ise yerel halk için kutsal sayılan doğal peyzaj unsurlarıdır. 19. yüzyılda Madagaskar’ın dini başkenti olan şehir, bugün hala aktif olarak ziyaret edilen bir hac yeri olmaya devam etmektedir (ICOMOS, 2001; UNESCO, 2001d). Kutsal Amparihy Gölü, yıllık yıkanma ve arınma ritüeli gibi kraliyete özgü ritüellerin gerçekleştirildiği yapay bir göldür. Kralın burada yıkanması hem tebaaların arınmasını hem de doğanın yenilenmesini sembolize etmektedir. Amparihy Gölü’nün temsil ettiği anlamlar, kralın siyasi ve ruhani otoritesini ortaya koymaktadır. Kutsal tepenin kuzey ve güney yamacında konumlanan teraslanmış tarım arazileri, halkın besin ihtiyacını karşılayanın yanı sıra kralın ekonomik gücünü de sembolize etmektedir. Kraliyet Sarayı *Fandriampahalemana*, hükümdar ve tebaanın bulunduğu veya infaz için kullanılan *Le Fidasiiana* adı verilen büyük granit kayanın üzerinde bulunan kamusal alan, kraliyet şehrinin sembolü olan ağaçlar (*Ficus* ve *Draceana*), on dört kapılı kent surları, tehlike anında kapatılan 12 tonluk dairesel ana sur kapısı ve hendekler miras alanının siyasi tarihini temsil eden somut kanıtlardır (UNESCO, 2001d).

Ambohimanga Kraliyet Tepesi ile ilişkili dini ve siyasi öneme sahip doğal, somut ve somut olmayan kültürel unsurların birlikteliği alanın hem kültürel hem de ulusal kimliğini oluşturmaktadır. 19. yüzyılda Fransız sömürgeci güçlerin saldırısına uğrayan miras alanında ilk hedefin kutsal alanlar ve ulusal öneme sahip yapılar olması ise güçlü kimlik unsurları olmalarıyla ilişkilendirilebilir. Dünya Miras Komitesi, miras alanının VI. kriter ile gerekçelendirilen somut ve somut olmayan değerlerin birlikteliğini barındıran klasik bir yardımcı kültürel peyzaj örneği olduğunu ifade etmiştir (UNESCO, 2001d). Fowler (2003) ise, miras alanının kraliyet ile ilişkilendirilen diğer

kültürel peyzajlardan farklı olarak, kraliyet ile kurulan ilişkinin birincil öneme sahip olduğu ilk yardımcı kültürel peyzaj olduğunu vurgulamıştır.

5.2.6 Lao Demokratik Halk Cumhuriyeti, Champasak Kültürel Peyzajındaki Vat Phou ve İlişkili Antik Yerleşimler

Tablo 5.8 Champasak Kültürel Peyzajındaki Vat Phou ve İlişkili Antik Yerleşimler miras analizi

Kayıt Yılı	2001
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Organik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(iii), (iv), (vi)
Kriter (vi)	Nehir ve dağ arasındaki geniş bir alanda doğa ile insanlık arasındaki ilişkiyi Hindu bakış açısıyla ifade etmeyi amaçlayan Vat Phou, üstün mimari nitelikler ve harika sanat çalışmaları içeren ve yoğun bir dini inanç ve bağlılığı yansıtan istisnai bir anıt ve yapı kompleksini sergilemektedir.
Somut Kültürel Unsurlar	Arkeolojik alan, yapı grupları, anıtlar, heykeller, yol ağları, su depoları, su kanalları
Doğal Unsurlar	Dağ, nehir, doğal su kaynakları, vadi
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	İnanç sistemi, geleneksel uygulamalar

Şekil 5.11 Champasak Kültürel Peyzajı, Vat Phou (Vincent, 2011)

Champasak Kültürel Peyzajı (Şekil 5.11), Güney Lao'da Phou Kao Dağı ve Mekong Nehri'nin sınırladığı bir alanda yer almaktadır (Tablo 5.8). Güneydoğu Asya'da şehirciliğin başlangıcını temsil eden Champasak peyzajı, aynı zamanda

Kmer'lerin kusursuz ruhani evrenlerinin doğal peyzaja adaptasyonunu gösteren bir kültürel peyzaj örneğidir (ICOMOS, 2001).

Miras alanı Phou Kao Dağı, Mekong Nehri ve doğal su kaynakları gibi doğal peyzaj unsurlarının yanı sıra arkeolojik kalıntılar, tapınak kompleksleri, anıtlar, heykeller, yürüyüş yolları, yerleşim alanları, taş ocakları, su depoları (*baray*), su kanalları (*sumasutra*) ve Angkor'a giden antik bir yolu içermektedir. Güneydoğu Asya'nın bilinen en eski kentsel yerleşim alanlarından biri olan *Shrestrapura* sosyal organizasyonun ilk örnekleri olan yol sistemleri ve su yönetim sistemleri ile Champasak Kültürel Peyzajı'nda yer almaktadır. *Shrestrapura*, Kmer İmparatorluğu'na katılmadan önceki süreçte Güneydoğu Asya'nın çoğuna hâkim olan *Chenla* uygarlığının kültürel açıdan önemli bir şehriydi (UNESCO, 2001e). Hindu dininde inanılan doğa, insan ve tanrılar arasındaki ilişki, Champasak kültürel peyzajındaki mimari yapıları, yerleşim düzenini ve peyzajı şekillendirmiştir. Kmer tapınak planlamasının nadir örneklerinden biri olan Vat Phou, bu ilişkiyi temel alan bir yaklaşımla inşa edilmiş bir tapınak kompleksidir. Tapınak kompleksinde yer alan yapılar 11. ve 13. yüzyıllar arasına tarihlenmekle birlikte, bu yapıların mimari dokusu, peyzaja yerleşimi ve birbirleri ile kurduğu ilişki Hindu inancının kutsal karakterini yansıtmaktadır (UNESCO, 2001e). Tapınak kompleksinde yer alan yapılar (tapınaklar, mabetler, su yapıları, yürüyüş yolları, vb.), Phou Kao Dağı'ndan Mekong Nehri'ne uzanan 10 km uzunluğunda bir eksen üzerinde konumlanmakta ve bu eksenin bir ucunda yer alan Phou Kao Dağı'nın tanrı Shiva'nın evi (*Lingaparvata*) olduğuna inanılmaktadır. Ana tapınak, kutsal suyun aktığı kutsal Phou Kao Dağı'nın eteğinde konumlanmaktadır. Su ögesinin kutsallığı Vat Phou'da önemli su yapılarının inşasını beraberinde getirmiş ve kültürel peyzaj boyunca depo (*baray*) ve kanallarla (*sumasutra*) kutsal suyun peyzajda ve yapılarda dolaşımı kontrol edilmiştir (UNESCO, 2001e). Bugüne kadar başka bir Kmer tapınak kompleksinde görülmeyen bu kutsal su yönetimi, Champasak Kültürel Peyzajı'nın özgünlüğünü arttırmaktadır (ICOMOS, 2001; UNESCO, 2001e). Doğanın kutsallığı ise, kutsal dağ ve nehiri referans alan yerleşim düzeni dışında, yapıların cephelerinde kullanılan doğa sembolleri ve heykellere de yansımıştır.

Vat Phou tapınak kompleksi, günümüzde sürdürülen ritüeller ve her yıl düzenlenen Vat Phou Festivali ile yerel halkın dini yaşamlarının bir parçası olmaya devam etmektedir (UNESCO, 2001e). Fowler'a (2003) göre, Champasak Kültürel Peyzajı yapılara odaklanan dini yaklaşımlardan öteye geçen ve peyzaj bütününde dini ifadeler bulan önemli bir örnektir.

5.2.7 Afganistan, Bamiyan Vadisi Kültürel Peyzajı ve Arkeolojik Kalıntıları

Tablo 5.9 Bamiyan Vadisi Kültürel Peyzajı ve Arkeolojik Kalıntıları miras analizi

Kayıt Yılı	2003
Miras Türü	Tehlike Altındaki Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Organik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(i), (ii), (iii), (iv), (vi)
Kriter (vi)	Bamiyan Vadisi, Batı Budizmi'nin en anıtsal ifadesidir. Alan yüzyıllar boyunca önemli bir hac merkezi olmuştur. Anıtlar sembolik değerlerinden ötürü, 2001'de tüm dünyayı sarsan kasıtlı yıkım (Taliban saldırısı) da dahil olmak üzere, farklı zamanlarda zarar görmüştür.
Somut Kültürel Unsurlar	Arkeolojik alanlar, yapı grupları, anıtlar, mağaralar, kent surları, sivil mimarlık örnekleri, yol ağları, figürler, duvar resimleri
Doğal Unsurlar	Vadi, jeolojik oluşumlar
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	İnanç sistemi, toplumsal bellek

Şekil 5.12 Saldırı öncesi Buda figürü (a) ve Bamiyan Vadisi Kültürel Peyzajı (b) (UNESCO, 2010a)

Bamiyan Vadisi (Şekil 5.12), insanlar ve doğal çevreleri arasındaki süregelen etkileşimin gözlemlenebildiği ve yerel toplulukların gündelik yaşamının bir parçası olarak kullanım sürekliliğinin söz konusu olduğu bir alan olarak organik olarak gelişmiş kültürel peyzaj kategorisinde yer almaktadır (Tablo 5.9). Bamiyan Vadisi büyük bir tektonik havza içinde konumlanmaktadır. Miras alanı 2001 yılında Taliban'ın yıkıcı saldırısı ile çok değerli iki ayakta Buda figürünü kaybetmiş ve 2003 yılında direkt olarak Tehlike Altındaki Dünya Miras Listesi'ne kaydedilmiştir (UNESCO, 2010a).

Bamiyan Nehri'nin yarattığı doğal koridor izini takip eden Bamiyan Vadisi Kültürel Peyzajı, M.Ö 3. yüzyıldan bugüne yerleşim görmektedir. Miras alanı, 1. ve 13. yüzyıllar arasında Antik Bakhtria'nın sanatsal ve dini gelişmelerini yansıtmaktadır (UNESCO, 2010a). İpek Yolu'nu kullanan tüccarların miras alanının sahip olduğu bu doğal koridordan geçişi, farklı etnik kökenlere, inançlara ve geleneklere sahip toplulukların etkileşimine ve alanın maddi ve manevi olarak zenginleşmesine olanak sağlamıştır. Akdeniz'in Helen kültürü ve Hindistanın Budist ideolojilerinin Orta Asya bağlamında bir araya gelişi, Bamiyan Vadisi Kültürel Peyzajını Batı Budizmi'nin önemli dini ve kültürel merkezi haline getirmiştir (ICOMOS, 2003c; UNESCO, 2010a).

Bamiyan Kültürel Peyzajı sekiz ana bölgeden oluşmaktadır; Bamiyan Yamacı, Kakrak Vadisi, Fuladi Vadisi, Qallai Kaphari Anıtları, Shahr-i- Ghulghulah ve Shahr-i Zuhak. Bamiyan Yamacı'nda iki devasa nişte yer alan ve 5. yüzyıldan kaldığı düşünülen iki adet ayakta Buda figürü (55 m ve 38 m), 2001 yılında Taliban'ın saldırıları ile yıkılana dek, miras alanının sahip olduğu Budist mirasının en önemli izleriydi (UNESCO, 2010a). 55 metre yükseliğindeki figür dünyanın en uzun Buda figürü olarak kabul edilmekle birlikte, alanda Budist manastırları, şapeller ve tapınaklardan oluşan yaklaşık 12.000 adet mağara bulunmaktadır. Galeriler ile birbirine bağlanan bu mağaralarda çok sayıda duvar resmi kalıntıları ve oturan Buda figürü kalıntıları bulunmaktadır. Kakrak Vadisi'nde sayısı yüzü aşan kutsal mağara ve 10 m yüksekliğinde Buda figürü kalıntısı bulunmaktadır. Fuladi Vadisi'nde bulunan Qoul-i Akram ve Kalai Ghamai mağaraları iki ana yapı olarak önemli dekoratif

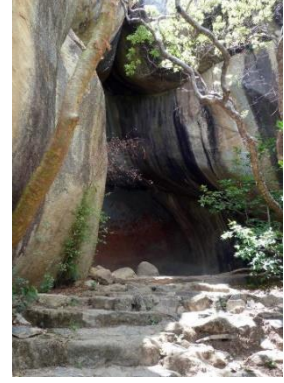
özellikler taşımaktadır. Bamiyan Vadisi Kültürel Peyzajı'nda çok sayıda Budizm'e ait kutsal alanın yanı sıra İslami dönemden kalan kale, sur duvarları, yerleşim yerleri, geleneksel arazi kullanımı ve basit kerpiç yapılar bulunmaktadır. Qallai Kaphari anıtları (sur duvarı, kule ve iç kale) ve Shahr-i Zuhak kalesi ise İslami döneme aittir (UNESCO, 2010a).

Bamiyan Vadisi Kültürel Peyzajı ve Arkeolojik kalıntıları, doğal çevrenin dini ve kültürel değerler ışığında yapılan fiziksel müdahalelerle şekillendirilmesiyle oluşan ve tarihin farklı kültürel dönemlerini temsil eden özgün kalıntıları içermektedir (ICOMOS, 2003c). 2001 yılında Taliban'ın yıkıcı saldırıları sonucu yok olan iki adet ayakta Buda figürü, insanlığın ortak mirası adına büyük bir kayıp olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda 2001 yılına dek Batı Budizm'inin önemli bir merkezi olarak görülen Bamiyan Vadisi Kültürel Peyzajı, bugün farklı ideolojilerin yıkıcı gücünün sembolü olarak önemli bir hafıza mekanına dönüşmüştür.

5.2.8 Zimbabwe, Matobo Tepeleri

Tablo 5.10 Matobo Tepeleri miras analizi

Kayıt Yılı	2003
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Yardımcı Kültürel Peyzaj
Kriterler	(iii), (v), (vi)
Kriter (vi)	Demir Çağı'na kadar uzanan Matobo merkezli Mwari dini, Güney Afrika'nın en güçlü kehanet geleneğidir.
Somut Kültürel Unsurlar	Arkeolojik alanlar, anıtlar, duvar resimleri
Doğal Unsurlar	Jeolojik oluşumlar, nehir, endemik bitki türleri, biyoçeşitlilik, ormanlar
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	İnanç sistemi, geleneksel uygulamalar

Şekil 5.13 Matobo Tepeleri kutsal alanları (World Monuments Fund, 2016)

Mağaralar, granit kaya oluşumları, ormanlık yamaçlar, çayırlar, nehirler ve biyolojik çeşitlilik içeren ekosistemlerden oluşan bir doğal çevrenin yanı sıra Taş ve Demir Çağı'na tarihlenen arkeolojik alanlar, kaya resimleri, ulusal tarih için önemli olan tarihi alanlar ve tüm bu doğal ve somut kültürel unsurlarla güçlü bir şekilde ilişkilendirilen yaşayan Mwari dini Matobo Tepeleri'nin (Şekil 5.13) organik olarak gelişmiş kültürel peyzajını oluşturmaktadır (Tablo 5.10).

Taş Devri'nden bugüne yerleşim gören Matobo Tepeleri'nin sahip olduğu kültürel miras, doğal granit kaya oluşumları ve insanlar arasındaki uzun süreli ruhani ilişki üzerine temellenmektedir. Bugün yerel halk tarafından yaşatılan ve geçmişi Demir Çağı'na kadar uzanan Mwari dini, Güney Afrika'daki en güçlü kehanet geleneği olarak tanımlanmaktadır (UNESCO, 2003b). 300-400 yıllık bir kökene sahip olan Mwari dininde, tanrıların ve atalarının ruhlarının kayalarda yaşadığına ve tanrının sesinin kayalardan duyulduğuna inanılmaktadır. Dolayısıyla Matobo Tepeleri'nde yer alan kayalar, insanların ilham, doğurganlık, sağlık, barış, bereket ve birçok konu için manevi dünya ile iletişim kurduğu kutsal mabetler haline gelmiştir. Bu mabetlerin en önemlileri Njelele, Dula ve Zhilo'dur. Bölgede yer alan tüm mabetler birbiriyle ilişkili olacak şekilde seçilmiştir. Çoğunlukla tarımsal ritüeller için kullanılan Njelele, bölgedeki en önemli mabet olarak farklı bölgelerden insanları çeken bir hac yeri haline gelmiştir (UNESCO, 2003b). 1998 yılında Harare'de düzenlenen Dünya Mirası Komitesi Yuvarlak Masa Toplantısında, Matobo Tepeleri "yağmur yağdırma ritüelleri ile ilişkili istisnai yaşam geleneklerini ve alanları" temsil eden birkaç yerden biri olarak tanımlanmıştır (ICOMOS, 2003c). Kayaların dini gelenekler için kullanımı daha çok

öne çıksa da doğal çevreye ait tüm unsurlar tanrıların ve atalarının ruhlarının yaşadığı yer olarak Mwari dini için kutsaldır ve saygı duyulmalıdır. Bu bağlamda dini kuralların bir parçası olarak kutsal ormanda hayvanların avlanması ve ağaçların kesilmesi yasaklanmıştır (UNESCO, 2003b).

Matobo Güney Afrika'daki en büyük kaya sanatı alanı olarak görülmektedir (ICOMOS, 2003c). Mağaralarda, kayalarda ve uçurum yüzeylerinde bulunan kaya resimleri, insan ve doğal çevresi arasındaki önemli etkileşimleri yansıtmaktadır. Resimler çoğunlukla insanların, hayvanların ve ağaçların naturalist yorumlarıdır. Daha sonraki dönemlere tarihlenen resimlerdeki imgelerin dini inançlarla bağlantılı karmaşık bir kozmolojiyi anlattığı düşünülmektedir. Geç Taş Devri'ne tarihlenebilen kaya resimleri, kökleri Şamanizme dayanan yerel topluluğun inanç ve fikirlerine dair tek tarihsel kayıt olarak korunmaktadır (UNESCO, 2003b).

5.2.9 İzlanda, Þhingvellir Ulusal Parkı

Tablo 5.11 Þhingvellir Ulusal Parkı miras analizi

Kayıt Yılı	2004
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Organik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(iii), (vi)
Kriter (vi)	Althing'in, 12. yüzyıl İzlanda destanlarıyla bilinen ve 19. yüzyılda bağımsızlık mücadelesi sırasında kuvvetlenen Orta Çağ Cermen/İskandinav yönetimiyle olan güçlü ilişkisinden duyulan gurur, meclis alanının etkili doğal çevresiyle birlikte, bölgeye ulusal bir mabet olarak ikonik bir statü kazandırmıştır.
Somut Kültürel Unsurlar	Arkeolojik alanlar, anıtlar, yapı grupları, geleneksel arazi kullanımları
Doğal Unsurlar	Jeolojik oluşumlar, nehir, göl, biyoçeşitlilik
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	Toplumsal bellek, sözlü gelenekler

Şekil 5.14 Thingvellir Ulusal Parkı (Stefansson, b.t)

Þhingvellir (Thingvellir) Ulusal Parkı (Şekil 5.14), doğal peyzaj unsurları (yamaçlar, yarıklar, lav alanları, çimenli ovalar, Öxará Nehri, Thingvallavatn Gölü), somut kültürel unsurları (arkeolojik kalıntılar, tarımsal kullanım kalıntıları, anıt yapılar) ve somut olmayan kültürel unsurları (toplumsal bellek, sözlü gelenekler) ile İzlanda ulusal kimliğini şekillendiren bir kültürel peyzajdır (Tablo 5.11).

Thingvellir kültürel peyzajının İzlanda'nın önemli bir merkezi ve ulus simgesi olarak görülmesi 930 yılında meclisin (*Althing*) kurulması ile ilişkilidir (UNESCO, 2004c). Kuzey Avrupa'daki Cermen halkları arasında kullanılan bu meclis sistemi, 9. ve 10. yüzyıllarda İzlanda'yı kolonileştiren İskandinav yerleşimciler tarafından getirilmiştir. Bir açık hava meclisi olan Althing, 1798'e dek İzlanda için genel bir meclis görevi görmüş ve toplantılar her yıl iki hafta boyunca İzlanda'nın farklı bölgelerinde yaşayan insanların katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların iki haftalık barınma ihtiyacını karşılamak için alanın çeşitli bölgelerinde çim ve taştan yapılmış kulübeler inşa edilmiştir. Yeni kulübeler genellikle eski kulübenin üzerine inşa edildiği için günümüze ulaşan 50 adet kulübe kalıntısının neredeyse hepsi 17. ve 18. yüzyıla tarihlenmektedir. Meclisin su ihtiyacını karşılamak için Öxará Nehri'nin yönünün değiştirilmesi ise İzlanda tarihinde bilinen ilk büyük su yönetim planıdır (UNESCO, 2004c). Bu 800 yıllık kullanımın günümüze ulaşan kalıntıları, İzlanda peyzajına taşınan Cermen hukuk sisteminin somut bir hatırlatıcısıdır. Althing, Cermen hukuku ile ilişkisi, İzlanda efsaneleri, Gragas Yasaları'nın yazılı kanun haline gelmesi ve 19. yüzyıl bağımsızlık hareketi ile İzlanda'nın ulusal kimliğinin önemli bir parçasını

oluşturmaktadır. Bu ilişkiler Thingvellir Ulusal Parkı'nı İzlanda'nın manevi merkezi haline getirmiştir (UNESCO, 2004c).

Thingvellir Ulusal Parkı'nda, Althing ve yardımcı yapılarının kalıntılarının yanı sıra 18. ve 19. yüzyıllara tarihlenen yerleşim kalıntıları, tarımda makineleşme döneminden öncesine dair önemli bilgiler sunan tarımsal arazi kullanım kalıntıları ve İzlanda'nın 11. yüzyıla tarihlenen hristiyanlaşma sürecinin sembolü olan Thingvellir Kilisesi ve çiftliği yer almaktadır. Alan ulusal park ilan edildikten sonra yerleşime ve tarımsal işlemlere kapatılmıştır (UNESCO, 2004c).

5.2.10 İtalya, Val d'Orcia

Tablo 5.12 Val d'Orcia miras analizi

Kayıt Yılı	2004
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Açıkça Tanımlanmış Kültürel Peyzaj
Kriterler	(iv), (vi)
Kriter (vi)	Val d'Orcia görüntüleri, özellikle insanların doğayla uyum içinde yaşıyor gibi resmedildiği peyzaj tasvirleri, Rönesans'ın ikonları olarak görülmeye başlanmış ve peyzaja yönelik düşüncelerin gelişimini büyük ölçüde etkilemiştir.
Somut Kültürel Unsurlar	Yapı grupları, anıtlar, yerleşim alanları, geleneksel arazi kullanımları, yol ağları
Doğal Unsurlar	Tepe, ova
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	Sanatsal ve edebi eserler

Şekil 5.15 Çiftlik evi, Val d'Orcia (Italia, b.t)

Sienna'nın tarım bölgesinin bir parçası olan Val d'Orcia, 14. ve 15. yüzyıllarda Sienna tüccarlarının girişimi ile kolonileşmeye başlamış ve ideal bir arazi yönetimi modelini yansıtacak şekilde geliştirilmiştir (UNESCO, 2004d). Üzerinde kümelenmiş müstahkem yerleşim alanlarının olduğu konik tepelerin yükseldiği düz ovalarıyla Val d'Orcia peyzajının kendine özgü estetiği, birçok sanatçıya ilham kaynağı olmuştur (Şekil 5.15). Peyzajın sunduğu bu manzara, Rönesans döneminin iyi yönetilmiş tarım arazilerini örneklemektedir (ICOMOS, 2004). Val d'Orcia, tüm planlama sürecinin ve arkasındaki ideallerin çok iyi şekilde belgelendiği bir açıkça tanımlanmış kültürel peyzajdır (Tablo 5.12).

Val d'Orcia'nın yenilikçi arazi yönetim sistemlerini yansıtan planlı kolonileşmiş tarımsal ve kırsal peyzajları, kasaba ve köyleri, çiftlik evleri, Francigena (hac yolu) ve ona bağlı yapıları kültürel peyzajın somut kültürel unsurlarını oluşturmaktadır (UNESCO, 2004d). Bugün Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı bir kasaba olan Pienza, Val d'Orcia kültürel peyzajında bulunan tarihi kasabalardan biridir. Teras, revaklı avlu ve sundurma gibi mimari unsurlarla karakterize edilen çiftlik evleri, peyzaja hakim noktalarda konumlandırılmıştır. Kültürel peyzajın karakteristik görüntüsüne katkı sağlayan ve özellikle alanı konu alan resimlerin vazgeçilmez bir bileşenini oluşturan diğer bir unsur ise çiftlik evlerinde yoğun şekilde kullanılan selvi ağaçlarıdır (UNESCO, 2004d). Selvi ağaçları özellikle çiftlik evlerine giden yolları vurgulayacak şekilde dikilmiştir. Geçmişte Roma Yolu ve sonrasında hac yolu olarak kullanılan Francigena, ona bağlı manastırlar, hanlar, mabetler ve köprüler ile birlikte Orta Çağ'ın sonundan itibaren Roma Kilisesi ve piskoposluklarını birbirine bağlayan dini bir rota

olarak kullanılmıştır. Bu rota aynı zamanda tüccarların alana gelişini de kolaylaştırmış ve alanın tanınmasına ve kolonileşmesine zemin hazırlamıştır (UNESCO, 2004d).

Val d'Orcia'nın estetik kaygıların da etkili olduğu planlı ve tanımlı peyzajının somut olmayan kültürel boyutu ise sanat tarihindeki rolüdür. Lorenzetti'nin 1338-40 yıllarında Sienna Belediye Binasında resmettiği ideal peyzaj imgesi, Val d'Orcia'da gerçekleştirilmiştir (UNESCO, 2004d). Sanatçıların ideal Rönesans peyzajı olarak kabul ettiği Val d'Orcia, Giovanni di Paolo ve Sano di Petri gibi sanatçıların resimlerine ilham olmuştur (ICOMOS, 2004; UNESCO, 2004d).

5.2.11 Japonya, Kii Sıradağları Kutsal Alanları ve Hac Yolları

Tablo 5.13 Kii Sıradağları Kutsal Alanları ve Hac Yolları miras analizi

Kayıt Yılı	2004
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Organik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(ii), (iii), (iv), (vi)
Kriter (vi)	Kutsal alanlar ve orman peyzajı ile Kii Dağları, son 1200 yıl boyunca sürdürülen ve benzersiz derecede iyi belgelenmiş kutsal dağ geleneğini yansıtmaktadır.
Somut Kültürel Unsurlar	Yapı grupları, anıtlar, yol ağları, geleneksel arazi kullanımları
Doğal Unsurlar	Dağ, orman, akarsu, nehir, şelale
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	İnanç sistemi

Şekil 5.16 Seiganto-ji tapınağı ve Nachi Şelalesi, Kii Sıradağları (Terada, 2014)

Akarsu, nehir, şelale ve yoğun orman dokusu ile Kii Sıradağları (Şekil 5.16), Şintoizm ve Budizm için önemli üç kutsal alan ve 6. yüzyıldan 1868'e kadar gelişimi süren ve alanları birbirine bağlayan karmaşık bir yol ağından oluşmaktadır (UNESCO, 2004e). Alanın doğal ve yapılı çevresi ile ilişkili Şintoizm ve Budizm ritüelleri 1000 yıldan fazla bir süredir canlılığını korumakta ve alanın organik olarak gelişmiş kültürel peyzajının somut olmayan kültürel boyutunu oluşturmaktadır (Tablo 5.13).

En az 2000 yıldır insanları kendine çeken görüntüsü ve doğal unsurları ile ormanlık dağlar, alanın somut olmayan kültürel miras değerinin önemli bir parçasıdır. Bölgede bulunan çok sayıda kiraz ağacı, 10. yüzyıldan bu yana tanrıya kiraz çiçeklerinin sunulduğu yıllık bir ritüelin parçasını oluşturmaktadır. 12. yüzyılda mitolojik bir hikayeye dayanarak dikilen eski bir Podocarpus nagi bitkisi, eski çağlardan beri kutsal bir mabet olarak korunan Nchi Ormanı, 15. yüzyıldan beri korunan gümüşi göknar ağacı ormanı ve 3000 yaşında olduğu tahmin edilen bir grup anıt sedir ağacı Kii Sıradağları kültürel peyzajının kutsal olduğu için korunan ve dini uygulamaların bir parçası olan doğal unsurlarıdır (UNESCO, 2004e).

Kii Sıradağları üç ana tapınak bölgesine ayrılmaktadır; Yoshino ve Omine, Kumano Sanzan ve Koyasan. 11. ve 12. yüzyıllarda kurulan tapınak bölgeleri tapınak, mabet, heykel, taş stupa, hacılar için misafirhane ve geçit gibi çeşitli somut unsurların yanı sıra kutsal doğal unsurları da içermektedir. Üç bölge içinde toplamda 17 adet ana yapı grubu ve 35 adet anıt bulunmaktadır. Yoshino ve Omine bölgeleri 10. yüzyılda Japonya'nın en önemli kutsal dağı olarak bilinmekteydi. 7. ve 8. yüzyıllarda Şinto dağ

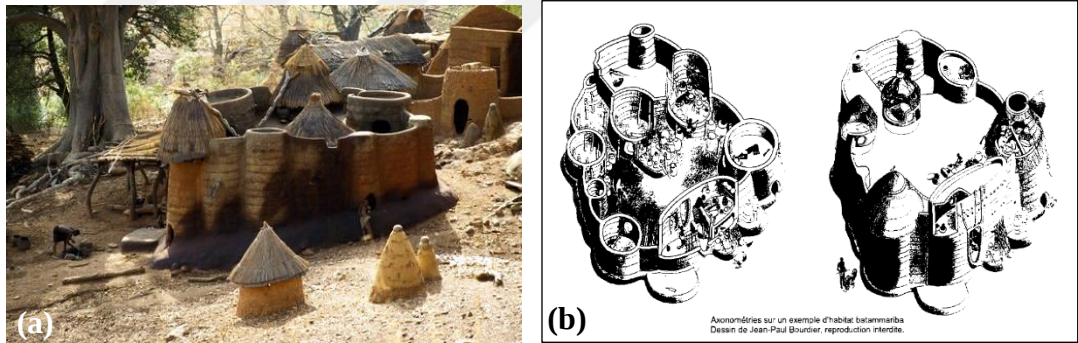
ibadeti geleneğinin yeri iken, sonraki yıllarda Şinto-Budist dini füzyonu olan Shugen mezhebi için kutsal yerlerden birisi haline gelmiştir. Bölgede bu sentez sonucu oluşan benzersiz bir mimari üslup söz konusudur. Kumano Sanzan bölgesinde bulunan tapınak ve mabetler, saf Budist topraklarının arayışı ve *Machi no Himasuri* adlı ateş festivali ile ilişkilidir. Koyasan bölgesi ise toprakların tanrısına adanmış ayinler, yıllık festivaller ve ritüeller için aktif olarak kullanılmaktadır (ICOMOS 2004; UNESCO, 2004e). Yapılı çevrenin büyük bir bölümü ahşap yapıdan oluşmaktadır ve Japon evlerine benzer bir strüktüre sahiptir. Kutsal alanlar kuruldukça alanları birbirine ve diğer bölgelere bağlayan hac rotaları geliştirilmiştir. Hac rotasının çoğu bir metreden geniş ve topraklı yollardan oluşmaktadır. Dağlık bölgede yer alan hac rotaları bilinçli şekilde zorlu olacak şekilde tasarlanmıştır. Bu hac rotalarında yapılan yolculuklar bir yere ulaşmaktan ziyade, dini deneyimlerin bir parçası olarak görülmektedir (UNESCO, 2004e).

Kii Sıradağları'nda bulunan kutsal yapılar ve kutsal doğal unsurlar, ilişkili oldukları dini değerler ile birlikte yaşayan bir kültürel peyzaj oluşturmaktadır. Alan kullanıcıları inançlarının öğretileri ile doğaya ve atalarından kalan yapıli miraslara saygı duymuş ve yüzyıllardır çeşitli yöntemlerle bu mirasları korumaya devam etmiştir. Miras alanında bulunan kutsal ahşap yapılara yönelik köklü bir yeniden yapım geleneği söz konusudur. Yapıların çoğu tarih boyunca sökülerek yeniden yapılmış veya tamamen yenilenmiştir (UNESCO, 2004e). Burada alan kullanıcıları için önemli olan nokta yapının temsil ettiğı somut olmayan kültürel mirasın ve onunla ilişkili mimari tasarımının sürdürülmesi ve konumu iken yapının inşa malzemesinin özgünlüğünün sürdürülmesi kimi durumda ikinci planda kalmaktadır. Bugün alanda bulunan çoğu yapının özgün yapısal bileşenlerine sahip olmadığı bilinmekle birlikte, kutsal alanlar sahip oldukları somut olmayan kültürel miraslar nedeniyle korunmakta ve saygı duyulmaktadır (UNESCO, 2004e). Önemli dini anlamları temsil eden bu yapıların mimari tasarımı ise aynı inanca mensup diğer bölgeler için bir model haline gelmiş ve benzerleri inşa edilmiştir (ICOMOS, 2004). Doğal çevreye atfedilen kutsallık ise ağaçların, ormanların, su öğelerinin, dağların ve diğer doğal unsurların korunmasını sağlamıştır.

5.2.12 Togo, Batammariba Toprakları, Koutammakou

Tablo 5.14 Batammariba Toprakları, Koutammakou miras analizi

Kayıt Yılı	2004
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Organik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(v), (vi)
Kriter (vi)	Koutammakou, Batammariba halkı ve doğal çevreleri arasındaki uyumda açıkça görüldüğü gibi, insanlar ve peyzaj arasındaki ruhani ilişkinin gücünün anlamlı bir kanıtıdır.
Somut Kültürel Unsurlar	Yapı grupları, sivil mimarlık örnekleri, geleneksel arazi kullanımları
Doğal Unsurlar	Dağ, nehir, ova
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	İnanç sistemi, geleneksel uygulamalar

Şekil 5.17 Geleneksel Batammariba evi Takienta (a) ve Takienta planı (b) (UNESCO, 2004f)

Koutammakou, Atakora Dağları, Keran Nehri ve Togo'nun geniş ovaları arasında konumlanmaktadır. Batammariba yerleşimi tarım arazilerinin erişilebilirliğini kolaylaştırmak için Atakora Dağları'nın eteğine kurulmuştur. Topraklar ve orman kaynakları köylüler arasında paylaşıldığı için tarımsal faaliyetler için ortak bir alan veya otlak yoktur. Ancak verimliliği arttırmak gerektiğinde bu sosyal organizasyonlar arasında güçlü bir iş birliği kurulmaktadır (UNESCO, 2004f).

Koutammakou kültürel peyzajında (Tablo 5.14), Batammariba'nın sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamını sembolize eden ve yerel dilde “*Takienta*” olarak adlandırılan kerpiç kule evleri bulunmaktadır (Şekil 5.17). Takienta kule evlerini diğer bölgelerdeki geleneksel kerpiç yapılardan ayıran yanı ise farklı kullanım ünitelerinin yani bağımsız mekanların kerpiç bir çevre duvarı ile birleştirilmiş olmasıdır (UNESCO, 2004f). İnşa ve tamir sürecinde kerpiç malzemenin yatay katmanlar halinde uygulanması sonucu yapının duvarlarında yatay izlerin belirginleşmesi, Takienta kule evlerinin mimari kimliğinin bir parçasını oluşturmaktadır. Neredeyse tamamı iki katlı olan bu yapılarda düz çatı ve eğimli konik saz çatılar birlikte kullanılmıştır. Takienta kule evlerinin çevre duvarı ile birleştirilmiş mekansal birimleri ise evsel, sosyal ve ekonomik aktivitelerin gerçekleştirildiği mutfaklar, yatak odaları, depolar, tahıl ambarları ve ahırlardır (UNESCO, 2004f).

Yeni yerleşimler kurulurken “*Kuye*” adı verilen ve ilahi bir güçle kurulduğuna inanılan ilk köy yerleşimi model alınmaktadır. Yerleşim kurulurken ilk yapılan işlem ise halkın birlikte çalışması gerektiğine inanılan doğal güçler yani “*Dibo*” için bir sığınak inşa edilmesidir. Son işlem ise bir sunak ve mezarlığın kurulmasıdır. Evlere yönelik sürekli bir tamir geleneği olduğu için çoğu zaman yapıların herhangi bir yıla tarihlenmesi mümkün değildir. Batammariba halkı için önemli olan inşa malzemelerinin özgünlüğünün sürdürülmesinden ziyade, yapıların formunun ve yapım tekniklerinin özgünlüğünün sürdürülmesidir. Evler aynı zamanda tanrıların da yaşadığı yerler olarak görüldüğü için, sosyal ve evsel faaliyetlerin yanı sıra dini faaliyetlerin de sürdürüldüğü birer tapınak olarak düşünülebilir. Evlerin zemin katı tanrılara ve ölümlere adandığı için sunaklar bu kata yerleştirilmiştir (UNESCO, 2004f).

Yerleşimin, evlerin ve doğanın tanrıların birer yansıması olduğuna inanılan Batammariba'da evler tanrı Kuye'nin (insan bedenine sahip olduğuna inanılan bir tanrı) bedeni olarak yorumlanmaktadır (UNESCO, 2004f). Bu bağlamda Takienta kerpiç kule evlerinin mekansal organizasyonu ve cephe tasarımı insan bedeni ile güçlü sembolik ilişkilere sahiptir. Evlerin kapısı ağız, pencere açıklıkları göz, tahıl ambarları mide, cephedeki yatay izler ise ciltteki yara izlerini sembolize etmektedir (UNESCO, 2004f). Koutammakou, Batammariba'nın sosyal, ekonomik ve ruhani yaşamının doğa

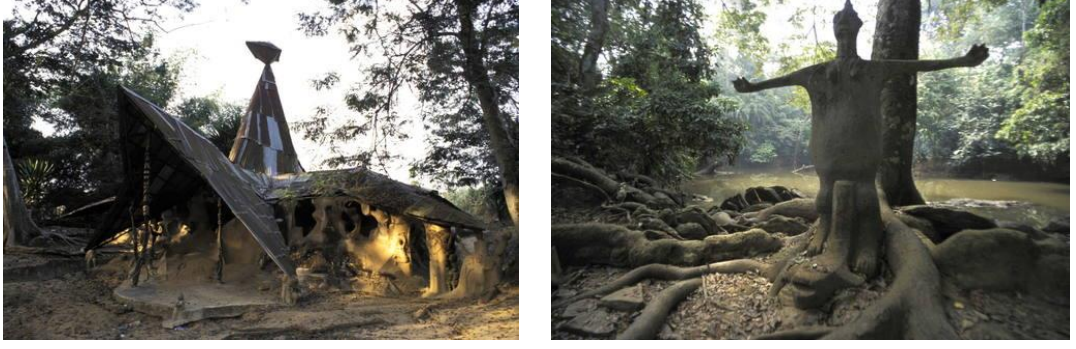
ile güçlü ilişki içinde olduğu yaşayan bir kültürel peyzajdır. Doğal çevre Batammariba halkının ritüelleri ve inançları ile güçlü bir şekilde ilişkilidir. Halkın inancına göre doğal çevre sayısız tanrının enkarne olmuş hali olduğu için saygı duyulması gerekmektedir (UNESCO, 2004f).

Geleneksel mimari dokusunu özgünlüğü ve tasarımının altında yatan ilişkiler organik olarak gelişmiş kültürel peyzaj özelliklerini yansıtsa da, doğal çevre ile kurduğu güçlü ruhani ilişkiler sebebiyle UNESCO çatısı altında hazırlanan bazı yayınlarda (Rigol Savio, 2009) Batammariba Toprakları yardımcı kültürel peyzaj olarak da ele alınmaktadır.

5.2.13 Nijerya, Osun-Osogbo Kutsal Korusu

Tablo 5.15 Osun-Osogbo Kutsal Korusu miras analizi

Kayıt Yılı	2005
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Yardımcı Kültürel Peyzaj
Kriterler	(ii), (iii), (vi)
Kriter (vi)	Osun Korusu, Yoruba kehanet ve kozmolojik sisteminin somut bir ifadesidir. Her yıl düzenlenen festivali ise insanlar, yöneticiler ve Osun Tanrıçası arasındaki bağdaki Yoruba inancının yaşayan, büyüyen ve gelişen bir yansımasıdır.
Somut Kültürel Unsurlar	Yapı grupları, anıtlar, yol ağları, objeler
Doğal Unsurlar	Nehir, orman, endemik bitki türleri
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	İnanç sistemi, geleneksel uygulamalar

Şekil 5.18. Osun-Osogbo Kutsal Korusu (Joffroy, b.t)

Osun-Osogbo Kutsal Korusu kültürel peyzajı (Şekil 5.18), nehir, 5 adet kutsal alan, 9 adet ibadet noktası ve çeşitli heykel ve objeleri ile koru, 40 adet mabet, 2 adet saray ve bu doğal ve somut kültürel unsurlar ile direkt olarak ilişki olan Yoruba kozmolojisi ve ilgili ritüellerden meydana gelmektedir (UNESCO, 2005c) (Tablo 5.15).

Osun Nehri, kutsal korunun ortasından geçmekte ve uzunluğu boyunca 9 adet ibadet noktası bulunmaktadır. Yoruba kozmolojisine göre su ögesi, doğa, insan ve ruhlar arasındaki kutsal ilişkiyi temsil etmektedir. Kutsallığı anlatılan çeşitli efsanelerle pekiştirilen ve “hayat suyu” olarak görülen Osun Nehri’nin iyileştirici, doğurganlık veren, kutsayıcı, koruyucu ve bereket veren bir gücü olduğuna inanılmaktadır. Osun Nehri, Yoruba halkının geleneksel yaşam biçiminin ve dini ritüellerinin merkezinde yer almaktadır. Bununla birlikte Osun Nehri’ndeki balıklar tanrıça Osun’un birer temsili olarak görüldüğü için nehirde balık tutmak yasaklanmıştır (UNESCO, 2005c).

Osun-Osogbo Korusu, Osun Nehri boyunca uzanan ve çok büyük ölçüde bakir kalmış bir ormanlık alandır. Bilinçli şekilde çoğu kısmı bakir bırakılan koru, hem tıbbi amaçlar için kullanılan çeşitli bitkilerin doğal bir rezervi olarak, hem de Osun ve diğer Yoruba tanrıalarının sığınağı olarak korunmaktadır. Dolayısıyla koru içindeki doğal peyzaj unsurları (ağaç, kaya, su ögesi, vb.) Yoruba halkı için kutsal sayılmaktadır. Osun Nehri’nde olduğu gibi koru içindeki canlılar tanrıça Osun’un temsilleri olarak görüldüğü için koru içinde avlanmak yasaklanmıştır (UNESCO, 2005c). Yoruba kozmolojisinin kutsal koru içindeki somut yansımaları ise belirli yerlere konumlandırılmış çeşitli tapınaklar, kutsal alanlar, toprak ve taştan yapılmış heykeller

ile metal objelerdir. Osun-Osogbo Kutsal Korusu, farklı tanrı ve kùltlerle ilişkilendirilmiş beş ana kutsal alandan oluşmaktadır. *Oya* kutsal alanı, tanrı Sango'nun eşlerinden biri olan tanrıça Oya'ya; *Oro* kutsal alanı, rüzgarlarla ilişkilendirilen ilahi varlığa; *Ifa* kutsal alanı, Ifa kahini ve şifalı bitki uzmanlarına adanmıştır. *Epa* kutsal alanı, avcılık, nişancılık ve dövüş sanatları kùltüyle ilişkilendirilirken, *Oruba* kutsal alanı Ifa kahini ile ilişkili bir ibadet noktası olarak kullanılmaktadır. Miras alanında bulunan iki saray, oymalı ahşap sütunlarla desteklenen geniş teneke çatılı ve kerpiç duvarlı yapılardır. Bu yapılarda Yoruba halkının haftalık toplantıları gerçekleştirilmektedir. Koru içinde bulunan yol ağları ve patikalar, kutsal tapınaklar ve kutsal alanlar arasında dolaşım sağlamak ve bunların arasında ana hac yoluna paralel dar bir patika olan “ritüel rotası” bulunmaktadır (ICOMOS, 2005b; UNESCO, 2005c).

Somut kùltürel ve doğal unsurları ile kutsal koru, günlük, haftalık, aylık ve yıllık dini ritüeller için aktif olarak kullanılan bir hac merkezidir. Yıllık Osun-Osogbo Festivali, ataların ruhlarının çağırıldığı ve Koru'da yaşayan tanrıların Yoruba halkı ile arasındaki kutsal ilişkilerin kutlandığı büyük bir ritüeldir. Ritüel rotasında yapılan geçit törenleri ve Osun Nehri'ne sunulan adaklarla iki haftalık ritüel sonlandırılmaktadır (UNESCO, 2005c). Miras alanında bulunan doğal ve somut kùltürel unsurlar, Yoruba kozmolojisinin bir parçası olarak Yoruba halkının kimliğini tanımlamakta ve bu unsurların birlikteliği Osun-Osogbo Kutsal Korusuna kùltürel peyzaj statüsü kazandırmaktadır.

5.2.14 Meksika, Agave Peyzajı ve Tequila'nın Eski Endüstriyel Tesisleri

Tablo 5.16 Agave Peyzajı ve Tequila'nın Eski Endüstriyel Tesisleri miras analizi

Kayıt Yılı	2006
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Organik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(ii), (iv), (v), (vi)
Kriter (vi)	Tequila peyzajı, Meksika, tekila ve en önemli yeri olan Jalisco arasındaki ilişkileri yücelten edebi eserler, filmler, müzik, sanat ve dans ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle Tequila peyzajı, sınırlarının çok ötesinde kültürel önemlerin algılanmasıyla güçlü bir şekilde ilişkilidir.
Somut Kültürel Unsurlar	Arkeolojik alanlar, yapı grupları, anıtlar, geleneksel arazi kullanımları, endüstriyel kalıntılar, sivil mimarlık örnekleri
Doğal Unsurlar	Yanardağ, nehir
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	Toplumsal bellek, sanasal ve edebi eserler, geleneksel uygulamalar

Şekil 5.19 Hacienda örneği (a) ve Tequila kentsel dokusu (b) (UNESCO, 2006)

Miras alanı, Tequila Yanardağı'nın etekleri ve Rio Grande Nehri'nin geniş vadisi arasında bulunan ve arkeolojik alanlar, tekila özü üretmek için yetiştirilen mavi agave tarlaları ve ilgili üretim yapıları ile dört yerleşim alanını içeren bir kültürel peyzajdır (Tablo 5.16).

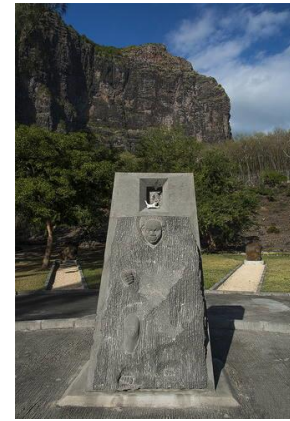
M.S. 200-900 tarihleri arasında Tequila bölgesi, tarım alanları, konut alanları, tapınaklar ve seremoni tepeciklerinin mekansal organizasyonunu yansıtan geniş peyzaj teraslarını düzenleyen Antik Teuchitlan kültürü ile karakterize edilmiştir (UNESCO, 2006). Tarih öncesi dönemden bu yana fermente içecekler ve kumaş üretmek için kullanılan Agave bitkisi, bugün ulusal kimliğin önemli bir parçası olarak tanımlanır hale gelmiştir. Bu sürecin temelinde alanın sosyo-ekonomik dönüşümü yatmaktadır. Jalisco bölgesinin 16. yüzyılda İspanyollar tarafından ele geçirilmesi ile başlayan dönüşüm süreci özellikle bölgenin en önemli yerleşimi olan Tequila kasabası üzerinden okunabilmektedir. İspanyol şehir planlama ilkelerini yansıtan ızgara plana oturan yerleşim dokusu, yerel ve İspanyol mimari karakteristiklerin kültürel karışımını yansıtan tek katlı, renkli ve sıralı yapılar ile kolonyal veya neoklasik üsluba sahip yapılar, içki fabrikalarının fırın bacaları kasabanın kentsel peyzajını şekillendirmektedir (Şekil 5.19). Tequila'nın kentsel gelişimi ve alan kullanıcılarının sosyal ve ekonomik faaliyetleri 17. yüzyıldan bu yana tekila endüstrisine dayanmaktadır. Dolayısıyla alanda çok miktarda agave tarlası, içki üretim fabrikası ve çiftlik ile bunlarla ilişkili yapısal kalıntılar bulunmaktadır. 18. yüzyılda artan tekila tüketimine bağlı olarak çoğalan içki fabrikaları ve ilişkili çiftlik yapıları (*hacienda*), yüksek bahçe duvarları, muntazam neoklasik veya barok süslemeler, koyu sarı renkli ve kemerli dış cephe, köşe taşları ve pencere süslemeleri ile karakterize edilmiştir. Kültürel peyzajın diğer bir önemli somut kültürel unsuru ise yasadışı küçük içki üretimhaneleri olan “*taberna*”ların kalıntılarıdır (ICOMOS, 2006; UNESCO, 2006).

18. yüzyılda üretim ve tüketimdeki önemli artış ile birlikte uluslararası pazarda daha geniş bir kitleye ulaştırılan tekila, Jalisco bölgesinin sınırlarını aşarak Meksika'nın bütünü ile ilişkilendirilen ulusal bir sembole dönüşmüştür (UNESCO, 2006). Özellikle Meksika Devrimi'nden sonra tekila önemli bir statü kazanarak vatansever kimliğin bir parçası olarak görülmüştür. Mariachi müziği, *charrería* (rodeo benzeri bir yarışma), 1930 ve 1940'lı yıllara ait filmler, tekila ile birlikte uluslararası alanda “Meksikalı” kimliğinin tanımlanmasına katkı sağlamıştır (ICOMOS, 2006). Birçok edebi eser, müzik, film ve dans gösterisi ile ilişkilendirilen tekilanın, bölgesel bir gelenekten ulusal kimlik temsiline dönüşüm sürecinin miras alanına kazandırdığı Üstün Evrensel Değer VI. kriter ile gerekçelendirilmiştir.

5.2.15 Mauritius, Le Morne Kültürel Peyzajı

Tablo 5.17 Le Morne Kültürel Peyzajı miras analizi

Kayıt Yılı	2008
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Yardımcı Kültürel Peyzaj
Kriterler	(iii), (vi)
Kriter (vi)	Dağın etkileyici biçimi, koruduğu direnişin kahramanca doğası ve Maroonlar ile ilişkili sözlü geleneklerin uzun ömürlülüğü, Le Morne'u kölelerin özgürlük savaşının, acılarının ve fedakarlıklarının bir sembolü haline getirdi. Bunların hepsi coğrafi konumunun ötesinde, özellikle Afrika Anakarası, Madagaskar, Hindistan ve Güneydoğu Asya gibi kölelerin geldiği ülkelerle de ilişkilidir.
Somut Kültürel Unsurlar	Arkeolojik kalıntılar
Doğal Unsurlar	Dağ, lagün, orman, mağaralar
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	Toplumsal bellek, sözlü gelenekler, geleneksel uygulamalar

Şekil 5.20 Le Morne Kültürel Peyzajı (Vincent, b.t)

Güneybatı Hint Okyanusu'nun önemli bir köle ticareti noktası olan Mauritius'ta bulunan ve etkileyici bir forma sahip Le Morne Dağı, lagünü, eteklerindeki ormanı, ve dik yamaçları ile birlikte doğal peyzajı oluşturmaktadır (Şekil 5.20) (Tablo 5.17). Doğal peyzaj, sunduğu fiziksel avantajları kullanan Maroonlar için önemli bir hafıza mekanına dönüşerek bugünün Le Morne kültürel peyzajını yaratmıştır.

Peyzaj içindeki konumu, izole yapısı, yoğun ormanlık alanları ve erişilemez dik yamaçlarının sunduğu fiziksel avantajlar nedeniyle Le Morne Dağı, 18. ve 19. yüzyıllarda kaçak kölelerin sığınak olarak kullandığı doğal bir kaleye dönüşmüştür. Bu dönemde çok sayıda Maroon, dağda bulunan mağaralarda, dağın tepesinde ve eteklerinde küçük gizli yerleşim alanları oluşturmuştur. Kaçarak dağa sığınan kölelerin sayısı arttıkça dağ “Maroon Cumhuriyeti” olarak anılmaya başlamıştır. O döneme ait yazılı kayıtlarda da dağda ve çevresinde yaşayan kaçak kölelerden ve denizi kaçış yolu olarak kullanıldıklarından bahsedilmektedir. 2000’li yıllarda yürütülen arkeolojik kazılarda mağaralarda oturma elemanı olarak kullanılmak üzere getirilmiş kayalar, 18. ve 19. yüzyıla tarihlenen koyun kemikleri ve çeşitli buluntular, alanda kurulan geçici insan yerleşimini bilimsel olarak da doğrulamaktadır (UNESCO, 2008a).

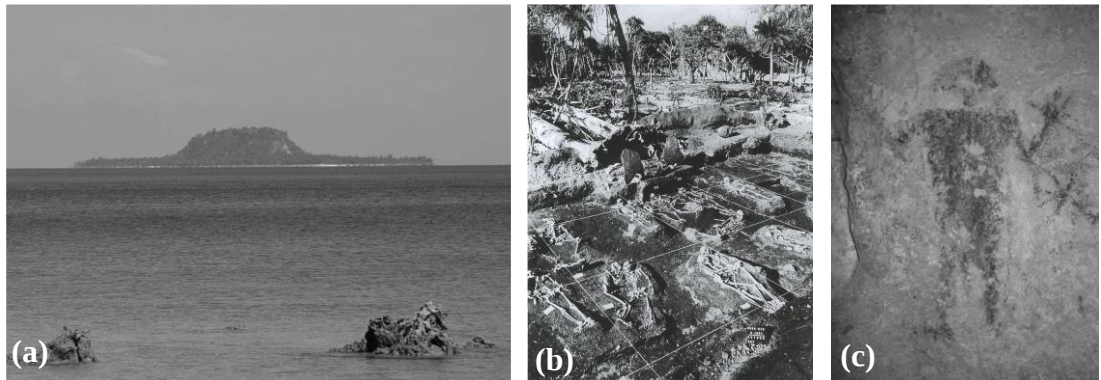
Doğal peyzaj unsuru olan dağ, arazi içindeki keskin duruşunu ve sunduğu fiziksel imkanları yücelten geleneklerle birlikte anıtlaşarak ulusal kimliğin önemli bir parçası olmuştur (UNESCO, 2008a). Bugün Trou Chenilles köyünde yaşayan yerel halkın, kutsal saydıkları Le Morne Dağı ile arasında güçlü manevi bir bağ söz konusudur. Halk, köle atalarından kalan müzik, dans ve mutfak gelenekleri gibi somut olmayan kültürel mirasların yanı sıra özellikle köle atalarının özgürlük mücadelesini konu alan zengin bir sözlü geleneğe sahiptir. Bugüne dek canlılığını koruyan ve yerel halkın köleleştirilmiş atalarının acılarını, fedakarlıklarını ve cesaretlerini konu alan bu sözlü gelenekler, dağın doğal peyzajı ve somut kültürel kanıtlar ile bir araya gelerek Le Morne Dağı’nı, hem ulusal hem de uluslararası ölçekte özgürlük ve direnişin sembolü haline getirmiştir (UNESCO, 2008a). Köle kökenli Le Morne gibi köle ticareti geçmişine sahip Afrika, Madagaskar, Hindistan ve Güneydoğu Asya toplulukları için Le Morne’un temsil ettiği anlamlar kimliklerinin bir parçası niteliğindedir (ICOMOS, 2008d; UNESCO, 2008a). Le Morne, doğal, somut kültürel ve somut olmayan kültürel unsurlarının birlikteliği ve birbirlerini anlamlandırma biçimleri ile Üstün Evrensel Değerini kazanan bir yardımcı kültürel peyzajdır.

UNESCO Köle Rotası Projesi kapsamında yürüttüğü çalışmalarla Le Morne gibi alanların görünürlüğünü arttırmaktadır. Le Morne miras alanının Dünya Miras Listesi'ne alınmasının, Tanzanya'nın Geçici Listesi'nde bulunan Merkezi Köle ve Fildişi Ticaret Rotası ve Hint Okyanus'unun köle ticareti ağının bir parçası olan daha nice alan için katalizör olacağı düşünülmektedir (ICOMOS, 2008d).

5.2.16 Vanuatu, Önder Roi Mata'nın Toprakları

Tablo 5.18 Önder Roi Mata'nın Toprakları miras analizi

Kayıt Yılı	2008
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Oganik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(iii), (v), (vi)
Kriter (vi)	Önder Roi Mata'nın Toprakları, günümüzde Vanuatu'daki birçok insan için güç kaynağı olan bir peyzaj ve yaşayan insanlar için bir ilham kaynağı olarak görülmektedir.
Somut Kültürel Unsurlar	Arkeolojik alanlar, duvar resimleri, mezarlıklar
Doğal Unsurlar	Adalar, mağaralar, endemik bitki türleri
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	Kişiler, sözlü gelenekler, geleneksel uygulamalar

Şekil 5.21 Artok Adası (a), Roi Mata toplu mezarlığı (b) ve Fels Mağarası (c) (UNESCO, 2008b)

Vanuatu takımadaları, çoğu volkanik kökenli olan 83 adet adadan oluşmaktadır. Miras alanı yalnızca Efate Adası, Lelepa Adası ve Artok Adası'nı kapsamaktadır. Adalar (Şekil 5.21), bölgenin en önemli ulu önderi Roi Mata ile ilişkilendirilmektedir (Tablo 5.18). Roi Mata'nın yaşamına dair kesin bir tarih belirlenememekle birlikte, mevcut arkeolojik kalıntılara göre 1600'lü yıllarda yaşamının son bulduğu tahmin edilmektedir. Roi Mata yaptığı sosyal reformlar ve savunduğu ahlaki değerler nedeniyle saygı duyulan ve onunla ilişkilendirilen kalıntıların kutsandığı bir kişidir (UNESCO, 2008b).

Efate Adası, Roi Mata'nın konutunun olduğu yer olarak tanımlanmaktadır. Adanın iç kesimlerinde bulunan konut bölgesine, Roi Mata'nın diktiğine inanılan üç tamamu ağacı da dahil olmak üzere birkaç yaşlı ağacın yarattığı dar bir geçitle ulaşılmaktadır. Adanın içinde Roi Mata'nın yaşadığı dönemden kalan büyük bir banyan ağacının hakim olduğu düz bir dans alanı (*mwalala*) yer almaktadır. Mercan kayalarından harçsız olarak inşa edilmiş taş temel duvarı kalıntıları adanın birçok yerinde görünür haldedir. Mwalala'yı çevreleyen duvar kalıntıları düzensiz ve kavisliyen, konut bölgesinde bulunanlar dikdörtgen şeklindedir. 1600'lü yıllarda Roi Mata'nın ölümünden sonra ada terk edilmiştir. Lelepa Adası'nda bulunan Fels Mağarası, Roi Mata'nın ölüm yeri olarak tanımlanmakta ve zengin sözlü geleneklerle ilişkilendirilmektedir. Sözlü geleneklere göre , Roi Mata'nın "*naleoana*" olarak adlandırılan bir ziyafete katılmak için geldiği bu adada hastalanmış ve Fels Mağarası'nda hayatını kaybetmiştir. Fels Mağarası'nın girişi Artok Adası'na (Roi Mata'nın defin yeri) bakmaktadır. Mağaranın iç duvarları kırmızı ve siyah renkli kuş, balık, insan ve insan benzeri (antropomorfik) figürler ve çeşitli şekillerle kaplıdır. Alanda yaşayan yaşlı insanlar, büyük silahlı erkek figürlerinin Roi Mata'yı tasvir ettiğine inanmaktadır. Artok Adası'nda bulunan Roi Mata'nın toplu mezarlığı 1967'de keşfedilmiştir. Özenle hazırlanmış mezarlık alanında Roi Mata, ailesi ve gönüllü olarak gömüldüğü tahmin edilen 50 adet erkek, kadın ve çocuk iskeleti bulunmuştur (UNESCO, 2008b). Roi Mata'nın ölümünden sonra Artok Adası kutsal kabul edilmiş ve tarım ve hayvancılık faaliyetleri yasaklanmıştır. İnsan müdahalelerinin kısıtlandığı bu 400 yıl sonunda adada endemik bitki türleri görülmeye başlanmış ve ormanın ağaç yoğunluğu artış göstermiştir (UNESCO, 2008b). IUCN miras alanını, insan ve doğal

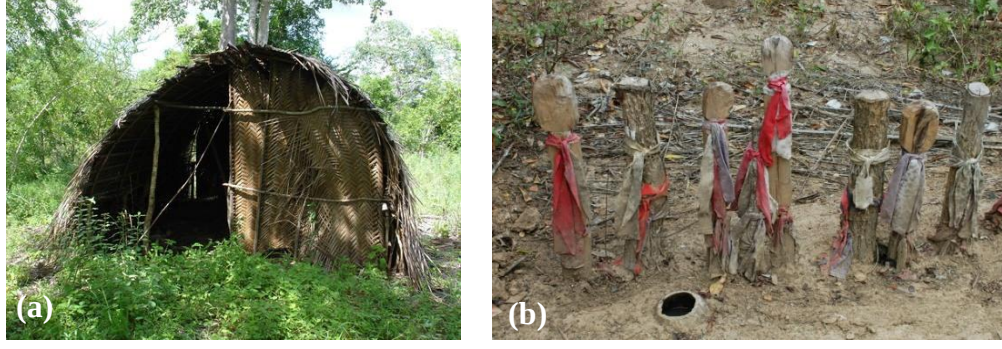
çevresi arasındaki sürekli bağların ve çeşitli motivasyonlarla belirlenen toplumsal kurallar nedeniyle korunan doğal değerlerin iyi bir temsili olarak yorumlamıştır (ICOMOS, 2008d). Diğer kültürel peyzaj örneklerinde olduğu gibi Vanuatu’da da doğal çevreye atfedilen kutsallık ve saygı beraberinde sürdürülebilir bir doğal çevre getirmiştir.

Miras alanında bulunan bu üç adayı ayrılmaz alanlar haline getiren ve günümüze ulaştıran temel unsur Roi Mata’nın hayatı ve öğretileridir. Roi Mata, barışı savunan ve bu barış ortamını yaratmak için anasoyu kavramını merkeze alan bir uzlaşma sistemini (*naflak*) öğütleyen kişidir. Roi Mata’nın toprakları, bugün devam eden sosyal uygulamalar ve insanların topraklarıyla ilişki kurma biçimleri için güç ve ilham kaynağı olarak görülmektedir (UNESCO, 2008b). Roi Mata ile ilişkilendirilen sözlü geleneklerin hala yaşatılıyor olması ve en önemlisi sözlü gelenekler ile uyuşan doğal peyzaj unsurları ve arkeolojik kalıntıların olması, miras alanının kültürel peyzaj niteliğine katkı sağlamaktadır.

5.2.17 Kenya, Kutsal Mijikenda Kaya Ormanı

Tablo 5.19 Kutsal Mijikenda Kaya Ormanı miras analizi

Kayıt Yılı	2008
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Oganik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(iii), (v), (vi)
Kriter (vi)	<i>Kaya</i> ormanları, Mijikenda’nın ruhani inançlarının merkezi ve atalarının kutsal meskenleri olarak görülmektedir. Geniş bir bölgeye yayılmış alan topluluğu olarak, yerel ve ulusal öneme sahip inançlarla ve muhtemelen Kenya sınırlarının dışına uzandıkça bölgesel öneme sahip olmalarıyla ilişkilidirler.
Somut Kültürel Unsurlar	Arkeolojik alanlar, yapı grupları, mezarlıklar, yol ağları, objeler
Doğal Unsurlar	Orman, tepe, nehir
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	Geleneksel uygulamalar, inanç sistemi

Şekil 5.22 Moro (a) ve Vigango (b) (Ashikoye, b.t)

“Kaya” ormanlık alanlar içine kurulan müstahkem köylere verilen addır. Bölgede günümüze ulaşan 50’den fazla Kaya bulunmasına rağmen, miras alanı sınırları içinde Mijikenda topluluğu tarafından korunan 11 adet Kaya bulunmaktadır (UNESCO, 2008c).

Geleneksel Kaya yerleşimleri (Tablo 5.19), ortak karakteristik özellikler gösterirken, yüz ölçümü, sürdürülen ritüeller ve yerleşim unsurları açısından farklılaşabilmektedir (Tinga, 2004). Bir Kaya yerleşimi, yoğun orman dokusu içinde taş duvar ile çevrelenen merkezi bir açık alanda konumlanır ve alanın girişinde ahşap bir kapı çerçevesi bulunmaktadır. Kayalara ulaşım orman içinde iyi tanımlanmış yollarla sağlanmakta ve bir savunma sistemi olarak yol boyunca ardışık kapılar bulunmaktadır. Evler çevre duvarının kenarına inşa edilmekte ve yerleşimin merkezinde yaşlıların toplantı yaptığı veya ritüellerin gerçekleştirildiği *moro* denilen sazdan yapılmış büyük bir yapı veya ağaç korusu bulunmaktadır. Yerleşimin merkezine *fingo* denilen koruyucu güce sahip olduğuna inanılan objeler gömülmektedir. Mezarlıklar yerleşime yakın mesafede konumlanmakta ve yaşlıların mezarlarının başına *vigango* adı verilen oyulmuş anıt direkleri yerleştirilmektedir (UNESCO, 2008c) (Şekil 5.22).

Mijikenda'nın kültürel kimliği, değerli şifalı bitkilerin kaynağı olan kutsal ormanlarla ilgili sözlü gelenekler ve geleneksel uygulamalar ile ifade edilir. Bu gelenekler duaları, yeminleri, cenaze ve kutsama törenlerini, yeni doğanların isimlerini, başlangıçları, uzlaşmaları, evlilikleri ve taç giyme törenlerini içermektedir. Kaya yerleşimleri ise Mijikenda kimliğinin bir parçası olan bu geleneklerin hayata

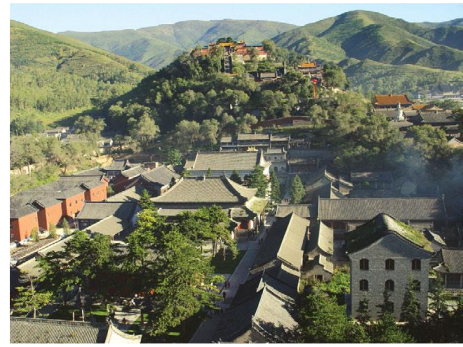
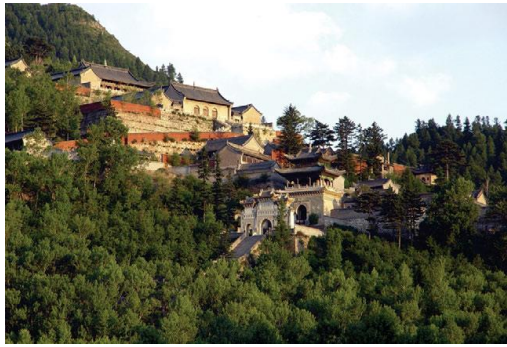
geçirilmesi için kültürel mekan sağlamaktadır. Geleneklerin sürdürülmesi, kültürel mekanların kullanımları ve korunması yaşlıların denetimi altındadır. Ormanın merkezinde konumlanan Kaya yerleşiminin merkezinde ise kutsal korular veya yaşlıların toplantı ve ritüel mekanları konumlanmaktadır. Mijikenda Kaya Ormanları'nın somut olmayan kültürel miras unsurları 2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında tanınmış ve geleneklerin sürdürülebilmesine yönelik çeşitli tehditler söz konusu olduğu için 2009 yılında Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne kaydedilmiştir.

Kayalar, 16. yüzyıldan 19. yüzyıla dek yerleşim görmüş müstahkem köyler iken, 20. yüzyılda yerleşim için daha alçak bölgeler tercih edildikçe Kayalar kademeli olarak terkedilmiştir. Bugün Kaya yerleşimlerine ait az sayıda kalıntı bulunmasına rağmen, orman içindeki yerleşimlerin düzeni ve ormanın kendisi Mijikenda halkının atalarının evi olarak sembolik ve kutsal öneme sahiptir ve yaşlılar tarafından nesiller boyu korunmaya devam etmektedir. Mijikenda topluluğunun yanı sıra politikacılar ve çeşitli meslek grupları da güçlenme ve kutsama için Kaya yerleşimlerini ziyaret etmektedir (Tinga, 2004). Alanın kutsal boyutu öne çıktıkça bu sürecin bir parçası olarak, doğal orman kaynaklarına erişim ve bunların kullanımına bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Yoğun orman dokusunun çevrelediği eski müstahkem köylerin kalıntıları, sembolik ve manevi anlamları sebebiyle üstün evrensel değerini karşılamaktadır. Kayaların somut kültürel unsurlarının azlığı sebebiyle ICOMOS (2008d) VI. kriter kullanımına çekimsiz yaklaşmıştır. ICOMOS'un bu duruşu ve UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Komitesi'nin kararı, gelenek ve mekan arasındaki güçlü ilişkinin sürdürülebilirliğinin koruma listeleri için önemini bir kez daha vurgulamaktadır.

5.2.18 Çin, Wutai Dağı

Tablo 5.20 Wutai Dağı miras analizi

Kayıt Yılı	2009
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Oganik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(ii), (iii), (iv), (vi)
Kriter (vi)	Wutai Dağı, doğal peyzaj ile Budist kültürü arasındaki füzyonun yani doğal peyzajdaki dini inanç ve Çin'in insan ve doğa arasındaki uyuma ilişkin felsefi düşüncesinin kusursuz bir yansımasıdır. Dağın geniş kapsamlı bir etkisi oldu: Wutai'ye benzer dağlar, Kore ve Japonya'da ve ayrıca Gansu, Shanxi, Hebei ve Guandong şehirleri gibi Çin'in diğer bölgelerinde de seçildi.
Somut Kültürel Unsurlar	Yapı grupları, anıtlar, heykeller, objeler, duvar resimleri, yol ağları
Doğal Unsurlar	Dağ, doğal teraslar, jeolojik oluşumlar, endemik bitki türleri, fosiller
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	İnanç sistemi, geleneksel uygulamalar

Şekil 5.23 Wutai Dağı kültürel peyzajı (UNESCO, 2009b)

“Beş teraslı dağ” anlamına gelen Wutai Dağı, Kuzey Çin’deki en yüksek dağdır (UNESCO, 2009b). Dik yamaçları ve ağaçsız beş zirvesi ile benzersiz bir doğal forma sahip Wutai Dağı, Budist inançlarla somut bir şekilde ilişkilidir. Çin’in dört kutsal Budist dağından biri olan Wutai, yüzyıllardır doğal peyzajla bütünleşen somut ve somut olmayan kültürel unsurlar içermektedir (Tablo 5.20).

Wutai Dağı, doğal peyzaj ve Budist inancın birbirini tamamlayarak Çin'in "insan ve doğa arasındaki uyum" felsefesini somutlaştırdığı bir kültürel peyzajdır (UNESCO, 2009b) (Şekil 5.23). Dağın beş terası, Budistler tarafından çeşitli yönleri ile tanrılaştırılmış ve kutsanmıştır. Budist Manjusri ibadetinin merkezi olan Wutai Dağı'nın beş terası, Budist sutralarında (öğreti metinleri) anlatılan Manjusri'nin Beş Tathagata Bilgeliği'ni sembolize etmektedir. Teraslar, dünyanın beş sırrını ve hakikatin beş kaynağını keşfetmek için aydınlanan beş gözlü Manjusri'nin, Beş Tathagata Bilgeliği'ne ulaşmasının sembolleridir. Dahası Manjusri, beş Dhyani Buda'yı içeren bir taç takar, saçını beş düğüm haline getirir, kader mükafatını taşıyan beş vasıta sürer ve beş kötülüğü temizler (Debreczeny, 2011). Kuzey Çin'de Alp bölgesinde konumlanan, dolayısıyla tüm yıl boyunca düşük sıcaklığa sahip olan Wutai Dağı, Budist sutralarının "soğuk bir dünya" koşulunu da karşılamaktadır. Bu bağlamda Wutai Dağı, Budist öğretilerinin doğal çevre ile kurduğu ruhani ilişkiyi somutlaştırmaktadır. Wutai Dağı'nın güçlü kutsal sembolizmi büyük bir etki yaratarak, farklı Budist bölgelerde de Wutai Dağı'na benzeyen dağların arayışına yol açmıştır. Çin'in Gansu, Shanxi, Hebei ve Guangdong bölgelerinin yanı sıra Kore ve Japonya'da da Wutai Dağı'na benzeyen dağlar kutsal sayılarak aynı isimle adlandırılmıştır (UNESCO, 2009b).

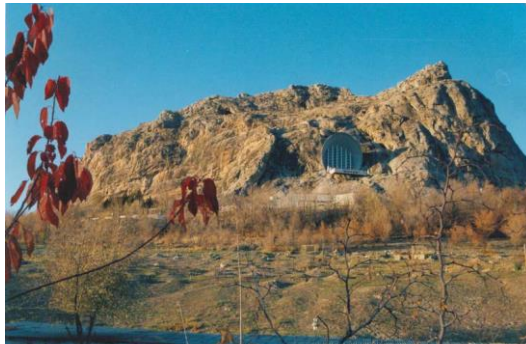
Wutai Dağı'nın doğal peyzajı ve Budist inancı arasındaki güçlü bağ, birçok Budist yapının inşasını beraberinde getirmiştir. Wutai Dağı'nda bulunan Budist manastırlar, tapınaklar, pagodalar, mabetler, heykeller, steller, duvar resimleri ve objelerin her biri Budist kültürüne ait önemli eserlerdir. Konumlandıkları kutsal dağın öneminin bir getirisi olarak burada inşa edilen Budist tapınaklar mimari açıdan yüksek niteliklere sahip olup, Çin'deki diğer Budist tapınakların tasarımı üzerinde de önemli bir etki yaratmıştır (ICOMOS, 2009). Bu durum Wutai Dağı'nda olduğu gibi doğal peyzajın yanı sıra somut kültürel unsurların da kutsal bir sembol olarak referans alındığını göstermektedir. Yedi hanedanlık boyunca yapılmış olan 44 manastır, 68 tapınak, 150'den fazla pagoda, 146.000'den fazla heykel ve obje, 2380 m² duvar resmi ve sayısız mabet, Çin'deki Budizm'in ve Budist inşa tekniklerinin evrimini yansıtmaktadır (UNESCO, 2009b). Bu yapıların her biri Budist kültürün önemli eserleri olarak sayısız araştırmanın konusu olmuştur. Bugün miras alanında bulunan

ahşap tapınakların bir kısmı, Japonya Kii Sıradağları'nda olduğu gibi, köklü bir yeniden yapım geleneği sonucu özgün yapı malzemelerine sahip değildir. Tarih boyunca miras alanında bulunan ahşap tapınaklar birçok kez sökülerek yeniden yapılmış veya tamamen yenilenmiştir. Aynı zamanda önemli bir hac yeri olan Wutai Dağı'nı dolaşan 75 km uzunluğundaki hac rotası, beş teras ve tapınaklar arasındaki bağı güçlendirmektedir (UNESCO, 2009b). Wutai Dağı, Budist yapılar ve Budizm arasındaki güçlü ilişkiler, Wutai Dağı'nın kültürel peyzajına Üstün Evrensel Değerini kazandırmıştır.

5.2.19 Kırgızistan, Kutsal Süleyman Dağı

Tablo 5.21 Kutsal Süleyman Dağı miras analizi

Kayıt Yılı	2009
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Yardımcı Kültürel Peyzaj
Kriterler	(iii), (vi)
Kriter (vi)	Süleyman Dağı, binlerce yıl boyunca yayılan ve İslam tarafından başarılı bir şekilde özümseyen dağ ibadetinin güçlü geleneği için son derece canlı bir kanıt sunar. Orta Asya'nın geniş bir kısmı üzerinde derin bir etkiye sahip olmuştur.
Somut Kültürel Unsurlar	Arkeolojik alanlar, anıtlar, duvar resimleri, objeler, yol ağları
Doğal Unsurlar	Dağ, mağaralar, vadi, jeolojik oluşumlar
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	İnanç sistemi, geleneksel uygulamalar

Şekil 5.24 Kutsal Süleyman Dağı (UNESCO, 2009c)

Oş şehrine fon oluşturan Kutsal Süleyman Dağı (Şekil 5.24), Fergana Vadisi'ne hakim bir noktada konumlanmaktadır. Süleyman Dağı'nın önem kazanmasındaki en büyük etken, Orta Çağ döneminde Orta Asya İpek Yolları sistemindeki önemli yolların kesişiminde bulunması olmuştur. İpek Yolları'nı kullanan gezginler için bir işaret görevi gören Süleyman Dağı, bin beş yüz yıldan fazla bir süredir kutsal kabul edilmektedir (UNESCO, 2009c) (Tablo 5.21).

Miras alanında, Taş ve Tunç Çağına tarihlenen kalıntılar, petroglifli mağaralar, yol ağları, ritüel alanları ve İslami anıt yapıları bulunmaktadır. Düz bir vadiden yükselen Süleyman Dağı'nın beş zirvesi ve yamaçları, bugün izleri okunabilen antik yollar ile birbirine bağlanan antik kült alanları ve petroglifli mağaralar ile 16. yüzyıla tarihlenen camilerle karakterize edilmiştir. Mağaralarda bulunan petroglifler Demir Çağı ve sonrasına tarihlenmektedir. Özellikle at petroglifleri, M.Ö. 2. ve 1. yüzyıllarda Çinlilerin ele geçirmek için seferber olduğu söylenen Antik Davan'ın "ilahi atları" ile ilişkilendirilmektedir. 9. ve 12. yüzyıllara ait Arapça kaynakların yazarları (Istakhri, ibn Khaukal, Makdisi ve diğerleri) Oş şehrini anlatırken, bir gözcü platformu olan dağdan mutlaka bahsetmişlerdir. Eskiden de kutsal bir dağ olduğu düşünülen Süleyman Dağı, 16. yüzyıldan itibaren İslam kültürü tarafından benimsenmiştir. Kolonyal dönemde şehri ziyaret eden gezginler ve araştırmacılar, Süleyman Dağı'ndaki hac ziyaretine dikkat çekmişlerdir (UNESCO, 2009c).

Ritüel alanları petrogliflerle ilişkili üç bölgede bulunmaktadır. İlk bölgede düşey yüzeylerdeki oymalar, ikinci bölgede petroglifli eğimli su yolu ve üçüncü bölgede kurban alanları bulunmaktadır. Tüm bölgeler dağın etrafını dolaşan yollarla birbirine bağlanmaktadır. Günümüzde kullanılmaya devam eden 17 adet ritüel alanı, yapan kişinin bilinmediği petrogliflerle işaret edilmektedir. Neredeyse hepsinde aromatik bitkilerin yakılması için kullanıldığı tahmin edilen ateş izlerine rastlanmıştır. Bazı ritüel alanlarının taş yüzeyleri, ziyaretçilerin yüzyıllardır kayması ve dokunması sonucu parlak ve pürüzsüz bir yüzey haline gelmiştir. Ritüel alanlarının aynı zamanda kısırlık, çeşitli ağrı ve hastalıklar için iyileştirici gücü olduğuna ve bereket sağladığına inanılmaktadır. Bunların arasında en çarpıcı olan uygulama ise, kısır kadınların eğimli

zemine sahip bir mağaradan aşağı doğru kaymalarıdır. Bu uygulama ile dağın doğurması sahnesi canlandırılarak şifa bulunacağına inanılmaktadır. Sovyet döneminde, yasaklara rağmen dağın kutsal kullanımı korunmuş ve Kırgız ve Özbek yazarların sanatsal ve müzikal eserlerinde anlatıldığı gibi toplumun ruhani yaşamında önemli bir yer tutmuştur (UNESCO, 2009c). Bugün miras alanında bulunan üç İslami anıttan en önemlisi olan Taht-ı Süleyman Camii, dağın ilk zirvesinin tepe noktasında konumlanmaktadır. 16. yüzyılda inşa edilen küçük kubbeli yapı 20. yüzyılda yıkılmış ve mevcut verilerle özgün temelleri üzerine yeniden inşa edilmiştir. Bu süreçte cami içine yerleştirilen çömllekler ve petroglifli eski bir ritüel taşı, dağın eski kutsallığının İslam tarafından benimsenmesinin bir işareti olarak yorumlanmıştır. 16. yüzyıla tarihlenen Ravat-Abdullakhan Camii ve 13. yüzyıldan kalan bir yapı temeli üzerine 16. yüzyılda inşa edilen Asafibn-Burkhiya Türbesi dini kullanımlar için aktif olarak kullanılmakta ve cemaat tarafından korunmaktadır (UNESCO, 2009c).

Süleyman Dağı'nın en büyük mağarası olan ve Taş Çağı'na ait kalıntıların bulunduğu Rusha-Unkur ise yapılan niteliksiz müdahaleler sonucu kutsal statüsünü kaybederek, bugün yalnızca müze olarak varlığını sürdürmektedir (ICOMOS, 2009; UNESCO, 2009c). Betonarme ekleri ve devasa cam giriş cephesi ile müze yapısının, geleneksel kullanımın dışında modern bir işlev ve modern malzemeler ile doğal peyzaja eklemlenmesi nedeniyle kültürel peyzajın bütünlüğü üzerindeki etkisi tartışmaya açıktır.

5.2.20 ABD, *Papahānaumokuākea*

Tablo 5.22 Papahānaumokuākea miras analizi

Kayıt Yılı	2010
Miras Türü	Karma Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Yardımcı Kültürel Peyzaj
Kriterler	(iii), (vi), (viii), (ix), (x)
Kriter (vi)	Papahānaumokuākea ile ilişkili yaşayan inançlar, Pasifik'in evrimsel sosyo-kültürel inanç kalıplarının önemli bir bileşeni olarak benzersiz bir öneme sahiptir. Hawaiiilerin Papahānaumokuākea'nın doğal zenginliğini ve yaşam ve ölüm alemleriyle olan kutsal ilişkisini yücelten bu yaşayan gelenekleri, Nihoa ve Mokumanamana'nın <i>Heiau</i> denilen tapınakları ve kuzeybatının ötesindeki bozulmamış adalarla doğrudan ve somut olarak ilişkilidir.
Somut Kültürel Unsurlar	Arkeolojik alanlar
Doğal Unsurlar	Lagün, jeolojik oluşumlar, biyoçeşitlilik, mercan resifleri
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	İnanç sistemi, geleneksel uygulamalar

Şekil 5.25 Papahānaumokuākea arkeolojik kalıntıları (UNESCO, 2010)

Papahānaumokuākea, Hawaii Takımadaları'nın kuzeybatısına uzanan, küçük ve alçak ada kümesi ve kanallardan oluşmaktadır (Tablo 5.22). Papahānaumokuākea'nın izole konumu sebebiyle, takımadalar arasında neredeyse hiç bozulmamış doğal kıyı ve

arkeolojik peyzaja sahip tek yer olduğu bilinmektedir (ICOMOS, 2010). Yerli Hawaiiililerin bu adaları aktif olarak ne kadar süre kullandıkları henüz kesinleşmemiştir. Miras alanı sınırları içinde iki adet ada (Nihoa ve Mokumanamana) ile kaya çıkıntıları, resifler ve atoller bulunmaktadır.

Yerli Hawaiiililerin 1000-1700 yılları arasında Nihoa Adası'nda yaşadığı tahmin edilmektedir. Adada, yerleşim yeri, taş duvarlarla çevrili tarım arazileri, mezarlıklar, teraslar, kaya sığınakları ve tören platformlarının kalıntılarını kapsayan 89 adet tanımlanmış arkeolojik alan bulunmaktadır (Şekil 5.25). Adada yerleşik bir hayatın sürdüğünü kanıtlayan diğer kalıntılar ise mamul/yarı mamul taş kesme aletleri, çekiç taşları, değirmen taşları, mamul/yarı mamul taş kaseler ve kemik aletlerdir (UNESCO, 2010b). Nihoa'nın aksine Mokumanamana Adası'nda yerleşik hayata dair bir iz henüz bulunamamıştır. Mokumanamana Adası'nda 45 adeti *heiau* (tapınak) olan 52 adet tanımlanmış arkeolojik alan bulunmaktadır. Tapınak sayısının baskınlığı, adanın ruhani faaliyetler için önemli bir yer olduğunu göstermektedir. Bu tapınaklar taşla döşenmiş teraslar ve büyük bazalt dikili taşların aralıklı şekilde yerleştirildiği platformlardan oluşmaktadır. Bu taş sıraları *Pō* (tanrılar alemi) ve *Ao* (insanların yaşadığı ışık alemi) arasındaki yolculuk için bir geçit olarak görülmektedir. Yerli Hawaiiililere göre, fiziksel bedeni ölen bir kişi ancak dürüst bir hayat yaşarsa ruhu tanrılar alemine gidebilir, aksi halde ruhlar aleminde (*Leina*) kalacaktır (UNESCO, 2010b). Sözü edilen ruhlar aleminin adadaki temsili ise, adanın kuzeybatısında bulunan küçük adacıklar ve onları çevreleyen sulardır. Bazalt dikili taşlar ve doğal peyzaj, *Pō* ve *Ao* arasındaki geçişin temsilleri olarak adanın ruhani öneminin somut birer tezahürüne dönüşmektedir.

Doğal çevre ve insan arasındaki bağlara yönelik inançlar ve kültürel anlamlar, tarih, doğal kaynak yönetimi bilgisi, tıbbi ve manevi bilgiler gibi somut olmayan kültürel miras unsurları hala *oli* (ilahî) ve *mele* (şarkı) aracılığıyla aktarılmaktadır. Hawaii evrenini oluşturan bu iki dünya, Hawaii'nin yaratılış ilahisi olan *Kumulipo*'da tanımlanmaktadır. Yerlilere göre, bir kişinin gölgesi kendi ruhunun fiziksel tezahürüdür. Bu nedenle bir kişinin gölgesi olmadığında (gün ortası) beden ve ruhu birleştiği için *mana* (ruhsal güç) da artmaktadır (UNESCO, 2010b).

5.2.21 Kolombiya, Kolombiya Kahve Kültürel Peyzajı

Tablo 5.23 Kolombiya Kahve Kültürel Peyzajı miras analizi

Kayıt Yılı	2011
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Organik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(v), (vi)
Kriter (vi)	Kolombiya kahve geleneği, Kolombiya'yı dünya çapında tanınırlığa ulaştıran ulusal kültürün en önemli sembolüdür. Kolombiya Kültürel Kahve Peyzajı'nda, bu kahve kültürü, üretken sürecin sosyal organizasyon ve konut tipolojisine uyumlu entegrasyonu da dahil olmak üzere (ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere), eşsiz bir mirasla bölgedeki zengin somut ve somut olmayan ifadelerle yol açmıştır ve yine kahve üreticileri tarafından kullanılmakta olan <i>sombrero aguadeño</i> (geleneksel bir şapka türü) ve ham deri omuz çantası gibi yerel gelenekler ile bağlantılıdır.
Somut Kültürel Unsurlar	Geleneksel arazi kullanımları, sivil mimarlık örnekleri, yapı grupları, anıtlar, objeler
Doğal Unsurlar	Dağ, eğimli topoğrafya
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	Geleneksel uygulamalar, sanatsal ve edebi eserler, sözlü gelenekler, kişiler

Şekil 5.26 Kolombiya Kahve Kültürel Peyzajı sivil mimarlık örnekleri (UNESCO, 2011a)

And Dağları'nın orta ve batı eteklerinde konumlanan, kahve üretim peyzajları ve şehir merkezlerini kapsayan miras alanı, ulusal ve uluslararası alanda *Eje Cafetero* yani “Kahve Yetiştirme Eksen”i olarak bilinmektedir (UNESCO, 2011a). Miras alanı, kültürel boyutlarının öne çıkarıldığı Dünya Miras Listesi'ne ise Kolombiya Kahve

Kültürel Peyzajı olarak kaydedilmiştir. Bugün alan, 80 bin kişinin hayatını kahve yetiştiriciliği ile kazandığı 24 bin çiftlikten oluşmaktadır (Tablo 5.23). Kahve bitkileri %50'ye yakın eğimi olan dik yamaçlarda yetiştirilmektedir. Geleneksel kahve bitkisi yetiştiriciliğinde, gölge yaratacak kadar ağaç bırakılacak şekilde arazi temizlenmekte veya açık araziler seçilmektedir (UNESCO, 2011a).

Ciddi bir kahve üretim hacminin söz konusu olduğu miras alanı aynı zamanda Kolombiya'nın kültürel kimliğinin temelini oluşturan 100 yıllık bir kahve geleneğine sahiptir. Toplum ve kahve arasındaki köklü bağlar, Kolombiya geleneksel yaşam biçimini karakterize eden birçok somut ve somut olmayan kültürel miras unsurunun ortaya çıkışını sağlamıştır. Kolombiya'da kahve bitkisi üretiminin ve dolayısıyla yerleşimin öncüsü olan Antioquia kolonizasyonu, İspanyol tarzı yapım tekniklerinden, malzeme kullanımından, mekansal organizasyondan ve planlama ilkelerinden etkilenmiştir. Izgara plana oturan kentsel alanlara, ekonomik ve kültürel faaliyetlerin şekillendirdiği geleneksel yerleşim dokusu hakimdir. Üretimhaneler, depolar, ticari yapılar ve sosyal alanların yanı sıra özellikle konutlarda kahve kültürünün şekillendirdiği mekansal organizasyonlar söz konusudur (Londoño, 2012). Emek yoğun bir üretim süreci olan kahve, üretime katılan ailelerin konutları ile doğrudan ilişkilidir (Şekil 5.26). Bu konutlarda merkezi iç avlu etrafına yerleştirilen mekanlar söz konusudur. Geleneksel konutun merkezini oluşturan iç avlu, çok aşamalı kahve üretim süreçlerinin bir parçasıdır. Kahve çekirdeğinin meyvesinden ayrılması, suda bekletilmesi, ayıklanması ve serilerek kurutulması işlemleri iç avluda tüm aile bireylerinin katılımı ile gerçekleşirdi. Kahvenin üretim sürecinin bir parçası olan iç avlu, aynı zamanda bir sosyalleşme mekanıdır. Avlunun yanı sıra kahvelerin serildiği düz damlar ile birlikte depolar ve geçici olarak tutulan işçilerin konakladığı mekanlar da bu üretim kültürünün somut birer parçasıdır (UNESCO, 2011b).

Kahvenin uluslararası pazarda tanınması ve talebin artması beraberinde üretimde makineleşmeyi getirmiş, konutlar yükselen üretim hacmi için yeterli mekan sağlayamamıştır. Böylece üretimin konuttan uzaklaşma süreci başlamıştır. Kolombiya'nın kahve kültürel peyzajını oluşturan önemli yapılardan biri de kahve çiftliklerinde kullanılan geleneksel kurutma teraslarıdır. Bu teraslar 4 veya 5 katlı,

ahşap strüktüre sahip ve hava akışına izin verecek şekilde duvarları olmayan büyük yapılardır (UNESCO, 2011b). Kahvenin üretildiği, içildiği veya satışa sunulduğu her türlü yapıli veya yapıli olmayan yer bu kültürel kimliğe katkıda bulunmuştur.

Kolombiya'nın doğal peyzajı ve mimari dokusu, somut olmayan kültürel mirasın şekillendiği ve şekillendirdiği, yaşatıldığı ve bu mirasların gelecek nesillere aktarıldığı kültürel mekanlardır. Mutfak gelenekleri, giyim (geleneksel bir şapka türü olan *sombrero aguadeño* ve ham deri omuz çantaları), araç-gereç, sözlü gelenekler, müzik, dans, resim, edebi eserler, önemli kişiler (Juan Valdez karakteri) ve doğrudan geleneksel yaşamın kendisi Kolombiya kahve kültürünün birer parçasıdır (UNESCO, 2011b). Kahve bitkilerinin yetiştirildiği dik yamaçlar ve tepede kurulan yerleşim dokusu, yaşatılan kahve geleneği ile birlikte Kolombiya Kahve Kültürel Peyzajı'nı oluşturmaktadır.

5.2.22 Çin, Hangzhou Batı Gölü Kültürel Peyzajı

Tablo 5.24 Hangzhou Batı Gölü Kültürel Peyzajı miras analizi

Kayıt Yılı	2011
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Açıkça Tanımlanmış Kültürel Peyzaj
Kriterler	(ii), (iii), (vi)
Kriter (vi)	Sanatçıları kendine çeken ve şairlerin isimler verdiği harika güzelliğın resimlerini oluşturacak peyzajı geliştirerek, insan ve doğa arasındaki uyumu gösteren Tang ve Song kültürü, adaları, geçitleri, tapınakları, pagodaları ve dekoratif bitkilendirmesi ile Batı Gölü Peyzajı'nda oldukça göze çarpmaktadır. Bu geleneğın değeri Batı Gölü'nde yedi yüzyıl boyunca devam etti ve Çin'den, Japonya'ya ve Kore'ye yayıldı ve bu onu benzersiz bir öneme sahip geleneğe dönüştürdü.
Somut Kültürel Unsurlar	Yapı grupları, anıtlar, köprü
Doğal Unsurlar	Göl, tepe, adacıklar
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	Geleneksel uygulamalar, sanatsal ve edebi eserler, inanç sistemi

Şekil 5.27 Hangzhou Batı Gölü Kültürel Peyzajı (Vincent, 2012)

Üç tarafı tepelerle (Yuhuang Tepesi, Wushan Tepesi, Nangao Zirvesi, Lingyin Tepesi, Beigao Zirvesi ve Gushan Tepesi) çevrili Batı Gölü (Şekil 5.27), doğu yönünde Hangzhou şehrine kıyı vermektedir (Tablo 5.24). Batı Gölü, Dış Göl, Küçük Güney Gölü, Batı İç Göl, Yuehu Gölü ve Kuzey İç Göl olarak bilinen beş bölgeye ayrılmaktadır. Gölün bu beş bölgesi Bai Geçidi, Su Geçidi, Küçük Yingzhou Adacığı, Orta Göl Pavyonu Adacığı ve Ruangongdun Adacığı ile tanımlanmaktadır. Bu adacıklar, 9. yüzyıldan 19. yüzyıla dek göl yatağının taranması sonucu oluşmuştur (ICOMOS, 2011b).

9. yüzyıla tarihlenen 987 metre uzunluğundaki Bai Geçidi üzerinde, 11.-17. yüzyıllar arasına tarihlenen ahşap ve taş köprüler bulunmaktadır. 11. yüzyıla tarihlenen ve adını Song Hanedanlığı'nın valisi Su Shi'den alan Su Geçidi, 2 kilometreyi aşan uzunluğu ile 6 adet tek kemerli taş köprü içermektedir. 9. yüzyıldan bu yana gölün içine ve çevresine eklenen çok sayıda tapınak, pagoda, pavyon, bahçe ve süs ağaçları ile göl peyzajı aşamalı olarak geliştirilmiştir. Özellikle belirli mevsimlerde dikilen şeftali çiçeğı, nilüfer, tatlı osmantus ve erik ağaçları ile peyzajın renkli dokusu güçlendirilmektedir. Aynı zamanda Song Hanedanlığı'ndan bu yana iki geçit ve kıyı hattı üzerine şeftali ve söğüt ağaçları dikilmektedir (ICOMOS, 2011b). Göle farklı zamanlarda ve farklı şekillerde yapılmış olan bu müdahaleler, tepeler ve su ögesi ile birlikte başarılı bir şekilde bütünleşmiştir. Hangzhou Batı Gölü Kültürel Peyzajı, Song Hanedanlığı'ndan bu yana sürdürülen bir peyzaj düzenleme geleneğini yansıtmaktadır. Miras alanı, Song Hanedanlığı döneminde Çinli entelektüellerin başlattığı sanat ve peyzaj düzenlemesi arasındaki şiirsel ve pitoreks füzyonun klasik bir örneğı olarak görülmektedir. (ICOMOS, 2011b). 18. yüzyılda Qing Hanedanlığı

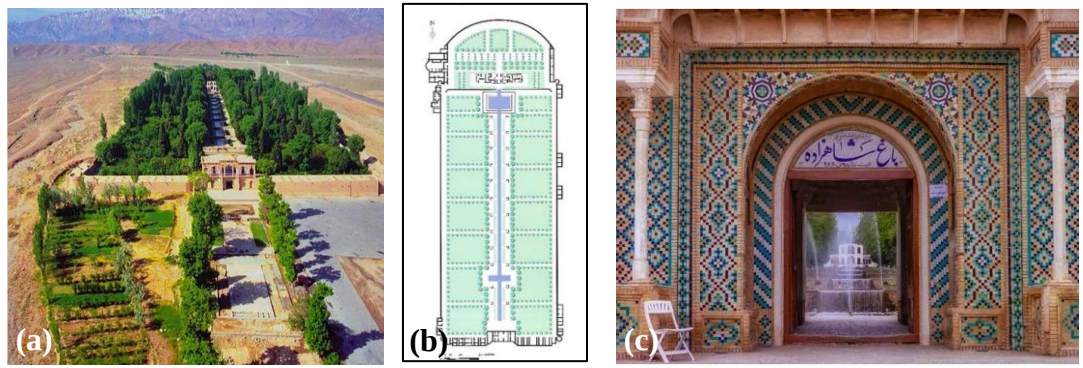
döneminde en üst noktasına ulaşan göl peyzajı, özellikle doğa ve insan arasındaki bağı kutsayan kültürlere sahip Çin, Japonya ve Kore’de peyzaj tasarımı ve bahçe sanatının gelişimini etkilemiştir. Doğal çevre ile bütünleşmiş Budist yapıları içeren peyzajın sunduğu zengin pitoresk görüntüler, şiirsel adlandırmalara ve başta Bai Juyi ve Su Shi olmak üzere birçok sanatçıya ve akademisyene ilham vermiştir (ICOMOS, 2011b). Song Hanedanlığı döneminde başlayan ve doğa ve insan müdahaleleri arasındaki füzyonu kapsayan şiirsel adlandırmalar, çeşitli mevsimleri, günün farklı zamanlarını, bulutların hareketini, rüzgarın, kuşların veya çanların sesinin işitsel ve görsel tasvirini yapmaktadır. *Bahar Sabahında Su Geçidi, Kırık Köprü’de Kalan Kar, Ay’ı Yansıtan Üç Havuz, Bulutu Delen İkiz Tepeler, Akşam Parıltısı’nda Leifeng Pagodası, Nanping Tepesi’nde Çalan Akşam Çanı* peyzajın çeşitli manzara noktaları için kullanılan adlandırmalardır (ICOMOS, 2011b).

Hangzhou Batı Gölü Kültürel Peyzajı, güzel bir resim karesi oluştururcasına peyzajların düzenlemesi geleneğini yansıtmaktadır. Peyzaj düzenlemesinin en önemli parçalarını ise mimari yapılar oluşturmuştur. Bölgenin en önemli Budist tapınak ve pagodalarının göl üzerinde veya yakın çevresine inşa edilmesi, göl kıyılarını birbirine bağlamak için inşa edilen geçit ve köprülerin mimari özelliklerinin peyzajın görsel niteliğini yükseltmesi, yapılan dekoratif ağaçlandırmalarla bu mimari yapıların vurgulanması ve şiirsel adlandırmalarda mimari yapı ve doğal peyzajın birlikte ele alındığı tasvirler, doğa ve insan arasındaki ilişkinin Batı Gölü Kültürel Peyzajı’ndaki somut tezahürleridir.

5.2.23 İran, İran Bahçesi

Tablo 5.25 İran Bahçesi miras analizi

Kayıt Yılı	2011
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Açıkça Tanımlanmış Kültürel Peyzaj
Kriterler	(i), (ii), (iii), (iv), (vi)
Kriter (vi)	İran Bahçesi, Üstün Evrensel Değere sahip kültürel gelişmelerle doğrudan ilişkilidir. Bu kültürel gelişmeler, Sa'di, Hâfız-ı Şîrâzî ve Firdavsi'den edebi eserleri ve şiirleri içermektedir. İran Bahçesi aynı zamanda İran'a özgü halı ve dokuma tasarımı, minyatür resim, müzik, mimari süslemeler vb. için ilham kaynağıdır. Zerdüştlarin eski kutsal kitabı Avesta'da, İran Bahçesi ve kutsal bitkileri dört doğal element (yeryüzü, gökyüzü, su ve bitkiler) olarak övülmektedir. Chahar Bagh (Kuran'da bahsedilen cennet bahçesi), doğanın efsanevi algısının ve eski İran halklarının gözünde kozmik düzenin bir yansımasıdır.
Somut Kültürel Unsurlar	Anıtlar, geleneksel arazi kullanımları
Doğal Unsurlar	Doğal su kaynakları, vadi
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	Sanatsal ve edebi eserler, sözlü gelenekler, inanç sistemi, geleneksel uygulamalar

Şekil 5.28 Shahzadeh-Mahan Bahçesi (a), Shahzadeh-Mahan Bahçesi planı (b) ve Shahzadeh-Mahan Bahçesi girişi (c) (Farahani ve diğer., 2016)

İran Bahçesi, İran'ın çeşitli bölgelerinden seçilmiş dokuz bahçeden oluşan bir miras alanıdır. İran Bahçesi başlığı ile listeye kaydedilen dokuz bahçe, bahçelerin

çeşitliliğinin ve yüzyıllar boyunca farklı iklim koşullarında üstlendikleri rolün somut bir temsilini sağlamaktadır (Tablo 5.25). İran Bahçeleri için kullanılan *Chahar Bagh* terimi, Kuran'da bahsedilen cennet bahçesidir (UNESCO, 2011b).

İran Bahçeleri, küçük farklılıklara rağmen çoğunlukla ortak tasarım ilkelerini izlemektedir (Farahani ve diğer., 2016). Bir İran Bahçesi'nin temel somut bileşenleri merkezi bir köşk, kesişen su kanalları ve havuz, masif çevre duvarı, tekil giriş, dikdörtgen geometri ve eğimli topoğrafyadır (Şekil 5.28). Bu bileşenler ve her birinin arazi üzerindeki yerleşim kurgusu hem somut hem de somut olmayan kültürel normlara dayanmaktadır. İran Bahçeleri, peyzaj içindeki su yönetimini sağlamayı kolaylaştıran eğimli bir topoğrafya üzerinde konumlanmaktadır. Bahçe tasarımında kullanılan ana geometrik form dikdörtgendir. Batıda bulunan bahçelerin aksine, İran Bahçeleri'nde kullanılan geometrik form, perspektif ilkelerinden ziyade birlik ve bütünlük oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu form sayesinde peyzaj içinde küçük kare ve dikdörtgen parseller oluşturularak yeşil alan yönetimi ve su dağıtımı kolaylaştırılmıştır (Farahani ve diğer., 2016).

Su kanalları, bahçenin ana akslarını oluşturan temel peyzaj elemanlarıdır. İran bahçelerinde su kanalları hem estetik hem de fonksiyonel bir amaca hizmet etmektedir. Suyu erişimin kısıtlı olduğu Antik İran koşullarında, su ögesinin varlığı bahçelere değerli bir statü kazandırmıştır. İran Bahçeleri masif duvarlarla çevrelendiği için bahçe girişi peyzajın önemli bir parçası haline gelmiştir. Giriş, ana aksın diğer ucunda bulunan köşkün öneminin algılanabileceği şekilde eğimli topoğrafyanın alçak kısmına konumlandırılmıştır. Giriş alanında bulunan kullanıcı uzun ağaçlarla çevrili ana su kanalını takip ederek aksın diğer ucundaki köşke ulaşmaktadır. Köşklerin ön alanı genellikle su kanalının bağlandığı havuz veya göletlere ayrılmıştır. Köşkler bahçenin kalbi olarak mimari tasarımına önem verilen görkemli yapılardır. Köşklerin konumu farklı bahçelerde değişiklik gösterse de, her zaman aksların kesişiminde konumlandırılmıştır (UNESCO, 2011b). İran Bahçeleri'nin yukarıda bahsedilen peyzaj unsurları, “kapalılık”, “hiyerarşi”, “simetri”, “merkezlilik”, “ritm ve harmoni”, “birlikte çokluk, çoklukta birlik”, “doğallık ve manzara” olarak tanımlanan tasarım ilkelerine uyularak, iki bin yıldan fazla bir süredir farklı dönemlerde çok çeşitli

şekillerde yorumlanmıştır (Farahani ve diğer., 2016). Somut kültürel mirasa yönelik zengin bir çeşitlilik sunan İran Bahçeleri, mimarlık ve peyzaj mimarlığı başta olmak üzere çeşitli disiplinler tarafından farklı açılardan ele alınmıştır.

İran Bahçeleri, üstün evrensel değere sahip somut kültürel miras unsurlarının yanı sıra VI. kriter üzerinden gerekçelendirilen üstün evrensel değere sahip somut olmayan kültürel miras unsurlarına da sahiptir. John Brookes’a göre İran Bahçeleri sahip olduğu estetik ve fonksiyonel boyutlardan çok daha fazlasına sahiptir (Farahani ve diğer., 2016). İran Bahçesi, Zerdüştçülüğün dört doğal element kavramı (yeryüzü, cennet, su ve bitkiler) ve İslamın “Dünyadaki Cennet” kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda bahçe, evrenin somut yansıması olarak görülürken, Tanrı ise bahçenin mimarı kabul edilmektedir. Eğimli topoğrafyaya oturan bahçenin kademeli yapısı kozmik dağları, arazinin en yüksek noktasında konumlandırılan köşkler ise Tanrı’nın konumunu sembolize etmektedir. Su ögesi yüzyıllardır Doğu kültürlerinin genelinde olduğu gibi İran kültürü için de birçok açıdan kutsal sayılmaktadır. Köşklerin ön alanında bulunan havuzların, yapının ve gökyüzünün görüntüsünü yansıtarak dünyevi alem ve cennet arasında bir bağ kurduğuna inanılmaktadır. Bahçenin yoğun ağaç dokusu ise insanları temsil etmektedir. Bahçenin tek girişe sahip korunaklı bir alan oluşu saklı cennet fikri ile özdeşleştirilmektedir (UNESCO, 2011b). İran Bahçeleri, İran kültürünün zengin kültürel çeşitliliğini yansıtan edebi eserler, şiir, halı ve dokuma tasarımı, minyatür sanatı, mimarlık, resim, müzik ve sözlü geleneklerle ilişkilendirilmektedir. İran Bahçeleri aynı zamanda 2010 yılında İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi’ne kaydedilen Fars’ın Geleneksel Halı Dokuma Becerileri ile ilişkilendirilmektedir.

5.2.24 Brezilya, Rio de Janeiro: Dağ ve Deniz arasındaki Carioca Peyzajı

Tablo 5.26 Rio de Janeiro: Dağ ve Deniz arasındaki Carioca Peyzajı miras analizi

Kayıt Yılı	2012
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Organik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(v), (vi)
Kriter (vi)	Rio de Janeiro'nun etkileyici peyzajı sanat, edebiyat, şiir ve müziğin birçok çeşidi için ilham kaynağı olmuştur. Guanabara Körfezi, Kesmeşeker Tepesi'ni ve Kurtarıcı İsa heykelini içeren Rio görüntüleri, 19. yüzyılın ortasından beri dünya çapında yüksek derecede tanınırlığa sahiptir. Bu tür yüksek derecede tanınma etkenleri olumlu ya da olumsuz olabilir. Rio bağlamında, yansıtılmış olan ve hala yansıtılan görüntü, dünyanın en büyük şehirlerinden biri için şaşırtıcı derecede güzel bir konumdur.
Somut Kültürel Unsurlar	Yerleşim alanları, anıtlar, yapı
Doğal Unsurlar	Dağ, tepe, körfez, orman
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	Sanatsal ve edebi eserler

Şekil 5.29 Rio de Janeiro kültürel peyzajı (Salaverry, 2009)

Rio de Janeiro (Şekil 5.29), Tijuca Ulusal Parkı'nın bulunduğu Carioca ve Tijuca Sıradağları'nın en yüksek noktalarından denize doğru uzanan doğal peyzaj üzerine kurulmuştur. Şehri çevreleyen Kesmeşeker Tepesi, Pico Tepesi, Leme Tepesi ve Gloria Tepesi ile şehri Atlantik Okyanusu'ndan ayıran Guanabara Körfezi gibi doğal peyzaj unsurlarının yanı sıra Botanik Bahçesi, Corcovado Tepesi üzerinde bulunan

dünyaca ünlü Kurtarıcı İsa heykeli, Flamengo Parkı ve Copacabana sahil şeridi gibi tasarlanmış peyzajlar, Rio de Janeiro şehrinin farklı alanlara ilham veren kent silüetini karakterize etmektedir (Tablo 5.26). Rio de Janeiro sunduğu bu ikonik görüntü ile doğa ve insan arasındaki etkileşimin somut ve somut olmayan boyutlarını yansıtan bir kültürel peyzaj olarak kabul edilmiş ve bu kategoride listeye dahil edilen ilk kentsel alan olmuştur (ICOMOS, 2012). Kentsel alanın büyük bir kısmı tampon bölgeye dahil edilmiş durumdadır.

19. yüzyılda kentin su ihtiyacı için 90.000 ağaç dikilerek ormanlık alanlar çoğaltılmış ve onu peyzaj düzenlemeleri takip etmiştir. Aynı dönemde şehir, sunduğu doğal ve kültürel fırsatlarla birçok gezgin, tüccar ve araştırmacıyı kendine çekmiş diplomatik, bilimsel ve sanatsal amaçlarla şehre gelen insan sayısı arttıkça, Rio de Janeiro'nun Avrupa ve dünyanın diğer bölgeleri içindeki tanınırlığı artmaya başlamıştır. Şehrin en çok tanınırlığa sahip somut kültürel unsuru olan Kurtarıcı İsa heykeli, Brezilya'nın kuruluşunun 100. yılı olan 1931 tarihinde Corcovado Tepesi üzerine inşa edilmiştir (UNESCO, 2012a). Şehrin çeşitli alanlarda kullanılan görüntülerinin vazgeçilmez bir parçası olan heykel, şehrin en önemli sembolü haline gelmiştir. Burle Marx'ın 1971'de tasarladığı Copacabana sahil şeridi ve kendine özgü mozaik kaldırımı, o dönem için çok yenilikçi kabul edilerek farklı yerlerde de benzerlerinin uygulandığı bir peyzaj unsuru haline gelmiştir (UNESCO, 2012a). Miras alanı Copacabana sahil şeridi ve Botanik Bahçe gibi tasarlanmış kültürel peyzajları içerse de, miras alanının öne çıkarılan kültürel peyzaj nitelikleri, doğa ve insanın uzun süreye yayılan etkileşimleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle çalışma kapsamında söz konusu tasarlanmış kültürel peyzajlar, Rio de Janeiro şehrinin organik olarak gelişmiş kültürel peyzajına katkı sağlayan alanlar olarak kabul edilmiştir.

Bugün Rio de Janeiro, kentsel ve doğal peyzaj birlikteliğinin sunduğu ikonik görüntüleri ile birçok alana ilham veren bir şehir imgesine dönüşmüştür. Müzik, şiir, resim, fotoğraf, film, şarkı ve sahne sanatlarının yanı sıra çeşitli ticari reklamlara da ilham olmuştur. Özellikle Kesmeşeker Tepesi, Kurtarıcı İsa heykeli, ve Copacabana sahil şeridini içeren Rio görüntüleri, 19. yüzyılın ortalarından bugüne dek çok yüksek bir tanınırlık elde ederek sembolik bir anlam kazanmıştır (UNESCO, 2012a).

5.2.25 Kanada, Grand Pré Peyzajı

Tablo 5.27 Grand Pré Peyzajı miras analizi

Kayıt Yılı	2012
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Organik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(v), (vi)
Kriter (vi)	Grand Pré, 18. yüzyılın ikinci yarısında <i>Grand Dérangement</i> (Büyük Sürgün) ile dağıtılan Akadya diasporasının ikonik bir anma yeridir. Polder peyzajı ve arkeolojik kalıntıları, kendi bölgesini oluşturan öncü bir kültürün değerlerine tanıklık ederken, aynı zamanda yerli Mi'kmaq insanlarıyla uyum içinde yaşamaktadır. Anıt yapılar, asıl topraklarının 20. yüzyılda Akadyalılar tarafından, İngilizce konuşan topluluklarla barış ve kültürel paylaşım ruhu içinde sembolik olarak yeniden ele geçirilmesini temsil etmektedir.
Somut Kültürel Unsurlar	Arkeolojik alanlar, anıtlar, geleneksel arazi kullanımları, hidrolik sistemler
Doğal Unsurlar	Kıyı, bataklık
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	Toplumsal bellek, geleneksel uygulamalar

Şekil 5.30 Anıt Kilisesi (a) ve su kanalları (b) (UNESCO, 2012b)

Yeni İskoçya'nın güneyindeki Minas Havzası'nda yer alan Grand Pré, yaklaşık 11,6 m ile dünyanın en uzun gelgit mesafesine sahip alanıdır. Grand Pré, aşırı gelgitlerin olduğu bir kıyı konumunda polder tekniğinin (bir tür hidrolik drenaj sistemi) kullanılması yoluyla tarım arazilerinin kullanımının sürdürülmesine yönelik yüzyıllar boyu süren bir emeğe tanıklık etmektedir. Grand Pré, bataklıkların

kurutulması sonucu oluşan geniş tarım arazileri ve arkeolojik alanların oluşturduğu bir kültürel peyzajdır (UNESCO, 2012b) (Tablo 5.27). Grand Pré Peyzajı (Şekil 5.30), ilk Avrupalı yerleşimcilerin Kuzey Amerika Atlantik kıyılarının koşullarına adaptasyonunun benzersiz bir örneğidir (ICOMOS, 2012). Aşırı gelgit aralıklarına rağmen akıntıların bıraktığı alüvyonlar verimli tarım arazileri yaratmaktaydı. Bu durum Akadyalı kolonistlerin alana yerleşmesini teşvik etmiştir. Yerleşimciler ilk iş olarak denizden korunmak için drenaj sistemleri oluşturmuş ve ardından arazileri tarım ve hayvancılık için kullanmaya başlamıştır. Su kanalları ve ahşap bentlerin kullanıldığı hidrolik drenaj sistemi ve bu sistemlerin tarım arazilerinde kullanımı, 17. yüzyılda Akadyalılar tarafından başlatılmış ve sonraki dönemde çiftçiler ve bugünün alan kullanıcıları tarafından geliştirilerek kullanılmaya devam etmiştir. Su drenaj kanalları hem fazla suyun tahliyesi hem de arazilerin bölünmesi için kullanılmıştır. Bugün miras alanında kullanım dışı bentlerin kalıntıları bulunmakta ve bir kısmının hala yer altında olduğu düşünülmektedir. Bugün hala kullanımda olan bu tarım arazileri 1.300 ha alana karşılık gelmektedir. Alan yüzyıllardır yalnızca tarımsal işlevler için kullanılmış ve toprağın killi yapısından dolayı tarım uygulamaları çok az makineleşmiştir. Miras alanının kıyı kuşağında ise Akadyalılara ve sonraki yerleşimcilere ait arkeolojik kalıntılar yer almaktadır. Akadyalılara ait kıyı yolu kalıntıları, kare şeklinde parsellemeler, ızgara plana oturan tipik İngiliz kırsal koloni yerleşim kalıntıları bulunmaktadır (UNESCO, 2012b).

Miras alanında arkeolojik kalıntıların ve tarım arazilerinin yanı sıra 20. yüzyılda inşa edilmiş anıt yapılar yer almaktadır. Bu anıt yapıların varlık sebebi ve önemi alanın geçmişinde yatan olaylarla ilişkilidir. Grand Pré Peyzajı, Akadyalıların tarihini ve 18. yüzyılda *Grand Dérangement* olarak bilinen Akadyalıların bölgeden sınır dışı edilmesini temsil eden bir anma yeridir. 1740'lı yıllarda yükselen Fransa ve İngiltere çatışmalarının arasında kalan Akadyalılar tarafsız kalmayı seçmiş olmalarına rağmen, Fransız yanlısı Akadyalılar ve Mi'kmaqların yürüttüğü gizli görüşmeler Grand Pré Savaşı'na yol açmıştır. Bu durum 1755'te başlayan aşamalı sürgüne yol açmış ve 2.000'den fazla Akadyalı topraklarından acımasızca sürgün edilmiştir (UNESCO, 2012b). Bugün, Akadyalıların mirası olan kurutulmuş bataklığın etkileyici varlığı ve devam eden kullanımı, Akadya soyundan gelenler tarafından bu kullanımın sembolik

ve barışçıl bir şekilde bugün yeniden tahsis edilmesi ve 20. yüzyılın başlarında inşa edilen Anıt Kilisesi (*Memorial Church*), Herbin haçı, mitolojik bir Akadya kahramanı olan Evangeline'in heykeli, söğütlü anma bahçeleri ve Akadyalıların sürgününden bahseden şair Longfellow'un büstü gibi hafıza mekanları, Grand Pré'nin somut olmayan kültürel mirasını yani atalarının anılarını somutlaştırmaktadır. En sembolik hafıza mekanı ise atalarının sürgün edildiği Horton Landing'te bulunan Akadyalı Sürgün Haçı'dır. Atalarının mezarı olarak gördükleri bu alanda ve diğer hafıza mekanlarında 20. yüzyıldan bugüne sürekli olarak anma etkinlikleri düzenlenmektedir (UNESCO, 2012b). Miras alanı bugün Grand Pré Ulusal Tarihi Bölgesi ilan edilmiştir. Grand Pré, bir topluluğa ait olma duygusunun, toprağa ve atalara bağlılığın ve kültürel paylaşım yoluyla uzlaşının somut ve yaşayan bir örneğidir.

5.2.26 Endonezya, Bali Eyaletinin Kültürel Peyzajı: Tri Hita Karana Felsefesinin Bir Tezahürü Olarak Subak Sistemi

Tablo 5.28 Bali Eyaletinin Kültürel Peyzajı miras analizi

Kayıt Yılı	2012
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Organik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(ii), (iii), (v), (vi)
Kriter (vi)	Bali Su Tapınakları, binlerce yıldan fazla bir süredir Saivasiddhanta ve Samkhyā Hinduizmi, Vajrayana Budizmi ve Austronezya kozmolojisi gibi eski dini geleneklerden ilham alan benzersiz tesislerdir. Tapınaklarla ve bunların pratik su yönetimindeki rolleriyle ilişkili törenler, ruhun alemleri, insan dünyası ve doğa arasındaki uyumlu ilişkiyi yücelten Tri Hita Karana felsefesinin fikirlerini açığa çıkarmaktadır. Üstün Evrensel Değere sahip bu ilişkiler, peyzajın gelişme biçiminde ve subak sistemi içindeki yerel topluluklar tarafından yönetilme biçiminde doğrudan ortaya çıkmaktadır.
Somut Kültürel Unsurlar	Yapı grupları, anıtlar, geleneksel arazi kullanımları, su kanalları, heykeller
Doğal Unsurlar	Dağ, nehir, volkanik göl, doğal su kaynakları, orman
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	İnanç sistemi, geleneksel uygulamalar

Şekil 5.31 Bali kültürel peyzajı pirinç terasları (a) ve su tapınağı (b) (UNESCO, 2012c)

Endonezyanın 17.000'den fazla adasından biri olan Bali, dağların şekillendirdiği topoğrafyayı kaplayan kuzey-güney yönlü yeşil pirinç terasları ile karakterize edilmektedir (Tablo 5.28). Bali'de pirinç terasları, *Subak* denilen bir su dağıtım sistemi ile işletilmektedir. Bugün çeltik tarlalarının tamamı yerel topluluklar tarafından sürdürülebilir bir şekilde yetiştirilmekte ve su kaynakları su tapınakları tarafından adil ve verimli bir şekilde dağıtılmaktadır (UNESCO, 2012c).

11. yüzyıla ait kraliyet kayıtlarında yer alan Subak sistemi, çeltik tarlalarının yetiştirilmesi için adil ve verimli su dağıtımının sorumluluğunu paylaşan çiftçilerin oluşturduğu adil ve özerk olan benzersiz bir sosyal ve dini kuruluştur (UNESCO, 2012c). Volkanik göllerden ve nehirlerden akan suları, sulama kanalları ile pirinç teraslarına yönlendiren su bentleri olan subak sisteminin bin yıldır kullanılması, etkili bir peyzaj yaratmıştır (Şekil 5.31). Miras alanında bulunan, Pura Ulun Danu Batur Ulu Su Tapınağı ve Batur Gölü, Parkeristan Havzası'nın Subak peyzajı, Catur Angga Batukaru Subak peyzajı, Pura Taman Ayun Kraliyet Su Tapınağı hep birlikte Subak sistemini oluşturmaktadır. 11. yüzyıldan bu yana kaynaklardan ve kanallardan gelen sular, bu tapınaklardan geçtikten sonra teraslara yönlendirilmekte ve tapınak keşişleri ise bu sosyal koordinasyona öncülük etmektedir. Taş heykel ve oymalarla zenginleştirilmiş su tapınakları, Hindu tanrılarına adanmış katlı dini yapılarıdır. Tapınaklar genellikle kutsal bir dağa veya kutsal bir kaynağa yakın olacak şekilde konumlandırılmıştır (UNESCO, 2012c).

Pirinç, onu yetiştiren su ve suyu kontrol eden sosyal sistem olarak subak bir araya gelerek yüzyıllar boyunca peyzajı şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda dini

yaşamın da ayrılmaz bir parçasını oluşturmuştur. Miras alanında bulunan subaklar ve ilişkili su tapınakları insanlar, *Parhyangan* (tanrı) ve *Palemahan* (doğa) arasındaki uyumlu ilişkiyi yücelten *Tri Hita Karana* felsefesinin tezahürleri olarak görülmektedir (UNESCO, 2012c). İnsan-Tanrı ilişkisi, çeltik tarlaları ve su tapınaklarındaki sunaklarla temsil edilmektedir. İnsan-doğa ilişkisi, topoğrafyanın doğal hatlarını kullanan pirinç teraslarının formunda ve kaynaklardan gelen suyun yönlendirilme biçiminde ortaya çıkmaktadır. İnsanların birbiri arasındaki uyumlu ilişkileri ise, mensupların geleneksel kurallara uymak zorunda olduğu subak topluluğu temsil etmektedir. Bali Hindu kültürüne göre pirinç Tanrı'nın, su ise göl tanrıçası Dewi Danu'nun bir armağanıdır, dolayısıyla subak sistemi dini kültürün önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Subakların her birinin su çekme hakkı, su tapınaklarında tanrıları onurlandıran ritüellerle bağlantılıdır. Su tapınaklarında, dönemsel olarak keşişlerin öncülüğünde ritüeller, danslar, adaklar ve seremoniler gerçekleştirilmektedir (UNESCO, 2012c). Dağıtılacak suların ilk durağı olan su tapınakları, subak sisteminin hem işlevsel hem de ruhani odak noktasını oluşturmaktadır. Bu nedenle subak peyzajı, hem karmaşık Bali zaman hesaplama sisteminin pirinç yetiştirme döngüsüne hem de peyzaj unsurlarına anlam yükleyen Tri Hita Karana felsefesine bağlı yıllık ritüel takvimine bağlıdır. Subak sistemlerinin önemli bir parçası olan ormanlar ise su rezervi olduğu için kutsal alan sayılmakta ve yasalarla da korunmaktadır (ICOMOS, 2012; UNESCO, 2012c).

Subak sistemleri yalnızca yeşil pirinç teraslarının estetik görüldüğü bir doğal peyzaj değil, aynı zamanda yaşayan bir kolektif su yönetimi geleneğini ve ruhani önemi yansıtan bir kültürel peyzajdır. Doğal çevrenin kutsal bir varlık olarak inanç sistemlerinin merkezinde olduğu birçok kültürel peyzajda tarımsal faaliyetler yasaklanmış ve doğaya saygısızlık olarak görülmüştür. Bali bağlamında ise tarımsal faaliyetler insan, tanrı ve doğa arasındaki ilişkinin bir tezahürü olarak sürdürülmesi ve optimum düzeyde su kullanılarak tanrıların armağanlarına saygı duyulması söz konusudur. Mimari yapılaşmalar olarak su kanalları ve su tapınakları ise hem kutsal ilişkilerin hem de tarımsal faaliyetlerin odağını oluşturmuştur. Hindu inançların tarımsal faaliyetlerle iç içe geçmesi, sürdürülebilir bir doğal peyzajın yanı sıra köklü bir sosyal organizasyonun koruduğu bir kültürel peyzaj yaratmıştır. Bali kültürel

peyzajı aynı zamanda 2015 yılında İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi'ne kaydedilen Bali Dansının Üç Türü ile ilişkilendirilmektedir. Danslar doğadan ilham almakta ve belirli gelenek, görenek ve dini değerleri sembolize etmektedir. Su tapınakları da doğa ile kurdukları kutsal ilişki nedeniyle, bu somut olmayan kültürel mirasın icra edildiği önemli kültürel mekanlarından birisi olmuştur.

5.2.27 Fransa, Nord-Pas de Calais Madencilik Havzası

Tablo 5.29 Nord-Pas de Calais Madencilik Havzası miras analizi

Kayıt Yılı	2012
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Organik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(ii), (iv), (vi)
Kriter (vi)	Maden Havzası'nın tarihi ile ilişkili sosyal, teknik ve kültürel olayların uluslararası sonuçları olmuştur. Miras alanı maden çalışmalarının tehlikesinin ve başlıca felaketlerin (Courrières) tarihinin benzersiz ve istisnai bir temsilidir. Miras alanı kömür çıkarma işleminin sosyal ve teknik koşullarının gelişimine de tanıklık etmektedir. 1850'lerden 1990'a kadar işçilerin durumunun ve dayanışmasının önemli sembolik bir yerini temsil etmesiyle, işçi sendikacılığı ve sosyalizm ideallerinin yayılmasının bir kanıtıdır.
Somut Kültürel Unsurlar	Yapı grupları, endüstriyel kalıntılar, yerleşim alanları, anıtlar, heykeller
Doğal Unsurlar	Doğal maden kaynağı
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	Toplumsal bellek

Şekil 5.32 d'Arenberg Çukuru (a) ve Sendika Binası (b) (Bouvet, 2012)

Nord-Pas de Calais Madencilik Havzası (Tablo 5.29), kuzeybatı Avrupa kömür damarının Fransa sınırları içinde kalan kısmıdır. Nord ve Pas de Calais, geniş ova üzerinde 120 km boyunca uzanmaktadır (UNESCO, 2012d).

1700'lerden 1900'lere dek geçen sürede kömür çıkarma çalışmalarına yön veren bir peyzaj olarak, 120.000 ha alana yayılan yerleşimler 109 ayrı yapı bileşeni içermektedir. Bugün miras alanında, en eskisi 1850 yılına tarihlenen maden ocakları ve asansör altyapıları, devasa cüruf yığınları, kömür taşıma altyapısı, tren istasyonları, işçi konutları ve sosyal yaşam alanları, okullar, dini yapılar, sağlık ve halk tesisleri, şirketlere ait yapılar, mülk sahiplerine ve yöneticilere ait konutlar, belediye binaları ve daha fazlasına sahip madencilik köyleri bulunmaktadır (UNESCO, 2012d). 19. yüzyılın ortalarından 1960'lı yıllara dek süren işçi kenti modeli arayışı için hem planlama hem de mimari açıdan önemli bir uygulama sunan bu köyler, Avrupa endüstri tarihindeki önemli bir dönemi yansıtmaktadır (ICOMOS, 2012) (Şekil 5.32). Havza boyunca kurulan 13 madencilik köyü, sanayi firmaları ve mimarlar arasındaki fikir alışverişinin temsili kabul edilmektedir (UNESCO, 2012d). Maden köylerinin tekrara dayalı ve homojen yerleşimi, maden ocaklarının çukur yapıları ve devasa cüruf yığınları kültürel peyzajı karakterize etmektedir.

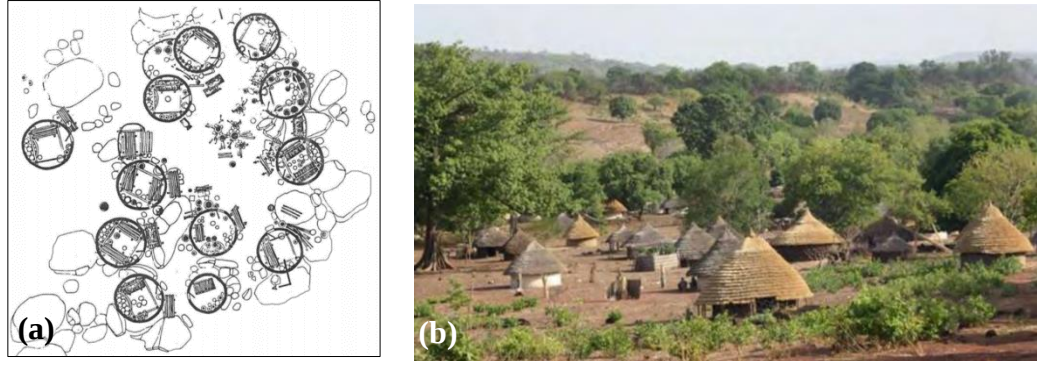
Maden havzasında yaşanan teknik, kültürel ve sosyal olayların uluslararası yansımaları olmuştur. Maden havzası, mimari ve teknik gelişmelerle olduğu kadar yaşanan tarihi olaylarla da doğrudan ve somut bir şekilde ilişkilidir. 1906 yılının Mart ayında meydana gelen Courrières Madenleri Felaketi, hem ölçeği hem de ölen kişi sayısı açısından önce Fransa'da ve sonra tüm dünyada yankı uyandırmış önemli bir olaydır. Felaketin duyurulmasını takiben yükselen büyük dayanışma hareketi beraberinde protesto ve isyan hareketlerini getirmiş, alanda şiddetli çatışmalar yaşanmıştır (UNESCO, 2012d). Maden işçiliği ve işçi güvenliği tarihinde büyük bir dönüm noktası olan bu olay, maden işçilerinin sert çalışma koşullarına ve mevcut hayati tehlikelere yönelik önemli tartışmalar başlatmıştır. Maden felaketi, Fransa sınırlarının ötesine uzanan kolektif direnişlere zemin hazırlamış, işçi sendikacılığı ve sosyalist ideallerin yayılmasında etkili olmuştur. Özellikle Pas de Calais madenciler sendikasının girişimi ile 1911 yılında inşa edilen Sendika Binası (*Maison Syndicale*),

cadde üzerindeki konumu ve cephe tasarımı ile temsil ettiği değerleri somutlaştırmıştır. Klasik dönemin üst sınıf konutlarından etkilenen bina tasarımı, işverenler karşısında işçilerin gücünü ifade ettiği söylenen cephesiyle konumlandığı cadde üzerinde öne çıkmaktadır (UNESCO, 2012d). Sendika Binası ön cephesinde maden işçiliğini konu alan büyük bir kabartma yer almaktadır. Bugün Sendika Binası, Nord-Pas de Calais maden işçilerinin mücadelelerinin ve anılarının sergilendiği bir hafıza mekanı olarak varlığını sürdürmektedir. Nord-Pas de Calais Madencilik Havzası'nın, 19. ve 20. yüzyılın işçi dayanışmasının, sendikacılığın ve sosyalist ideallerin yayılmasının sembolü olarak temsil ettiği anlamlar, Nord-Pas de Calais kültürel peyzajının somut olmayan kültürel boyutunu oluşturmaktadır.

5.2.28 Senegal, Bassari Ülkesi: Bassari, Fula ve Bedik Kültürel Peyzajları

Tablo 5.30 Bassari Ülkesi: Bassari, Fula ve Bedik Kültürel Peyzajları miras analizi

Kayıt Yılı	2012
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Organik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(iii), (v), (vi)
Kriter (vi)	Bassari ülkesi; Bassari, Fula ve Bedik halkının ona yüklediği kutsal boyutun yanı sıra, Bassari'nin insanlar ve yaşam ortamları arasındaki etkileşimi düzenlemelerine yardımcı olan ve aktarmanın yaşayan dinamiği içinde devam eden kültürel gelenekler ve manevi anlamlarla biçimlendirilen ve doldurulan bir kültürel peyzajı oluşturan, iç içe geçmiş uygulama kompleksine, sosyal kurallara, ayinlere ve inançlara benzersiz şekilde somut bir tanıklık etmektedir.
Somut Kültürel Unsurlar	Yapı grupları, arkeolojik alanlar, geleneksel arazi kullanımları, sivil mimarlık örnekleri
Doğal Unsurlar	Dağ
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	Geleneksel uygulamalar, inanç sistemi, sözlü gelenekler

Şekil 5.33 Yerleşim planı örneği (a) ve genel görünüm (b) (UNESCO, 2012e)

Miras alanı, güneydoğu Senegal’de bulunan ve taş devrine ait arkeolojik kalıntıların da bulunduğu üç bölgeyi içermektedir. Bassari (Salémata), Bedik (Bandafassi) ve Fula (Dindéfello), ortak sosyal ve fiziksel özellikleri bulunan ancak her birinin kendine özgü farklılıklar gösterdiği bölgelerdir. Bu bölgeler arkeolojik alanlar, küçük ölçekli geleneksel yerleşim kümeleri (köyler) ve tarım arazileri ile karakterize edilmiştir (Tablo 5.30) (UNESCO, 2012e).

Bu bölgelerde bulunan köyler (Şekil 5.33), dışarıdan gelecek istila ve benzeri baskılardan korunmak için 16. yüzyıldan itibaren uçurum çıkıntıları, kayalıklar, teraslı dağ yamaçları gibi yüksek ve izole alanlarda kurulmuştur (UNESCO, 2012e). Köylerin bir kısmına dışarıdan ulaşım zorlu patikalarla sağlanmaktadır. Köyler kerpiç, bambu veya taş malzemelerinin kullanıldığı dairesel planlı saz çatılı konut, depolama ve ritüel alanlarından oluşur. Barakalar, köy meydanını oluşturan merkezi bir toplanma ve ritüel alanı oluşacak şekilde konumlandırılmış ve girişleri bu önemli alana bakacak şekilde yönlendirilmiştir. Her köyün *angwod* denilen korunaklı bir dans alanı ve yaş sınıfı (bir tür sosyal sistem) yüksek erkeklere ait *gandyarar* denilen iki adet barakası bulunmaktadır (UNESCO, 2012e).

Bassari halkının inancına göre doğal çevre, doğaüstü güçlere sahip varlıkları ve özellikle anıt ağaçlar atalarının ruhlarını temsil ettiği için doğaya fazla müdahale etmek, bu ruhani varlıkları rahatsız etmektedir. Bu nedenle insanlar doğaya zorla hükmetmemeli ve arkasında güçlü bir iz bırakmamalıdır. Bu nedenle barakalar, doğal çevrenin sunduğu engeller ve imkanlar çerçevesinde inşa edilmiştir (ICOMOS, 2012; UNESCO, 2012e).

Yerleşimlere yönelik ayırıcı bir örnek sunan Bedik köylerinde, yüksek köy ve alçak köy olarak adlandırılan iki farklı yaşam alanı bulunmaktadır (UNESCO, 2012e). Yüksek köy ruhani bir amaca hizmet eden ve tüm ritüellerin gerçekleştirildiği kutsal yerleşimlerdir. Bölgenin yüksek bir noktasına konumlanan yüksek köy sürekli yaşam alanları değil, yalnızca periyodik olarak kullanılan kutsal yerleşimlerdir. Geçici bir yerleşim alanı olsa da diğer köylerde kurulan mekansal organizasyon, ritüel zamanlarında kullanılması için burada da devam ettirilmiştir. Alçak köy ise, gündelik hayatın geçtiği, tarım arazilerine yakın ve ihtiyaca göre hareket ettirilebilen hafif strüktürlü barakalardan oluşmaktadır. Alçak köy ruhani bir işleve veya ruhani bir köy şefine sahip olmayan, tarımsal faaliyetlere göre yer değiştirebilen yerleşimler olarak yüksek köyden farklılaşmaktadır. Köylerin sahip olduğu farklılıklar kullanılan yapı malzemesine de yansımış, yüksek köy barakalarının duvarları kerpiçten yapılırken, alçak köyde kolayca parçalanabilen bambu kullanılmıştır. Bassari ruhani kültürü, tarım arazilerinin kullanım biçimini de etkilemiştir. Bu inancın yansıması olarak tarım arazilerinin yalnızca %10'u ekilip biçilirken, avlanma ile ilgili de benzer kısıtlamalar getirilmiştir (UNESCO, 2012e).

Bassari ülkesi, doğal çevrenin kutsallığını merkeze alan tarım arazileri ve köy yerleşimleri ile geleneksel arazi kullanımının önemli bir örneğidir (ICOMOS, 2012). İnsanın, doğanın yalnızca basit bir bileşini olarak görüldüğü Bassari kültürü, yarattığı somut unsurlarda bu bakış açısını temel almış, yarattığı somut olmayan kültürel unsurlarla da bu bakış açısını farklı şekillerde ifade etmenin yollarını bulmuştur. Kurulan sosyal sistemler, organizasyonlar, kurallar, yasaklar, ritüeller, hasat törenleri, şarkılar, masallar ve daha fazlası Bassari halkının doğa ile etkileşimini yansıtmaktadır. Bassari Ülkesi, yerel halkın istila edilmemek ve istila etmemek bakış açısı üzerine kurulu ruhani ve gündelik yaşam biçimini somutlaştıran bir kültürel peyzajdır.

5.2.29 İtalya, Toskana'daki Medici Villaları ve Bahçeleri

Tablo 5.31 Toskana'daki Medici Villaları ve Bahçeleri miras analizi

Kayıt Yılı	2013
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Açıkça Tanımlanmış Kültürel Peyzaj
Kriterler	(ii), (iv), (vi)
Kriter (vi)	Medici villaları ve bahçeleri, parçası oldukları Toskana peyzajları ile birlikte, yeni bir estetik ve yaşam sanatının doğuşuna öncü bir katkı sağlamıştır. Bunlar Medici tarafından geliştirilen benzersiz kültürel ve sanatsal himayeye tanıklık etmektedir. Villalar ve bahçeler, Avrupa boyunca yayılan İtalyan Rönesansı'nın ideallerinin ve beğenilerinin ortaya çıktığı önemli kilit noktalarını temsil etmektedir.
Somut Kültürel Unsurlar	Yapı grupları
Doğal Unsurlar	Tepe, vadi
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	Sanatsal ve edebi eserler, fikir ve idealler

Şekil 5.34 Medici Villası, Fiesole (a) ve Poggio a Caiano Villası (b) (UNESCO, 2013)

Villa ve bahçeler (Şekil 5.34), 15. ve 17. yüzyıllar arasında Toskana'da hüküm süren Medici ailesinin gücünü temsil etmektedir. Medici ailesi özellikle 15. yüzyılda bankacılık faaliyetleri ile artan maddi ve siyasi güçlerini mimari ve sanatsal çalışmalara harcamıştır. Döneme hakim olan İtalyan Rönesansı'nın ortaya koyduğu

sanatsal, edebi ve bilimsel gelişmeler, Medici villalarının ve bahçelerinin 300 yıllık gelişim sürecine de yön vermiştir. Toskana kırsalında bulunan Medici villaları, İtalyan Rönesansı'na özgü kültür ve yaşam sanatını yansıtan, biçimi ve işlevi ile dönemin varlıklı Floransalıların sahip olduğu çiftlikler veya baron kalelerinden farklılaşan yeni soylu sayfiye evleri idealini somutlaştıran yapılardır (UNESCO, 2013).

Miras alanı Floransa, Prato, Lucca ve Pistoia şehirlerinde bulunan 12 adet villa ve 2 adet bahçeyi kapsamaktadır (Tablo 5.31). Villaların bir kısmı mevcut yapılara eklemeler yapılarak oluşturulmuş ve neredeyse hepsi bulunduğu alana hakim olan yüksek noktalara inşa edilmiştir. Cafaggiolo Villası (15. yy), Orta Çağ ve Rönesans mimarisi ile *domus rustica* yani sayfiye evleri arasındaki geçişi yansıtmaktadır. Careggi Villası'nda (15. yy), hala geç Orta Çağ ruhunu yansıtmaya rağmen, görüş alanını genişletmek için duvarların kaldırılmasıyla birlikte ilk defa bir villanın çevresindeki doğal peyzaj ile arasındaki ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Fiesole'deki Medici Villası (15.yy), Orta Çağ'a ait mimari referansların terk edildiği ilk Medici yapısıdır. Castello Villası'nın bahçesi (15. yy), su, bitki ve madeni elementlerin çeşmeler, mağaralar ve süslemelerde uyumlu bir şekilde kullanıldığı İtalyan Rönesans bahçesi prototipi kabul edilmektedir. Poggio a Caiano Villası ve ek yapıları (15. yy), çevresindeki peyzajın düzeni ile ilişkilenecek şekilde tasarlanmıştır. Mimarlık ve doğa arasındaki ideal ilişkiyi yansıtan başarılı ilk Rönesans villası olarak kabul edilmektedir. La Petraia Villası (16. yy), bir cephesinde kurguladığı geniş açıklıklarla bahçeye bağlanarak, Medici sayfiye evleri arasında çarpıcı bir örnek oluşturmuştur. Artimino Villası (16. yy), çayırları ve tarlaları çevreleyen büyük ormanlara sahip tipik bir Toskana peyzajı olarak kabul edilmektedir (ICOMOS, 2013; UNESCO, 2013).

Medici villaları ve bahçeleri, doğal çevre ve tasarlanmış peyzajları ile ilişki kuran bir mimari kültürün dönüşümüne tanıklık eden seri bir miras alanıdır (UNESCO, 2013). Bu ilişkileri şekillendiren temel motivasyon ise Rönesans'ın getirdiği sanatsal ve entelektüel ortam olmuştur. Medici villaları, Rönesans'ın idealleri bağlamında mimarlık, bahçe ve doğal çevre arasında kurulan ilişkilerin ilk örneği olarak, önce İtalya sonra tüm Avrupa için temel bir referans haline gelmiştir (ICOMOS, 2013). Bahçelerin varlığı, bitki türlerinin bilimsel araştırılması gibi ilerlemeleri de teşvik

etmiştir. Medici villaları ve bahçeleri aynı zamanda bilim insanları, sanatçılar ve şairler için düşünme veya karşılaşma yerleri olmuştur. Özellikle Fiesole'deki Medici Villası, hümanist entelektüellerin ve sanatçıların o dönemde sıkça bulunduğu bir yer olarak, Rönesans'ın edebi ve sanatsal faaliyetlerinin simgesel bir yeri haline gelmiştir (UNESCO, 2013). Poggio a Caiano Villası ise bugün Medici koleksiyonlarının sergilendiği müzelerden birisi olarak, Medicilerin yarattığı bu kültürel peyzajın anı değerini de temsil etmektedir.

5.2.30 Türkiye, Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı

Tablo 5.32 Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı miras analizi

Kayıt Yılı	2014
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Organik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(i), (ii), (iii), (iv), (vi)
Kriter (vi)	Bergama, sanat, mimarlık, planlama, din ve bilim alanlarında önemli kişiler, okullar, fikirler ve geleneklerle ilişkilidir. Pergamon'daki heykel okulu "Bergama Stili"ne katkıda bulunmuştur. Kybele Kültü, Anadolu'nun gelenek ve inancının sürekliliğini temsil etmektedir. Bergama kralı Attalid tarafından Kybele Kültü'nün Roma'ya gönderilmesi gibi dinsel ve kültürel bir olay; III. Attalos'un vasiyeti ile M.Ö. 133'de krallık topraklarını Roma'ya bırakması, ardından Anadolu'nun kapılarının Roma'ya açılması ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun kurulmasına yol açmıştır. Roma Dönemi'nde bir tapınak olarak inşa edilen, ardından Geç Roma ve Bizans dönemlerinde kiliseye dönüştürülen ve aynı dönem içinde rotundalarından biri sinagog olarak kullanılmış olan ve 13. yüzyıldan itibaren cami olarak kullanılan Serapis Tapınağı'nın kesintisiz dini işlevlerde kullanımı, belirli bir yerin dini amaçlarla kullanımın sürekliliğinin bir örneğidir. Hekim, cerrah ve filozof olan Galen, Pergamon'da eğitilmiş ve eserleri buradan yayılmıştır. Sonuncusu ve en önemlisi, miras alanı Bergama'ya özgü Parşömen üretim geleneğine sahiptir.
Somut Kültürel Unsurlar	Arkeolojik alanlar, sivil mimarlık örnekleri, anıtlar, yapı grupları, mezarlar
Doğal Unsurlar	Dağ, dere, orman
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	İnanç sistemi, tarihi olaylar, geleneksel uygulamalar, sanatsal ve edebi eserler, kişiler

Şekil 5.35 Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı'nda Akropol, geleneksel konut dokusu ve Kızıl Avlu (UNESCO, 2014)

Bergama, yüzyıllar boyunca farklı medeniyetler tarafından yerleşim gören ve her medeniyetin ardında mekansal ve kültürel izlerini bıraktığı bir miras alanıdır. Farklı medeniyetlerin beslediği bu somut ve somut olmayan kültürel miras çeşitliliği ile bu çeşitliliğe zemin oluşturan doğal peyzajın birlikteliği, çok katmanlı Bergama kültürel peyzajını yaratmıştır (Tablo 5.32). Alan Attalid Hanedanlığı, Roma Dönemi, Bizans Dönemi ve Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen yapıları barındıran çok katmanlı bir tarihi dokuya sahiptir (Şekil 5.35). Miras alanı Çok Katmanlı Bergama Kenti, Kybele Kutsal Alanı ve yedi adet tümülüsten meydana gelmektedir (UNESCO, 2014). Kale Tepesi'nde anıtsal mimarisiyle Helenistik Dönem şehir planlamasının en iyi örneğini temsil eden Akropol, sağlık tanrısı Asklepios'a adanmış bir sağlık merkezi olan Asklepieion, önemli bir dini merkez olan Kızıl Avlu, Kale Tepesi'nin eteklerindeki Osmanlı Dönemi'nin geleneksel konut dokusu, Arasta bölgesi ve kenti ikiye bölen Selinos Deresi Çok Katmanlı Bergama Kenti'ni oluşturmaktadır.

Bergama kültürel peyzajı, Üstün Evrensel Değerini beş kriter (i, ii, iii, iv, vi) üzerinden gerekçelendirerek miras statüsünü çeşitli açılardan kuvvetlendirmiştir. Bu kriterlerden biri olan VI. kriter kapsamında ise, alanın sahip olduğu somut kültürel miras unsurlarının ilişkilendirildiği somut olmayan kültürel miras unsurları öne çıkarılmıştır. Kızıl Avlu, ilişkilendirildiği somut olmayan kültürel miras unsurlarıyla VI. kriter kapsamında öne çıkarılan somut kültürel miraslardan biridir. Ana tapınak ve iki adet rotundadan oluşan yapı, İmparator Hadrian ve Ana Tanrıça Kybele'nin yanı sıra Roma İmparatorluğu döneminde doğu tanrılarına ilgi duyulmasıyla birlikte

Serapis, İsis ve Osiris gibi Mısır tanrıları için de ibadet yeri olmuştur. Ana tapınağın içindeki ve rotundaların önündeki mermer havuzlar, ibadet edilen tanrılar için su ögesinin önemini göstermektedir. Öte yandan uzmanlar, bu su ögesi ile birlikte yapının altyapı sisteminde bulunan kanal ve geçitleri, Mısır'da bulunan Nil Nehri'nin Bergama bağlamında canlandırılmaya çalışılması olarak yorumlamaktadır (UNESCO, 2014). Bizans Döneminde tapınağın içine Saint John Kilisesi inşa edilmiş, zamanla rotundalarından biri önce sinagog olarak kullanılmış ve ardından Osmanlı Döneminde camiye dönüştürülerek günümüze dek işlevini sürdürmüştür. Kızıl Avlu, hem çok tanrılı dinlerin hem de tek tanrılı dinlerin kutsal ibadet mekanı olarak kullanılmış ve bir mekanın farklı inanç sistemleri ile ilişkilendirilerek yüzyıllar boyu kutsal boyutunu koruyarak kullanılmasına dair benzersiz bir örnek oluşturmuştur. Bugün Kızıl Avlu, Saint John anısına yılda bir kez düzenlenen ritüellere ev sahipliği yapmaktadır (UNESCO, 2014).

Anadolu'da yaygın olan Kybele kültü, doğanın ve bereketin sembolüdür (UNESCO, 2014). Kapıkaya'daki Kybele Kutsal Alanı, Kızıl Avlu gibi anıtsal bir tapınaktan ziyade doğal peyzajın kutsal bir parçası olan kaya tapınağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Selinos nehrine bakan sarp bir tepe üzerinde yer alan Kybele Kutsal Alanı, MÖ 282-263 yılları arasında Arkaik dönemden kalan bir mağaradan geliştirilmiştir. Bulgular, bu kutsal alanın Helenistik dönemde hac yeri olduğunu ve yakın çevresine konaklama amaçlı yapılar inşa edildiğini, geceleri yeme-içme ve şenliklerin yapıldığını göstermektedir (UNESCO, 2014). Kutsal alan aynı zamanda Kale Tepesi'ndeki Athena kutsal alanı ile doğrudan görsel bir bağ kurmaktadır. Pergamon'un Kapıkaya Kybele Kutsal Alanı'na doğru olan mevcut açısı, Kale Tepesi'nin Philetairos şehir planının sokak ızgarasının yönünü belirlemek için de kullanılmıştır (UNESCO, 2014). Kybele kültü, Attalid Hanedanlığı döneminde sosyo-politik bir anlam kazanarak dünya tarihini etkileyen olayların merkezinde yer almıştır. Bu dönemde Attalid kralı, Kybele kültünü Roma'ya teslim etmiş ve bu tarihi olay Roma'nın Doğu'ya doğru yönelmesine yol açmıştır. Attalid kralının topraklarını Roma'ya vasiyet etmesi ise Doğu Roma İmparatorluğu'nun kurulması ile sonuçlanmıştır (UNESCO, 2014). Kybele Kutsal Alanı bu durumda hem inanç sistemi hem de tarihi olaylarla doğrudan ve somut şekilde ilişkilidir.

Bergama kültürel peyzajı, aynı zamanda sanatsal eserler ve geleneksel uygulamalarla da ilişkilendirilmiştir. “Bergama Stili” olarak bilinen heykel okulunun inşa ettiği Zeus Sunağı, Helenistik Dönem sanatının benzersiz bir örneği olarak bugün Berlin’de Pergamon Museum’da sergilenmektedir. Öte yandan Bergama’ya özgü Parşömen üretim geleneği, Helenistik Dönemden günümüze dek sürdürülen bir yaşayan gelenek olarak VI. kriter kapsamında Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı ile ilişkilendirilmiştir (UNESCO, 2014). Bergama, çok katmanlı somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının birbirini şekillendirdiği ve anlamlandırdığı organik olarak gelişmiş bir kültürel peyzajdır. Bu özgün kültürel çeşitlilik hem VI. kriterin içeriğinin çeşitliliği üzerinden hem de sağlanan kriterlerin çeşitliliği üzerinden okunabilmektedir. Farklı kültürlerin bıraktığı somut ve somut olmayan kültürel izlerin bir aradalığı miras alanına Üstün Evrensel Değeri’ni kazandırmıştır.

5.2.31 Fransa, Champagne Yamaçları, Evleri ve Mahzenleri

Tablo 5.33 Champagne Yamaçları, Evleri ve Mahzenleri miras analizi

Kayıt Yılı	2015
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Organik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(iii), (iv), (vi)
Kriter (vi)	Özellikle anıtsal taş ocakları ve erken dönem Champagne Evleri’yle Saint-Nicaise Tepesi ve satış vitrinleriyle Champagne Caddesi, Fransız yaşam sanatının, neşe, kutlama, uzlaşma ve zaferin (özellikle sporda) bir sembolü olarak Champagne’in özgün ve dünyaca ünlü görüntüsünü benzersiz bir şekilde aktarmaktadır. Edebiyat, resim, karikatürler, posterler, müzik, sinema, fotoğrafçılık ve hatta çizgi romanlar, bu eşsiz şampanya imajının etkisine ve sürekliliğine tanıklık etmektedir.
Somut Kültürel Unsurlar	Yerleşim alanı, yapı grupları, anıtlar, endüstriyel kalıntılar
Doğal Unsurlar	Doğal maden kaynağı, yamaçlar
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	Toplumsal bellek, sanatsal ve edebi eserler, geleneksel uygulamalar

Şekil 5.36 Anıtsal taş ocağı (a) ve tarihi üzüm bağları (b) (UNESCO, 2015)

Champagne yamaçları, evleri ve mahzenleri (Şekil 5.36), 17. yüzyıldan 19. yüzyıldaki sanayileşmeye dek köpük şarap (şampanya) üretim yönteminin geliştirildiği alanları kapsamaktadır (Tablo 5.33). Miras alanında bulunan bu alanlar, yüzyıllar boyunca rafine bir şarap yapım zanaatından geliştirilen köpüklü şarap üretimine yönelik tarımsal-endüstriyel sistemin temel süreçlerini yansıtmaktadır. Bölgenin iklim ve jeomorfolojisinin üretime elverişli olması şampanyanın gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Bölgede bulunan kireç taşı substratı, yağmur ve yüzey sularını hızla emerek bir su deposu işlevi görmektedir. Yer üstünde ihtiyaç olduğu takdirde kireç taşları yeniden su salınımı yaparak asma bitkilerinin büyüme mevsimi boyunca yeterli miktarda su almasını sağlamaktadır (UNESCO, 2015).

Hautvillers, Aÿ ve Mareuil-sur-Aÿ'nin tarihi üzüm bağı yamaçları, Reims'teki Saint-Nicaise Tepesi, Epernay'daki Champagne Caddesi miras alanının kümelendiği üç grubu oluşturmaktadır. Bu gruplar şampanya üretim sürecinin farklı yönlerini (tedarik-üretim ve saklama-satış) temsil eden yapılardan oluşmaktadır. Saint-Nicaise Tepesi, şampanya üretim sürecinin peyzajla bütünleşme sürecini ve Champagne Evleri'nin kentsel yapı üzerindeki etkisini somutlaştırmaktadır. Reims, başlangıçta tekstil üretimi ve ticareti için önemli bir merkezken, şampanyanın artan ünü ile birlikte üzüm bağlarının bulunduğu bu bölgede tekstil sektörü zayıflamış ve tüccarlar şarap üretimine yönelmiştir (UNESCO, 2015). Talep ve üretim miktarının artması beraberinde kentsel yapının ve üretim alanların gelişimini getirmiştir. Üretim alanları çoğaldıkça yeni alanlar gerekmiş ve Champagne Evleri, Saint-Nicaise Tepesi'ne yönelmiştir. Geçmişte yapı malzemesi olarak yoğun şekilde kullanılan kireç taşının

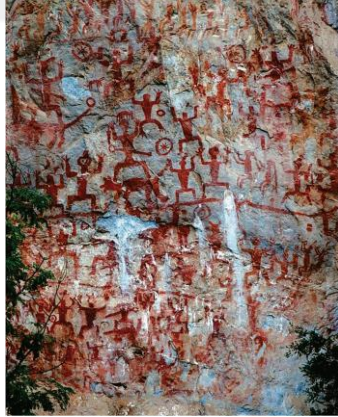
yer altı ocakları, Saint-Nicaise Tepesi'nde bulunmaktadır. Eski taş ocakları elverişli mikro iklimleri nedeniyle mahzenlere dönüştürülmüş, galerileri genişletilmiş ve böylece şampanya üretiminin büyük ölçeklere ulaşmasına katkı sağlamıştır. Saint-Nicaise Tepesi, yöneticilerinin görkemli konutlarıyla tamamlanan Champagne Evleri'nin gücünü ve sosyal girişimlerini gösteren üzüm bağları, kamusal alanlar, endüstriyel alanlar ve parklarla gelişmiştir. 18. yüzyıldan itibaren şampanya tüccarları, Fransa ve Almanya arasındaki önemli bir ticaret yolu olan Champagne Caddesi boyunca üretim ve karşılama tesisleri, mahzenler ve sergileme yapıları ile idare merkezlerini inşa etmiştir. Cadde, şampanya üretimi geliştikçe yeni ticari yapıların eklendiği önemli bir hat haline gelmiştir (UNESCO, 2015).

Öte yandan şampanya üretimine ve dolayısıyla kentin gelişimine katkı sağlayan en büyük dış aktörler Avrupalı seçkinler ve saraylar olmuştur. 18. yüzyıldan itibaren Avrupalı seçkinler ve saraylar şampanyayı kutlamaların ve uzlaşların ayrılmaz parçası haline getirmiş ve şampanya iyi yaşama sanatının bir sembolü olarak görülmüştür (UNESCO, 2015). Şampanya üretiminin farklı boyutlarını yansıtan somut kültürel unsurlar olarak Champagne Evleri ve geliştirdikleri kentsel yapı, yüzyıllardır kullanılan üzüm bağı yamaçları ve taş ocaklardan dönüştürülen mahzenlerin yarattığı organik olarak gelişmiş kültürel peyzaj, şampanyanın yarattığı yeni yaşam biçiminin, sunduğu imajların, sınıfsal bir temsil aracı ile birlikte kutlama ve uzlaş sembolüne dönüşümünün somut temsilidir. Aynı zamanda şampanya ve ilişkili kültürel peyzajı sayısız sanatsal çalışmaya ilham ve konu olmuştur.

5.2.32 Çin, Zuojiang Huashan Kaya Sanatı Kültürel Peyzajı

Tablo 5.34 Zuojiang Huashan Kaya Sanatı Kültürel Peyzajı miras analizi

Kayıt Yılı	2016
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Yardımcı Kültürel Peyzaj
Kriterler	(iii), (vi)
Kriter (vi)	Davulları ve ona bağlı elemanları betimleyen Zuojiang Huashan şekilleri, bölgede bir zamanlar yaygın olan bronz davul kültürü ile doğrudan ilişkili sembolik kayıtlardır. Bugün bronz davullar Çin'in güneyinde hala gücün sembolü olarak saygı görmektedir.
Somut Kültürel Unsurlar	Duvar resimleri, arkeolojik alanlar, objeler
Doğal Unsurlar	Dağ, nehir, jeolojik oluşumlar
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	Toplumsal bellek

Şekil 5.37 Zuojiang Huashan Kaya Sanatı Kültürel Peyzajı (UNESCO, 2016b)

Miras alanı (Şekil 5.37), M.Ö. 5. yüzyıldan M.S. 2. yüzyıla kadar tarihlenen 38 adet kaya sanatı alanı ve bunlarla ilişkili karst, nehir ve plato peyzajı içermektedir (Tablo 5.34). Kıvrımlı Zuojiang Nehri ve onun bir kolu olan Mingjiang Nehri'nin kestiği karstik oluşumların ve platonun yarattığı doğal peyzaj, dik kayalıklarda bulunan Luoyue halkının yaşamlarını ve ritüellerini tasvir ettiği kaya resimleri ile birlikte Zuojiang Huashan kültürel peyzajını karakterize etmektedir (UNESCO, 2016b).

Arkeolojik keşiflere göre, bölgedeki insan yerleşimi 100.000 yıldan daha eskiye dayanmaktadır (UNESCO, 2016b). Günümüze ulaşan tarihi kayıtlara göre ise, M.Ö. 2070-221 tarihleri arasında bölgede Luoyue halkı yaşamaktaydı. Bu dönemde halk, ölülerini defnetmek için mağaraları kullanmış ve mezar eşyaları daha zengin bir toplumu yansıtmaya başlamıştır. Mağaralarda bulunan bronz kalıplar, yerel halkın bronz eritme ve döküm tekniklerinde geliştiğini göstermektedir. Zhou Hanedanlığı'nın Savaşan Devletler dönemine (M.Ö. 475-221) tarihlenen mezarlarda, bronz davulları, kısa saplı kılıçlar ve koyun boynuzu çanları bulunmuştur. Miras alanında, bu tür eşyaların tasvir edildiği kaya resimleri bulunmaktadır. M.Ö. 206 ve M.S. 220 arasındaki döneme tarihlenen arkeolojik kalıntılar arasında da bronz davullar ve koyun boynuzu çanları bulunmaktadır. Sonraki dönemlerde orada yaşayan halkın “Luoyue” olarak adlandırılmadığı bilinse de, bugünün alan kullanıcılarının bu topluluğun devamı olduğu düşünülmektedir (UNESCO, 2016b).

Güney Çin'de uzun bir süre yaşamış olan bronz davul kültürü, Luoyue halkının ritüellerini, törenlerini veya bir savaş sahnesini tasvir ettikleri kaya resimlerine de yansımıştır. Kıvrımlı Zuojiang Nehri ve onun bir kolu olan Mingjiang Nehri'nin kestiği karstik oluşumların dik kayalıklarında bulunan kaya resimleri, M.Ö. 5. yüzyıldan M.S. 2. yüzyıla dek yaşamış olan Luoyue halkının ruhani ve sosyal yaşamının yanı sıra bugün hala yaşayan bronz davul kültürünün kökenlerini yansıtmaktadır (UNESCO, 2016b). Bugün Güney Çin'de bir güç sembolü olarak görülmeye devam eden bronz davul imajı, doğrudan ve somut bir şekilde Zuojiang Huashan kaya resimleri ile ilişkilidir.

5.2.33 Fransa, Taputapuātea

Tablo 5.35 Taputapuātea miras analizi

Kayıt Yılı	2016
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Organik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(iii), (iv), (vi)
Kriter (vi)	Polinezya kültürünün anavatanı olan Taputapuātea, Polinezya'nın tamamındaki insanlar için, kökenlerini sembolize etmesi, onları atalarına bağlaması ve maneviyatlarının bir ifadesi olması açısından benzersiz bir öneme sahiptir. Bu yaşayan fikirler ve bilgiler, Raiatea'nın kara ve deniz peyzajıyla ve özellikle bir zamanlar taşıdıkları merkezi roller için <i>Marae</i> 'lerle bütünleşmiştir.
Somut Kültürel Unsurlar	Yapı grupları, arkeolojik alanlar
Doğal Unsurlar	Lagün, dağ, orman, mercan resifleri, vadi, endemik bitki türleri
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	İnanç sistemi, geleneksel uygulamalar

Şekil 5.38 Taputapuātea kültürel peyzajı (a) ve marae (b) (UNESCO, 2016c)

Ra'iatea Adası'nda bulunan Taputapuātea, Polinezya Üçgeni olarak adlandırılan bölgenin merkezinde yer almaktadır. Siyasi ve dini bir merkez olan Taputapuātea, adanın lagüne doğru çıkıntı yaptığı bölgedir. İki ormanlık vadi (*Ōpo'a* ve *Hotopu'u*), iki kutsal dağ (*Tea'etapu* ve *'Ōrofātū*), bugün tortu ile kaplı olan Ro'itōmōana pınarının izi, Matarepetā Tepesi, kanoların karaya çıktığı Taura'a-tapu kumsalı, Atāra motu adacığı, lagün, mercan resifi ve açık okyanus miras alanının doğal peyzaj

unsurlarıdır. Aynı zamanda Taputapuātea, *marae* adı verilen kutsal alan kompleksinin bir parçasını oluşturmaktadır (Şekil 5.38). Yüksek ormanlık vadilerde ise antik döneme tarihlenen yerleşim izleri bulunmaktadır (UNESCO, 2016c). Doğal ve yapılı çevre ruhani değerler bağlamında bir araya gelerek Taputapuātea kültürel peyzajını yaratmıştır (Tablo 5.35).

Miras alanı, *mā'ohi* medeniyetinin neredeyse bin yıl süren yaşamına dair somut ve somut olmayan kültürel izler barındırmaktadır (UNESCO, 2016c). 14. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar *mā'ohi* halkı tarafından inşa edilen ve bir kompleks oluşturan maraeler, sosyal, siyasi ve dini işlevlere sahip kutsal alanlardır. Maraeler bazalt taş döşeli dikdörtgen platformlardır. Maraelerin malzemesinin üzerine kurulacağı topraklara ait olması gerektiği inancı, farklı konumlarda bulunan maraelerin farklı mimari yapılarla sahip olmasına yol açmıştır. Maraenin ön kısmını *ahu* denilen ince ve uzun yükseltilmiş taş platformlar oluşturmaktadır. Ahu, tanrılara adakların ve hediyelerin sunulduğu sunak olarak kullanılmıştır. Marae kompleksinin kalbi olan Marae Taputapuātea, 44 m genişliğinde ve 60 m uzunluğunda, bazalt taşlarla döşeli en büyük platformdur. Maraeler toplum içindeki değişikliklere uyumlanacak şekilde restore edilen veya değiştirilen yaşayan yapılarıdır. Yerel dini ve ritüel gelişmeleri takiben, takımadalara bağlı olarak mimari değişiklikler (genişleme, duvarların inşası, daha yüksek katmanlı platformlar vb.) farklı şekillerde gerçekleştirilmiştir. Bu, maraelerin adalara göre çeşitlenmesine yol açsa da platform ve dikili taş ilkesi korunmuştur (UNESCO, 2016c).

Doğal çevrenin sunduğu şartlar ve kültürel altyapılar ile şekillenen maraeler, çok katmanlı ilişkileri yansıtan kutsal mekanlardır (UNESCO, 2016c). *Mā'ohi* inancına göre maraeler, yaşayanların dünyası (Te Ao) ile tanrıların dünyasının (Te Pō) kesiştiği kutsal bir mekandır. Bu dünyalar arasındaki iletişim, çeşitli ifadeler (alametler, kehanet, rüyalar, vb.) ve marae üzerinde düzenlenen ritüeller aracılığıyla gerçekleşmiştir. Maraenin en kutsal bölümü olan ahuların eteklerine yerleştirilen düşey bazalt plakalar (*'ofa'i ti'a*), tören ve ritüel zamanlarında tanrıların ve ataların ruhlarının tutunduğu kutsal taşlardır. *Mā'ohi* halkının inancına göre, Maraelerin ortasına yerleştirilen dikili taşlar tanrıların yeryüzündeki tezahürleri, marae

çevresine dikilen ağaçlar ise tanrıların ve atalarının ruhlarının yayılmasını sağlayan kutsal varlıklardır. Maraeler, doğal çevreye ait her canlı/cansız varlığın kutsal bir anlam kazandığı Taputapuātea kültürel peyzajının en kutsal parçasıdır. Ruhani önemi nedeniyle özellikle Maraē Taputapuātea’nın taşları, aynı adı taşıyan başka maraelerin yapılabilmesi için kanolarla Hawaii ve Yeni Zelanda başta olmak üzere farklı bölgelere taşınmıştır. Taputapuātea, Polinezya’nın çoğunu kapsayan iki geniş bölgeyi bir araya getiren siyasi bir ittifakın merkezi olarak, 17.-18. yüzyıllarda kurulan ittifak ağını ve Taputapuātea şeflerinin siyasi güç ve prestijlerini somutlaştırmaktadır (ICOMOS, 2016; UNESCO, 2016c). Taputapuātea, çok çeşitli ritüellerin ve törenlerin gerçekleştiği, günümüze ulaşamayan çok çeşitli somut kültürel unsurlar üreten, üzerine kurulu olduğu topraklarla fiziksel ve ruhani bağlar kuran, Polinezya halkına ilham veren ve onları bir araya getiren bir kültürel peyzajdır.

5.2.34 Güney Afrika, †Khomani Kültürel Peyzajı

Tablo 5.36 †Khomani Kültürel Peyzajı miras analizi

Kayıt Yılı	2017
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Yardımcı Kültürel Peyzaj
Kriterler	(v), (vi)
Kriter (vi)	†Khomani Kültürel Peyzajı, neredeyse tükenmiş bir yaşam ve inanç biçimini gösteren †Khomani topluluğundaki birkaç kişi tarafından konuşulan !Ui-Taa dillerine yerleşmiş olan etnobotanik bilgi ve hatıraları yansıtır ve bunlarla ilişkilidir.
Somut Kültürel Unsurlar	Arkeolojik alanlar, geleneksel arazi kullanımları
Doğal Unsurlar	Çöl ekosistemi
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	Geleneksel uygulamalar, sözlü gelenekler

Şekil 5.39 #Khomani Kültürel Peyzajı (Francois Odendaal Productions, 2009)

#Khomani Kültürel Peyzajı (Tablo 5.36), Güney Afrika'nın kuzeyinde yer alan geniş çöl alanının bir parçasıdır. Seyrek bitki örtüsü ile Nossob ve Auob nehirlerinin kuru nehir yataklarının bulunduğu alanda yeraltı suları ağaçların yetişmesine olanak vermiştir. Güney Afrika'daki son yerli San topluluğu olduğu söylenen, eskiden göçebe bir nüfus olan #Khomani San halkı, 1931'de Kalahari Gemsbok Ulusal Parkı'nın kurulması ile zorla yerinden edilmiş ve yakın tarihte arazi üzerindeki haklarının tanınması ile birlikte Dünya Miras Listesi'ne kaydedilmiştir (UNESCO, 2017a).

#Khomani, San halkının binyıllardır göçebe bir avcı-toplayıcı topluluk olarak doğa ile yakın ilişki içinde yaşadığı bir çöldür (UNESCO, 2017a) (Şekil 5.39). Kırmızı kum tepelikleri ve alanın Taş Devri'nden günümüze dek yerleşim gördüğüne dair arkeolojik kalıntılar, #Khomani San halkının kültürü ile ilişkili somut bir peyzaj oluşturmuştur. Zorlu çevre koşullarıyla birlikte San halkı, doğal çevreye adaptasyonu gerektiren etnobotanik ve toprak bilgisini temel alan geçim stratejileri geliştirmiştir. Doğal çevre ile bu yakın ilişki beraberinde insan ve doğa arasında sembolik bağların kurulması ve ilgili kültürel uygulamaları getirmiştir. #Khomani dilleri (!Ui-Taa ve N | u), UNESCO Dünya Belleği Listesi'nde kayıtlı olan | Xam diliyle doğrudan bağlantılıdır (UNESCO, 2017a). Özellikle N | u dili özel yerleri adlandırmak için kullanılmıştır. Çöl peyzajına binyıllardır hem fiziksel hem de kültürel olarak adaptasyon sağlayan San halkı, 1931 yılında topraklarından çıkarılmaları ve 1940'lı yıllarda alanda avlanmanın yasaklanması ile birlikte geleneksel yaşam biçimlerini ve kültürel uygulamalarını terk etmiştir. #Khomani San halkı topraklarına geri döndüklerinde, kültürel uygulamalarının en azından bir kısmını sürdürmeye başlamışlardır. Bugün alanda !Ui-Taa dilini konuşan sayılı San yerlisi sayesinde,

kültürel uygulamalar ve gelenekler yaşatılmaya çalışılmaktadır (UNESCO, 2017a). #Khomani Kültürel Peyzajı, San halkı için kökenlerinin sembolü olan topraklardır.

ICOMOS (2017), miras alanının üstün evrensel değerini yalnızca geleneksel bilgi ve kullanılan dil üzerine temellendirdiği, #Khomani San halkının toprakları ile kurduğu uzun süreli ilişkilere veya bu ilişkilerin çevrelerini nasıl etkilediğine dair yeterli kanıt sunulmadığı görüşüne sahip olsa da, UNESCO Dünya Miras Komitesi geleneksel topraklarına kavuşan San halkının çevresi ile kurduğu köklü bağların kültürel önemini kabul ederek #Khomani yardımcı peyzajının listeye kaydedilmesi kararını vermiştir.

Kültürel peyzaj olarak tanımlanan ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının doğal veya yapılı çevre ile doğrudan veya somut olarak ilişkilendirildiği 34 adet miras alanı göz önünde bulundurulduğunda, miras alanında kurulan ilişkilerin somut kanıtları nispeten zayıf görülmüştür. Ancak #Khomani kültürel peyzajı, tüm insanlığın atası olarak görülen antik popülasyondan gelen San halkı ve yok olmak üzere olan köklü yaşam gelenekleri ile ilişkili olduğu için ve özellikle Güney Afrika'ya ait kültürel çeşitliliğin liste kapsamında temsili için önemli bir örnektir.

5.2.35 Büyük Britanya Birleşik Krallığı ve Kuzey İrlanda, İngiliz Göller Bölgesi

Tablo 5.37 İngiliz Göller Bölgesi miras analizi

Kayıt Yılı	2017
Miras Türü	Kültürel Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Organik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(ii), (v), (vi)
Kriter (vi)	Birçok evrensel öneme sahip fikir, İngiliz Göl Bölgesi ile doğrudan ve somut bir şekilde ilişkilidir. Bunlar, Pitoresk Hareket sayesinde uyumlu peyzaj güzelliğinin; temelde Romantik uğraşından türetilen, duygusal bir etkileşim etrafında kurulan insan ve peyzaj arasında yeni bir ilişkinin; peyzajın bir değeri olduğu ve herkesin ondan keyif alma hakkının olduğu fikrinin tanınması ve peyzajı koruma ve yönetme ihtiyacının kabulüdür. Bu gelişmeler benzer bir sistemle birçok ülkeye yayılan National Trust hareketinin gelişmesine yol açmıştır. İnsanlar ve peyzaj arasındaki etkileşimden türetilen tüm bu fikirler bugün İngiliz Göller Bölgesi'nde tezahür etmiş ve birçoğu fiziksel izlerini bırakarak doğal bir peyzajın ahenkli güzelliğine katkıda bulunmuştur. Bunlar, kalıcı bir tarımsal-pastoral sistem (birçok durumda koruma girişimleriyle desteklenen); villalar, Pitoresk ve daha sonraki peyzaj gelişmeleri; National Trust mülkiyetindeki arazi yönetiminin kapsamı ve kalitesi ile koruma hareketinin başarısının bir sonucu olarak demiryollarının ve diğer modern endüstriyel gelişmelerin bulunmamasıdır.
Somut Kültürel Unsurlar	Geleneksel arazi kullanımları, yapı grupları, arkeolojik alanlar
Doğal Unsurlar	Dağ, göl, nehir, jeolojik oluşumlar, vadi, biyoçeşitlilik
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	Fikirler ve idealler, sanatsal ve edebi eserler

Şekil 5.40 İngiliz Göller Bölgesi (Historic England, 2008)

Kültürel peyzaj kavramının UNESCO bağlamında ortaya çıkışını tetikleyen “doğa ve kültürü birlikte koruma sorunu”, İngiliz Göller Bölgesi’nin Dünya Miras Alanı olarak aday gösterilmesi ve 1989 yılında adaylığın ertelenmesi ile ortaya çıkmıştır (Jones, 2003). İngiltere’nin kuzeybatısında bulunan İngiliz Göller Bölgesi, Buzul Çağı’nda buzulların hareketleri ile ilk halini almış ve daha sonra, bugün hala uygulanmakta olan uzun süreli bir agropastoral arazi kullanım sistemi ile şekillenmiştir (UNESCO, 2017b). Doğa ve insan faaliyetlerinin uzun süreli birlikteliği İngiliz Göller Bölgesi’ni bir uyum ve güzellik peyzajına dönüştürmüştür (Şekil 5.40).

İngiltere Göller Bölgesi, 13 adet dar vadi ve 16 adet buzul kökenli gölden meydana gelen dağlık bir alandır (UNESCO, 2017b) (Tablo 5.37). Miras alanında Langdale, Windermere, Coniston, Duddon, Eskdale, Wasdale, Ennerdale, Buttermere, Borrowdale ve Bassenthwaite, Thirlmere, Ullswater, Haweswater ve Grasmere, Rydal ve Ambleside vadileri bulunmaktadır. Jeolojik ve topoğrafik farklılıkların yanı sıra insan faaliyetlerindeki farklılıklar bu vadilerin her birinin kendine özgü peyzaj karakterini şekillendirmiştir. Kültürel peyzajı şekillendiren en temel unsur bin yılı aşkın süredir bugüne devam eden bir agropastoral gelenektir. Bu agropastoral dokunun yaratılmasının merkezinde yüksek arazilerin toplumsal otlak yönetimi bulunmaktadır. Bu sistemin getirdiği kurallar da peyzajı belirgin şekilde şekillendirmiştir. “*Inbye*” denilen tarım arazilerini, yüksek arazilerdeki otlaklardan ayırmak için taş duvarlar kullanılmıştır. Taş duvarlar, ortak arazi ve otlak alanlarını ayırmak için de kullanılmış ve koyun sürülerinin kontrolünü sağlayan otlatmaya ayrılmış alanlar (*intake*) yaratılmıştır. Bu alan ayırma sistemi vadilerden yamaçlara doğru yayılmış ve Göller Bölgesi’nin pastoral peyzajının önemli bir unsuru haline gelmiştir. Konum ve kapasitesine göre çeşitlenen geleneksel çiftlikler de peyzajın bir parçasını oluşturmuştur (ICOMOS, 2017; UNESCO, 2017b).

18. yüzyılın pastoral faaliyetleri ile birlikte şekillenen peyzajın etkileyici dağlık görüntüsü birçok gezgini kendine çekmiş ve peyzajın ünü zamanla yayılmıştır. Peyzaj ve içinde devam eden pastoral yaşam aynı zamanda Pitoreks ve Romantik sanatçılar, şairler ve yazarlara ilham vermiş ve peyzajın onlarda uyandırdığı his ve verdiği zevki eserlerinde tasvir etmişlerdir (UNESCO, 2017b). Bu gelişmeler beraberinde

İngiltere'nin erken dönem turizm faaliyetlerini getirmiştir. Bölgeye gelen ziyaretçiler için keyif verici görüntüler sunan güzergahların yer aldığı rehber kitaplar hazırlanmıştır. İngiliz Göller Bölgesi'nin etkileyici peyzajının tanınırlığının artmasıyla, alanda bahçeli ve parklı villalar yapılmaya başlanmış ve villaların bahçeleri içine inşa edildikleri bu peyzajın pitoresk ve romantik özelliklerini arttıracak şekilde tasarlanmıştır. Villa bahçelerinin yanı sıra bölgede bulunan önemli alanların çevre düzenlemesi de kasıtlı olarak peyzajın dramatik görünümünü pekiştirecek şekilde gerçekleştirilmiştir. Peyzajın güzelliği ve ruhani iyileşme için önemini yanı sıra ormanlık alanların yok edilmesi, demiryolu inşaatı ve su havzaları oluşturma faaliyetleri gibi girişimlerin yarattığı tehditler, varlıklı ve önemli insanları harekete geçirerek, kritik arazileri satın almaya ve böylece özel mülk yapma yoluyla korumaya teşvik etmiştir. Bu gelişmeler "National Trust" hareketine öncülük etmiştir (UNESCO, 2017b). 20. yüzyıla gelindiğinde, peyzajın görsel ve estetik niteliklerinin korunmasına yönelik çabalar, peyzajın önemli bir parçasını oluşturan geleneksel tarım ve hayvancılık uygulamalarını tehdit eden ağaçlandırma projelerine karşı da gösterilmiştir. Bazı araziler satın alınarak bu geleneksel uygulamalara ayrılmıştır (UNESCO, 2017b).

18. yüzyıldan günümüze dek agropastoral faaliyetler İngiliz Göller Bölgesi'nin doğal peyzajını şekillendirmiş, doğa ve insanın ortak eseri olan peyzaj birçok kişiyi etkilemiş ve bu kişiler alana geçmiş kullanıcılarından daha farklı anlamlar yüklemiştir. Alan kullanıcıları agropastoral geleneklerinin sürdürülebilirliği için peyzajı korurken, yeni kullanıcılar öncelikle duygusal ve görsel sebeplerle peyzajı korumaya çabalamıştır. İki durumda da korunması gerekli peyzajın üç bileşeni söz konusudur: doğal unsurlar, somut ve somut olmayan kültürel unsurlar. Bu üç bileşenin varlığı ve bir aradalığı İngiliz Göller Bölgesi'nin Dünya Mirası Kültürel Peyzaj statüsünü pekiştirmektedir.

5.2.36 Kanada, Pimachiowin Aki

Tablo 5.38 Pimachiowin Aki miras analizi

Kayıt Yılı	2018
Miras Türü	Karma Miras
Kültürel Peyzaj Kategorisi	Yardımcı Kültürel Peyzaj
Kriterler	(iii), (vi), (ix)
Kriter (vi)	Pimachiowin Aki, Yaratıcı tarafından yeryüzüne yerleştirildiklerini ve hayatta kalmak için ihtiyaç duydukları her şeyi verdiğine inanan Anishinaabeg'in yaşayan geleneği ve inançlarıyla doğrudan ve somut bir şekilde ilişkilidir. Ji-ganawendamang Gidakiiminaan (Toprakları Koruma) kültürel geleneğini sürdürmek için kutsal bir sorumluluk üstlenerek toprağa ve toprağı korumaya bağlılardır. Bu, diğer varlıklarla iletişim kurmak için özel yerlerdeki seremonileri ve piktograf (resim biçimli eski hiyeroglif yazısı) alanları, Thunderbird (mitolojik gökgürültüsü kuşu) yuvaları gibi kutsal yerlere ve Anishinaabeg'le birlikte yeryüzünü paylaşan diğer ruhani varlıklarla uyumlu ilişkiler kurabilmek ve yeryüzünde bereketli bir yaşam sürdürmek için Memegwesiwig'in (küçük kaya insanları) yaşadığı yerlere saygı gösterilmesini içerir. Ji-ganawendamang Gidakiiminaan'ı oluşturan inançlar ve değerler, aile yapılarına dayanan ve yaşlılara saygı duyulan geleneksel yönetim sistemleri ve kaynakların yerleri, seyahat rotaları ve Anishinaabeg'in yerleşim ve kullanım tarihi dahil olmak üzere toprağın engin bilgisi ile somut bir şekilde ilişkili olan yaşayan sözlü gelenekler aracılığıyla sürdürülmektedir. Pimachiowin Aki'nin büyüklüğü ve bu geleneklerin gücü, onu evrensel öneme sahip olduğu düşünülen bir inanışa dair istisnai bir örnek haline getirmektedir.
Somut Kültürel Unsurlar	Geleneksel arazi kullanımları, duvar resimleri, geçici strüktürler
Doğal Unsurlar	Nehir, dağ, orman, jeolojik oluşumlar, biyoçeşitlilik
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	İnanç sistemi, geleneksel uygulamalar, sözlü gelenekler

Şekil 5.41 Pimachiowin Aki'deki piktograflar (a) ve ritüel çadırları (b) (UNESCO, 2018)

Pimachiowin Aki, sağlıklı boreal ormanlar ve sulak alanlar, ana kayalar, sayısız göl ve nehirlerin bulunduğu geniş bir alandır. Su yolları, tüm peyzaj boyunca ekolojik bağlantı sağlarken, yaklaşık 100 yılda bir çıkarılan orman yangınları, etkileyici bir ekosistem mozaigini koruyan, doğal olarak işleyen ekolojik süreçlerin anahtarıdır (Tablo 5.38). Anishinaabeg dünya görüşüne göre insanlar ve doğa arasındaki simbiyotik ilişki, bu doğal çevre unsurlarına ve insanların bu çevrede varoluşuna anlam kazandırmaktadır (UNESCO, 2018).

Pimachiowin Aki (Şekil 5.41), yaşayan Ji-ganawendamang Gidakiiminaan kültürel geleneği ile doğrudan ve somut bir şekilde ilişkilidir. Anishinaabeg, Ji-ganawendamang Gidakiiminaan geleneği ile üzerinde yaşadığı doğal çevreyle arasındaki bağlantıyı kurmaktadır (UNESCO, 2018). Ji-ganawendamang Gidakiiminaan, Anishinaabeg'e *aki* (toprak ve tüm yaşam) ve diğer insanlarla olan etkileşimlerinde rehberlik eden geleneksel inançlar, değerler, bilgiler ve uygulamalardan oluşmaktadır. Anishinaabeg'in Yaraticı (*Manitou*), Yaraticı'nın yardımcıları (*memegwesiwag*) ve diğer varlıklarla iletişim kurmak ve saygılarını göstermek için kullanıldığı yerler olan kutsal alanlar, tören alanları, tuzak hatları, piktograflar, adlandırılmış yerler, antik ve çağdaş hasat alanları, geleneksel seyahat rotaları ve mevsimlik kamp alanları Ji-ganawendamang Gidakiiminaan'ın somut boyutunu sağlamaktadır. Nehir kenarında bulunan kayalıklarda ruhani varlıklarla iletişim kurmak için terleme ve titreme çadırı denilen kutsal alanlar bulunmaktadır. Nehrin sesi eşliğinde yürütülen bu kutsal ritüel sonrasında, kayalıkların sahibi olduğuna inanılan *memegwesiwag* için kayalıklarda bulunan oyuklara tütün bırakılmaktadır. Tütün ve özellikle yanarken çıkardığı duman ruhani varlıklar ile

iletişimde önemli görülmektedir (UNESCO, 2018). Kayalıkların sahibi ruhani varlıklar olduğu için kalıcı yapılaşma yerine geçici strüktürler kullanılmaktadır. Tören alanları ve özellikle kutsal şarkılar ve davullarla gerçekleştirilen şifa törenleri için kullanılan yerlerin temiz olması önemli olduğu için çıplak toprak alanları veya düzlenmiş kumlu alanlar kullanılmaktadır. İnsanların, özellikle gençlerin görüler veya rüyalar aracılığıyla ruhani rehberlik almak için gittikleri özel adalar bulunmaktadır. Özellikle av ve hasatlardan önce ve sonra, doğadan koparılan her canlı varlık için peyzajın sayısız alanına ruhani varlıklar için tütün başta olmak üzere çeşitli hediyeler bırakılmaktadır. Alanda uçurum yüzeyinde yer alan piktografların, uçurumda yaşayan ruhani varlıklara ait olduğuna inanılmakta ve bu alanlar da ruhani varlıklarla iletişim kurmak için gerçekleşen ritüellerin somut bir parçasıdır. Miras alanının birçok yerinde bulunan küçük kaya parçalarının bir arada olduğu taş yığınları, kutsal gökgürültüsü kuşunun yuvası olarak tanımlanmaktadır (UNESCO, 2018). Anishinaabeg için yaşamın bir parçası olan kutsal alanlar ve ritüellerin gerçekleştirildiği tören alanları, peyzaj boyunca geniş bir alana yayılmıştır. Özellikle temel geçim kaynağı, ulaşım aracı ve kutsal bir unsur olan nehir boyunca yoğunlaşmıştır (UNESCO, 2018).

Diğer insanlara karşı saygılı davranışlar veya ji-gichi-inenimidiyang (diğer insanlarla saygılı ilişkiler sürdürme) ilkesi, Pimachiowin Aki'deki Anishinaabeg geleneksel yönetişiminin çerçevesi olan tuzak hattı ile ilişkilidir (UNESCO, 2018). Tuzak hattı denilen alanların geleneksel yönetişimi, tanımlanmış hasat alanları olan aile gruplarının haklarına saygı duyulmasına ve bu alanların kullanımına ilişkin kararların alınmasında yaşlı aile üyelerinin rolüne dayanmaktadır. Ji-ganawendamang Gidakiiminaan kültürel geleneğini ve geleneksel yönetim sistemini oluşturan inançlar, değerler, uygulamalar ve bilgiler, Ojibwe dilinde yaşatılan sözlü geleneklerle gelecek nesillere aktarılmaktadır (UNESCO, 2018). Anishinaabeg dünyasının doğal çevre ile kurduğu köklü ilişki, doğa ve insan arasındaki çok katmanlı bağları örneklemektedir. Yaşayan tüm varlıklara saygı ilkesini temel alan bu bağlar, Pimachiowin Aki'nin kuzey ormanının ve ekosisteminin binyıllar boyunca korunmasını sağlamıştır.

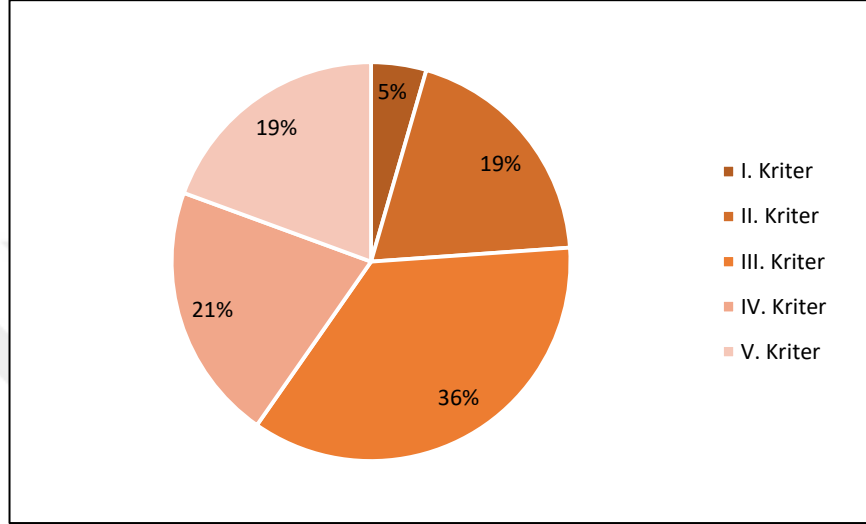
5.3 Bölüm Sonu Değerlendirmesi

Kültürel peyzaj; doğal, somut kültürel ve somut olmayan kültürel unsurların etkileşimi ile ortaya çıkan bir miras türüdür. Bu çok bileşenli yapısı beraberinde çok yönlü tanımlamaları getirmiştir. UNESCO'nun 1992 yılında kültürel peyzajları bir miras türü olarak tanımlaması ve koruma altına almasıyla birlikte, taraf devletler kültürel peyzajların taşıdığı değerleri kavramaya ve sınırları içinde bulunan bu miras türünü saptamaya başlamıştır. Çalışmanın bu bölümünde 28 taraf devlete ait 36 adet Dünya Mirası Kültürel Peyzaj ele alınmıştır. Seçilen örneklem alanlarında dikkat edilen ölçütler ise UNESCO'nun yayımladığı Kültürel Peyzaj listesinde (UNESCO, 2020b) yer almaları ve VI. kriteri sağlamaları olmuştur. VI. kriteri sağlayan bu kültürel peyzajların doğal, somut kültürel ve somut olmayan kültürel miras unsurları tespit edilerek, bu unsurlar arasında kurulan Üstün Evrensel Değere sahip ilişkiler ve bu ilişkilerin mekansal yansımaları ortaya konmuştur.

Ele alınan 36 örneklem alan, somut olmayan kültürel mirasın güçlü ilişkiler kurduğu unsurların çeşitliliğine ve ölçeğine dair farklı bir bakış açısı sunmaktadır. VI. kriter ile gerekçelendirilen somut olmayan kültürel bir boyuta sahip bu kültürel peyzajlar, özellikle gerekçelendirilen kriterler, mekansal konfigürasyonlarının çeşitliliği ve bu mekanların (somut kültürel unsurlar olarak) somut olmayan kültürel miras unsurları aracılığıyla doğal çevreleri ile kurdukları ilişkiler sebebiyle 246 adet miras alanı içinde daha farklı bir noktada konumlanmaktadır.

Dünya Miras Listesi'nde kayıtlı olan 246 adet alanda, VI. kriterin en çok IV. kriter ile birlikte kullanılması, "anıt miras" anlayışının baskın olduğunu somutlaştırırken, kültürel peyzaj alanlarında durum farklıdır. Nispeten daha yeni bir miras türü olan kültürel peyzajlar, ölçek olarak da içerik olarak da anıt miras anlayışından farklılaşmaktadır (Bandarin, 2007; Sirisrisak ve Akagawa, 2007). Ele alınan 36 adet miras alanında, VI. kriterin en çok III. kriter ile birlikte kullanıldığı görülmüştür (Şekil 5.42). Bu bağlamda III. kriterin miras alanlarında odaklandığı faktörlerin (yaşayan veya yok olmuş bir kültürel gelenek veya bir uygarlığa tanıklık etmesi) hem VI. kriterin hem de kültürel peyzaj kavramının doğası ile simbiyotik bir ilişki içinde

olduğu açıktır. Öte yandan 36 adet kültürel peyzaj içinde Latin Amerika ve Karayipler (3 adet kültürel peyzaj) dışında diğer bölgeler arasında dengeli bir dağılım söz konusudur. Özellikle Afrika bölgesinin hem VI. kriterin hem de kültürel peyzajın tanım ve kapsamına uygun miras unsurları barındırması bu örneklem alanlar içinde önemli bir yer tutmasını sağlamıştır.

Şekil 5.42 Kültürel Peyzajlarda VI. kriterin diğer kriterler ile kullanım grafiği

Çalışma kapsamında örneklem alanların miras statüsünü kazandıran tüm unsurlar (doğal, somut kültürel ve somut olmayan kültürel) tespit edilmiş ve bu unsurların birbirleri ile kurdukları ilişkiler ortaya konmuştur. Somut olmayan kültürel mirasların, somut kültürel miras olarak mekanların peyzaj içindeki yer seçiminde ve yönlendirilmesinde, yapı malzemesi seçiminde ve kullanım şeklinde, mekansal kurgularda ve mekanların birbiri ile kurduğu fiziksel ilişkilerde, mimari yapılara yönelik uygulanan restorasyon ve yenileme çalışmalarında, mekanların ve yerleşimlerin ölçeğinde ve gabarisinde yadsınamaz bir etkiye sahip olduğu ortaya konmuştur.

Çalışma kapsamında ele alınan kültürel peyzajların somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının en çok ilişki kurduğu doğal unsurların dağ ve su ögeleri olduğu gözlemlenmiştir. Örneklem alanlarının bir kısmında (Tongariro, Uluru-Kata Tjuta, Wutai Dağı, Lushan, Vat Phou, Kutsal Süleyman Dağı, Kii Sıradağları, vb.) dağ ögesi inanç sisteminin bir parçası olarak kutsal kabul edilmiş ve somut kültürel unsurlar olarak mekanlar bu yaklaşıma göre şekillenmiştir. Tongariro Ulusal Parkı,

kültürel peyzaj kategorisinde tanımlanan ilk alan olarak VI. kriter ile bu kategoriye girmesi, kültürel miras kavramı için çok önemli bir aşamayı temsil etmekle birlikte, bu çalışma kapsamında üzerinde durulan mekansal karşılıklar bu örneklem alanında yapılı bir çevre olarak karşımıza çıkmamaktadır. Tongariro Ulusal Parkı'nın bir örneğini oluşturduğu bu yardımcı kültürel peyzajlarda (Uluru-Kata Tjuta, Matobo Tepeleri, vb.) mekansal karşılıklar ikinci planda tutulmuş veya söz konusu bile olmamıştır.

Ancak Wutai Dağı gibi kültürel peyzajlarda yapılı çevre, somut olmayan kültürel mirasın önemli bir temsil aracına dönüşmüştür. Yapılaşma türü genellikle dini olup konut bölgesi bu kutsal alanların dışında tutulmuştur. İnancın gücünü yansıtan dini yapılar kimi durumda birer model haline gelerek farklı bölgelerde benzerleri yapılmaya çalışılmıştır. Bu yapılar mimari açıdan üstün evrensel değere sahip olmasa da somut olmayan kültürel mirasın temel bir bileşeni olarak içinde bulunduğu kültürel peyzajların üstün evrensel değerine katkı sağlamıştır. Ruhani veya topoğrafik sebeplerle dağın üzerinde çeşitli noktalara konumlanan bu yapılar tek tek değil, bütüncül şekilde ele alındığı zaman ilişkilendirildiği inanç sistemi için bir anlam ifade etmekle birlikte, bu yapılar yol ağları ile birbirine bağlanmakta ve bu yollar da inancın bir parçası haline gelerek kutsal hac rotaları olarak kullanılmaktadır.

Champasak Kültürel Peyzajı, Sukur Kültürel Peyzajı, Batammariba Toprakları, Bassari Ülkesi, Taputapuātea ve benzeri kültürel peyzajlarda olduğu gibi somut olmayan kültürel miras, yapılı çevrenin yerleşimi ve yönlenmesini de etkilemiş, mekansal kurgu ve mekanların birbiri ile kurduğu ilişkiler bu ruhani veya geleneksel kurallara uygun şekilde düzenlenmiştir. Doğal çevreden sağlanan malzemelerle, doğal çevrenin izin verdiği ölçüde yapılaşan bu alanların çoğu bugün yaşayan geleneklerin sürdürüldüğü miras alanlarıdır. Somut olmayan kültürel miras ve onun çevresinde şekillenen toplumsal kuralların canlılığı sayesinde somut kültürel miras olarak mekan ve yerleşim dokusu korunabilmiştir. Bu gelenekler topluluklar için bir kimlik temsili olabildiği gibi, aynı zamanda mimari dokulara da kimlik kazandırmıştır. Özgün mimari dil ve yerleşim dokusu, evrensel ölçekte önem teşkil eden miras unsurlarına dönüşmüş ve koruma altına alınmıştır.

Dünya Mirası kültürel peyzajlar, aynı zamanda insanların geçim kaynaklarını sağladıkları alanlardır (Fowler, 2003). Su öğelerinin (nehir, göl, deniz, doğal su kaynakları) kutsal olarak kabul görüldüğü kültürel peyzajların (Osun-Osogbo, Bali Eyaletinin Kültürel Peyzajı, Pimachiowin Aki, vb.) yanı sıra su öğelerinin yakınında konumlanan geleneksel tarım arazilerinin bulunduğu kültürel peyzajlar (Grand Pré Peyzajı, Bali Eyaletinin Kültürel Peyzajı, vb.) beraberinde su yönetimini gerektirmiş ve su yönetimine yönelik somut sistemler geliştirilmiştir. Doğal çevrenin önemli bir geçim kaynağı olduğu diğer kültürel peyzajlarda, peyzajın geleneksel tarım faaliyetleri ile biçimlendirilmesinin yanı sıra bu geleneksel faaliyetler geleneksel mimari dokuyu da etkilemiştir. Bu bağlamda özellikle Kolombiya Kahve Kültürel Peyzajı, Agave Peyzajı ve Champagne Yamaçları yerleşim tarihleri, yerleşim dokuları ve mekansal kurguları ile somut olmayan kültürel mirasın yani üretim geleneklerinin geleneksel yerleşim dokusunda somut karşılıklarının bulunabildiği kültürel peyzaj örnekleridir. Bu alanlarda geleneksel uygulamalar hala yaşatılmakta ve dolayısıyla bu geleneklerle ilişkili mekanların da kullanımı devam etmektedir. Somut olmayan kültürel mirasın sürekliliği beraberinde mekanların da yaşamasını ve günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Üretim teknolojilerinin gelişimi beraberinde modern yapılaşmaları getirmiş olsa da geleneksel dokular üzerinde yok edici bir etki yaratmamış, mekanların ve yerleşim dokusunun mimari niteliği ve ruhu korunabilmiştir.

Kültürel peyzajlar aynı zamanda toplumsal bellek için önemli değerleri temsil eden hafıza mekanları olarak karşımıza çıkmıştır. Kimi durumda var olan doğal ve somut kültürel unsurlar anıtsallaştırılmış kimi durumda ise müze ve anıt heykeller ile kültürel peyzajların toplumsal bellekte temsil ettiği anlamlar pekiştirilmiştir. Bu kimi durumda Le Morne gibi tüm bileşenleri (arkeolojik kalıntılar, mağaralar, mezarlar, vb.) ile bir dağ ögesi ile kimi zaman ise Nord-Pas de Calais Madencilik Havzası gibi endüstriyel kalıntılar ve ilgili yapılar ile temsil edilmiştir. Aynı zamanda müze ve anıt yapılar eklenerek yeni hafıza mekanları yaratılmış ve toplumsal bellekte yeri olan değerler somut kültürel unsurlarla desteklenerek yaşatılmıştır.

Ele alınan kültürel peyzaj örnekleri göstermektedir ki miras alanını tanımlayan tüm unsurlar birbirini tamamlayan ve anlamlandıran bir şekilde varlığını sürdürmektedir.

Kültürel peyzajlar birden çok somut olmayan kültürel miras unsurunu barındırabildiği gibi birden çok türde mimari yapı da barındırmaktadır. Örneklem alanlarında kültürel peyzajların en çok inanç sistemi ve geleneksel uygulamalar ile ilişkilendirildiği ve bunun mekansal yansımalarının ise ruhani anlamlarla ilişkilendirilmiş yapı grubu veya arkeolojik alanlar ile geleneksel arazi kullanımları ve bileşenleri olduğu görülmüştür. Somut olmayan kültürel miraslar, doğal çevrelere ve somut kültürel miras olarak mekan ve yerleşimlere anlam kazandırarak onları şekillendirmiş ve korunmalarını teşvik etmiştir. Kültürel peyzajlar arkeolojik alanlar, sivil mimarlık örnekleri ve geleneksel arazi kullanımı ile insanlık tarihinin kanıtlarını içermenin yanı sıra sanatçı ve yazarlara ilham vermiş, zevk ve öğrenme için yerler sağlamıştır. Öte yandan doğal çevreye atfedilen, kutsal, toplumsal veya sanatsal farketmeksizin her türlü değerin, doğal çevrenin sürdürülebilirliğine katkı sağladığı görülmüştür. Bu katkı kimi zaman yapılaşmamayı öğütleyen ruhani temelli toplumsal kurallarla, kimi zaman ise toprağa bağlılıkla sürdürülen optimum düzeyde tarımsal faaliyetlerle gerçekleştirilmiştir. Kültürel peyzaj, doğal çevrenin kültürel bir mekana dönüşerek somut kültürel unsur olan fiziksel mekanın bir parçasını oluşturduğu bir miras kategorisidir. Bu bağlamda örneklem alanlar olarak seçilen kültürel peyzajların çok bileşenli ve çok katmanlı ilişkileri barındırdığını söyleyebiliriz. Bugün bütüncül koruma yaklaşımı yalnızca somut ve somut olmayan kültürel unsurların bir arada ele alınmasını değil, doğal çevrenin de bu bütüne dahil edilmesini gerektirmektedir. Tez kapsamında ele alınan kültürel peyzajlar bu bütüncül yaklaşımın farklı örneklerini barındırmaktadır. Yapılan çalışmalar sonucunda kültürel peyzajların, mimari yapı ve yerleşimlerin fiziksel ve kültürel bağlamını anlamının temel anahtarı olduğu görülmüştür.

BÖLÜM ALTI

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Mimari koruma yaklaşımı ortaya çıktığı ilk çağlarda, korumak demek yapının işlevini sürdürebilmesini sağlamak demektir ve koruma altına alınması gereken öncelikli unsurlar dini öneme sahip anıtsal yapılardır (Jokilehto, 1999). 20. yüzyıla dek korunması gerekli unsurların kapsamı tekil anıtsal yapılardan öteye geçememiş ve koruma disiplini içinde yürütülen tartışmalar restorasyon ilke ve tekniklerine odaklanmıştır. Ancak bu yaklaşım, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında yükselen tartışmalarla birlikte bir dönüşüm sürecine girmiş ve daha kapsayıcı bir çerçeveye ulaşmıştır. Günümüzde kültürel miras terimi ile karşılanan korunması gerekli kültürel varlıkların tanım ve kapsamı çoğunlukla bu süreçte yürütülen tartışmalarla şekillenmiştir. Günümüzde etki alanı evrensel ölçekte olan UNESCO, ICOMOS ve Avrupa Konseyi gibi örgütler ise finansal, eğitimci ve kural koyucu katkılarıyla kültürel miras kavramının gelişim sürecine öncülük etmiştir.

1970'li yıllarda mimari yapıların yalnızca fiziksel boyutları ile değerlendirilmesinin ve korunmasının sürdürülebilir ve nitelikli bir koruma sağlamayacağı görüşünün yükselmesiyle birlikte mevcut koruma yaklaşımları ve kullanılan terminolojiye yönelik eleştiriler yükselmiştir. Bu eleştiriler ulusal ve uluslararası platformlarda yürütülen tartışmalara yön vermiş ve UNESCO, ICOMOS ve Avrupa Konseyi gibi örgütlerin hazırladığı bildirge, tüzük, rapor ve sözleşmelerde yansıma bulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde ele alınan bu düzenlemelerde, önemli anıtsal yapılar yerine bugün somut olmayan kültürel miras terimi ile karşılanan yerel değerler, yerin ruhu, yaşayan gelenekler, bellek, anılar, inanışlar, temsiller, yerel topluluklar, ruhani anlamlar, yere bağlılık, kimlik, kültürel bağlam, geleneksel bilgi sistemleri, toplumsal kurallar ve sözlü gelenekler gibi kavramlar kültürel mirasın bileşenleri olarak öne çıkarılmıştır. Bu tartışmalarla birlikte kültürel miras kavramı anıtsallıktan uzaklaşırken, sosyal ve ruhani boyutlar kazanmıştır. Somut ve somut olmayan kültürel unsurların, kültürel miras kavramının temel bileşenleri olduğu, somut olmayan kültürel mirasların mimari mekan ve yerleşimleri yani somut kültürel mirasları şekillendirdiği, bu miraslara anlam ve bağlam kazandırdığı, dolayısıyla

somut kültürel mirasın koruma altına alınma gerekçesinin yalnızca fiziksel niteliklerine bağlı olmadığı görüşü benimsenmiştir. Kültürel mirasın kapsamının, bileşenlerinin ve bileşenleri arasındaki ilişkilerin yeniden ele alındığı bu süreçte, doğa ve kültür kavramlarının ara kesitinde bulunan kültürel peyzaj kavramı gündeme gelmiştir. Kültürel peyzaj, toplulukların ve grupların doğal peyzaj unsurları ile kurdukları fiziksel ve ruhani ilişkileri kapsayan çok katmanlı bir kavram olarak, kültürel mirasın genişleyen kapsamını, işaret ettiği makro ölçeği, somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının doğal peyzaj ile etkileşimini ortaya koymaktadır. Bugüne dek ortaya konan kavramlar ve tanımlamalar kültürel mirasın korunması ile ilgili kuram ve uygulamalara yeni bakış açıları sunmuş ve bütüncül koruma yaklaşımının önemini ve gerekliliğini vurgulamıştır.

UNESCO bağlamında kültürel mirasa bakış açısının bu noktaya ulaşmasında, çalışmanın üçüncü bölümünde ele alınan 1972 ve 2003 tarihli kültür sözleşmeleri ve özellikle 2003 Sözleşmesinin ortaya çıkış sürecinde yürütülen tartışmaların rolü büyüktür. Dünya Miras Sözleşmesi'nin ortaya koyduğu kültürel miras tanımı ve bu mirasları koruma sistemi, ulusal ve uluslararası ölçekte koruma yaklaşımları üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Jokilehto (2006), bu sözleşmeyi kültürel mirasın korunmasına yönelik en belirgin uluslararası başarı olarak ele almıştır. Öte yandan sözleşmenin *üstün evrensel değer* ve *miras* kavramları üzerine kurulu olan koruma çerçevesi, özellikle önemli anıtsal yapılara odaklandığı ve dönemin Batı merkezli miras söylemini meşrulaştırdığı yönünde eleştiriler almıştır (Smith ve Akagawa, 2009). Dünya Miras Sözleşmesi ve koruma aracı olan Dünya Miras Listesi'ne karşı yükselen eleştirilerle başlayan süreç, somut olmayan kültürel mirasları korumayı hedefleyen 2003 Sözleşmesi ile sonuçlanmıştır. 2003 Sözleşmesi'nin ortaya çıkış sürecinde ortaya atılan fikirlerin ve başlatılan tartışmaların, Dünya Miras Komitesi'nin miras yaklaşımını etkilediği görülmüştür.

Bu süreçte Dünya Miras Komitesi, koruma öznesi olan kültürel ve doğal miras alanlarının somut olmayan kültürel miraslar ile kurduğu ilişkiyi sorgulamıştır. Miras alanlarının somut olmayan kültürel bileşenleri ile birlikte ele alınmasıyla birlikte, Kültürel Peyzaj ve Miras Rotası gibi yeni kültürel miras türleri tanımlanmıştır. Bu

miras türlerinin somut ve somut olmayan kültürel bileşenleri bütüncül şekilde barındıran kapsamları ve makro ölçekleri, UNESCO'nun kültürel mirasa bakış açısının geldiği noktayı somutlaştırmaktadır. Bu miras türleri Dünya Miras Listesi'ne hakim olan anıtsal miras anlayışının belirgin bir biçimde dönüştüğünü kanıtlamaktadır.

Öte yandan yeni tanımlanan bu kültürel miras türlerinin de dahil olduğu Dünya Miras Alanları'nın somut olmayan kültürel bileşenleri ile ilişkisine odaklanan VI. kriter, anıtsal olmayan mirasların ve yerle ilişkilendirilen değerlerin tanınması ve koruma sürecine dahil edilmesi konusunda büyük bir öneme sahiptir. VI. kriter somut olmayan kültürel miraslar ile ilişkilendirilen anıt, yapı topluluğu, sit, kültürel peyzaj ve miras rotası gibi somut kültürel miras türlerini korumayı hedeflemektedir. Tez çalışması kapsamında bu kriteri sağlayan 246 adet Dünya Miras Alanı çeşitli açılardan ele alınmıştır. Öncelikle bu alanların çoğunlukla Avrupa ve Kuzey Amerika bölgesinde bulunduğu görülmüştür. Bu dağılım çeşitli şekillerde yorumlanmaya açık olmakla birlikte, Sirisrisak ve Akagawa'nın (2007) da ifade ettiği gibi, bu sonuç karşısında miras alanlarının neden Batı'da yoğunlaştığı değil, neden diğer bölgelerde bulunan miras alanlarının listeye kaydedilemediği sorgulanmalıdır. Somut olmayan kültürel miraslar ile ilişkilendirilen somut kültürel mirasların, en az anıtsal yapılar ve tanınırlığı yüksek arkeolojik alanlar kadar önemli olduğunun kabulünün nispeten daha geç yapılması bu sorunun cevaplarından biri olabilir. VI. kriterin en çok IV. kriter ile birlikte kullanılması da bu dağılımın sebeplerini aydınlatmaktadır. Somut olmayan kültürel miras ile ilişkilendirilen somut kültürel miras unsurlarının yapısal açıdan nadirliğine odaklanan IV. kriterin kullanım yoğunluğu ve anıtsal miras bakış açısının alan değerlendirmelerine hakim olması bu dağılıma yol açmıştır.

Bölgesel dağılım ve kriter kullanımının ortaya konmasının ardından, 246 adet miras alanının somut kültürel miras unsurları ve ilişkilendirildiği somut olmayan kültürel miras unsurları saptanmış, ana başlıklar haline getirilmiş, miras alanları bu başlıklar doğrultusunda sınıflandırılmış ve Dünya Miras Alanları'nın somut olmayan kültürel miraslar ile farklı şekillerde ilişkilendiği ortaya konmuştur. Sitler somut olmayan kültürel miraslar ile en çok ilişkilendirilen somut kültürel miras unsuru olarak öne

çıkıştır. Anıtlardan kültürel peyzajlara kadar tüm somut kültürel miras unsurlarının en çok inanç sistemleri ile ilişkilendirilmesi ise, toplumların veya grupların sahip oldukları çok çeşitli ruhani değerlerini bir mekanla ilişkilendirme halini ve bu mekanların hem ölçek olarak hem mimari üslup olarak hem de tarihlendiği zaman aralığı olarak çok farklı şekillerde bulunabileceğini göstermiştir. Bir somut olmayan kültürel miras unsurunun, anıt başlığı altında toplanan somut kültürel miras unsurları ile ilişkilendirilebildiği gibi, daha büyük ölçekli yerleşimleri ve bölgeleri içeren sitlerle veya kültürel peyzajlarla da ilişkilendirildiği görülmüştür. Bu ilişki ağında farklılaşan yalnızca somut kültürel miras unsurlarının ait olduğu başlıklar olmamış, aynı zamanda her bir başlık altında yer alan bu unsurların hem ölçek olarak hem mimari üslup olarak hem de tarihlendiği zaman aralığı olarak birbirinden farklılaştığı görülmüştür.

Özellikle bu sınıflandırma içinde yer alan 36 adet kültürel peyzaj, somut olmayan kültürel mirasın güçlü ilişkiler kurduğu somut kültürel miras unsurlarının türü ve ölçeğine dair farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Çalışmanın beşinci bölümünde, örneklem alanların üstün evrensel değerini kazandıran unsurlar (doğal, somut kültürel ve somut olmayan kültürel) tespit edilmiş ve bu unsurların birbirleri ile kurdukları ilişkiler ortaya konmuştur. Somut olmayan kültürel mirasların, somut kültürel miras olarak mimari mekan ve yerleşimlerin peyzaj içindeki konumunda ve yönelmesinde, yapı malzemesi seçiminde ve kullanım şeklinde, mekansal kurgularda ve mekanların birbiri ile kurduğu fiziksel ve görsel ilişkilerde, mimari yapılara yönelik uygulanan restorasyon ve yenileme çalışmalarında, mekanların ve yerleşimlerin kapladığı alan ve cephe yüksekliklerinde yadsınamaz bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Çalışma kapsamında ele alınan kültürel peyzajların somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının en çok ilişki kurduğu doğal unsurların dağ ve su öğeleri olduğu gözlemlenmiştir. Bu öğelerin temsil ettiği anlamlar ve yapılı çevre ile kurduğu fiziksel ilişki yere özgüdür ve bu ilişkiler bütüncül şekilde ele alındığında doğal peyzaj kültürel peyzaja dönüşmektedir. Örneklem alanlarını oluşturan kültürel peyzajların en çok inanç sistemi ve geleneksel uygulamalar ile ilişkilendirildiği ve bu somut olmayan kültürel miras unsurlarının mekansal yansımalarının ise ruhani anlamlarla ilişkilendirilmiş yapı grubu veya arkeolojik alanlar ile geleneksel arazi kullanımları ve

bileşenleri olduğu görülmüştür. Bu somut kültürel mirasların peyzaj içinde konumlandığı nokta ruhani veya stratejik sebeplerle seçilebilmektedir. İnanç sistemi kapsamına giren ruhani veya dini değerler ile ilişkili olan somut kültürel miras unsurları yalnızca örneklem alanlarda değil, Dünya Miras Listesi'nin genelinde de sayıca baskın durumdadır. Dahası dünya üzerinde birçok ülkenin sınırları içinde bulunan bu kutsal alanlar, listedeki en büyük tek kategoriyi oluşturmaktadır (UNESCO, 2020d). İnsanlık tarihinin en köklü somut olmayan kültürel miras unsurlarından biri olan inanç sisteminin çeşitli biçimlerde ve mekanlarda hala yaşatılması ve toplumların gelecek nesillere aktardığı birincil değer olması bu durumu aydınlatmaktadır. Bu kutsal alanlar için ICOMOS “Boşlukları Doldurmak-Gelecek İçin Bir Eylem Planı” başlıklı çalışmasında “Dini Varlıklar” (*Religious Properties*) terimini kullanmakta ve bu tür kutsal varlıkları “dini veya ruhani ilişkiler içeren her türlü varlık: kiliseler, manastırlar, türbeler, kutsal alanlar, camiler, sinagoglar, tapınaklar, kutsal peyzajlar, kutsal korular ve diğer peyzaj türleri vb.” şeklinde tanımlamaktadır (Jokilehto ve diğer., 2005). ICOMOS'un yaptığı tanımlamada yer alan somut kültürel miras unsurları bu çalışma kapsamında ele alınan kültürel peyzajlarda çeşitli form ve ölçeklerde bulunmakla birlikte bu ilişkilerin Üstün Evrensel Değeri VI. kriter ile gerekçelendirilmiştir.

İnanç sistemleri aynı zamanda farklı dini kökenlere sahip topluluklar için bir çatışma unsuruna dönüşebilmektedir. Bamiyan Vadisi Kültürel Peyzajı, bir miras unsurunun farklı dini kökenlere sahip topluluklar tarafından algılanış biçimlerindeki farklılığın yarattığı yıkıcı gücü örneklemektedir. Çalışma kapsamında ele alınan Bamiyan Vadisi Budizm ile ilişkili somut kültürel miras unsurları barındıran bir kültürel peyzaj olarak 2001 tarihinde Taliban'ın saldırılarının odağında yer alarak büyük bir tahribata uğramıştır. Bu noktada kullanıcıların algılarının sürece dahil olduğu bu tür miras alanlarında inanç sistemi ile ilişkili somut kültürel miraslar olan mekan ve yerleşimlerin korunması sürecinde yürütülen çalışmalar yeniden ele alınmalı ve günümüz dünyasının sosyal, kültürel ve kimi durumda politik dinamikleri bağlamında mevcut koruma yaklaşımları tartışılmalıdır.

Kültürel peyzajlar arkeolojik alanlar, sivil mimarlık örnekleri ve geleneksel arazi kullanımı ile insanlık tarihinin kanıtlarını içermenin yanı sıra sanatçı ve yazarlara ilham vermiş, zevk ve öğrenme için yerler sağlamıştır. Örneklem kültürel peyzajların her biri, birden çok somut olmayan kültürel miras unsurunu barındırabildiği gibi birden çok türde mimari yapı da barındırabilmektedir. Kültürel peyzajlarda somut olmayan kültürel mirasın sürekliliği, somut kültürel mirasların da yaşamasını ve günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Kültürel peyzajlar aynı zamanda toplumsal bellek için önemli değerleri temsil eden hafıza mekanlarına dönüşmüştür. Kimi durumda var olan doğal ve somut kültürel unsurlar anıtsallaştırılmış kimi durumda ise müze ve anıt heykeller ile kültürel peyzajların toplumsal bellekte temsil ettiği anlamlar pekiştirilmiştir.

Öte yandan doğal çevreye atfedilen kutsal veya sosyal anlamların, doğal çevrenin sürdürülebilirliğine katkı sağladığı görülmüştür. Bu katkı kimi zaman yapılaşmamayı öğütleyen ruhani temelli toplumsal kurallarla, kimi zaman ise toprağa bağlılıkla sürdürülen optimum düzeyde tarımsal faaliyetlerle gerçekleştirilmiştir. Somut olmayan kültürel miraslar, doğal çevrelere ve somut kültürel miras olarak mekan ve yerleşimlere anlam kazandırarak onları şekillendirmiş ve korunmalarını teşvik etmiştir. Bu bağlamda çok bileşenli ve çok katmanlı ilişkilere sahip bu alanların barındırdığı doğal, somut ve somut olmayan tüm unsurlar birbirini tamamlayan ve anlamlandıran bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Bugün mimari koruma alanında bütüncül koruma yaklaşımı, somut kültürel miras olarak mekan ve yerleşimlerin hem doğal hem de somut olmayan kültürel bileşenleri ile bir arada ele alınması anlamına gelmektedir. Tez kapsamında ele alınan 36 adet kültürel peyzaj bütüncül koruma yaklaşımını çeşitli şekillerde örneklemiştir.

Bugün koruma bakış açısının geldiği noktada, korunması gerekli kültürel miras kapsamı önemli anıtlar ve taşınabilir objelerden öteye geçerek, somut kültürel mirasın temsil ettiği somut olmayan kültürel mirasları da içine alan bir kapsama dönüşmüştür (Değirmenci ve Köşklük Kaya, 2019; Değirmenci ve Köşklük Kaya, 2020). Tüm somut kültürel miraslar somut olmayan kültürel miras unsuru barındırmakta, ancak mimari koruma eylemi için bu unsurların mekansal okunabilirliğinin hala mevcut olması gerekmektedir. Mekansal yansımaların anlamlandırılabilmesi ve

çözömlenebilmesi için ise somut olmayan költörel miras unsurlarının saptanması ve mekana etkisinin ortaya koyulması gerekmektedir. Bugün mimari koruma, bir mekanın veya yerleşimin fiziksel yapısının, fiziksel bağlamının, kullanım biçimlerinin ve yapıldığı malzemelerin yanı sıra költörel ve doğal bağlamı ile kurduğu ilişkilerin, temsil ettiğı anlam ve değerlerin, kullanıcılar tarafından algılanma biçimlerinin ve kullanıcılarının sürece dahil edildiğı bir eyleme dönüşmüştür. Bu bağlamda koruma öznesi olan bir mekanın veya yerleşimin koruma süreci planlanırken, o yerin anlamını ve önemini kavrayabilmek, bu anlam ve öneme hangi unsurların katkı koyduğunu, mekanların bu anlam ve önemi ne şekilde somutlaştırdığını veya temsil ettiğini saptayabilmek korumanın temel aşamaları haline gelmiştir. Bu aşamalar yere özgü koruma yaklaşımlarının geliştirilmesinde önemli bir role sahiptir.

Költörel peyzajların yeni bir kavram olarak ölkemizde yeterince yerleşmemiş olmasıyla birlikte, sınırlarımız içinde yer alan költörel peyzajların Dünya Miras Listesi'ndeki temsiliyeti de zayıf kalmıştır. Türkiye'nin Dünya Miras Listesi'nde yer alan költörel peyzajları, 2014 yılında Dünya Miras Listesi'ne kaydedilen Bergama Çok Katmanlı Költörel Peyzajı ve 2015 yılında Dünya Miras Listesi'ne kaydedilen Diyarbakır Surları ve Hevsel Bahçeleri Költörel Peyzajı'dır. Bu iki Dünya Mirası Költörel Peyzaj arasında ise yalnızca Bergama Çok Katmanlı Költörel Peyzajı'nda somut költörel miras unsurlarının ilişkilendiğı somut olmayan költörel miras unsurları VI. kriter gerekçelendirilmiştir.

Benzer durumlar için Fowler (2003), olası adaylıkların yer aldığı geçici listelerin büyük bir potansiyel taşıdığını ve taraf devletlerin bu listeye kaydettiğı alanları güncel költörel miras anlayışı çerçevesinde gözden geçirmesi gerektiğini ifade etmektedir. 2020 yılı itibarıyla Türkiye'nin Geçici Listesinde bulunan 83 adet alan gözden geçirildiğinde, yalnızca 3 adet alanın költörel peyzaj kavramı üzerinden miras türünü tanımladığı görölmektedir. Bu sayı, Türkiye'nin uluslararası platformlarda kabul gören güncel költörel miras anlayışını geçici listesine yeterince adapte edemediğı şeklinde yorumlanabilir. Söz konusu 3 alan; Mardin Költörel Peyzajı (2000), İvriz Költörel Peyzajı (2017) ve Ayvalık Endüstriyel Peyzajı (2017)'dir.

Ülkemizde bulunan kültürel peyzajların Dünya Miras Listesi'ndeki temsiliyetinin artırılması adına, bu alanların adaylık dosyalarının nitelikli bir şekilde hazırlanması ve Üstün Evrensel Değer beyanlarının güçlendirilmesi önemli bir hale gelmiştir. Tez çalışması kapsamında ele alınan kültürel peyzajların, VI. kriter üzerinden ele aldıkları somut olmayan kültürel miras unsurları ile Üstün Evrensel Değer beyanlarını güçlendirdiği görülmüştür. Bu alanlar üzerinden yapılan değerlendirmelerden hareketle, çalışmanın bu bölümünde Türkiye'nin Geçici Listesi'nde bulunan kültürel peyzajların VI. kriter çerçevesinde ele alınabilme durumları değerlendirilecektir. Mardin Kültürel Peyzajı, İvriz Kültürel Peyzajı ve Ayvalık Endüstriyel Peyzajı'nın VI. kriter beyanı bulunmamakla birlikte, bu alanlarda öne çıkarılan doğal ve somut kültürel miras unsurlarının ilişkilendirildiği somut olmayan kültürel miras unsurları bulunmaktadır. Tez çalışması bu değerlendirme ile, söz konusu alanların adaylık dosyalarında gerekçelendirecekleri Üstün Evrensel Değer beyanlarının güçlendirilebileceği yönlerde dair bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır.

Tablo 6.1 Mardin Kültürel Peyzajı miras analizi

Geçici Listeye Kayıt Yılı	2000
Miras Türü	Kültürel Miras
Önerilen Kültürel Peyzaj Kategorisi	Organik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(ii), (iii), (iv)
Somut Kültürel Unsurlar	Arkeolojik alanlar, yapı grupları, anıtlar, yerleşim alanı, sivil mimarlık örnekleri, geleneksel arazi kullanımı, savunma yapıları
Doğal Unsurlar	Dağ, jeolojik oluşumlar, ova
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	İnanç sistemi, sözlü gelenekler, geleneksel uygulamalar

Şekil 6.1 Mardin tarihi dokusu (a) ve Deyru'l Zafaran Manastırı (b) (Kişisel Arşiv, 2013)

Yukarı Mezopotamya sınırları içinde bulunan Mardin, tarihi İpek Yolu'nun üzerinde konumlanmaktadır. Tarih öncesi dönemden günümüze dek kesintisiz yerleşim gören Mardin, bu süreç boyunca çeşitli dini ve etnik kökene mensup topluluklar tarafından kullanım görmüştür. Her topluluk kendi kültürel kodları doğrultusunda Mardin'in çok çeşitli somut olmayan kültürel miras unsurlarını oluşturmuş ve ardında mekansal izler bırakmıştır. Bu çeşitlilik Mardin'in çok katmanlı kültürel yapısına katkıda bulunmuş ve doğal çevrenin sunduğu imkanlarla birlikte Mardin'in mimari dokusunu şekillendirmiştir. Kent imgesinin önemli bir parçasını oluşturan teraslı yapılaşma biçimi ile Mezopotamya Ovası'na hakim olan özgün yerleşim dokusu, arkeolojik alanları, dini yapıları, sivil mimarlık örnekleri, mimari elemanları, sokak dokusu, çarşıları, savunma yapıları, geleneksel yapı malzemesi ve kent silüeti Mardin'in somut kültürel mirasını oluşturmaktadır.

Doğal unsurlar ile somut ve somut olmayan kültürel unsurların bir aradalığının söz konusu olduğu organik olarak gelişmiş bir kültürel peyzaj örneği olan Mardin, 2000 yılında "Mardin Kültürel Peyzajı" başlığı ile II, III ve IV. kriterler üzerinden kültürel miras olarak Türkiye'nin Geçici Listesi'ne kaydedilmiştir. Mardin, Dünya Miras Listesi'ne girmeye yönelik yürütülen çalışmalar sonunda 2002 yılında kültürel peyzaj kategorisinde aday gösterilmiştir. Ancak ICOMOS'un yaptığı değerlendirme olumsuz sonuçlanmış ve alan yönetim planı eksikliği, önemli dini yapıların miras alanı sınırları dışında bırakılması, fiziksel dokunun giderek yıpranması ve değerini kaybetmesi, altyapı yetersizliği, tarihi dokunun bütüncül korunamamış olması, tarihi dokuyu bozan yeni yapılaşmaların varlığı, topoğrafya ile uyumlu teraslı yapılaşma modeline sahip benzer alanların (Halep, Kudüs, vb.) bulunması ve çok kültürlü yapının Mardin'deki

somut yansımaları konusuna açıkça yer verilmediği gerekçeleri ile Mardin'in Üstün Evrensel Değer taşımadığı ifade edilmiştir (ICOMOS, 2003c). Bu değerlendirmeler sonrasında Mardin'in adaylık dosyası geri çekilmiştir.

Tez çalışması kapsamında Mardin Kültürel Peyzajı'nın ele alınma sebebi ise, geliştirilmekte olan adaylık dosyasının VI. kriter çerçevesinde güçlendirilebilecek yönlerini tartışmaktır. Mardin, çok kültürlü yapısının bir getirisi olarak somut olmayan kültürel miras açısından zengin bir alan olsa da (telkari, bakırcılık, taş işçiliği, mutfak kültürü, ahşap oymacılığı, sözlü gelenekler, vb.), Dünya Miras Listesi bağlamında üzerinde durulan somut olmayan kültürel mirası, çok kültürlülüğün bir parçasını oluşturan "inanç sistemi" olmuştur. Mardin'in konumlandığı Turabdin bölgesi "Tanrı'nın Hizmetkarlarının Dağı" olarak adlandırılmaktadır. Kutsal atfedilen bir bölgede konumlanan Mardin, Hristiyanlar (Ermeni ve Süryani), Müslümanlar (Arap, Türk ve Kürt) ve Yezidiler için bir yaşam alanı olmuştur. Mardin özellikle Hristiyanlar için ayrı bir dini önem taşımaktadır. Mardin, 1933 yılına dek Süryani Ortodoks Patrikhanesi'nin en önemli merkezi olmuştur. Bu süreç boyunca birçok manastır ve kilise inşa edilmiştir. Bu dini kültürün en önemli mekansal yansıması ise 4. yüzyıla tarihlenen Deyru'l Zafaran Manastırı'dır. Üç kilise, azizler mezarlığı, divanhane ve rahip odasından oluşan manastır, bugün Süryaniler için yaşayan bir dini merkezdir (ICOMOS, 2003c). Manastırın ovaya hakim bir konuma sahip olması dini önemini güçlendiren bir unsur olarak ele alınabilir ve Dünya Miras Listesi'nde yer alan kültürel peyzajlarda sıklıkla karşılaşılan konum-anlam ilişkisinin bir örneği olarak yorumlanabilir. Mardin'de bulunan manastır ve kiliseler önemli dini geleneklerin sürdürüldüğü kültürel mekanlardır. Paskalya, Noel, Vaftiz, Siboro (Bahar Başlangıcı) ve Meryem Ana bayramları gibi "Rabbani" bayramların yanı sıra önemli kişi ve olayların anıldığı törenler de bu dini mekanlarda sürdürülmektedir. Ermeniler de kiliseleri işlevsiz hale geldiği için Süryani cemaati ile birlikte dini geleneklerini sürdürmektedir. Mardin'in sayıca üstün olan Müslüman yerleşimcileri ise dini geleneklerini cami ve medrese gibi yapılarda sürdürmektedir. Bu mekanlar fiziksel niteliklerinden daha fazlası olarak kullanıcıları için geleneklerin yaşatıldığı ve gelecek nesillere aktarıldığı kültürel mekanlardır. Mardin'in son yerleşimcileri olan Hristiyan ve Müslüman toplulukların, dini geleneklerinin mekansal izleri olan cami, medrese,

kilise ve manastırların bir aradalığı kent silüetini karakterize eden ana unsurlardan biri olarak değerlendirilebilir. Bu noktada Mardin Kültürel Peyzajı'nın somut kültürel miras unsurları olan kent silüeti ve önemli dini yapıları, köklü ve yaşayan bir somut olmayan kültürel miras unsuru olan inanç sistemi ile doğrudan ve somut şekilde ilişkilendirilebilir bulunmuştur. Mardin'in somut olmayan kültürel mirasının diğer unsurları olan bakırcılık, telkari, ahşap oymacılığı, vb. gibi geleneksel el sanatları, bugün hala üretildikleri ve satışa sunuldukları geleneksel çarşı dokusu ile ilişkilendirilebilir. Öte yandan yapılarda kullanılan sarı kalker taşının kolay işlenebilir yapısının bir getirisi olan taş işçiliği geleneği, Mardin'in özgün fiziksel dokusunda somutlaşmaktadır.

Tüm somut olmayan kültürel miras unsurları Mardin'in fiziksel dokusunu oluşturan somut kültürel miraslarını şekillendirmekte ve anlamlandırmaktadır. Bu doğrultuda Mardin Kültürel Peyzajı'nda VI. kriter gerekçelendirilebilir bulunmuştur. Ancak ICOMOS'un VI. kriteri gerekçelendiren tüm miras alanlarında vurguladığı gibi, somut olmayan kültürel mirasın mekansal yansımalarının günümüze ulaşması ve adaylık dosyasında iyi bir şekilde açıklanmış olması gerekmektedir. Burada Mardin için dikkat edilmesi gereken nokta hazırlanan adaylık dosyasının ve yürütülen koruma çalışmalarının bu gerekçeye cevap verebilecek nitelikte olmasıdır. Ancak bugün yeniden ele alınan adaylık dosyasına yönelik yürütülen çalışmalar çoğunlukla turizm odaklı ilerlemektedir (Geyik, 2019). Bu tutumun değiştirilmesi ve beraberinde VI. kriteri gerekçelendirebilme potansiyeline sahip bir alan olan Mardin Kültürel Peyzajı'nın bu süreçte öncelikle miras alanı sınırları dışında bırakılan Deyru'l Zafaran Manastırı'nın adaylık dosyasındaki temsiliyetinin arttırılması; Mardin kültürel yaşamının parçası olan geleneklerin ve kültürel mekanların yaşatılmasına yönelik çalışmalar yürütülmesi; kentin tarihi dokusunu iyileştirmeye yönelik çalışmaların turizm odaklı olmak yerine bütüncül koruma yaklaşımına uygun şekilde planlanması ve en önemlisi somut ve somut olmayan kültürel mirası yaratan, yaşatan ve aktaran insan faktörünün sürece dahil edilmesi gerekmektedir. Mardin'in bir örneğini sergilediği gibi, somut kültürel miras olan dini yapılar, çarşılar, konut dokusu, vb. ilişkilendirildikleri somut olmayan kültürel miraslar olan dini gelenekler, el sanatları geleneği, geleneksel yaşam biçimi, vb. yaşatıldığı sürece korunmakta ve varlığını

sürdürmektedir. Mardin'in adaylık dosyasında önemli bir yer verilen çok kültürlülük kavramı, somut ve somut olmayan bileşenleri ile detaylı bir şekilde tespit edilmeli, koruma ve yönetim planlaması bütüncül yaklaşımla ele alınmalı ve VI. kriter ile bu bileşenlerin arasındaki güçlü ilişki gerekçelendirilerek adaylık dosyası güçlendirilmelidir.

Öte yandan beşinci bölümde ele alınan kültürel peyzajlarda olduğu gibi, VI. kriterin birlikte en çok kullanıldığı kriter olan III. kriterin Mardin Kültürel Peyzajı için önerilmesi, alanın VI. kriter üzerinden güçlendirilebilmesi için araştırılması gereken diğer bir nokta olabilir. Teraslı yapılaşma biçimi ile mevcut durumda Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı olan Halep ve Kudüs ile karşılaştırılan Mardin Kültürel Peyzajı'nın, adaylık dosyasında VI. kriteri gerekçelendirmeye yönelik çalışmalar yürütülerek, bu fiziksel doku ile ilişkilendirilen anlam ve değerler vurgulanmalıdır. Böylece miras alanı başlığında kullanılan kültürel peyzaj teriminin içeriği, tüm yönleri ile sağlanmış olacak ve bütüncül koruma yaklaşımının güncel kapsamı Mardin Kültürel Peyzajı bağlamına adapte edilmiş olacaktır.

Tablo 6.2 İvriz Kültürel Peyzajı miras analizi

Geçici Listeye Kayıt Yılı	2017
Miras Türü	Kültürel Miras
Önerilen Kültürel Peyzaj Kategorisi	Yardımcı Kültürel Peyzaj - Organik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(ii), (iii), (iv)
Somut Kültürel Unsurlar	Arkeolojik alanlar, anıtlar, kaya kabartmaları, yazıtlar, sivil mimarlık örnekleri
Doğal Unsurlar	Dağ, doğal su kaynakları
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	İnanç sistemi

Şekil 6.2 İvriz Kültürel Peyzajı kaya anıtı (a) ve Bizans Dönemi kalıntıları (b) (Özekinci, 2018)

Konya ilinde bulunan İvriz Kültürel Peyzajı, 2017 yılında II, III ve IV. kriterler üzerinden Türkiye'nin Geçici Listesi'ne kaydedilmiştir. İvriz, Göksu Nehri ve Pozantı Nehri arasında kalan Toros Sıradağları'nın bir parçası olan Bolkar Dağları'nın eteklerinde konumlanmıştır. İvriz'de bulunan doğal su kaynakları ve birçok karstik su mağarası, bölgenin verimli bir tarım alanı olmasını sağlamış ve tarih boyunca farklı kültürel kökene sahip topluluklar tarafından yerleşim görmesine yol açmıştır. Aynı zamanda İvriz'in önemli bir yol ağının üzerinde konumlandığı düşünülmektedir (Maner ve diğer., 2019).

İvriz, Dünya Miras Listesi'ne girebilmek için öne çıkardığı ana miras unsuru olan kaya kabartmaları ile tanınmaktadır. Geç Hitit Dönemine tarihlenen (M.Ö. 8. yüzyıl) iki adet kaya kabartması, sunak, iki adet mağara ve Bizans Dönemine tarihlenen Sannabadae Manastırı kalıntıları, alanın en önemli arkeolojik kalıntıları arasındadır (UNESCO, 2020c). Bu kalıntılar güçlü bir şekilde su ögesinin kutsallığı ile ilişkilendirilmektedir. Hititlerin inancına göre, su kaynakları, göletler ve mağaralar ölümlerin dünyası ile ilişkili olan kutsal unsurlardır. Fırtına veya hava tanrısı olarak bilinen Tarhunzas'ın ritüeller sırasında su kaynağı, gölet veya mağaralardan çıktığına inanılmaktaydı. Eski yazıtlarda da su kaynaklarının kutsanması, ziyaret edilmesi, düzenli olarak kurban sunulması ve bakım yapılması hakkında ifadeler rastlanmıştır (Maner ve diğer., 2019). Tanrıların dağ ve su unsurları ile arasında kurulan bu ilişki, İvriz'de kaya kabartmaları ve yazıtlarla somutlaştırılmıştır. Özellikle İvriz Kaya Kabartması olarak bilinen büyük kaya kabartmasında, bereketi simgeleyen üzüm salkımları ve buğday demetleri ile tanrı Tarhunzas ve Kral Warpalawas betimlemesi

ve Luvi hiyeroglifleri bulunmaktadır (UNESCO, 2020c). Bu kabartma ve yazıtlar taşıdığı anlamlarla birlikte, geçim kaynağının temeli olan tarımsal faaliyetler ve ruhani varlıklar arasında kurulan ilişkilerin somut kanıtıdır. Bu kabartma başta olmak üzere diğer kabartmalar, steller, yazıtlar ve heykeller de kutsal su kaynağının yakın çevresinde konumlanmaktadır. Yılın belli dönemlerinde deliklerden suların kaynakıldığı mağaraların, Geç Hitit veya Bizans döneminde taş duvarlarla çevrelendiği görülmekte ve kutsal alan olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Bununla beraber mağaralarda bulunan Demir Çağı seramikleri, ritüellerin de bu alanlarda gerçekleştirildiğini göstermektedir (Maner ve diğer., 2019). İvriz Kültürel Peyzajı, hem bir yerin uzun süre boyunca kutsal anlamlarla ilişkilendirilmesini örneklemekte hem de doğal çevre ile aktif bir ilişki sürdüren geleneksel kırsal yaşamı barındırmaktadır. Bu bağlamda İvriz hem yardımcı kültürel peyzaj hem de organik olarak gelişmiş kültürel peyzaj kategorilerinin özelliklerini taşımaktadır.

Tez kapsamında ele alınan örneklem alanlar da göstermiştir ki su ögesi kültürel peyzajlarda sıklıkla bulunan bir unsurdur ve birçok açıdan kutsal sayılmaktadır. Su ögesinin kutsallığı çeşitli somut kültürel miras unsuru ile ilişkilendirilmiş ve VI. kriter ile gerekçelendirilmiştir. İvriz'e kültürel peyzaj niteliğini kazandıran en önemli yönü, sahip olduğu doğal peyzajın ve özellikle doğal su kaynaklarının, somut olmayan kültürel miras unsuru olarak tarihin en önemli inanç sistemlerinden birinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmasıdır. Hititler doğal peyzajı inanç sistemleri ile ilişkilendirerek çeşitli somut kültürel miras unsuru yaratmış ve tüm unsurların birlikteliği kültürel bir peyzaj oluşturmuştur. Geç Bizans Dönemine kadar alanın kutsallığını sürdürmesi ise önemli bir diğer noktadır. Arkeolojik kalıntılar, alanın Demir Çağı'ndan Geç Bizans Dönemine kadar önemli bir su kült alanı ve kutsal bir yer olduğunu kanıtlamaktadır. İvriz Kültürel Peyzajı için önerilen kriterlerde (II, III ve IV) kabartmaların kutsal boyutuna değinilmekle birlikte, bu kriterlerin odağını kültürel peyzajın doğal ve somut unsurlarının ilişkilendirildiği somut olmayan kültürel miraslar oluşturmamaktadır. Bu ilişkiler tez çalışmasının beşinci bölümünde ele alınan Dünya Mirası Kültürel Peyzajlar'da görüldüğü gibi VI. kriter üzerinden gerekçelendirilmektedir. İvriz Kültürel Peyzajı, dini kullanımın sürekliliği ile, geleneksel yerleşim dokusunun bu kutsal alanda sürdürülmesi ile, tarımsal faaliyetler nedeniyle su kaynaklarının hala

önemini koruması ile öne çıkan bir alan olarak, VI. kriterin gerekçelendirilebilirliğinin detaylı araştırmalarla ortaya konulması gerekmektedir. İvriz bağlamında su ögesine atfedilen anlamlar dönüşmüş olsa da tarihin en önemli inanç sistemlerinden birinin somut temsili olarak VI. kriter bağlamında yeniden ele alınmalı ve adaylık dosyası bu bağlamda güçlendirilmelidir.

Özellikle adaylık dosyasında, su ögesinin kutsallığının ve öneminin öne çıkarıldığı kültürel peyzajlarla yapılacak olan karşılaştırmalı analizler için VI. kriteri sağlayan ve bu tez çalışması kapsamında ele alınan örneklem alanlardan yararlanılabileceği düşünülmektedir. Bu süreçte atılması gereken temel adımlardan biri VI. kriter bağlamında öne çıkarılacak olan somut olmayan kültürel miras ile ilişkilendirilen somut kültürel mirasların, su ile kurduğu ilişkilerin tüm boyutları ile bütüncül şekilde yeniden ele alınması, korunması ve yönetimi üzerine gerekli çalışmaların yapılmasıdır.

Tablo 6.3 Ayvalık Endüstriyel Peyzajı miras analizi

Geçici Listeye Kayıt Yılı	2017
Miras Türü	Kültürel Miras
Önerilen Kültürel Peyzaj Kategorisi	Organik Olarak Gelişmiş Kültürel Peyzaj
Kriterler	(iii), (v)
Somut Kültürel Unsurlar	Anıtlar, yapı grupları, sivil mimarlık örnekleri, geleneksel arazi kullanımı
Doğal Unsurlar	Adacıklar, orman, endemik bitki türleri, jeolojik oluşumlar
Somut Olmayan Kültürel Unsurlar	Toplumsal tarih, geleneksel uygulamalar

Şekil 6.3 20. yüzyılın ilk yarısında Ayvalık Endüstriyel Peyzajı (Akın, 2015)

Ayvalık Endüstriyel Peyzajı, zeytinyağı ve yan ürünlerin üretim geleneği çerçevesinde şekillenen ve bu geleneğin bileşenlerini oluşturan doğal, somut ve somut olmayan unsurları barındıran bir kültürel peyzajdır. Bu özellikleri ile Üstün Evrensel Değer taşıdığı düşünülen alan, 2017 yılında III. ve V. kriterler üzerinden Türkiye'nin Geçici Listesi'ne kaydedilmiştir.

Doğal peyzajın ana unsurlarından biri olan zeytin ağaçlarının oluşturduğu orman, bölgenin neredeyse yarısını kaplamakla beraber geleneksel üretimin ana kaynağını oluşturmaktadır. Hem doğal peyzajı hem de üretilen zeytinyağı ve yan ürünleri benzersiz kılan unsur ise, yetiştirilen zeytinlerin bölgeye özgü yüksek yağ oranlı yapısı olarak tanımlanmaktadır. Dahası, bugün alanda bulunan yüzlerce ağacın 500 yaşın üzerinde olduğu ifade edilmektedir (UNESCO, 2020c). Bu veriler, yetiştirilen zeytinlerin işlendiği endüstriyel peyzajın önemini ve anlamını güçlendirmektedir.

Ayvalık, 19. yüzyıla kadar zeytinyağı ve sabun üretiminin geleneksel konutlarda ve küçük ölçekli atölyelerde gerçekleştirildiği bir yerleşim alanıydı. Bu dönemde geleneksel bir Ayvalık konutu, mağaza, depo, atölye, vb. mekanları ile üretim faaliyetlerinin bir parçasıydı. Ayvalık'ın yerleşim dokusu, 19. yüzyılda zeytinyağı ve yan ürünlerin üretiminin artması sonucu alanın uluslararası alanda önemli bir ticari limana dönüşmesiyle birlikte şekillenmiştir (UNESCO, 2020c). Zeytinyağı fabrikaları ve tuğla bacaları, depolar, küçük ölçekli üretim atölyeleri, sivil mimarlık örnekleri ve dini yapılar ile karakterize edilen yerleşim dokusu, alanın zeytine dayalı üretim geleneğini somutlaştırmaktadır. Ekonomik gelişmenin temeli olan bu üretim geleneği, aynı zamanda kentin planlamasında etkili olmuştur. Üretim hacmi genişledikçe sayısı

artan fabrikalar, üretim atölyeleri, depolar, satış birimleri ve oteller çoğunlukla kıyı hattı boyunca yerleştirilmiş ve yerleşimin silüetini karakterize etmiştir. Hammadde alanları ve üretim alanları arasında kurulan ana ulaşım aksları da yerleşim sürecinde referans alınan önemli bir unsur olmuştur. 20. yüzyılda gerçekleşen zorunlu mübadele sonrasında da alanın yeni kullanıcıları bu üretim geleneğini sürdürmüş ve geliştirmiştir (UNESCO, 2020c).

Alan Üstün Evrensel Değerini III. ve V. kriterler üzerinden gerekçelendirmekte ve bu kriterlerde dönemin üretim geleneği ve geleneksel arazi kullanımının sürekliliği öne çıkarılmaktadır. Bu üretim geleneği, bugün Ayvalık Endüstriyel Peyzajı'nda özgün üretim mekanlarında ve özgün üretim teknikleri ile sürdürülüyor olsaydı, yaşayan bir gelenek olarak VI. kriter üzerinden ele alınarak adaylık dosyası güçlendirilebilirdi. Ancak günümüzde üretim faaliyetleri yerleşim dışındaki modern fabrikalarda sürdürülmekte ve tarihi üretim mekanları özgün işlevlerini yitirmektedir. Özellikle kent silüetinin ve kentsel kimliğin önemli bir parçasını oluşturan tuğla bacalar bakımsızlık nedeniyle bozulmaya uğramaktadır. VI. kriteri sağlayan ve üretim gelenekleri ile öne çıkan Dünya Mirası Kültürel Peyzajlar (Kolombiya Kahve Kültürel Peyzajı ve Meksika Agave Peyzajı) göz önünde bulundurulduğunda, Ayvalık bağlamında bu üretim geleneği üzerinden geliştirilecek olan VI. kriter önerisinin zayıf kalabileceği düşünülmektedir.

Türkiye'nin Geçici Listesi'nde bulunan Mardin Kültürel Peyzajı, İvriz Kültürel Peyzajı ve Ayvalık Endüstriyel Peyzajı doğal, somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının birbiri ile zamanda ve mekanda ilişki kurduğu alanlardır. Bu alanların VI. kriter bağlamında Üstün Evrensel Değer beyanlarının güçlendirilebilmesi için öncelikle sahip oldukları somut olmayan kültürel miras unsurlarının ve bu mirasların ilişkilendirildiği somut kültürel miras unsurları olarak mekanların tespit edilmesi gerekmektedir. Tez çalışması kapsamında ele alınan 36 adet örneklem alan, miras değerine sahip bu ilişkilerin mekansal yansımalarının olması gerektiğini gösteren kültürel peyzajlardır. Bu bağlamda Türkiye'nin kültürel peyzajlarının Üstün Evrensel Değer beyanlarının VI. kriter bağlamında güçlendirilebilmesi için öne çıkarılan somut olmayan kültürel mirasların mekanda okunabilirliği çok önemlidir.

Mardin Kültürel Peyzajı ve İvriz Kültürel Peyzajı inanç sistemi ile ilişkilendirilerek yerin dini boyutunun vurgulandığı alanlardır. İnanç sistemi ise hem 36 adet örneklem alanda hem de Dünya Miras Listesi'nin genelinde sıklıkla öne çıkarılan bir somut olmayan kültürel miras unsuru olarak karşımıza çıkmıştır. Mardin Kültürel Peyzajı ve İvriz Kültürel Peyzajı inanç sistemleri ile ilişkilendirilen çeşitli somut kültürel miras unsurları barındırmaktadır. Çalışma göstermektedir ki inanç sistemi ile ilişkilendirilen somut kültürel miras unsurları hem mekansal form ve mimari üslup olarak hem ölçek olarak hem de tarihlendiği zaman aralığı olarak birbirinden farklılaşmaktadır. Mardin ve İvriz kültürel peyzajları da bu durumu örneklemektedir. Bu bağlamda Mardin Kültürel Peyzajı ve İvriz Kültürel Peyzajı öncelikle Türkiye'nin sahip olduğu kültürel ifadelerin çeşitliliği adına önemli örnekler olarak kaydedilmelidir. Dünya Miras Listesi bağlamında ise bu iki alanın VI. kriter kullanımı için uygun verilere sahip olduğu görülmektedir. Ancak Dünya Mirası Kültürel Peyzajlar kategorisinde tanımlanabilmeleri için inanç sisteminin söz konusu mekan ve yerleşimlerin yanı sıra doğal çevre ile kurduğu ilişkinin de çözümlenmesi, ilgili inanç sisteminin mekansal karşılıklarının korunabilmesi ve sunulabilmesi, alan kullanıcılarının bu sürece dahil edilmesi ve bilinçlendirilmesi üzerine gerekli çalışmaların yürütülmesi gerekmektedir.

Ayvalık Endüstriyel Peyzajı ise önemli bir somut olmayan kültürel miras unsuru olarak üretim geleneği ile öne çıkan bir alan olarak ilgili mirasın mekansal karşılıkları ve doğal çevre ile kurduğu ilişki zamanla zayıflamış ve özgünlüğünü yitirmeye başlamıştır. VI. kriter üzerinden üretim geleneklerini öne çıkan kültürel peyzajların barındırdığı miras unsurları ve bu unsurlar arasında kurulu olan ilişkilerin canlılığı göz önünde bulundurulduğunda, Ayvalık bağlamında VI. kriterin kullanımı uygun bulunmamıştır. Öte yandan Ayvalık kentsel kimliğinin önemli bir parçasını oluşturan zeytinyağı üretim geleneğinin kaybolmaması ve tüm bileşenleri ile birlikte bütüncül olarak korunması gerekmektedir. Bu bağlamda Ayvalık, zeytinyağı üretim geleneğinin temelini oluşturan zeytinliklerle birlikte ele alınmalı ve bu üretim kültürünün hem doğal bağlamı ile hem de mekansal izleri ile birlikte korunması üzerine çalışılmalıdır.

Söz konusu kültürel peyzajların sahip olduğu miras unsurlarının (doğal, somut kültürel ve somut olmayan kültürel unsurlar) ve bu unsurlar arasında kurulan ilişkilerin yaşatılmasına, korunmasına ve yönetilmesine yönelik bütünleşik koruma çalışmalarının yürütülmesi gerekmektedir. Siririsak ve Akagawa (2007), Dünya Miras Listesi'ne yönelik kültürel peyzaj adaylıklarının azlığının bu miras biçiminin tanımlanmasındaki zorluktan kaynaklandığını düşünmektedir. Bu ifade aradan geçen on yılı aşkın süreye rağmen Türkiye bağlamındaki geçerliliğini korumaktadır. Bu bağlamda bu alanlara yönelik yürütülecek çalışmalar için öncelikle bir kültürel miras türü olan kültürel peyzajların tanımlanması ve korunması konusu yasal düzenlemelerle ele alınmalıdır. Yasal düzenlemeler kuramsal ve uygulamaya dönük çalışmalarla desteklenmeli ve koruma sürecinde benimsenecek olan katılımcı yaklaşımlarla alan kullanıcılarının bu miras unsurlarına yönelik bilinçlenmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z. (2017). *Tarihi çevre koruma ve restorasyon* (9. Baskı). İstanbul: Yem Yayın.
- Akın, B. (2015). Bir kentin kimliği: Ayvalık zeytinyağı ve sabun fabrikaları. *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı I* içinde (217-234).
- Akipek, S. (2001). Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmenin değerlendirilmesi. *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi*, 50 (4), 13-39.
- Aplin, G. (2007). World heritage cultural landscapes. *International Journal of Heritage Studies*, 13(6), 427-446.
- Ashikoye, O. (b.t). *Kutsal Mijikenda Kaya Ormanı*. 11 Ağustos 2020, whc.unesco.org/en/documents/114076.
- Bandarin, F. (2007). Conclusions. *World Heritage: Challenges for Millennium* içinde (192-196). Paris: World Heritage Center.
- Başlar, K. (2011). Kırkıncı yılında Dünya Mirası Sözleşmesi. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 7 (27), 25-52.
- Blake, J. (2001). *Developing a new standard-setting instrument for the safeguarding of intangible cultural heritage*. Paris: UNESCO.
- Bouvet, H. (2012). *Nord-Pas de Calais Madencilik Havzası*. 11 Ağustos 2020, whc.unesco.org/en/documents/117348.
- Calma, G. ve Liddle, L. (2003). Uluru-Kata Tjuta National Park: sustainable management and development. *Cultural Landscapes: the Challenges of Conservation* içinde (104-119). Paris: World Heritage Center.

- Cameron, C. (2005). *Keynote paper in assessment of the conclusions and recommendations of the special meeting of experts*. 10 Eylül 2020, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000139927/PDF/139927eng.pdf.multi>.
- Cameron, C., ve Herrmann, J. (2018). *Guidance and capacity building for the recognition of associative values using world heritage criterion (vi)*. 01 Aralık 2020, <http://openarchive.icomos.org/2052/1/document-327-20.pdf>.
- Council of Europe, (2005). *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*. 12 Şubat 2019, <https://rm.coe.int/1680083746>.
- Debreczeny, K. (2011). Wutai Shan: pilgrimage to Five-Peak Mountain. *Journal of the International Association of Tibetan Studies*, 6, 1-133.
- Değirmenci, T. ve Köşklük Kaya, N. (2019). Dünya Miras Alanları ve VI. kriter. *Uluslararası Fen, Matematik ve Mühendislik Kongresi Bildiri Kitabı* içinde (823-836). Elazığ: Asos Yayınevi.
- Değirmenci, T. ve Köşklük Kaya, N. (2020). Somut ve somut olmayan değerler ve bir yerin miras niteliğine katkısı: UNESCO dünya miras alan örnekleri. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 20-34.
- Eryazıcıoğlu, M. E. (2018). *Kültürel miras ve insan hakları bağlamında Türkiye'de koruma sisteminin incelenmesi: İstanbul Tarihi Yarımada örneği*. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Farahani, L. M., Motamed, B. ve Jamei, E. (2016). Persian Gardens: meanings, symbolism, and design. *Official Journal of the International Association for Landscape Ecology*, (46), 1-19.
- Fielden, B. M. (2003). *Conservation of historic buildings*. Oxford: Architectural Press.

- Forrest, C. (2010). *International law and the protection of cultural heritage*. Londra ve New York: Routledge.
- Fowler, P. J. (2003). World heritage cultural landscapes 1992-2002. *World Heritage Papers* 6. Paris: UNESCO World Heritage Centre.
- Francois Odendaal Productions (2009). *†Khomani Kültürel Peyzajı*. 11 Ağustos 2020, whc.unesco.org/en/documents/158113.
- Frey, B. S. ve Steiner, L. (2011). World Heritage List: does it make sense?. *International Journal of Cultural Policy*, 17 (5), 555-573.
- Golinelli, G. M. (Ed.). (2015). *Cultural heritage and value creation: towards new pathways*. Berlin: Springer.
- Henley, J. (2001). Fighting for the mighty monuments. *The Guardian*, 19 Mart 2020, <http://www.guardian.co.uk/world/2001/aug/06/humanities.green>.
- Historic England (2008). *İngiliz Göller Bölgesi*. 11 Ağustos 2020, whc.unesco.org/en/documents/158935.
- ICOMOS, (1982). *Charter for the Preservation of Quebec's Heritage*. 23 Aralık 2019, <https://www.icomos.org/en/support-us/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/192-the-deschambault-charter>.
- ICOMOS, (1987). *Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas*. 23 Aralık 2019, https://www.icomos.org/charters/towns_e.pdf.
- ICOMOS, (1994). *Nara Document on Authenticity*. 21 Aralık 2018, <https://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf>.

- ICOMOS, (1999a). *Charter on the Built Vernacular Heritage*. 23 Aralık 2019, https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/vernacular_e.pdf.
- ICOMOS (1999b). *Evaluations of Cultural Properties*. 5 Ağustos 2020, https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/World_Heritage/Volumes_Evaluation/EN_Volume_d%C3%A9valuation_1999.pdf.
- ICOMOS (2001). *Evaluations of Cultural Properties*. 5 Ağustos 2020, https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/World_Heritage/Volumes_Evaluation/EN_Volume_d%C3%A9valuation_2001_COMPLET.pdf.
- ICOMOS, (2003a). *Declaration of the Kimberley Workshop on the Intangible Heritage of Monuments and Sites*. 13 Mart 2020, <https://www.icomos.org/victoriafalls2003/kimberley.pdf>.
- ICOMOS, (2003b). *14th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Place, Memory, Meaning: Preserving Intangible Values in Monuments and Sites'*. 27–31 Ekim 2003, Victoria Falls, Zimbabwe. 13 Mart 2020, http://openarchive.icomos.org/view/collection/scientific=5Fsymposium/2003,_14th.html.
- ICOMOS (2003c). *Evaluations of Cultural Properties*. 5 Ağustos 2020, https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/World_Heritage/Volumes_Evaluation/EN_Volume_d%C3%A9valuation_2003_COMPLET.pdf.
- ICOMOS (2004). *Evaluations of Cultural Properties*. 5 Ağustos 2020, https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/World_Heritage/Volumes_Evaluation/EN_Volume_d%C3%A9valuation_2004_COMPLET.pdf.
- ICOMOS, (2005a). *Xi'an Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas*. 15 Ocak 2020, <https://www.icomos.org/xian2005/xian-declaration.pdf>.

ICOMOS (2005b). *Evaluations of Cultural Properties*. 5 Ağustos 2020,
https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/World_Heritage/Volumes_Evaluations-2006-/EN_Volume_d%C3%A9valuation_2005.pdf.

ICOMOS (2006). *Evaluations of Cultural Properties*. 5 Ağustos 2020,
<http://documentation.icomos.org/whu/Evaluations-2006-/EN%20Volume%20d%C3%A9valuation%202006.pdf>.

ICOMOS, (2008a). *The Quebec Declaration on the Preservation of the Spirit of Place*.
15 Nisan 2019,
https://www.icomos.org/quebec2008/quebec_declaration/pdf/GA16_Quebec_Declaration_Final_EN.pdf.

ICOMOS, (2008b). *The ICOMOS Charter on Cultural Routes*. 8 Şubat 2020,
https://www.icomos.org/quebec2008/charters/cultural_routes/pdf/GA16_Charter_Cultural_Routes_20081004_FR+EN.pdf.

ICOMOS, (2008c). *The ICOMOS Charter on Interpretation and Presentation of Cultural Sites*.
8 Şubat 2020,
https://www.icomos.org/quebec2008/charters/interpretation/pdf/GA16_Charter_Interpretation_20081004_FR+EN.pdf.

ICOMOS (2008d). *Evaluations of Cultural Properties*. 5 Ağustos 2020,
https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/World_Heritage/Volumes_Evaluations-2006-/EN_Volume_d%C3%A9valuation_2008.pdf.

ICOMOS (2009). *Evaluations of Cultural Properties*. 5 Ağustos 2020,
<http://documentation.icomos.org/whu/Evaluations-2006-/EN%20Volume%20d%C3%A9valuation%202009%20COMPLET.pdf>.

ICOMOS (2010). *Evaluations of Cultural Properties*. 5 Ağustos 2020,
[http://documentation.icomos.org/whu/Evaluations-2006-
/EN%20Volume%20d%C3%A9valuation%202010%20COMPLET.pdf](http://documentation.icomos.org/whu/Evaluations-2006-EN%20Volume%20d%C3%A9valuation%202010%20COMPLET.pdf).

ICOMOS, (2011a). *The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas*. 8 Şubat 2020,
https://www.icomos.org/Paris2011/GA2011_CIVVIH_text_EN_FR_final_20120110.pdf.

ICOMOS (2011b). *Evaluations of Cultural Properties*. 5 Ağustos 2020,
[http://documentation.icomos.org/whu/Evaluations-2006-
/EN%20Volume%20d%C3%A9valuation%202011%20COMPLET.pdf](http://documentation.icomos.org/whu/Evaluations-2006-EN%20Volume%20d%C3%A9valuation%202011%20COMPLET.pdf).

ICOMOS (2012). *Evaluations of Cultural Properties*. 5 Ağustos 2020,
[http://documentation.icomos.org/whu/Evaluations-2006-
/EN%20Volume%20d%C3%A9valuation%202012%20COMPLET.pdf](http://documentation.icomos.org/whu/Evaluations-2006-EN%20Volume%20d%C3%A9valuation%202012%20COMPLET.pdf).

ICOMOS (2013). *Evaluations of Cultural Properties*. 5 Ağustos 2020,
[http://documentation.icomos.org/whu/Evaluations-2006-
/EN%20Volume%20d%C3%A9valuation%202013%20COMPLET.pdf](http://documentation.icomos.org/whu/Evaluations-2006-EN%20Volume%20d%C3%A9valuation%202013%20COMPLET.pdf).

ICOMOS, (2014). *The Florence Declaration on Heritage and Landscape as Human Values*. 23 Aralık 2020,
[https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2015/GA_2014_results/
GA2014_Symposium_FlorenceDeclaration_EN_final_20150318.pdf](https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2015/GA_2014_results/GA2014_Symposium_FlorenceDeclaration_EN_final_20150318.pdf).

ICOMOS (2016). *Evaluations of Cultural Properties*. 5 Ağustos 2020,
[http://documentation.icomos.org/whu/Evaluations-2006-
/EN%20Volume%20d%C3%A9valuation%202016%20COMPLET.pdf](http://documentation.icomos.org/whu/Evaluations-2006-EN%20Volume%20d%C3%A9valuation%202016%20COMPLET.pdf).

- ICOMOS (2017). *Evaluations of Cultural Properties*. 5 Ağustos 2020, http://documentation.icomos.org/whu/Evaluations-2006-/ICOMOS%20Evalauation%20Volume_WHList%202017_EN.pdf.
- Italia (b.t). *Çiftlik Evi, Val d'Orcia*. 10 Ağustos 2020, [http://www.italia.it/en/travel-ideas/unesco-world-heritage-sites/val-dorcia.html#prettyPhoto\[idee_vacanze\]/5/](http://www.italia.it/en/travel-ideas/unesco-world-heritage-sites/val-dorcia.html#prettyPhoto[idee_vacanze]/5/).
- İSMEP, (2014). *Kültürel mirasın korunması*. İstanbul: Beyaz Gemi Sosyal Proje Ajansı.
- Joffroy, T. (b.t). *Osun-Osoybo Kutsal Korusu*. 10 Ağustos 2020, whc.unesco.org/en/documents/120947.
- Jokilehto, J. (1999). *A history of architectural conservation*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Jokilehto, J., Cleere, H., Denyer, S. ve Petzet, M. (2005). *The World Heritage List: filling the gaps – an action plan for the future*. 15 Temmuz 2020, http://openarchive.icomos.org/433/1/Monuments_and_Sites_12_Gaps.pdf.
- Jokilehto, J., Cameron, C., Parent, M., Petzet, M., ve ICOMOS. (2008). *The World Heritage List: what is OUV?: defining the outstanding universal value of cultural world heritage properties: an ICOMOS study*. 15 Temmuz 2020, http://openarchive.icomos.org/435/1/Monuments_and_Sites_16_What_is_OUV.pdf.
- Jones, M. (2003). The concept of cultural landscape: discourse and narratives. H. Palang ve G. Fry, (Ed.), *Landscape Interfaces: Cultural Heritage in Changing Landscapes* (Vol. 1) içinde (21-52). Berlin: Springer Science & Business Media.
- Londoño, J. L. I. (2012). Coffee Cultural Landscape of Colombia: a productive, vital and sustainable cultural landscape. *World Heritage*, (65), 38-43.

- Madran, E. ve Özgönül, N. (2011). *Kültürel ve doğal değerlerin korunması*. İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası.
- Maner, Ç., Teksöz, D. ve Omacan, S. (2019). Bir Hitit Su Kült Merkezinin Toplum İle Buluşması: İvriz Kültürel Peyzaj Koruma Projesi. *TÜBA-KED*, (20), 111-141.
- Martorell Carreno, A. (2003). Cultural Routes: tangible and intangible dimensions of cultural heritage. *14th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Place, Memory, Meaning: Preserving Intangible Values in Monuments and Sites'* içinde. 13 Mart 2020, http://openarchive.icomos.org/view/collection/scientific=5Fsymposium/2003,_14th.html.
- Melnick, R. Z. (1984). *Cultural Landscapes: rural historic districts in the National Park System*. Washington D.C.: U.S. Department of the Interior, National Park Service.
- Mitchell, N., Rössler, N. ve Tricaud, P. M. (2009). *World heritage cultural landscapes: a handbook for conservation and management*. Paris: World Heritage Center.
- Moriset, S. (b.t). *Ambohimanga Kraliyet Tepesi*. 10 Ağustos 2020, whc.unesco.org/en/documents/120919.
- Munjeri, D. (2002). Smart partnerships: cultural landscape issues in Africa. *Cultural Landscapes: the Challenges of Conservation* içinde (134-143). Paris: World Heritage Center.
- Munjeri, D. (2004). Tangible and intangible heritage: from difference to convergence. *Museum International*, 56 (1-2), 12–20.
- Nora, P. (2006). *Hafıza mekanları*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Oğuz, Ö. (2013). Terim olarak somut olmayan kültürel miras. *Milli Folklor Dergisi*, 25 (100), 5-13.

Oğuz, Ö. (2018a). UNESCO'nun 1972 ve 2003 sözleşmelerinin tavsiye organları: deneyimler ve sorunlar. *Milli Folklor Dergisi*, 30 (120), 46-58.

Oğuz, Ö. (2018b). Onuncu yılında somut olmayan kültürel miras listeleri: görünürlük, değerlilik ve güvenilirlik. *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* içinde (117-130), Ankara: Geleneksel Yayınları.

Petzet, M. (2003). Introductory lecture. *14th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Place, Memory, Meaning: Preserving Intangible Values in Monuments and Sites'* içinde. 13 Mart 2020, http://openarchive.icomos.org/view/collection/scientific=5Fsymposium/2003,_14th.html.

Pivard, E. (2007). *Uluru-Kata Tjuta Ulusal Parkı*. 10 Ağustos 2020, whc.unesco.org/en/documents/109940.

Rapoport, A. (1992). On cultural landscapes. *Traditional Dwellings and Settlements Review*, 3 (2), 33-47.

Rigol Savio, I. (2009). *Module 4: management of cultural landscapes*. 6 Ağustos 2020, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000217017_eng/PDF/217017eng.pdf.multi.page=23&zoom=auto,-16,491.

Rössler, M. (2006). World heritage: linking nature and culture. *Conserving Cultural and Biological Diversity: The Role of Sacred Natural Sites and Cultural Landscapes* içinde (15-16), 5 Ağustos 2020, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000147863?posInSet=1&queryId=893fce0e-5ddd-4707-9950-79d9dae864fa>.

Salaverry, R. (2009). *Rio de Janeiro kültürel peyzajı*. 11 Ağustos 2020, whc.unesco.org/en/documents/117438.

Sauer, C. O. (1996). The morphology of landscape. J. Agnew, D. N. Livingstone ve A. Rogers. (Ed.), *Human Geography: an essential anthology* içinde (297-315). New Jersey: Blackwell Publishers Ltd.

Schreiber, H. (2019). Somut olmayan kültürel miras ve yumuşak güç-ilişkiyi keşfetme. *Kültürel Miras Yönetimi* içinde (117-139), Ankara: Grafiker Yayınları.

Seitel, P. (Ed.). (2001). *Safeguarding traditional cultures: a global assessment*. Washington, D.C.: Smithsonian Institution.

Sherkin, S. (2001). A historical study on the preparation of the 1989 Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore. P. Seitel, (Ed.), *Safeguarding Traditional Cultures: A Global Assessment* içinde (42-56). Washington, D.C.: Smithsonian Institution.

Sirisrisak, T. ve Akagawa, N. (2007). Cultural landscape in the World Heritage List: understanding on the gap and categorisation. *City & Time*, 2 (3), 11-20.

Smith, L. (2006). *Uses of heritage*. Londra ve New York: Routledge.

Smith, L. ve Akagawa, N. (Ed.) (2009). *Intangible heritage*. Londra ve New York: Routledge.

Stefansson, P. (b.t). *Thingvellir Ulusal Parkı*. 10 Ağustos 2020, whc.unesco.org/en/documents/125464.

Strasser, P. (2002). “Putting reform into action”– thirty years of the World Heritage Convention: how to reform a convention without changing its regulations. *International Journal of Cultural Property*, 11, 215–266.

Tabbasum, S. A. (2004). *Tongariro Ulusal Parkı*. 10 Ağustos 2020, whc.unesco.org/en/documents/109575.

Taylor, K. ve Altenburg, K. (2005). Genius of the place: (re)presenting cultural landscapes, world heritage listing, and intangible values. making spaces into places in Asia. *Conserving Cultural and Biological Diversity: The Role of Sacred Natural Sites and Cultural Landscapes* içinde (216-223).

Taylor, K. (2011). Cultural Landscapes: global meanings and values with some thoughts on Asia. *The Significance of World Heritage: Origins, Management, Consequences* içinde (38-60). 5 Ağustos 2020, <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:623256/FULLTEXT01.pdf>.

Terada, T. (2014). *Seiganto-ji Tapınağı ve Nachi Şelalesi, Kii Sıradağları*. 10 Ağustos 2020, <https://www.flickr.com/photos/ttsr1970/25554095575/>.

Thérond, D. (2009). Benefits and innovations of the Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society. *Heritage and Beyond* içinde (9-12), Paris: Council of Europe Publishing.

Tinga, K. K. (2004). The presentation and interpretation of ritual sites: the Mijikenda Kaya case. *Museum International*, 3 (56), 8-14.

UNESCO, (1945). *Constitution of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*. 13 Haziran 2019, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000211894?posInSet=1&queryId=ce30e856-36c2-4b36-a9f1-d46bbbee4e23>.

UNESCO, (1959). *Resolutions and Decisions Adopted by the Executive Board at Its Fifty-Fifth Session*. 25 Şubat 2020, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000113224>.

UNESCO, (1960). *Report on the International Campaign to Safeguard the Monuments of Nubia*. 5 Aralık 2019, https://unesdoc.unesco.org/in/rest/annotationSVC/DownloadWatermarkedAttachment/attach_import_de284c3b-c16a-44f3-ad5b-36178e51e0eb?_=160569engb.pdf&to=34&from=1#pdfjs.action=download.

UNESCO, (1966). *Records of the General Conference Fourteenth Session*. 21 Şubat 2020, <http://ulis2.unesco.org/images/0011/001140/114048E.pdf>.

UNESCO, (1968). *Meeting of Experts to Co-Ordinate, With a View to Their International Adoption, Principles and Scientific, Technical and Legal Criteria Applicable to the Protection of Cultural Property, Monuments and Sites*. 1 Mart 2020, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000082376_eng?posInSet=3&queryId=4aa2657c-2e0b-4ff1-9672-30402e3edd10.

UNESCO, (1969). *Final Report of the Meeting of Experts to Establish an International System for the Protection of Monuments, Groups of Buildings and Sites of Universal Interest*. 5 Mart 2020, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000082379>.

UNESCO, (1970). *Desirability of Adopting an International Instrument for the Protection of Monuments and Sites of Universal Value, Annex, Preliminary Study on the Legal and Technical Aspects of a Possible International Instrument for the Protection of Monuments and Sites of Universal Value*. 1 Mart 2020, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000159933?posInSet=1&queryId=91f25768-c5bc-4d69-a580-8ca85ef1b626>.

UNESCO, (1972). *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. 11 Temmuz 2018, <https://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>.

UNESCO, (1973). *Proposal for International Instrument for the Protection of Folklore*.

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000005845?posInSet=1&queryId=5fedd7fc-3908-477e-bb6f-576470ae463e>.

UNESCO, (1975). *Report of 20th Session of the Intergovernmental Copyright Committee*.

21 Şubat 2020,
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000013592?posInSet=1&queryId=4c385a50-4d55-4273-b5ec-c2315340a7b4>.

UNESCO, (1977). *Committe of Experts on the Legal Protection of Folklore*. 21 Şubat 2020,

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000028098?posInSet=2&queryId=6dad9f40-ca69-447e-8fe5-a34d562c6966>.

UNESCO, (1978). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. 4 Ekim 2019, <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>.

UNESCO, (1980). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. 4 Ekim 2019, <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>.

UNESCO, (1982a). *Report of the Committee of Governmental Experts on the Safeguarding of Folklore*. 22 Şubat 2020,
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000049393?posInSet=3&queryId=93b19637-5260-4535-9d78-3d3d0a4bfd50>.

UNESCO, (1982b). *Final Report of World Conference on Cultural Policies*. 18 Kasım 2019,
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000052505?posInSet=1&queryId=N-EXPLORE-eeed5e9d-ee19-4da5-9160-f18e3716805a>.

UNESCO, (1985a). *In-depth Study Carried Out by the Special Committee of the Executive Board on International Campaigns for the Preservation and Safeguarding of the Cultural Heritage of Mankind*. 20 Mart 2020,

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000067295?posInSet=1&queryId=abff5131-d686-467e-afd0-e7217900b85e>.

UNESCO, (1985b). *Report on the Proceedings of the Second Committee of Governmental Experts on the Safeguarding of Folklore and on the Joint UNESCO-WIPO Activities Concerning the Possible Adoption of Specific International Regulations Regarding 'Intellectual Property' Aspects of the Protection of Folklore*. 20 Mart, 2020, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000063981?posInSet=1&queryId=64ce4f86-c662-4c53-8602-0e53abc903e5>.

UNESCO, (1989). *Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore*. 10 Şubat 2019, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000084696.page=242>.

UNESCO, (1992). *Report of the 16th Session of the World Heritage Committee of the Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. 3 Mart, 2020, <https://whc.unesco.org/en/sessions/16COM>.

UNESCO, (1993a). *Final Report of the International Consultation on New Perspectives for UNESCO's Programme: the Intangible Cultural Heritage*. 23 Şubat 2020, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000143226?posInSet=1&queryId=44b182fc-d908-4091-a827-a759ddbffd1>.

UNESCO, (1993b). *A Proposal to Institute 'Living Human Treasures' at UNESCO*. 23 Şubat 2020, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000095831?posInSet=1&queryId=117de61-075c-4d2a-a429-3bce01fcc322>.

UNESCO (1993c). *Tongariro Ulusal Parkı*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/421/documents/>.

UNESCO, (1994a). *Report of the 18th Session of the World Heritage Committee of the Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. 25 Şubat 2020, <https://whc.unesco.org/en/sessions/18COM>.

UNESCO, (1994b). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. 4 Ekim 2019, <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>.

UNESCO (1994c). *Uluru-Kata Tjuta Ulusal Parkı*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/447/documents/>.

UNESCO, (1995). *Report of the 19th Session of the World Heritage Committee of the Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. 25 Şubat, 2020, <https://whc.unesco.org/en/sessions/19COM>.

UNESCO (1996). *Lushan Ulusal Parkı*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/778/documents/>.

UNESCO, (1997). *Records of the General Conference Twenty-ninth Session*. 25 Şubat 2020, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000110220?posInSet=8&queryId=3c15ea82-2e00-4812-8d81-612f4c591d55>.

UNESCO (1999). *Sukur Kültürel Peyzajı*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/938/documents/>.

UNESCO, (2001a). *Final Report of the International Round Table "Intangible Cultural Heritage"-Working Definitions*. 7 Mart 2020, <https://ich.unesco.org/doc/src/00077-EN.pdf>.

UNESCO, (2001b). *Records of the General Conference Thirty-one Session*. 15 Şubat 2020,

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000128966?posInSet=2&queryId=d1e226e7-3e13-40f3-a70a-8c6769642fc3>.

UNESCO (2001c). *Analysis of the application of cultural criterion (vi)*. 10 Ağustos 2020, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000126481/PDF/126481eng.pdf.multi>.

UNESCO (2001d). *Ambohimanga Kraliyet Tepesi*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/uploads/nominations/950.pdf>.

UNESCO (2001e). *Champasak Kültürel Peyzajındaki Vat Phou ve İlişkili Antik Yerleşimler*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/481/documents/>.

UNESCO, (2003a). *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. 11 Temmuz 2018, https://ich.unesco.org/doc/src/2003_Convention_Basic_Texts-_2018_version-EN.pdf.

UNESCO (2003b). *Matobo Tepeleri*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/306/documents/>.

UNESCO, (2004a). *Report of the 28th Session of the World Heritage Committee of the Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. 23 Kasım 2019, <https://whc.unesco.org/en/sessions/28COM>.

UNESCO, (2004b). *Yamato Declaration on Integrated Approaches for Safeguarding Tangible and Intangible Cultural Heritage*. 2 Temmuz 2019, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000137634>.

UNESCO (2004c). *Phingvellir Ulusal Parkı*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/1152/documents/>.

UNESCO (2004d). *Val d'Orcia*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/1026/documents/>.

UNESCO (2004e). *Kii Sıradağları Kutsal Alanları ve Hac Yolları*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/1142/documents/>.

UNESCO (2004f). *Batammariba Toprakları, Koutammakou*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/1140/documents/>.

UNESCO, (2005a). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. 4 Ekim 2019, <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>.

UNESCO, (2005b). *Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions*. 7 Ekim 2019, <https://en.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/passeport-convention2005-web2.pdf>.

UNESCO (2005c). *Osun-Osogbo Kutsal Korusu*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/1118/documents/>.

UNESCO (2006). *Agave Peyzağı ve Tequila'nın Eski Endüstriyel Tesisleri*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/1209/documents/>.

UNESCO (2008a). *Le Morne Kültürel Peyzağı*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/1259/documents/>.

UNESCO (2008b). *Önder Roi Mata'nın Toprakları*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/1280/documents/>.

UNESCO (2008c). *Kutsal Mijikenda Kaya Ormanı*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/1231/documents/>.

UNESCO, (2009a). *Working Towards a convention*. 13 Mart 2020, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000189125.locale=en>.

UNESCO (2009b). *Wutai Dağı*. 5 Ağustos 2020,
<http://whc.unesco.org/en/list/1279/documents/>.

UNESCO (2009c). *Kutsal Süleyman Dağı*. 5 Ağustos 2020,
<http://whc.unesco.org/en/list/1230/documents/>.

UNESCO (2010a). *Final report of the 8th UNESCO Expert Group Meeting for the Preservation of the Cultural Landscape and Archaeological Remains of the Bamiyan Valley, Afghanistan*. 5 Ağustos 2020,
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000191465/PDF/191465eng.pdf.multi>.

UNESCO (2010b). *Papahānaumokuākea*. 5 Ağustos 2020,
<http://whc.unesco.org/en/list/1326/documents/>.

UNESCO (2011a). *Kolombiya Kahve Kültürel Peyzajı*. 5 Ağustos 2020,
<http://whc.unesco.org/en/list/1121/documents/>.

UNESCO (2011b). *İran Bahçesi*. 5 Ağustos 2020,
<http://whc.unesco.org/en/list/1372/documents/>.

UNESCO (2012a). *Rio de Janeiro: Dağ ve Deniz Arasındaki Carioca Peyzajı*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/1100/documents/>.

UNESCO (2012b). *Grand Pré Peyzajı*. 5 Ağustos 2020,
<http://whc.unesco.org/en/list/1404/documents/>.

UNESCO (2012c). *Bali Eyaletinin Kültürel Peyzajı: Tri Hita Karana Felsefesinin Bir Tezahürü Olarak Subak Sistemi*. 5 Ağustos 2020,
<http://whc.unesco.org/en/list/1194/documents/>.

UNESCO (2012d). *Nord-Pas de Calais Madencilik Havzası*. 5 Ağustos 2020,
<http://whc.unesco.org/en/list/1360/documents/>.

UNESCO (2012e). *Bassari Ülkesi: Bassari, Fula ve Bedik Kültürel Peyzajları*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/1407/documents/>.

UNESCO (2013). *Toskana'daki Medici Villaları ve Bahçeleri*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/175/documents/>.

UNESCO (2015). *Champagne Yamaçları, Evleri ve Mahzenleri*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/1465/documents/>.

UNESCO (2016b). *Zuojiang Huashan Kaya Sanatı Kültürel Peyzajı*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/1508/documents/>.

UNESCO (2016c). *Taputapuātea*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/1529/documents/>.

UNESCO (2017a). *†Khomani Kültürel Peyzajı*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/1545/documents/>.

UNESCO (2017b). *İngiliz Göller Bölgesi*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/422/documents/>.

UNESCO (2018). *Pimachiowin Aki*. 5 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/list/1415/documents/>.

UNESCO, (2019). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. 4 Ocak 2020, <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>.

UNESCO, (2020a). *Global Strategy*. 3 Ocak 2020, <https://whc.unesco.org/en/globalstrategy/>.

UNESCO, (2020b). *Cultural Landscapes*. 2 Ağustos 2020, <http://whc.unesco.org/en/culturallandscape/>.

UNESCO, (2020c). *World Heritage Tentative List*. 7 Eylül 2020, <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/>.

UNESCO, (2020d). *Heritage of Religious Interest*. 01 Aralık 2020, <https://whc.unesco.org/en/religious-sacred-heritage/>.

Veronese, V. (1960). March 8 appeal by Vittorino Veronese director general of UNESCO. *The UNESCO Courier*, (5), 7.

Vincent, K. H. C. (2011). *Champasak Kültürel Peyzajı, Vat Phou*. 10 Ağustos 2020, whc.unesco.org/en/documents/136801.

Vincent, K. H. C. (2012). *Hangzhou Batı Gölü Kültürel Peyzajı*. 11 Ağustos 2020, whc.unesco.org/en/documents/126248.

Vincent, K. H. C. (2013). *Lushan Ulusal Parkı*. 10 Ağustos 2020, whc.unesco.org/en/documents/127054.

Vincent, K.H.C. (b.t). *Le Morne Kültürel Peyzajı*. 11 Ağustos 2020, whc.unesco.org/en/documents/125413.

Vos, W. ve Meeks, H. (1999). Trends in European Cultural Landscape development: Perspectives for a Sustainable Future. *Landscape and Urban Planning*, (46), 3-14.

WHC, (2020). 15 Temmuz 2020. <http://whc.unesco.org/en/list>.

Williams, S. (1996). Beyond the monuments. *UNESCO Sources*, (80), 9.

World Monuments Fund (1992). *Hidi Sarayı*. 10 Ağustos 2020, <https://www.wmf.org/project/sukur-cultural-landscape>.

World Monuments Fund (2006). *Geleneksel Sukur yerleşimi*. 10 Ağustos 2020, <https://www.wmf.org/project/sukur-cultural-landscape>.

World Monuments Fund (2016). *Matobo Tepeleri Kutsal Alanları*. 10 Ağustos 2020, <https://www.wmf.org/project/matobo-hills-cultural-landscape>.

Yang, C. H., Lin, H. L. ve Han, C. C. (2009). Analysis of international tourist arrivals in China: the role of World Heritage Sites. *Tourism Management*, 31, 827–837.

